

Aedifico et Conservo

ESKALACJA JAKOŚCI KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO W POLSCE
(kontynuacja edycji projektu z l. 2010-2011)

Fundacja
HEREDITAS

**Aedifico
et Conservo**

Opracowanie:
Katarzyna Komar-Michalczyk, Leon Korepta
Michał Krasucki, Zbigniew Kucharuk, Bartłomiej Rossa

Opracowanie graficzne:
Magdalena Barańska

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Partner projektu:

Patronat medialny:

© Fundacja HEREDITAS 2013

Wydanie pierwsze

ISBN 978-83-931723-9-9

Wszelkie prawa zastrzeżone.
Całość ani żadna część niniejszej książki nie może być reprodukowana
bez pisemnej zgody wydawcy.

Człowiek najlepsza inwestycja!

Aedifico et Conservo

ESKALACJA JAKOŚCI KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO W POLSCE
(kontynuacja edycji projektu z l. 2010-2011)

Fundacja
HEREDITAS

Warszawa 2013

Spis treści

<i>Wprowadzenie</i>	4
<i>Założenia metodyczne i metodologiczne</i> – Katarzyna Komar-Michalczyk	13
<i>Zasady projektowania w zabytkach</i> – Michał Krasucki	31
USTAWY:	
<i>Prawo budowlane</i>	69
<i>O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami</i>	131
<i>Rewitalizacja architektury postindustrialnej</i> (na przykładzie d. Warszawskiej Wytwórni Wódek „Koneser”) – Leon Korepta	159
<i>Projekt modernizacji zespołu ogrodowego w założeniu klasztorным bonifratrów w Krakowie</i> – Małgorzata Dyrska	183
<i>Nowoczesne techniki i materiały budowlane</i> – Jarosław Barański	303
<i>AutoCad – podstawy praktycznych zastosowań</i> – Bartłomiej Rosa	359
<i>Wykorzystanie programu AutoCad w rzeczywistych warunkach pracy</i> – Zbigniew Kucharuk	393
<i>Raport z wdrożenia pilotażowego Programu Doskonalenia Zawodowego projektu „Aedifico et Conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce / kontynuacja projektu z l. 2010-2011”</i>	419

Wprowadzenie

Szkolnictwo zawodowe stanowi integralną część systemu edukacji. Nauczyciele przedmiotów zawodowych stanowią 10% ogółu nauczycieli w Polsce (66,27 tys; Raport ORE za 2009/10 Nauczyciele we wrześniu 2009). W dobie przemian w społeczeństwie, ekonomii, nauce – przemian związanych z wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej – szkolnictwo zawodowe ulega przekształceniom niezbędnym do wypełniania nowej roli w zmieniających się warunkach społeczno-gospodarczych. Coraz większego znaczenia nabiera doskonałość nauczycieli, a szkolnictwo zawodowe, jako sfera bezpośrednio determinowana potrzebami gospodarki, w sposób szczególny implikuje konieczność edukacji ustawicznej nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu.

Według Raportu CODN z 6/2009 „Nauczyciele. Stan i struktura zatrudnienia” oraz opracowania „Badanie kwalifikacji i kompetencji oczekiwanych przez pracodawców od absolwentów kształcenia zawodowego” (KOWEziU 2009) jednym z głównych problemów szkolnictwa zawodowego jest wciąż zbyt mały udział pracodawców w procesie kształcenia. Tymczasem bezpośredni kontakt nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu z zakładami pracy posłużyć może aktualizacji ich wiedzy i powiązaniu jej z wymogami rynku pracy, tak jak przygotowanie pracownika do pracy na określonym stanowisku najlepiej prowadzić w warunkach jak najdalej zbliżonych do rzeczywistości – podczas staży w przedsiębiorstwach z branży zgodnej z wykładanym przez nauczyciela przedmiotem.

Wyniki ankietyzacji uczestników i uczestniczek 1. edycji projektu „Aedifico et conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowych w Polsce” (realizacja przy udziale środków EFS w okresie 1.8.2010-31.8.2011, w projekcie wzięło udział 40 osób), którego projekt niniejszy jest kontynuacją, wskazali w ankietach na potrzebę uzupełniania praktycznych kwalifikacji w zakresie nowych technologii, materiałów, projektowania ICT (39 respondentów). Szkoły częstokroć nie mają dostępu do nowoczesnego sprzętu, nowych technologii, a branże architektoniczno-budowlana i inżynierjno-techniczna charakteryzują się dużą innowacyjnością. Uczestnicy 1. edycji projektu uznali staże w rzeczywistych warunkach środowiska pracy za dobry sposób uzupełniania kwalifikacji i poleciliby innym nauczycielom (35 respondentów).

Katarzyna Komar-Michalczyk

Założenia metodyczne i metodologiczne

Katarzyna Komar-Michalczyk

Cele kształcenia

- *eskalacja i dostosowanie do potrzeb rynku pracy kwalifikacji zawodowych nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu szkół kierunków inżynieryjno-technicznych i architektoniczno-budowlanych z terenu całej Polski; wykształcenie u nauczycieli nowych, praktycznych umiejętności w rzeczywistym środowisku pracy i zdobycie dodatkowej wiedzy w zakresie nowych technologii stosowanych w branżach zgodnych z wykładanym przedmiotem;*
- *doskonalenie pracy z uczniem w zakresie nowych technik, technologii i materiałów;*
- *wypracowanie pozytywnej zmiany i nowej jakości w szkolnictwie zawodowym, polegającej na ścisłej współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorstwami*

Nauczyciele podczas zajęć w pracowni sztukatorskiej

Odbiorcy

Projekt skierowany jest do nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu szkół zawodowych kierunków architektoniczno-budowlanych i inżynieryjno-technicznych z terenu całej Polski. Nauczyciele tych kierunków to druga liczebnie grupa nauczycieli przedmiotów zawodowych w Polsce: 3949 osób. W realizowanej obecnie 2. edycji projektu udział weźmie 320 osób. Do udziału w projekcie zapraszamy w pierwszej kolejności mężczyzn (przewidziano 70 miejsc w projekcie dla mężczyzn i 250 dla kobiet): zwiększenie udziału mężczyzn w kształceniu ustawicznym może stać się czynnikiem niwelującym feminizację zawodu nauczyciela w Polsce. Badania Fundacji Hereditas przeprowadzone w marcu 2011 r., oparte na próbie losowo wybranych 36 szkół zawodowych z całego kraju, wykazały, że wśród nauczycieli przedmiotów zawodowych jest 77,21% kobiet i 22,79% mężczyzn, co jest zbliżone z danymi dot. płci nauczycieli ogółem: 81% kobiet i 19% mężczyzn (na podst. danych zawartych w Raporcie ORE za 2009/10 *Nauczyciele 9/2009*).

Formy do odlewów sztukatorskich

Odlewy sztukatorskie

ZAŁOŻENIA METODYCZNE I METODOLOGICZNE

Praca wre!

Odlew jest gotowy!

Nakładanie powłok na odlew sztukatorski

Czas trwania stażu

Staż trwa dwa tygodnie (realizowane w rozbiu na 2 x 5 dni roboczych) i jest rozłożony na 8 godzin zegarowych dziennie (1 godzina = 60 min.). Uczestniczenie we wszystkich zajęciach stażu jest obowiązkowe i odnotowane zostaje na imiennej liście obecności uczestników stażu.

Baza dydaktyczna

Organizator prowadzący staż zapewnia odpowiednią bazę dydaktyczną, dostosowaną do liczby osób uczestniczących w stażu. Staż realizowany jest w rzeczywistych warunkach środowiska pracy – w dwóch wybranych przedsiębiorstwach warszawskich:

- Przedsiębiorstwo Budowlane ARTIN Zespół Koordynacji Inwestycji Sp. z o.o. w Warszawie
- Pracownia Brzozowski&Grabowiecki

Dodatkowo przygotowana zostanie sala seminaryjno-warsztatowa, wyposażona w rzutnik multimedialny (prezentacje) oraz w 10 stanowisk komputerowych (laptopy zakupione ze środków EFS w ramach 1. edycji projektu „Aedifico et Conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce”).

Uzupełniająco odbywają się praktyczne zajęcia na terenach robót konserwatorsko-budowlanych:

- d. Warszawska Wytwórnia Wódek „Koneser” – obiekt przemysłowy z przeł. XIX i XX w. (rewitalizacja architektury postindustrialnej);
- pałac w Guzowie – rezydencja w kostiumie francuskim, etapy powstawania: XVIII-XX w. (konserwacja architektury i wystroju architektonicznego – kamień, drewno, metal)

Organizator zapewnia sprzęt dydaktyczny niezbędny do przeprowadzenia stażu, materiały edukacyjno-szkoleniowe i urządzenia pamięci przenośnej do nagrywania prezentacji multimedialnych, filmów instruktażowych itp. Uczestnicy

Konserwacja sztukaterii

stażu zostają wyposażeni w środki czystości/BHP oraz odzież ochronną (kaski ochronne, okulary ochronne, rękawice bawełniano-gumowe, kurtkę p/deszczową PCV, latarki, fakultatywnie – kalosze).

Kadra dydaktyczna

Nad prawidłowym przebiegiem stażu czuwa Opiekun Stażu, który na bieżąco koordynuje realizację stażu, odpowiada nad merytorycznym wdrażaniem Programu Doskonalenia Zawodowego i realizację stażu zgodnie z podstawą programową PDZ, jest odpowiedzialny za praktyczne wykonanie przez każdego uczestnika wszystkich czynności przedstawionych w harmonogramie zajęć, nadzoruje prawidłowy przebieg stażu, logistykę zajęć, a także jest w stałym kontakcie z uczestnikami stażu i przedsiębiorstwem realizującym staż. Organizator stażu zapewnia obecność odpowiednio przygotowanych osób do realizacji podstawy

Rezultaty prac – odlewy sztukatorskie

W pracowni konserwacji drewna

programowej stażu. Zajęcia prowadzą osoby odpowiednio przygotowane w zakresie konserwacji architektury i wystroju architektonicznego, a w szczególności:

1. konserwatorzy zabytków (z tytułem magistra sztuki w zakresie konserwacji dzieł sztuki),
2. inżynierowie architekci ze specjalizacją konserwatorską,
3. historycy sztuki specjalizujący się w historii architektury,
4. architekci i historycy sztuki specjalizujący się w badaniu architektury zabytkowej,
5. konserwatorzy zabytkowych elementów tworzących wystrój obiektów architektonicznych, takich jak elementy drewniane, metalowe, ceramiczne, sztukatorskie, którzy nie posiadają tytułów magistra sztuki, ale legitymują się zaświadczeniem wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, potwierdzającym kwalifikacje do wykonywania zawodu konserwatora obiektów zabytkowych,
6. dyplomowani chemicy, mikrobiolodzy, petrografowie i inni specjaliści, którzy mają doświadczenie potwierdzone przez wojewódzkich konserwatorów zabytków (stosowne zaświadczenie).

W pracowni konserwacji drewna

Trening czyni mistrza – odlewy sztukatorskie

Realizacja zajęć

Organizator stażu opracowuje **regulamin projektu**, który określa m.in. organizację stażu, zasady i tryb naboru uczestników stażu, zakres obowiązków osób zaangażowanych w realizację stażu, a także zakres obowiązków uczestników stażu. Staż realizowany jest na podstawie szczegółowego **harmonogramu zajęć**, opracowanego przez organizatora stażu w formie pisemnej, z podaniem wykazu tematów i czasu trwania poszczególnych bloków tematycznych.

Organizator stażu zapewnia sprawny przebieg zajęć teoretycznych i praktycznych, zgodnie z opracowanym szczegółowym harmonogramem zajęć stażu i z zastosowaniem nowoczesnych narzędzi i metod kształcenia:

- a. liczba uczestników stażu wynosi max 20 osób w grupie; celem sprawnego przeprowadzenia zajęć specjalistycznych, a także optymalnego przyswojenia przekazanej wiedzy, uczestnicy w przypadku wybranych zajęć zostają podzieleni na dwie grupy po 10 osób; zajęcia terenowe i wizyty studyjne na terenie obiektów realizowane łącznie dla wszystkich uczestników stażu;
- b. zajęcia wykorzystujące sprzęt komputerowy (laptopy) każdorazowo prowadzone są w podziale na dwie grupy, tak że przy jednym stanowisku pracuje jedna osoba;
- c. wybrane zajęcia praktyczne odbywają się na terenie prowadzonych aktualnie prac konserwatorskich (po uprzednim uzgodnieniu i pod nadzorem odpowiednio umocowanego konserwatora / architekta) – dawna Warszawska Wytwórnia Wódek „Koneser” – obiekt poprzemysłowy z przeł. XIX i XX w. (zajęcia w zakresie rewitalizacji architektury postindustrialnej), Hotel Saski (prace na elewacjach – malowanie, tynkowanie, sztukaterie), hala Mirowska (konserwacja cegły);
- d. uzupełnieniem programu stażu są dwa wyjazdy terenowe, podczas których uczestnicy stażu biorą udział w pracach na terenie aktualnie prowadzonych w regionie realizacji konserwatorskich przy architekturze i wystroju architektonicznym; wszystkie zajęcia praktyczne zakładają bezpośredni kontakt z obiektem i substancją zabytkową, nauczyciele i instruktorzy zapoznają się z głównymi problemami konserwatorskimi, jakie pojawiły się w trakcie prac oraz poznają optymalne metody zapobiegania problemom i najnowsze technologie służące ich pokonywaniu:

W pracowni sztukatorskiej

1. pałac w Guzowie (rezydencja w kostiumie francuskim; etapy powstawania: XVIII-XX w.): konserwacja architektury i wystroju architektonicznego – kamień, drewno, metal, szkło) + wizyta studyjna we dworze w Tułowicach (odznaczony w 1999 r. medalem Europa Nostra za wzorowo przeprowadzone prace konserwatorskie) i kościele w Brochowie
2. wizyta studyjna w Łodzi (rewitalizacja architektury postindustrialnej).

Metody oceny wiedzy i umiejętności praktycznych

Każdy uczestnik stażu powinien nabyć wiedzę i wszystkie umiejętności z obszarów tematycznych określonych w harmonogramie zajęć stażu. Na początek i na zakończenie każdej części tematycznej projektu prowadzone są **testy wiedzy** (służą porównaniu wiedzy *ex ante* i po odbyciu stażu). Każdy z testów obejmuje co najmniej 5 pytań, w tym w przypadku testu badającego wiedzę *ex ante* trzy pytania mają niski stopień trudności, a dwa są bardziej specjalistyczne. W przypadku testu wiedzy na zakończenie stażu z danego obszaru tematycznego wszystkie pytania uwzględniają odpowiednio wyższy stopień trudności i bezpośrednio odnoszą się do materiału przedstawionego na zajęciach. Wyniki testów poszczególnych uczestników odnotowane są w protokole i dołączone są do dokumentacji ewaluacyjnej projektu. **Każdy uczestnik stażu otrzymuje na zakończenie certyfikat udziału w stażu.**

Zasady projektowania w zabytkach

Michał Krasucki

Wprowadzając jakiegokolwiek zmiany w obiekcie zabytkowych (w szczególności wpisanym do rejestru zabytków), należy się liczyć ze znacznie trudniejszą i bardziej żmudną procedurą, niż w przypadku „zwykłych”, niehistorycznych obiektów. Projektowanie w tego typu budowlach wymaga bowiem łączenia interesów konserwatorskich z interesami inwestora/użytkownika. Wypracowanie dobrej, owocnej współpracy jest jednak możliwe na drodze konsultacji.

Waloryzacja wartości zabytkowych jako ważny punkt w procesie projektowym

Przed przystąpieniem do właściwego projektu (na etapie projektu koncepcyjnego) należy wykonać waloryzację wartości zabytkowych w obiekcie, czyli odpowiedzieć sobie na pytanie (po analizie wyników kwerend i badań architektonicznych), które z elementów zabytku posiadają największą wartość (należy też mieć na względzie charakter wpisu do rejestru). Z takimi informacjami można przystąpić do sporządzania wytycznych do programu funkcjonalnego, projektu architektonicznego, projektów branżowych, a także programów prac konserwatorskich.

Zasady konserwatorskie

Przy projektowaniu w obiektach zabytkowych pomocnych jest kilka podstawowych zasad. Nie ma, co prawda, dostępnej jednej obowiązującej doktryny

konserwatorskiej, ale istnieje – na bazie doświadczeń i praktyki – wypracowane wspólne stanowisko, sformułowane w *Tezach do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, przyjętych w 2004 r. przez Ministra Kultury. Jest to siedem reguł, których umiejętne stosowanie pomaga podczas projektowania w obiektach zabytkowych:

1. Zasada *primum non nocere* czyli: po pierwsze – nie szkodzić.
2. Zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych) – podstawowa zasada prowadzenia prac w obiektach zabytkowych. Zakłada absolutną nadrzędność wartości zabytkowych obiektu nad pozostałymi wymogami projektowymi. Zgodnie z tą zasadą wszelkie ingerencje (w tym np. badania architektoniczne) należy ograniczyć do niezbędnego minimum. Pośrednio określa ona także możliwości wykorzystania nowych technologii w obiektach zabytkowych. Współczesne technologie zazwyczaj nie nadają się bowiem do użycia w zabytkach (chyba że są do nich dedykowane, np. technologie renowacyjne). Z drugiej strony zastosowanie materiałów i technologii zbliżonych do oryginalnych (lub tożsamy) powoduje, że wartość oryginalnej substancji nie zostaje uszczuplona. Ten problem jest także związany z dwiema innymi zasadami, jakimi są **zasada minimalnej niezbędnej ingerencji** oraz **zasada odwracalności metod i materiałów**.
3. Zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych).
4. Zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco.
5. Zasada czytelności i odróżnialności ingerencji – wszystkie współczesne ingerencje projektowe w zabytek (poza pracami stricte konserwatorskimi) powinny dawać się odróżnić od oryginału. W innym bowiem wypadku może dojść do sytuacji, kiedy w przyszłości niemożliwe będzie rozwarstwienie obiektu, co będzie swoistym oszustwem historycznym (szczególnie w stosunku do niewprawionych, przypadkowych obserwatorów).
6. Zasada odwracalności metod i materiałów.
7. Zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Możliwości odstępstw od warunków technicznych podyktowane względami konserwatorskimi

Zabytki rządzą się swoimi prawami i nie wszystkie prace modernizacyjne czy adaptacyjne można w nich przeprowadzić. Ze względu na ten szczególny charakter, w trakcie projektowania cały szereg sugerowanych i wymaganych prawem rozwiązań projektowych (np. wymagania pożarowe) nie może być w pełni zastosowany. W takich wypadkach można i należy domagać się zgody na odstępstwa od nałożonych prawem wytycznych – określa to ustawa Prawo budowlane. Jednymi z najczęściej spotykanych odstępstw są kwestie związane z wymogami przeciwpożarowymi, które w nowych budynkach wprowadzają bardzo surowe obostrzenia.

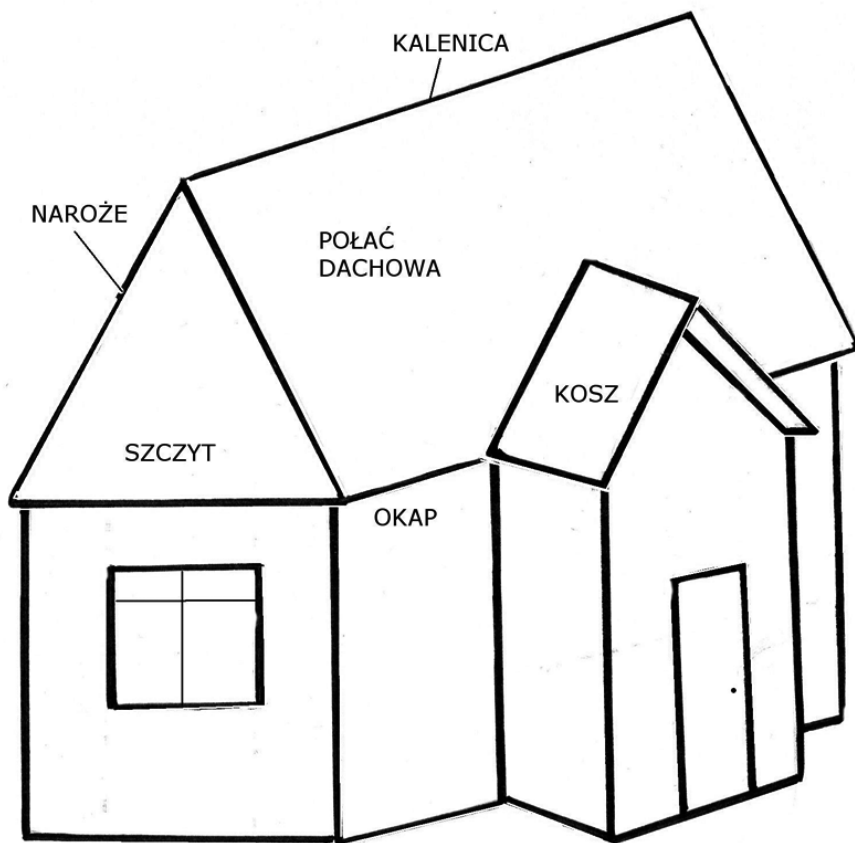
Nowe techniki w konserwacji wystroju architektonicznego (kamień, drewno, metal, szkło)

1. Konserwacja detalu architektonicznego
 - Analiza materiałowa: stiuk, kamień, sztuczny kamień, cegła, beton, inne
 - Konserwacja ubytków w detalu kitami i flekami
 - Uzupełnianie dużych ubytków z narzutu i szablonu
 - Uzupełnianie brakujących elementów (formy, szablony)
2. Konserwacja tynku
 - Analiza materiałowa (optycznie i w laboratorium): tynki piaskowo-wapienne, wapienne, cementowo-wapienne, cementowe, szlachetne (romański, terrazytowe, inne)
 - Rodzaje tynków pod kątem ich obróbki i wybarwienia
 - Metody czyszczenia tynku
 - Metody usuwania wtórnych tynków
 - inwazyjna / mechaniczna
 - nieinwazyjna (np. metoda Korneckiego, metody konserwatorskie)
 - Dostępne na rynku tynki renowacyjne
3. Konserwacja drewna, w tym stolarki okiennej i drzwiowej (z okuciami), parkietów
 - Analiza materiałowa
 - Waloryzacja stolarki pod kątem konserwacji lub odtworzenia
 - Metody (w tym technologie) konserwacji drewna
 - Metody (w tym technologie) konserwacji warstw (np. politory, mazerunku)
 - Dostosowanie stolarki okiennej w obiektach zabytkowych do współczesnych wymogów – zasady
4. Konserwacja szkła i ceramiki (Guzów)
 - Analiza materiałowa (szkło, szkło kryształowe, ceramika ścienna, mozaiki, terakota podłogowa)
 - Metody konserwacji z omówieniem dostępnych preparatów i technik

Konstrukcje i techniki budowlane spotykane w zabytkach. Konstrukcje dachów¹

Dach składa się z konstrukcji nośnej, pokrycia i (ewentualnie) dodatkowej izolacji cieplnej. Podstawowe elementy konstrukcyjne dachu to:

- **połacie dachowa** – górna powierzchnia pokrycia dachu
- **kalenica** – miejsce, w którym stykają się połacie dachu

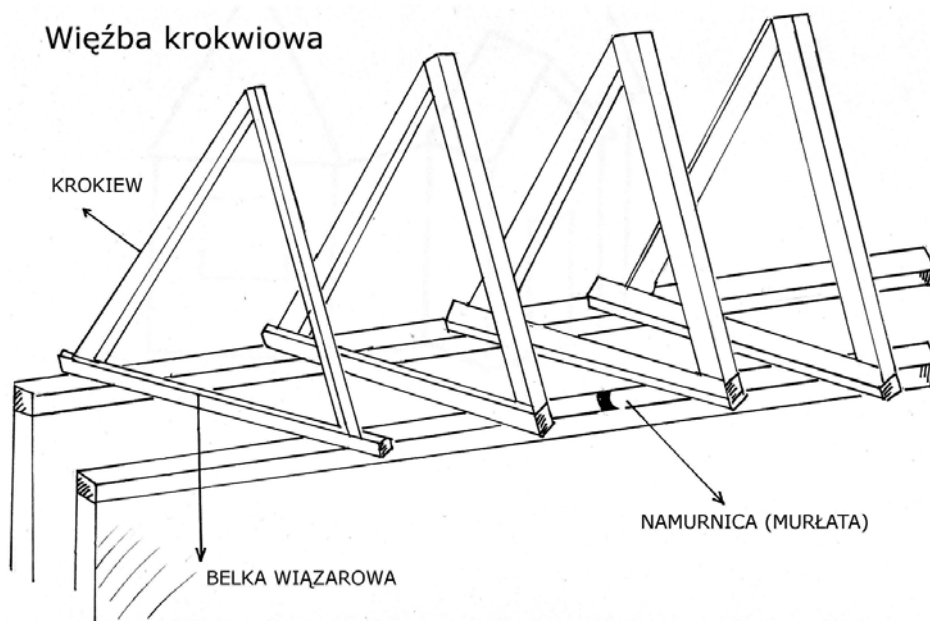

¹ Szerzej na temat omówionej tu systematyki konstrukcji dachowych w: J. Tajchman, *Propozycja systematyki i uporządkowania terminologii ciesielskich konstrukcji dachowych występujących na terenie Polski od XIV do XX w.*, w: MONUMENT – Studia i materiały Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, nr 2, 2005, s. 7-36. Tamże literatura przedmiotu.

- **szczyt** – boczne ograniczenia połaci dachowych
- **okap** – dolna krawędź połaci dachowej (wystająca poza powierzchnię ściany)
- **naroże** – miejsce, w którym pod kątem ostrym lub prostym przecinają się dwie sąsiednie połacie dachowe
- **kosz** – miejsce, w którym pod kątem rozwartym przecinają się dwie sąsiednie połacie dachowe

Drewnianą konstrukcję dachu nazywamy więźbą dachową. Przenosi ona obciążenia samego pokrycia dachowego, jak też gromadzącego się na nim śniegu, powstrzymuje uderzenia siły wiatru itp. Składa się z wiązarów połączonych ze sobą podłużnym usztywnieniem. Więźby dzielimy na:

a. krokwiowe – to najprostsze rozwiązanie opiera się na dwóch krokwiach ustawionych w trójkąt równoramienny, którego ramiona łączą się u góry, w kalenicie dachu, a u dołu osadzone są na końcach (lub blisko końców) belki wiązarowej. Ta ostatnia oparta jest najczęściej na murłacie.²

² Jan Tajchman uznaje za bardziej poprawne określenia: łąta murowa, namurnica, patrz: J. Tajchman, *Pro-pozycja systematyki...*, s. 12.

b. jętkowe – kiedy krokwie połączymy ze sobą elementem poziomym – jętką – otrzymamy więźbę jętkową (przy czym wystąpić może jedna lub kilka jętek – nawet cztery, te ostatnie np. w przypadku bardzo wysokich dachów; najwyżej położona, najkrótsza jętka, nazywana jest grzędą); więźby jętkowe tzw. wolne charakteryzuje wprowadzenie drewnianej kolebki w przestrzeń pomiędzy krokwiami a belką wiązarową (niejako „wypiętrzenie” belki wiązarowej).

Odmiany więźb jętkowych:

- **storczykowe** – istotą tej konstrukcji jest „storczyk” czyli słupek umocowany na krokwiach za pomocą pary (lub kilku par) zastrzałów, a dodatkowo w kalenicach dachu, na jętkach lub na „grzędzie”. Storczyki opierają się od dołu na belce wiązarowej lub podwalinie położonej na belkach wiązarowych. Do skośnych elementów usztywniających konstrukcję należą wspomniane zastrzały i miecze. Podobnie, jak w przypadku konstrukcji jętkowej, tak i w konstrukcjach storczykowych wystąpić mogą rozwiązania z przestrzeni uwolnionej przez drewnianą kolebkę – tzw. więźba storczykowa wolna.
- **stolcowe (ze stolcami stojącymi lub leżącymi, pochyłymi)** – oparte o stolec, czyli pojedynczy słupek, oraz usztywnienie wzdłużne, tzw. ramę stolcową. Można wyróżnić więźbę jętkową jedno-, dwu- i wielostolcową. Więźby o stolcach leżących /pochyłych są zawsze dwustolcowe.
- **wieszarowe** – czyli więźby wiszące; głównym ich elementem konstrukcyjnym jest wieszak. Ten ostatni składa się ze stolca zwanego wieszakiem, dwóch zastrzałów i belki wiązarowej. W przypadku większych rozpiętości (powyżej 8 m) stosuje się dwa lub trzy wieszaki.

c. płatwiowo-kleszczowe – ich cechą charakterystyczną są krokwie oparte na płatwiach spoczywających na stolcach lub wieszakach jako podstawowym elemencie ram wzdłużnych.

Tematyka konstrukcji dachów poruszona będzie w ramach stażu „Aedifico et Conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce” na przykładzie pałacu w Guzowie (XIX/XX w.) – adaptacja poddasza do nowych funkcji.

Montażowe znaki ciesielskie w polskich konstrukcjach dachowych³

Pierwotnie (w chwili powstania) służyły numeracji kolejnych elementów w systemie konstrukcji. Obecnie przekazują istotną informację o kompletności więźby, a także o czasie jej powstania (czy wszystkie elementy powstały w jednym czasie, czy też pochodzą z różnych okresów/epok i były wykonane przez kilku różnych cieśli).

- **znaki rysowane** – naniesione na przygotowaną, obrobioną powierzchnię za pomocą ołówka, kredy albo tłustej kredki, tzw. rudki, która okazała się najtrwalsza (jej ślady zachowane są najlepiej); znaki rysowane mają najczęściej postać kresek, czasem cyfr rzymskich, rzadziej przybierały inne formy geometryczne (np. półkola dotykające linii).
- **nacinanie powierzchni drewna** – wgłębne lub powierzchniowe, wykonane za pośrednictwem ostrego narzędzia np. dłuta, siekiery (także ich ostrych trzonków), cyrkla, gwoźdźcia; znaki nacinane na powierzchni drewna mają najczęściej postać kresek, często cyfr rzymskich (numeracja) oraz innych figur geometrycznych; zdarzały się też znaki całkiem różne od wyżej wymienionych, wprowadzone przez danego cieślę.

Istnieje kilka metod (systemów) numeracji elementów konstrukcyjnych więźby. Najczęściej spotykane dwie to metoda numeracji ciągłej oraz numeracji wiązarów pełnych i niepełnych. Wzmocnienia podłużne mogą być oznaczane odrębną numeracją. Oznacza się strony konstrukcji: lewa/prawa.

Prócz oznaczeń numeracji na drewnianych elementach konstrukcyjnych spotkać można m.in.:

- na widocznych elementach konstrukcyjnych (np. belkach wiązarowych) daty powstania obiektu, konsekracji, napisy upamiętniające fundatorów, cytaty z Biblii itp.; napisy te umieszczane były celowo w miejscach widocznych, stanowiły element wystroju obiektu.

³ Więcej na ten temat zob. np.: D. Mączyński, *Znaki, inskrypcje i ślady na powierzchni drewna w zabytkowych konstrukcjach dachowych*, w: „Wiadomości konserwatorskie”, nr 25/2009.

– na stolcach, krokwiach, jętkach – daty i podpisy mistrzów ciesielskich oraz rzemieślników, inskrypcje handlowe; umieszczane były w miejscach, które miały zapewnić im przetrwanie.

Na drewnianych elementach konstrukcyjnych może znajdować się też wiele innych trudnych do udokumentowania rodzajów znaków, świadczących o historii obiektu, np. napisy pamiątkowe, ale także pozostałości po systemach montażu, przebudowach, konserwacjach, remontach.

Przed przystąpieniem do prac remontowych, konserwatorskich czy budowlanych należy przeprowadzić dokładne rozpoznanie elementów konstrukcyjnych – znaki ciesielskie mogą bowiem znajdować się na krańcach elementów, mogą być zatarte itp. Po rozpoznaniu należy wykonać dokumentację fotograficzną/rysunkową/opisową znaków (zwłaszcza, jeśli planuje się ociosanie albo wymianę elementów z zachowanymi znakami).

Konstrukcje ścian

a. konstrukcje drewniane (z bali drewnianych, szkieletowe i łączone):

- **konstrukcja zrębowa / wieńcowa / węglowa** – ścianę tworzą ułożone na sobie poziomo belki drewniane, łączone w narożach (węgłach) na zamki (z ostatekami – jeśli krańce belek wystają poza krawędź budynku, lub bez); belki leżące na sobie często są chronione przed przesuwaniem się dębowymi kołkami; szczeliny pomiędzy belkami wypełnia się mchem, trawą, igliwem, pakułami itp.; tak opracowane ściany ustawione są na murowanym fundamencie (cegłanym, kamiennym); ściany wewnętrzne łączy się z zewnętrznymi na zamek. Typy konstrukcji zrębowych:
 - na obłap
 - na nakładkę prostą
 - na jaskółczy (rybi) ogon
 - na zamek
- **konstrukcja sumikowo-łątkowa** – bardzo rozpowszechniona, prosta, a w przeciwieństwie do konstrukcji zrębowej nie wymaga długich bali, które

czasem mogą być trudne do zdobycia; polega na połączeniu ze sobą dwóch rodzajów elementów konstrukcyjnych: łątek (pionowych) i sumików (poziomych); sumiki zakończone były czopami, które wtykano w specjalnie opracowane miejsca (nacięcia) w łątkach.

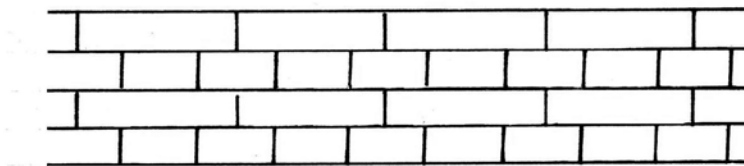
- **konstrukcja szkieletowa** – popularna na terenach Mazur i tzw. Ziemi Odzyskanych, w najprostszym wydaniu składała się ze szkieletu (ramy utworzonej przez połączenie ze sobą pionowych słupów), poprzecznych rygli oraz ukośnych zastrzałów; tak opracowana konstrukcja oparta była na podwalinie; otwory w drewnianej ramie wypełniano następnie różnego rodzaju materiałem: gliną, szachulcem (drewniane drążki okręcone słomą i zanurzone w glinie), tzw. „kotami” (prostokątne elementy ze słomy i gliny), a także tradycyjnie murowanym ceglany murem, często bielonym wapnem („mur pruski”).
- **konstrukcja przysłupowa** – w tej konstrukcji dach oparty jest na systemie słupów i płatwi, ściany są uwolnione; więźba dachowa może opierać się np. na ramach stolcowych.
- **konstrukcja sochowa** – konstrukcja oparta o system wbitych w ziemię soch, czyli drewnianych słupków z rozwidleniem u góry – na tym rozwidleniu tym opierano ślepię, czyli belkę poziomą, która z kolei służyła obsadzeniu żerdzi, drugi jej koniec opierał się natomiast o belkę wieńczącą ścianę.

b. konstrukcje murowane

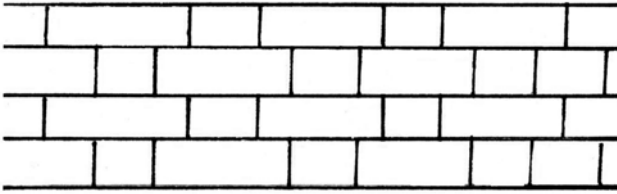
Rodzaje wątków murów

Wątkiem nazywamy układ cegieł / kamieni w murze. Wyróżnia się następujące wątki:

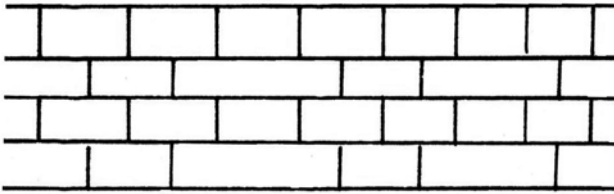
- **wendyjski**: w Polsce w XIII wieku, zanikł ostatecznie w 1420 r., polega na ułożeniu dwóch powtarzalnych warstw, w których dwie wozówki przedzielone są jedną główką; przesunięcie spoin poprzecznych pionowych – $\frac{1}{4}$ cegły

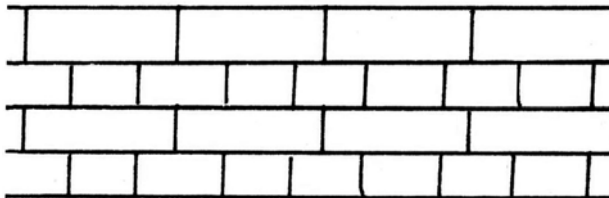
- **polSKI (gotycki)**: stosowany od XIV do XVI wieku; cegły układane są tu na przemian główką i wozówką do lica muru, poprzez takie ułożenie cegieł w dwóch warstwach uzyskuje się w licu muru obraz kowadełka i krzyża, przesunięcie spoin poprzecznych pionowych – $\frac{1}{4}$ cegły; obecnie wątek ten spotyka się jedynie w przypadku odbudowy obiektów zabytkowych.

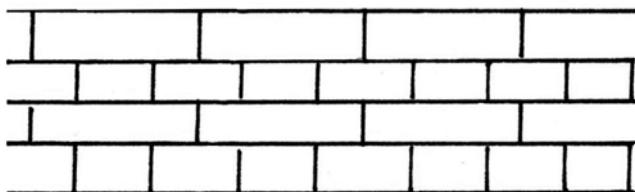
- **holenderski**: stosowany w Holandii od XV do XVI wieku; tworzony poprzez układanie jednej warstwy wyłącznie główkami do lica muru, a kolejnej – na przemian: główkami i wozówkami do lica muru; przesunięcie spoin poprzecznych pionowych – $\frac{1}{4}$ cegły.

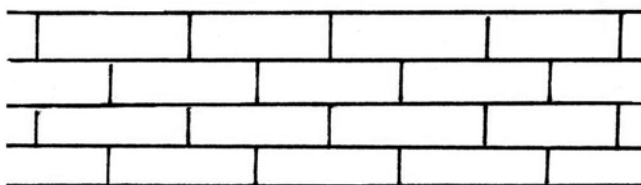
- **kowadełkowy (blokowy lub pospolity)**: od XVI wieku i nadal stosowany; tworzony przez układanie co drugiej warstwy wyłącznie wozówkami, a co drugiej – główkami do lica muru; przesunięcie pionowych spoin poprzecznych o $\frac{1}{4}$ długości cegły oddaje wizerunek kowadełka w licu muru; przesunięcie uzyskuje się poprzez ułożenie w zakończeniu muru cegieł dziewiątek ($\frac{3}{4}$ cegły).

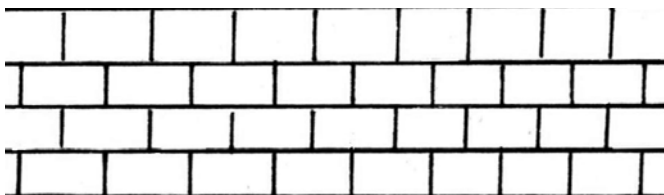
- **krzyżowy (krzyżykowy, wenecki)**: od XVII wieku; podobnie jak w wiązaniu kowadełkowym wątek ten składa się z dwóch powtarzalnych warstw: główkowej i wozówkowej; przesunięcie widocznych w licu spoin pionowych (spoiny poprzeczne) oddaje wizerunek krzyża; inny niż w wiązaniu kowadełkowym wzór spoin w licu muru można uzyskać poprzez ułożenie w co drugiej warstwie wozówkowej jednej cegły główką do lica muru.

- **wozówkowy**

- **główkowy**

Rodzaje cegieł

Cegła to rodzaj popularnego materiału budowlanego, „sztuczny kamień” o kształcie prostopadłościanu, wykonany z gliny i piasku zarobionych wodą. Stosowana jest w budownictwie od czasów starożytnych – głównie jako materiał konstrukcyjny, ale często także dekoracyjny. Cegły dzielić można w zależności od:

- a. sposobu wykonania** – ręczna i maszynowa, cegła suszona w cieniu, dosuszana w słońcu (tzw. surówka), wypalana w piecu (cegła palona)
- b. sposobu wypalania** – w piecach polowych lub piecach kręgowych
- c. stopnia wypału** – kopciałka (cegła niedopalona, barwy szaroczerwonej), wiśniówka (cegła dobrze wypalona, barwy wiśniowoczerwonej), zendrówka (cegła wypalona do zeszkliwienia, o barwie ciemnoczerwonej, dochodzącej nawet czasami do czerni), klinkier (cegła wypalona do spieczenia, o barwie ciemniej, niejednolitej)
- d. kształtu** – cegła normalna, pełna, trzyćwierciówka, szóstka ($\frac{1}{2}$ długości normalnej cegły), dziewiątka ($\frac{3}{4}$ długości normalnej cegły), ćwiartówka ($\frac{1}{4}$ długości normalnej cegły), trójka, kwaterka, rzemyczki ($\frac{1}{2}$ długości normalnej cegły uzyskana poprzez przepołowienie cegły wzdłuż), profilówka, fasonówka, cegła formowana
- e. struktury wewnętrznej** – cegła pełna, dziurawka, trocinówka
- f. koloru i faktury** – cegła czerwona (naturalna), żółta, zbliżona do czarnej, glazurowana
- g. materiału:**
 - **cegły ceramiczne** – w zależności od czasu powstania cegły mogą mieć różne rozmiary, np. cegły XVIII-wieczne mają 29-31 cm długości, cegły XIX-wieczne 27-26 cm długości. Na przełomie wieku XIX i XX funkcjonowały cegły 25,5 cm
 - **cegły cementowe** – pojawiły się w latach 20. XX w.
 - **cegły silikatowe** – pojawiły się w latach 40/50. XX w.

W zależności od układu kamieni wyróżnia się wątki:

- **mur cyklopowy** – mur ze wstępnie obrobionego kamienia łamanego
- **mur poligonalny** – mur z kamienia obrobionego na kształt nieregularnych, wielobocznych brył
- **mur ciosowy** – mur z kamienia ułożonego z regularnych, prostopadłościennych obrobionych kamiennych bloków
- **opus incertum** – ciosy kamienne nieregularne, układane w nierówne pod względem wysokości warstwy
- **opus reticulatum** (układ sieciowy) – ciosy w postaci sześciąt ułożonych skośnie w stosunku do powierzchni gruntu, przez co przypominają romby

- **opus spicatum** (w jodełkę) – ciosy ułożone skośnie dłuższymi bokami; dwie warstwy tworzą wzór przypominający choinkę
- **opus isodomum** – ciosy są w miarę regularne, warstwy równe, zbliżonej wysokości
- **opus quadratum** – ciosy w postaci sześciątów bądź prostopadłościątów ułożonych podstawą równoległą do powierzchni gruntu
- inne

Rodzaje zapraw

Zaprawa to mieszanina jednego lub kilku spoiw, piasku, wody, tworząca plastyczną, dającą się formować masę wykorzystywaną jako materiał do spajania cegieł, kamieni i innych materiałów budowlanych, a także do wyprawiania ścian zewnętrznych i wewnętrznych (tynk). Zaprawy stosuje się ponadto w dekoracji architektonicznej – do wykonywania detalu architektonicznego (narzut). Zaprawy z dodatkiem innych materiałów (np. grysiku kamiennego, miki) używane są do uzyskania dekoracyjnych faktur na elewacjach budynków. Historyczne zaprawy to najczęściej zaprawy wapienno-piaskowe. Dwa podstawowe rodzaje zapraw to:

- **zaprawy powietrzne** – zastygające wyłącznie na powietrzu (spoiwa: glina, wapno gaszone, gips); do zapraw tych dodawano czasem domieszki (np. popiół wulkaniczny), które nadawały im właściwości hydrauliczne
- **zaprawy hydrauliczne** – zastygające na powietrzu i w wodzie (spoiwa: wapno hydrauliczne, cementy)

W zależności od użytego spoiwa zaprawy dzielimy na:

- **gliniano-piaskowe**
- **wapienne**
- **gipsowe**
- **gipsowo-wapienne**
- **cementowo-wapienne** (od XIX w.)
- **cementowe** (w XX w.)

Tematyka konserwacji cegły oraz zapraw poruszona będzie w ramach stażu na przykładzie d. Warszawskiej Wytwórni Wódek „Koneser” (obecnie adaptowanej na Centrum Praskie „Koneser”) oraz Pałacu na Wodzie w Łazienkach.

Przed sformułowaniem programu konserwatorskiego dla danego obiektu, należy bezwzględnie rozpoznać pierwotną technikę wykonania murów oraz ocenić stan substancji zabytkowej. Lata użytkowania, warunki atmosferyczne, parametry środowiska – wszystko to ma wpływ na zmiany zachodzące w strukturze materiału, z jakiego powstała konstrukcja budowli. W przypadku budowli historycznych mogło zdarzyć się, że na przestrzeni lat zmieniała się funkcja obiektu, a zatem niektóre fragmenty budynku mogły być przemurowane. Wkraczały nowe technologie i materiały. Każdy obiekt należy traktować indywidualnie, rozpoznając i zachowując jego złożoną – ukształtowaną na przestrzeni stuleci – kompozycję architektoniczną. Punktem wyjścia prac konserwatorskich jest zawsze maksymalne poszanowanie układu przestrzennego, konstrukcji i materii, z jakiej wymurowany jest obiekt. Tylko tam, gdzie jest to absolutnie niemożliwe, dopuszczana jest ingerencja w substancję zabytkową budowli.

Sklepienia

Sklepienie jest konstrukcją budowlaną, wykonaną z kamienia naturalnego, sztucznego lub z cegły, o przekroju krzywoliniowym, służącą do przekrycia budynku. Prototypem sklepienia było tzw. **sklepienie pozorne**, w formie podwyższonej kopuły wykonanej z poziomych warstw kamienia lub cegły, nadwieszanych stopniowo do wnętrza przestrzeni, która miała być przekryta. W odróżnieniu od sklepień pozornych, sklepienie konstrukcyjne funkcjonuje w oparciu o naprężenia ściskające pomiędzy elementami, z jakich zbudowane jest sklepienie (bloki kamienne, cegły). Obciążenie sklepienia przenoszone jest na podpory, ściany, w miejscach wzmocnionych przyporami, dostawianymi od strony przeciwnej niż spływające sklepienie. Długie sklepienia dzielone są i wzmocniane za pośrednictwem łuków jarzmowych, tzw. gurtów. Pola sklepień wydzielone przez gurdy to przęsła.

Najczęściej stosowane sklepienia w architekturze historycznej:

- kolebkowe
- kolebkowe na gurtach
- kolebkowe z lunetami
- krzyżowe
- krzyżowo-żebrowe
- zwierciadlane
- gwiazdziste
- sieciowe
- żaglaste

Technikę przesklepiania stosowano na szeroką skalę już w starożytnym Rzymie. W okresie romańskim stosowano głównie sklepienia kolebkowe, na gurtach i krzyżowe, w czasach gotyku – sklepienia krzyżowo-żebrowe, w architekturze późnogotyckiej występowały dekoracyjne sklepienia gwiazdziste, kryształowe (najbardziej spektakularnym przykładem tego sklepienia w Polsce jest kościół Najświętszej Marii Panny w Gdańsku). Epoka nowożytna to głównie sklepienia kolebkowe z lunetami, kolebkowe z lunetami na gurtach, zwierciadlane, w dobie borku – także sklepienia żaglaste; w czasach klasycyzmu na szeroką skalę rozpoczęto stosowanie stropów.

Konstrukcje stropów

Strop to system elementów konstrukcyjnych, rozdzielających w płaszczyźnie poziomej kolejne kondygnacje budynku lub przekrywających budynek od góry, dźwigających obciążenia użytkowe, zapewniających ochronę przed warunkami pogodowymi i hałasem z zewnątrz. Podstawowe zadania stropów to zbieranie obciążeń pionowych oraz przenoszenie ich na ściany nośne, izolacja termiczna i akustyczna budynku, a także usztywnianie jego konstrukcji.

Rodzaje stropów:

- **stropy drewniane** – z belek opartych o ściany nośne obiektu i nakrytych powalą z desek; do belek od spodu przytwierdzano tzw. podsufitkę, wykonaną z desek, co dawało efekt gładkiego sufitu nad pomieszczeniem; belki stropowe

mogły być dekorowane (profilowane, malowane), zdobiono także często przestrzenie pomiędzy nimi (np. kasetonami, stąd strop kasetonowy)

- **stropy ogniotrwałe, staloceramiczne** (odcinkowe i Kleina) – oparte na belkach żelaznych ze sklepieniami odcinkowymi z cegły, wprowadzone w budownictwie przemysłowym w Anglii na przełomie XVIII i XIX w.
- **stropy żelbetowo-ceramiczne** (gęstożebrowy strop Ackermana – bezbelkowy, gęstożebrowy belkowy)
- **stropy żelbetowe monolityczne** (płytkowe płaskie, płytowo-żebrowe, bezbelkowe – „grzybkowe”, skrzynkowe)
- **stropy żelbetowe prefabrykowane** (belkowo-pustakowe, wielkopłytkowe pełne i kanałowe)

Tematyka konstrukcji stropów, ich systematyki i sposobów konserwacji wdrożona będzie w ramach stażu „Aedifico et Conservo” na przykładzie pałacu w Guzowie oraz wybranych obiektów postindustrialnych.

Posadzki

Posadzka to zewnętrzne wykończenie podłogi, które może mieć charakter użytkowy lub/i dekoracyjny. Do podstawowych rodzajów posadzek należą: posadzki bezspoinowe (z gliny, zapraw wapiennych, gipsowych, cementowych) oraz spoinowe. Te ostatnie mogą być wyłożone różnymi rodzajami materiałów: deskami (tzw. klepki), taflami drewnianymi (tzw. parkiet), płytami / płytkami kamiennymi, ceramicznymi. Warto wyróżnić niezwykle dekoracyjne posadzki mozaikowe (stosowane na szeroką skalę w starożytności) z drobnych, kolorowych elementów kamiennych lub ceramicznych. Dawniej dekoracyjną posadzkę, intarsjowaną (z kawałków drewna) lub mozaikową, nazywano pawimentem. W ramach stażu „Aedifico et Conservo” zajmować będziemy się posadzką ceramiczną (terakotowe płytki podłogowe) z 1. poł. XX w. na terenie pałacu w Guzowie.

Polskie Służby Ochrony Zabytków (Katarzyna Komar-Michalczyk)

Uczestnicy staży, podczas zleconych zadań w ramach prac przy obiektach zabytkowych, powinni przyswoić informacje o funkcjonowaniu organów państwowych i samorządowych ochrony zabytków w Polsce, poznać kompetencje oraz zadania służb ochrony zabytków, działających na poziomie krajowym, wojewódzkim i lokalnym. Szczególnie dużo uwagi należy poświęcić urzędowi Generalnego Konserwatora Zabytków, działającego w randze Podsekretarza Stanu z ramienia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego jest drugą instancją, do której kierowane są odwołania i zażalenia od decyzji i postanowień wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków, należący do wojewódzkiej administracji zespolonej, są pierwszą instancją, która wydaje decyzje i postanowienia, prowadzi procedury o wpis do rejestru itd. Bezpośrednimi pracodawcami wojewódzkich konserwatorów zabytków są wojewodowie, oni też decydują na drodze konkursu,

kto zostanie powołany na to stanowisko. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi jedynie nadzór merytoryczny nad działaniami wojewódzkich konserwatorów. Również samorządową jednostką wśród służb ochrony zabytków jest stanowisko miejskiego konserwatora zabytków, powoływane przez prezydentów czy burmistrzów miast. Miejscy konserwatorzy, na mocy porozumienia, przejmują od wojewódzkich konserwatorów część obowiązków i zadań, nie mają jednak prawa prowadzenia postępowań o wpis do rejestru. Wydają oni decyzje o uzgodnieniu warunków zabudowy, opiniują pozwolenia na budowę, prowadzą opiekę nad zabytkami. Wszystkie te organy działają w ramach Kodeksu Postępowania Administracyjnego oraz oddzielnych przepisów prawnych. Zakres praw i obowiązków służ konserwatorskich jest szczegółowo określony, a właścicielowi czy użytkownikowi obiektu chronionego prawem przysługuje odwołanie i zażalenie od decyzji i postanowień do wyższej instancji.

Dokumenty prawne:

Polskie prawodawstwo ww. zakresie jest wyjątkowo rozbudowane i niespójne, dlatego program zakłada przedstawienie wszystkich podstawowych ustaw i rozporządzeń:

- ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
- ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane
- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
- rozporządzenia do ww. ustaw⁴

Niezwykle istotne są wzajemne zależności między ww. dokumentami. W ramach staży, podczas prowadzonych prac, szczególną uwagę stażystów należy zwrócić m.in. na Art. 3. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, definiujący zabytek ruchomy, nieruchomy, zabytek archeologiczny, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, oraz na Art. 5, określający, na czym polega opieka nad zabytkiem sprawowana

⁴ Akty wykonawcze i inne polskie akty prawne dotyczące ochrony zabytków zob.: *Ogólne zasady konserwacji obiektów zabytkowych*, w: *Aedifico et Conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce*, oprac. M. Krasucki, A. Kraszewska, Warszawa 2011, s. 73 i kolejne.

przez jego właściciela. Ważnym punktem tejże ustawy jest Art. 7, określający formy ochrony zabytków w Polsce:

1. wpis do rejestru zabytków
2. uznanie za pomnik historii
3. utworzenie parku kulturowego
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach: o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, o warunkach zabudowy, o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub też o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Każda z tych form ochrony nakłada reżim prawny na właścicieli zabytków. Szczególnie istotna jest procedura o wpis do rejestru, ze względu na fakt, że to jest najwyższa forma ochrony konserwatorskiej, nakładająca na właściciela najwięcej ograniczeń, a jednocześnie jest to kwestia niejednokrotnie kontrowersyjna

i niejasna dla inwestorów / właścicieli obiektów zabytkowych. W przypadku obiektów objętych formami ochrony służby konserwatorskie mają różnorakie uprawnienia i kompetencje zawarte w Art. 36 ww. cytowanej ustawy, który niezwykle precyzyjnie określa zakres wymagań, jakie musi spełnić właściciel, ubiegający się o pozwolenie konserwatorskie. Zapoznanie się z tym punktem pozwala zrozumieć, jak daleko sięgają kompetencje konserwatora, a przede wszystkim przekonuje o tym, że konserwatorzy działają w granicach prawa i jasno określonych reguł. W ramach ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, należy zwrócić szczególną uwagę stażystów na Art. 53 pkt. 4, mówiący o tym, że decyzje (wydawane w sytuacji, gdy nie ma miejscowego planu) o ustaleniu warunków zabudowy oraz inwestycji celu publicznego wydaje się po uzgodnieniu z:

- wojewódzkim konserwatorem zabytków
- w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
- ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Uczestnicy stażu powinni przyswoić informacje, czym jest gminna ewidencja zabytków, kto i na podstawie jakich dokumentów ją sporządza oraz do czego zobowiązuje ona właścicieli obiektów ujętych w gminnej ewidencji. Kwestie te precyzuje Prawo budowlane mówiące (Art. 39), że:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków, działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.
3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Wiedza ta pozwoli uczestnikom staży w pełni zrozumieć kompetencje konserwatora w wydawaniu pozwoleń na budowę i rozbiórkę obiektów chronionych, jak i tych ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Należy przy tym zwrócić szczególną uwagę stażystów na ostatnio wprowadzone dokumenty prawne:

- Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Z ochrony zabytków wynikają także przywileje dla właścicieli zabytków. Uczestnicy staży poznają źródła samorządowe i rządowe oraz środki unijne

(rodzaje dotacji) wykorzystywane w procesach inwestycyjnych, w ramach prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiekcie zabytkowym.

W ramach prac stażowych uczestnicy powinni przyswoić praktyczną stronę zagadnienia. Stażyści zapoznają się z formularzami wniosków do konserwatora zabytków m.in.:

- wniosek o wydanie pozwolenia na prowadzenie prac konserwatorskich/ restauratorskich/ robót budowlanych/ podjęcie innych działań mogących prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków
- wniosek o wydanie zaleceń konserwatorskich, określających sposób korzystania z zabytku nieruchomego/ruchomego, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich
- wniosek o wydanie pozwolenia na prowadzenie badań konserwatorskich/

badań architektonicznych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków

- wniosek o wydanie pozwolenia na podział zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków oraz na zmianę przeznaczenia lub sposobu korzystania z zabytku wpisanego do rejestru zabytków
- wniosek o określenie statusu konserwatorskiego.

Szczególną uwagę stażystów powinno zwrócić się na załączniki, jakie wymagane są do wniosków (m.in.: programy prac konserwatorskich).

Kolejny etap prac stażowych dotyczyć będzie już samego procesu inwestycyjnego w obiekcie zabytkowym. Uczestnicy zapoznają się z rodzajami badań, niezbędnych do przystąpienia do inwestycji, z samą procedurą prowadzenia inwestycji oraz zasadami projektowania w obiektach zabytkowych.

Rodzaje dokumentacji wymaganej przy pracach przy zabytkowej architekturze⁵

Podstawowa dokumentacja, której przygotowanie poprzedza etap podjęcia prac budowlano-konserwatorskich przy zabytku, sprowadza się zasadniczo do:

- a. sporządzenia szczegółowego opisu obiektu
- b. przygotowania dokumentacji fotograficznej
- c. inwentaryzacji fotogrametrycznej
- d. rysunku inwentaryzacyjnego
- e. opracowania inwentaryzacji pomiarowej
- f. skanowania 3D w chmurze punktów

Ad. a.

Podstawą każdej dokumentacji jest dobry opis. Na opis zabytku mogą składać się opisy: historyczny, architektoniczny/konserwatorski, opis stanu zachowania. Każdy z nich stosowany jest w zależności od potrzeb. Sporządzenie opisu, prócz wystarczającej wiedzy merytorycznej, wymaga także stosowania konkretnych sformułowań, terminologii konserwatorsko-architektonicznej, które potem będą tożsame dla różnych branż (np. dla konserwatora i konstruktora). Opisy,

⁵ Na temat dokumentacji przy architektonicznych obiektach zabytkowych zob.: P.G. Mądrach, *Ogólne zasady...*, *op. cit.*, s. 35-39.

obok dokumentacji fotograficznej, są też niezbędnym elementem objaśniającym wykonane odkrywki.

Ad. b.

Fotografia obiektów zabytkowych może być prowadzona kilkutorowo. Może być zarówno typowo dokumentacyjna, jak też artystyczna. Wykonując dokumentację fotograficzną obiektów, należy pamiętać o kilku podstawowych zasadach:

Od ogółu do szczegółu – zaczynamy od ujęcia w większej skali, po czym przechodzimy do elementów detalu / odkrywek itd. To pozwala na osadzenie przedmiotu badań / dokumentacji w szerszym kontekście i pozwala na ich lokalizację.

Skalowanie obiektów – fotografując obiekty zabytkowe, dobrze jest określić ich wielkość. Najlepszą metodą jest umieszczenie na zdjęciu skali z podziałką lub określoną długością. Jeżeli nie ma takiej skali, można posłużyć się np. samochodem, przedmiotami lub nawet fotografować osoby w sąsiedztwie.

Fotografowanie narożników – w przypadku fotografowania obiektów

większych gabarytowo (np. budynki) należy je ukazać w perspektywie, a także fotografować narożniki.

Fotografia artystyczna rządzi się osobnymi prawami, które w dużej mierze zależą od zamysłu artystycznego fotografa.

Ad. c.

Fotogrametryczna inwentaryzacja budynków jest stosowana od wielu lat. Wykorzystywane dotychczas w tym zakresie tradycyjne naziemne aparaty i kamery pomiarowe (rejestrujące na błonach fotograficznych) lub cyfrowe (rejestrujące na kartach pamięci) zostały zastąpione przez matryce sensorów CCD, instalowane w korpusach naziemnych kamer pomiarowych i aparatów fotograficznych oraz przez technikę skaningu laserowego. Spowodowało to, że długo trwały niegdyś proces inwentaryzacji obiektów i ich wnętrza może odbywać się obecnie w trybie niemal interaktywnym. Obecnie produktem tego rodzaju opracowań jest najczęściej model przestrzenny danego obiektu wraz z fakturą ścian i detalami / teksturą, której źródłem są obrazy cyfrowe. Metody naziemnej fotogrametrii cyfrowej wykorzystywane są w większości do inwentaryzacji zabytków oraz obiektów narażonych szczególnie na czynniki środowiska oraz działalność człowieka. Inwentaryzacja fotogrametryczna z powodzeniem może być stosowana przy obiektach architektonicznych o bardziej skomplikowanej bryle, niedostępnych. Jest to dokładny pomiar fotograficzno-laserowy, który doskonale uzupełnia (bądź zastępuje – ale tego nie polecamy) inwentaryzację pomiarową. Ze względu jednak na wysoki koszt jest stosowana rzadko.

Osobną kategorią pomiarów fotogrametrycznych jest fotogrametria lotnicza. Przydatna w szczególności do inwentaryzacji stanowisk archeologicznych, parków, układów urbanistycznych itd.

Ad. d.

Jeśli nie mamy możliwości wykonania dokumentacji fotogrametrycznej, sporządza się bardzo dokładny **rysunek inwentaryzacyjny**. Powinien on być wykonany w odpowiednio czytelnej skali z podaniem podstawowych wymiarów. Pożądanymi i dobrze obrazującymi stan obiektu są kolejne rysunki i opisy ukazujące stratygrafię substancji zabytku. W ten sposób, poprzez ukazanie warstw chronologicznych i technologicznych, można przedstawić stan i historię obiektu. Należy wykonać rysunki detalu architektonicznego. Rysunkami można także

przedstawić zakres i wielkość wtórnych rekonstrukcji, uzupełnień i przemałowań, jak również zobrazować wszelkie spękania, rozwarstwienia i inne wady struktury materiału, z którego obiekt został wykonany.

Ad. e.

Inwentaryzacja pomiarowa jest podstawową dokumentacją, jaka powinna być sporządzona przed właściwym etapem projektowym. W stosunku do obiektów zabytkowych są określone ogólne zasady sporządzania takiej dokumentacji, które zbieżne są w większości z ogólnymi zasadami, jakie spotyka się w pracowniach projektowych (np. skale dla rysunków). W przypadku dokumentowania detalu architektonicznego zaleca się stosowanie większej skali – nawet 1:1. Pomiary inwentaryzacyjne wykonuje się w oparciu o geodezyjną osnowę poziomą i wysokościową. Pozwalają na określenie współrzędnych X, Y oraz rzędnych wysokości Z mierzonych obiektów. Inwentaryzacja pomiarowa często jest wykorzystywana także jako inwentaryzacja wykonawcza. Wówczas pomiary geodezyjne przeprowadza się po zakończeniu budowy poszczególnych obiektów budowlanych w celu zebrania aktualnych danych o przestrzennym rozmieszczeniu elementów zagospodarowania działki lub terenu.

Ad. f.

Skanowanie trójwymiarowe pozwala na bardzo dokładną inwentaryzację stosunkowo niewielkich zabytków ruchomych (np. broń, rzeźby, fragmenty detalu architektonicznego) i wprowadzenie ich od razu do środowiska 3D projektowego. Technologia sporządzania inwentaryzacji architektonicznej całego budynku polega na budowaniu na podstawie skanów, kompletnego i dostosowanego do środowiska CAD, modelu 3D budynku. Pokrycie punktami pomiarowymi całej powierzchni obiektu sprawia, że skanowanie laserowe dostarcza pełnej i dokładnej informacji o kształcie obiektu.

Rodzaje badań przy zabytkach

Przed przystąpieniem do prac projektowych bądź remontowo-budowlanych i konserwatorskich należy dokładnie rozpoznać obiekt, który ma być przedmiotem prac. Badania mają na celu ustalenie przede wszystkim historii obiektu, etapów jego powstania, wskazać nawarstwienia historyczne, odpowiedzieć na pytanie

o użyte techniki, materiały, stan zachowania. W oparciu o badania i ocenę *in situ* powinna być następnie wykonana waloryzacja wartości zabytkowych.

W zależności od celu i metod badania można podzielić na:

a. kwerenda archiwalna – czyli badania historyczne. Kwerenda archiwalna i sporządzenie w oparciu o nią opracowanie historyczne jest podstawowym badaniem, jakie powinno być przeprowadzone w trakcie prac przy obiektach zabytkowych. Powinno wyprzedzać badania architektoniczne, konserwatorskie, archeologiczne. Dobrze przeprowadzona kwerenda powinna obejmować nie tylko ogólnodostępne materiały (np. wydane publikacje, czasopisma itd.), ale także archiwa wojewódzkich i samorządowych konserwatorów zabytków, archiwa Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Archiwum Główne Akt Dawnych (bądź Nowych), lokalne archiwa narodowe, nierzadko także archiwa diecezjalne, itd. Badania powinny być prowadzone przez historyków z doświadczeniem w pracy archiwalnej.

b. odkrywki architektoniczne – odkrywki architektoniczne pozwalają na przeprowadzenie oceny stanu technicznego, oceny użytych materiałów

i technologii obiektu. Mogą to być zarówno odkrywki, które posłużą do opracowań historycznych, opinii / ekspertyz konstrukcyjnych, mikologicznych, geotechnicznych, dot. zawilgoceń itd., a nierzadko do sporządzenia dokładnej inwentaryzacji obiektu. Na wstępnym etapie wykonuje się odkrywki sondażowe (zazwyczaj pasy, bądź punkty wybrane), które pozwalają na dokładne określenie miejsc przyszłych odkrywek. Generalną zasadą, która powinna przyświecać w trakcie wykonywania odkrywek, jest poszanowanie substancji zabytkowej – odkrywki w pewnym stopniu ją niszczą, dlatego trzeba ograniczyć je do minimum. Na wszelkie odkrywki architektoniczne w obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymagana jest zgoda właściwego konserwatora zabytków. Rodzajem badań architektonicznych są **badania stratygraficzne** – badania te odpowiadają na pytania dotyczące rozbudowy obiektów architektonicznych i pozwalają na dość dokładne rozwarstwienie wszystkich etapów budowy. Badania powinny być poprzedzone kwerendą archiwalną. Odkrywki powinny zostać udokumentowane.

c. odkrywki warstw tynku / malarskich – pod współczesnymi warstwami tynku i farb bardzo często kryją się wcześniejsze warstwy malarskie. Bywa, że są to

polichromie i malowidła ściennie, które po odpowiednim odsłonięciu, zabezpieczeniu i dokumentacji mogą być odtworzone, bądź poddane konserwacji. Z kolei badanie tynków pozwala ocenić skład i kolorystykę pierwotnie użytych tynków i ewentualny powrót do tych rozwiązań. Badania na obecność warstw malarskich mogą być także zastosowane do elementów stolarki i ślusarki okiennej. Na wstępnym etapie wykonuje się odkrywki sondażowe (zazwyczaj pasy, bądź punkty wybrane), które pozwalają na dokładne określenie miejsc przyszłych odkrywek. Generalną zasadą, która powinna przyświecać w trakcie wykonywania odkrywek, jest poszanowanie substancji zabytkowej – odkrywki w pewnym stopniu ją niszczą, dlatego trzeba ograniczyć je do minimum (jw.). Na wszelkie odkrywki w obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymagana jest zgoda właściwego konserwatora zabytków. Odkrywki powinny zostać udokumentowane.

d. badania archeologiczne – badania powinny być wykonywane w szczególności na obszarach o bogatej historii, sięgającej kilkuset lat wstecz. Dokładne ich przeprowadzenie pozwala na analizę istniejących warstw kulturowych i powinno poprzedzać prace budowlane. Na wstępnym etapie wykonuje się archeologiczne odkrywki sondażowe (zazwyczaj wybrane punkty), które pozwalają na dokładne określenie miejsc przyszłych odkrywek. Generalną zasadą, która powinna przyświecać w trakcie wykonywania odkrywek jest poszanowanie substancji zabytkowej – odkrywki w pewnym stopniu ją niszczą, dlatego trzeba ograniczyć je do minimum (jw.). Na wszelkie odkrywki archeologiczne na terenie stanowisk archeologicznych, a także na terenach wpisanych do rejestru zabytków, wymagana jest zgoda właściwego konserwatora zabytków. Odkrywki powinny zostać udokumentowane.

e. badania chemiczne, mikrobiologiczne, strukturalne – dotyczą stanu zachowania materiałów, z jakich powstał obiekt.

f. badania petrograficzne – w przypadku obiektów z kamienia naturalnego pozwalają na ustalenie rodzaju kamienia, jego pochodzenia, wieku itp.

USTAWA
z dnia 7 lipca 1994 r.
Prawo budowlane
(tekst ujednoczony przez GUNB)

Rozdział 1
Przepisy ogólne

Art.1. Ustawa – Prawo budowlane, zwana dalej „ustawą”, normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach.

Art.2.1. Ustawy nie stosuje się do wyrobisk górniczych.

2. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności:

- 1) prawa geologicznego i górniczego – w odniesieniu do obiektów budowlanych zakładów górniczych;
- 2) prawa wodnego – w odniesieniu do urządzeń wodnych;
- 3) o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Art.3. Ilekroć w ustawie jest mowa o:

- 1) obiekcie budowlanym – należy przez to rozumieć:
 - a) budynek wraz z instalacjami i urządzeniami technicznymi,
 - b) budowlę stanowiącą całość techniczno-użytkową wraz z instalacjami i urządzeniami,
 - c) obiekt małej architektury;
- 2) budynku – należy przez to rozumieć taki obiekt budowlany, który jest trwale związany z gruntem, wydzielony z przestrzeni za pomocą przegród budowlanych oraz posiada fundamenty i dach;
- 2a) budynku mieszkalnym jednorodzinny – należy przez to rozumieć budynek wolno stojący albo budynek w zabudowie bliźniaczej, szeregowej lub grupowej, służący zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych, stanowiący konstrukcyjnie samodzielną całość, w którym dopuszcza się wydzielenie nie więcej niż dwóch lokali mieszkalnych albo jednego lokalu mieszkalnego i lokalu użytkowego o powierzchni całkowitej nieprzekraczającej 30 % powierzchni całkowitej budynku;
- 3) budowli – należy przez to rozumieć każdy obiekt budowlany niebędący budynkiem lub obiektem małej architektury, jak: lotniska, drogi, linie kolejowe, mosty, wiadukty, estakady, tunele, przepusty, sieci techniczne, wolno stojące maszty antenowe, wolno stojące trwale związane z gruntem urządzenia reklamowe, budowle ziemne, obronne (fortyfikacje), ochronne, hydrotechniczne, zbiorniki, wolno stojące instalacje przemysłowe lub urządzenia techniczne, oczyszczalnie ścieków, składowiska odpadów, stacje uzdatniania wody, konstrukcje oporowe, nadziemne i podziemne przejścia dla pieszych, sieci uzbrojenia terenu, budowle sportowe, cmentarze, pomniki, a także części budowlane urządzeń technicznych (kotłów, pieców przemysłowych, elektrowni wiatrowych i innych urządzeń) oraz fundamenty pod maszyny i urządzenia, jako odrębne pod względem technicznym części przedmiotów składających się na całość użytkową;

- 4) obiekcie małej architektury – należy przez to rozumieć niewielkie obiekty, a w szczególności:
 - a) kultu religijnego, jak: kapliczki, krzyże przydrożne, figury,
 - b) posągi, wodotryski i inne obiekty architektury ogrodowej,
 - c) użytkowe służące rekreacji codziennej i utrzymaniu porządku, jak: piaskownice, huśtawki, drabinki, śmietniki;
- 5) tymczasowym obiekcie budowlanym – należy przez to rozumieć obiekt budowlany przeznaczony do czasowego użytkowania w okresie krótszym od jego trwałości technicznej, przewidziany do przeniesienia w inne miejsce lub rozbiórki, a także obiekt budowlany niepołączony trwale z gruntem, jak: strzelnice, kioski uliczne, pawilony sprzedaży ulicznej i wystawowe, przekrycia namiotowe i powłoki pneumatyczne, urządzenia rozrywkowe, barakowozy, obiekty kontenerowe;
- 6) budowie – należy przez to rozumieć wykonywanie obiektu budowlanego w określonym miejscu, a także odbudowę, rozbudowę, nadbudowę obiektu budowlanego;
- 7) robotach budowlanych – należy przez to rozumieć budowę, a także prace polegające na przebudowie, montażu, remoncie lub rozbiórce obiektu budowlanego;
- 7a) przebudowie – należy przez to rozumieć wykonywanie robót budowlanych, w wyniku których następuje zmiana parametrów użytkowych lub technicznych istniejącego obiektu budowlanego, z wyjątkiem charakterystycznych parametrów, jak: kubatura, powierzchnia zabudowy, wysokość, długość, szerokość bądź liczba kondygnacji; w przypadku dróg są dopuszczalne zmiany charakterystycznych parametrów w zakresie niewymagającym zmiany granic pasa drogowego;
- 8) remoncie – należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a nie stanowiących bieżącej konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym;
- 9) urządzeniach budowlanych – należy przez to rozumieć urządzenia techniczne związane z obiektem budowlanym, zapewniające możliwość użytkowania obiektu zgodnie z jego przeznaczeniem, jak przyłącza i urządzenia instalacyjne, w tym służące oczyszczaniu lub gromadzeniu ścieków, a także przejazdy, ogrodzenia, place postojowe i place pod śmietniki;
- 10) terenie budowy – należy przez to rozumieć przestrzeń, w której prowadzone są roboty budowlane wraz z przestrzenią zajmowaną przez urządzenia zaplecza budowy;
- 11) prawie do dysponowania nieruchomością na cele budowlane – należy przez to rozumieć tytuł prawny wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego, przewidującego uprawnienia do wykonywania robót budowlanych;
- 12) pozwoleniu na budowę – należy przez to rozumieć decyzję administracyjną zezwalającą na rozpoczęcie i prowadzenie budowy lub wykonywanie robót budowlanych innych niż budowa obiektu budowlanego;
- 13) dokumentacji budowy – należy przez to rozumieć pozwolenie na budowę wraz z załączonym projektem budowlanym, dziennik budowy, protokoły odbiorów częściowych i końcowych, w miarę potrzeby, rysunki i opisy służące realizacji obiektu, operaty geodezyjne i książkę obmiarów, a w przypadku realizacji obiektów metodą montażu – także dziennik montażu;
- 14) dokumentacji powykonawczej – należy przez to rozumieć dokumentację budowy z naniesionymi zmianami dokonanymi w toku wykonywania robót oraz geodezyjnymi pomiarami powykonawczymi;
- 15) terenie zamkniętym – należy przez to rozumieć teren zamknięty, o którym mowa w przepisach prawa geodezyjnego i kartograficznego;

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

- 16) uchylony;
- 17) właściwym organie – należy przez to rozumieć organy administracji architektonicznobudowlanej i nadzoru budowlanego, stosownie do ich właściwości, określonej w rozdziale 8;
- 18) uchylony;
- 19) organie samorządu zawodowego – należy przez to rozumieć organy określone w ustawie z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów (Dz. U. z 2001 r. Nr 5, poz. 42, z 2002 r. Nr 23, poz. 221, Nr 153, poz. 1271 i Nr 240, poz. 2052, z 2003 r. Nr 124, poz. 1152 i Nr 190, poz. 1864, z 2004 r. Nr 141, poz. 1492 oraz z 2005 r. Nr 150, poz. 1247);
- 20) obszarze oddziaływania obiektu – należy przez to rozumieć teren wyznaczony w otoczeniu obiektu budowlanego na podstawie przepisów odrębnych, wprowadzających związane z tym obiektem ograniczenia w zagospodarowaniu tego terenu;
- 21) uchylony.

Art.4. Każdy ma prawo zabudowy nieruchomości gruntowej, jeżeli wykaże prawo do dysponowania nieruchomością na cele budowlane, pod warunkiem zgodności zamierzenia budowlanego z przepisami.

Art.5.1. Obiekt budowlany wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej, zapewniając:

- 1) spełnienie wymagań podstawowych dotyczących:
 - a) bezpieczeństwa konstrukcji,
 - b) bezpieczeństwa pożarowego,
 - c) bezpieczeństwa użytkowania,
 - d) odpowiednich warunków higienicznych i zdrowotnych oraz ochrony środowiska,
 - e) ochrony przed hałasem i drganiami,
 - f) oszczędności energii i odpowiedniej izolacyjności cieplnej przegród;
- 2) warunki użytkowe zgodne z przeznaczeniem obiektu, w szczególności w zakresie:
 - a) zaopatrzenia w wodę i energię elektryczną oraz, odpowiednio do potrzeb, w energię cieplną i paliwa, przy założeniu efektywnego wykorzystania tych czynników,
 - b) usuwania ścieków, wody opadowej i odpadów;
- 3) możliwość utrzymania właściwego stanu technicznego;
- 4) niezbędne warunki do korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne, w szczególności poruszające się na wózkach inwalidzkich;
- 5) warunki bezpieczeństwa i higieny pracy;
- 6) ochronę ludności, zgodnie z wymaganiami obrony cywilnej;
- 7) ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską;
- 8) odpowiednie usytuowanie na działce budowlanej;
- 9) poszanowanie, występujących w obszarze oddziaływania obiektu, uzasadnionych interesów osób trzecich, w tym zapewnienie dostępu do drogi publicznej;
- 10) warunki bezpieczeństwa i ochrony zdrowia osób przebywających na terenie budowy.

2. Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyłym stanie technicznym i estetycznym,

nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami, o których mowa w ust. 1 pkt 1-7.

Art.5a.1. W przypadku budowy obiektu liniowego, którego przebieg został ustalony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, a także wykonywania innych robót budowlanych dotyczących obiektu liniowego, gdy liczba stron w postępowaniu przekracza 20, stosuje się przepis art. 49 Kodeksu postępowania administracyjnego.

2.Przepisu ust. 1 nie stosuje się do inwestora oraz właścicieli, użytkowników wieczystych i zarządców nieruchomości, jeżeli na tych nieruchomościach są lub będą wykonywane roboty budowlane.

Art.6. Dla działek budowlanych lub terenów, na których jest przewidziana budowa obiektów budowlanych lub funkcjonalnie powiązanych zespołów obiektów budowlanych, należy zaprojektować odpowiednie zagospodarowanie, zgodnie z wymaganiami art. 5, zrealizować je przed oddaniem tych obiektów (zespołów) do użytkowania oraz zapewnić utrzymanie tego zagospodarowania we właściwym stanie techniczno-użytkowym przez okres istnienia obiektów (zespołów) budowlanych.

Art.7.1. Do przepisów techniczno-budowlanych zalicza się:

- 1) warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane i ich usytuowanie, uwzględniające wymagania, o których mowa w art. 5;
- 2) warunki techniczne użytkowania obiektów budowlanych.

2. Warunki, o których mowa w ust. 1 pkt 1, określają, w drodze rozporządzenia:

- 1) minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej dla budynków oraz związanych z nimi urządzeń;
- 2) właściwi ministrowie, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej, dla obiektów budowlanych nie wymienionych w pkt 1.

3. Warunki, o których mowa w ust. 1 pkt 2, mogą określić, w drodze rozporządzenia:

- 1) minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej – dla budynków mieszkalnych;
- 2) właściwi ministrowie, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej – dla innych obiektów budowlanych.

Art.8. Rada Ministrów może określić, w drodze rozporządzenia, dodatkowe warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać budynki służące bezpieczeństwu lub obronności państwa, albo których przepisów, wydanych na podstawie art. 7 ust. 2 pkt 1, nie stosuje się do tych budynków.

Art.9.1. W przypadkach szczególnie uzasadnionych dopuszcza się odstępstwo od przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7. Odstępstwo nie może powodować zagrożenia życia ludzi lub bezpieczeństwa mienia, a w stosunku do obiektów, o których mowa w art. 5 ust. 1 pkt 4 – ograniczenia dostępności dla osób niepełnosprawnych oraz nie powinno powodować pogorszenia warunków zdrowotno-sanitarnych i użytkowych, a także stanu środowiska, po spełnieniu określonych warunków zamiennych.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

2. Właściwy organ, po uzyskaniu upoważnienia ministra, który ustanowił przepisy techniczno-budowlane, w drodze postanowienia, udziela bądź odmawia zgody na odstępstwo.

3. Wniosek do ministra, o którym mowa w ust. 2, w sprawie upoważnienia do udzielenia zgody na odstępstwo właściwy organ składa przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

Wniosek powinien zawierać:

- 1) charakterystykę obiektu oraz, w miarę potrzeby, projekt zagospodarowania działki lub terenu, a jeżeli odstępstwo mogłoby mieć wpływ na środowisko lub nieruchomości sąsiednie - również projekty zagospodarowania tych nieruchomości, z uwzględnieniem istniejącej i projektowanej zabudowy;
- 2) szczegółowe uzasadnienie konieczności wprowadzenia odstępstwa;
- 3) propozycje rozwiązań zamiennych;
- 4) pozytywną opinię wojewódzkiego konserwatora zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską;
- 5) w zależności od potrzeb – pozytywną opinię innych zainteresowanych organów.

4. Minister, o którym mowa w ust. 2, może uzależnić upoważnienie do wyrażenia zgody na odstępstwo od spełnienia dodatkowych warunków.

Art. 10. Wyroby wytworzone w celu zastosowania w obiekcie budowlanym w sposób trwały, o właściwościach użytkowych, umożliwiających prawidłowo zaprojektowanym i wykonanym obiektem budowlanym spełnienie wymagań podstawowych, o których mowa w art. 5 ust. 1 pkt 1, można stosować przy wykonywaniu robót budowlanych wyłącznie, jeżeli wyroby te zostały wprowadzone do obrotu zgodnie z przepisami odrębnymi.

Art. 10a. uchylony.

Art. 11.1. Minister właściwy do spraw zdrowia określi, w drodze rozporządzenia, dopuszczalne stężenia i natężenia czynników szkodliwych dla zdrowia wydzielanych przez materiały budowlane, urządzenia i elementy wyposażenia w pomieszczeniach przeznaczonych na pobyt ludzi.

2. Minister właściwy do spraw rolnictwa, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zdrowia, może określić, w drodze rozporządzenia, dopuszczalne stężenia i natężenia czynników szkodliwych w pomieszczeniach przeznaczonych dla zwierząt.

Rozdział 2

Samodzielne funkcje techniczne w budownictwie

Art. 12.1. Za samodzielną funkcję techniczną w budownictwie uważa się działalność związaną z koniecznością fachowej oceny zjawisk technicznych lub samodzielnego rozwiązania zagadnień architektonicznych i technicznych oraz techniczno-organizacyjnych, a w szczególności działalność obejmującą:

- 1) projektowanie, sprawdzanie projektów architektoniczno-budowlanych i sprawowanie nadzoru autorskiego;
- 2) kierowanie budową lub innymi robotami budowlanymi;

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

- 3) kierowanie wytwarzaniem konstrukcyjnych elementów budowlanych oraz nadzór i kontrolę techniczną wytwarzania tych elementów;
- 4) wykonywanie nadzoru inwestorskiego;
- 5) sprawowanie kontroli technicznej utrzymania obiektów budowlanych;
- 6) uchylony;
- 7) rzeczoznawstwo budowlane.

2. Samodzielne funkcje techniczne w budownictwie, określone w ust. 1 pkt 1-5, mogą wykonywać wyłącznie osoby posiadające odpowiednie wykształcenie techniczne i praktykę zawodową, dostosowane do rodzaju, stopnia skomplikowania działalności i innych wymagań związanych z wykonywaną funkcją, stwierdzone decyzją, zwaną dalej "uprawnieniami budowlanymi", wydaną przez organ samorządu zawodowego.

3. Warunkiem uzyskania uprawnień budowlanych jest zdanie egzaminu ze znajomości procesu budowlanego oraz umiejętności praktycznego zastosowania wiedzy technicznej.

4. Egzamin składa się przed komisją egzaminacyjną powoływaną przez organ samorządu zawodowego albo inny upoważniony organ.

5. Koszty postępowania kwalifikacyjnego, obejmujące w szczególności wynagrodzenie członków komisji egzaminacyjnej, ponosi osoba ubiegająca się o nadanie uprawnień budowlanych.

6. Osoby wykonujące samodzielne funkcje techniczne w budownictwie są odpowiedzialne za wykonywanie tych funkcji zgodnie z przepisami i zasadami wiedzy technicznej oraz za należyłą staranność w wykonywaniu pracy, jej właściwą organizację, bezpieczeństwo i jakość.

7. Podstawę do wykonywania samodzielnych funkcji technicznych w budownictwie stanowi wpis, w drodze decyzji, do centralnego rejestru, o którym mowa w art. 88a ust. 1 pkt 3 lit. a, oraz – zgodnie z odrębnymi przepisami – wpis na listę członków właściwej izby samorządu zawodowego, potwierdzony zaświadczeniem wydanym przez tę izbę, z określonym w nim terminem ważności.

8. uchylony.

Art. 12a.1. Samodzielne funkcje techniczne w budownictwie, oprócz osób, o których mowa w art. 12, mogą również wykonywać osoby będące obywatelami państw Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Konfederacji Szwajcarskiej, które:

- 1) posiadają w tych państwach prawo wykonywania czynności odpowiadających samodzielnym funkcjom technicznym w budownictwie;
- 2) ukończyły studia wyższe zagraniczne uznane w Polsce za równorzędne;
- 3) odbyły dwuletnią praktykę przy sporządzaniu projektów lub na budowie.

2. Właściwy organ samorządu zawodowego przeprowadza postępowanie weryfikacyjne w zakresie, o którym mowa w ust. 1, i wydaje decyzję w sprawie nadania uprawnień budowlanych.

2a. Przepisów ust. 1 pkt 2 i 3 nie stosuje się do osób, którym państwo członkowskie Unii Europejskiej nadało tytuł zawodowy architekta za szczególnie wyróżniające się osiągnięcia w dziedzinie architektury.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

3. Do osób, o których mowa w ust. 1, stosuje się przepisy ustawy, z wyjątkiem art. 14 ust. 3.

Art.12b. Umowa międzynarodowa zawarta na zasadzie wzajemności może określić inny tryb nadawania uprawnień budowlanych.

Art.12c. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw oświaty i wychowania określi, w drodze rozporządzenia, wykaz dyplomów, certyfikatów i innych dokumentów oraz tytułów naukowych potwierdzających posiadanie kwalifikacji zawodowych w dziedzinie architektury, wydawanych w państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz państwach członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stronach umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym, które są uznawane w Rzeczypospolitej Polskiej, biorąc pod uwagę wymagania Unii Europejskiej w zakresie uznawania kwalifikacji zawodowych.

Art.13.1. Uprawnienia budowlane mogą być udzielane do:

- 1) projektowania;
- 2) kierowania robotami budowlanymi.

2. W uprawnieniach budowlanych należy określić specjalność i ewentualną specjalizację techniczno-budowlaną oraz zakres prac projektowych lub robót budowlanych objętych danym uprawnieniem.

3. Uprawnienia do kierowania robotami budowlanymi stanowią również podstawę do wykonywania samodzielnych funkcji technicznych, o których mowa w art. 12 ust. 1 pkt 3 i 4.

4. Uprawnienia do projektowania lub kierowania robotami budowlanymi stanowią również podstawę do wykonywania samodzielnych funkcji technicznych, o których mowa w art. 12 ust. 1 pkt 5 i 6.

Art.14.1. Uprawnienia budowlane są udzielane w specjalnościach:

- 1) architektonicznej;
- 2) konstrukcyjno-budowlanej;
 - 2a) drogowej;
 - 2b) mostowej;
 - 2c) kolejowej;
 - 2d) wyburzeniowej;
 - 2e) telekomunikacyjnej;
- 3) uchylony;
- 4) instalacyjnej w zakresie sieci, instalacji i urządzeń cieplnych, wentylacyjnych, gazowych, wodociągowych i kanalizacyjnych;
- 5) instalacyjnej w zakresie sieci, instalacji i urządzeń elektrycznych i elektroenergetycznych;
- 6) uchylony.

2. W ramach specjalności wymienionych w ust. 1 mogą być wyodrębniane specjalizacje techniczno-budowlane.

3. Uzyskanie uprawnień budowlanych w specjalnościach, o których mowa w ust. 1, wymaga:

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

- 1) do projektowania bez ograniczeń i sprawdzania projektów architektoniczno-budowlanych:
 - a) ukończenia studiów magisterskich, w rozumieniu przepisów o szkolnictwie wyższym, na kierunku odpowiednim dla danej specjalności,
 - b) odbycia dwuletniej praktyki przy sporządzaniu projektów,
 - c) odbycia rocznej praktyki na budowie;
- 2) do projektowania w ograniczonym zakresie:
 - a) ukończenia wyższych studiów zawodowych, w rozumieniu przepisów o wyższych szkołach zawodowych, na kierunku odpowiednim dla danej specjalności lub ukończenia studiów magisterskich, w rozumieniu przepisów o szkolnictwie wyższym, na kierunku pokrewnym dla danej specjalności,
 - b) odbycia dwuletniej praktyki przy sporządzaniu projektów,
 - c) odbycia rocznej praktyki na budowie;
- 3) do kierowania robotami budowlanymi bez ograniczeń:
 - a) ukończenia studiów magisterskich, w rozumieniu przepisów o szkolnictwie wyższym, na kierunku odpowiednim dla danej specjalności,
 - b) odbycia dwuletniej praktyki na budowie;
- 4) do kierowania robotami budowlanymi w ograniczonym zakresie:
 - a) ukończenia wyższych studiów zawodowych, w rozumieniu przepisów o wyższych szkołach zawodowych, na kierunku odpowiednim dla danej specjalności lub ukończenia studiów magisterskich, w rozumieniu przepisów o szkolnictwie wyższym, na kierunku pokrewnym dla danej specjalności,
 - b) odbycia trzyletniej praktyki na budowie.

4. Warunkiem zaliczenia praktyki zawodowej jest praca polegająca na bezpośrednim uczestnictwie w pracach projektowych albo na pełnieniu funkcji technicznej na budowie pod kierownictwem osoby posiadającej odpowiednie uprawnienia budowlane, a w przypadku odbywania praktyki za granicą pod kierunkiem osoby posiadającej uprawnienia odpowiednie w danym kraju.

5. Do osób ubiegających się o uprawnienia budowlane bez ograniczeń, posiadających uprawnienia budowlane w ograniczonym zakresie w tej specjalności, nie stosuje się przepisów ust. 3 pkt 1 lit. b i c lub ust. 3 pkt 3 lit. b.

Art. 15.1. Rzeczoznawcą budowlanym może być osoba, która:

- 1) korzysta w pełni z praw publicznych;
- 2) posiada:
 - a) tytuł zawodowy magistra inżyniera, magistra inżyniera architekta, inżyniera lub inżyniera architekta,
 - b) uprawnienia budowlane bez ograniczeń,
 - c) co najmniej 10 lat praktyki w zakresie objętym rzeczoznawstwem,
 - d) znaczący dorobek praktyczny w zakresie objętym rzeczoznawstwem.

2. Właściwy organ samorządu zawodowego, na wniosek zainteresowanego, orzeka, w drodze decyzji, o nadaniu tytułu rzeczoznawcy budowlanego, określając zakres rzeczoznawstwa.

3. Właściwy organ samorządu zawodowego może również nadać tytuł rzeczoznawcy osobie, która nie spełnia warunku, o którym mowa w ust. 1 pkt 2 lit. a i b, ale posiada szczególną wiedzę i doświadczenie w zakresie nieobjętym uprawnieniami budowlanymi.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

4. Podstawę do podjęcia czynności rzeczoznawcy budowlanego stanowi dokonanie wpisu, w drodze decyzji, do centralnego rejestru rzeczoznawców budowlanych.

5. Właściwy organ samorządu zawodowego orzeka, w drodze decyzji, o pozbawieniu tytułu rzeczoznawcy budowlanego na wniosek rzeczoznawcy lub w razie:

- 1) pozbawienia praw publicznych;
- 2) ukarania z tytułu odpowiedzialności zawodowej;
- 3) nienależytego wykonywania czynności rzeczoznawcy budowlanego.

6. Właściwy organ samorządu zawodowego przesyła ostateczną decyzję o pozbawieniu tytułu rzeczoznawcy budowlanego do Głównego Inspektora Nadzoru Budowlanego.

7. Skreślenie z centralnego rejestru rzeczoznawców budowlanych następuje:

- 1) na podstawie ostatecznej decyzji o pozbawieniu tytułu rzeczoznawcy budowlanego;
- 2) w razie śmierci rzeczoznawcy.

Art.16.1. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia: rodzaje i zakres przygotowania zawodowego do wykonywania samodzielnych funkcji technicznych w budownictwie, sposób stwierdzania posiadania tego przygotowania, ograniczenia zakresu uprawnień budowlanych, wykaz kierunków wykształcenia odpowiedniego i pokrewnego dla danej specjalności, wykaz specjalizacji wyodrębnionych w ramach poszczególnych specjalności, a także sposób przeprowadzania i zakres egzaminu, zasady odpłatności za postępowanie kwalifikacyjne oraz zasady wynagradzania członków komisji egzaminacyjnej.

1a. W rozporządzeniu, o którym mowa w ust. 1, należy w szczególności uregulować sprawy:

- 1) sposobu dokumentowania posiadanego wykształcenia i kwalifikowania wykształcenia za odpowiednie lub pokrewne,
- 2) sposobu dokumentowania praktyki i kryteriów uznawania praktyki,
- 3) sposobu przeprowadzania egzaminu na uprawnienia budowlane,
- 4) ustalania wysokości odpłatności za postępowanie kwalifikacyjne,
- 5) ustalania wynagrodzenia członków komisji egzaminacyjnej,
- 6) sposobu stwierdzania przygotowania zawodowego oraz uzyskiwania specjalizacji techniczno-budowlanej,
- 7) ograniczania zakresu uprawnień budowlanych,
- 8) określania rodzajów specjalizacji techniczno-budowlanych, w taki sposób, aby mając na względzie zachowanie interesu osób ubiegających się o nadanie uprawnień budowlanych, rozporządzenie nie stwarzało problemów interpretacyjnych przy stosowaniu w praktyce.

2. uchylony.

3. uchylony.

4. uchylony.

5. uchylony.

6. uchylony.

Rozdział 3 Prawa i obowiązki uczestników procesu budowlanego

Art.17. Uczestnikami procesu budowlanego, w rozumieniu ustawy, są:

- 1) inwestor;
- 2) inspektor nadzoru inwestorskiego;
- 3) projektant;
- 4) kierownik budowy lub kierownik robót.

Art.18.1. Do obowiązków inwestora należy zorganizowanie procesu budowy, z uwzględnieniem zawartych w przepisach zasad bezpieczeństwa i ochrony zdrowia, a w szczególności zapewnienie:

- 1) opracowania projektu budowlanego i, stosownie do potrzeb, innych projektów,
- 2) objęcia kierownictwa budowy przez kierownika budowy,
- 3) opracowania planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia,
- 4) wykonania i odbioru robót budowlanych,
- 5) w przypadkach uzasadnionych wysokim stopniem skomplikowania robót budowlanych lub warunkami gruntowymi, nadzoru nad wykonywaniem robót budowlanych – przez osoby o odpowiednich kwalifikacjach zawodowych.

2. Inwestor może ustanowić inspektora nadzoru inwestorskiego na budowie.

3. Inwestor może zobowiązać projektanta do sprawowania nadzoru autorskiego.

Art.19.1. Właściwy organ może w decyzji o pozwoleniu na budowę nałożyć na inwestora obowiązek ustanowienia inspektora nadzoru inwestorskiego, a także obowiązek zapewnienia nadzoru autorskiego, w przypadkach uzasadnionych wysokim stopniem skomplikowania obiektu lub robót budowlanych bądź przewidywanym wpływem na środowisko.

2. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, rodzaje obiektów budowlanych, przy których realizacji jest wymagane ustanowienie inspektora nadzoru inwestorskiego, oraz listę obiektów budowlanych i kryteria techniczne, jakimi powinien kierować się organ podczas nakładania na inwestora obowiązku ustanowienia inspektora nadzoru inwestorskiego.

Art.20.1. Do podstawowych obowiązków projektanta należy:

- 1) opracowanie projektu budowlanego w sposób zgodny z ustaleniami określonymi w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach zgody na realizację przedsięwzięcia, o której mowa w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2006 r. Nr 129, poz. 902, z późn. zm.), lub w pozwoleniu, o którym mowa w art. 23 i art. 23a ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej (Dz. U. z 2003 r. Nr 153, poz. 1502, z późn. zm.), wymaganiami ustawy, przepisami oraz zasadami wiedzy technicznej;
- 1a) zapewnienie, w razie potrzeby, udziału w opracowaniu projektu osób posiadających uprawnienia budowlane do projektowania w odpowiedniej specjalności oraz wzajemne skoordynowanie techniczne wykonanych przez te osoby opracowań projektowych, zapewniające

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

uwzględnienie zawartych w przepisach zasad bezpieczeństwa i ochrony zdrowia w procesie budowy, z uwzględnieniem specyfiki projektowanego obiektu budowlanego;

- 1b) sporządzenie informacji dotyczącej bezpieczeństwa i ochrony zdrowia ze względu na specyfikę projektowanego obiektu budowlanego, uwzględnianej w planie bezpieczeństwa i ochrony zdrowia;
- 2) uzyskanie wymaganych opinii, uzgodnień i sprawdzeń rozwiązań projektowych w zakresie wynikającym z przepisów;
- 3) wyjaśnianie wątpliwości dotyczących projektu i zawartych w nim rozwiązań;
- 3a) sporządzanie lub uzgadnianie indywidualnej dokumentacji technicznej, o której mowa w art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o wyrobach budowlanych (Dz. U. Nr 92, poz. 881);
- 4) sprawowanie nadzoru autorskiego na żądanie inwestora lub właściwego organu w zakresie:
 - a) stwierdzania w toku wykonywania robót budowlanych zgodności realizacji z projektem, b) uzgadniania możliwości wprowadzenia rozwiązań zamiennych w stosunku do przewidzianych w projekcie, zgłoszonych przez kierownika budowy lub inspektora nadzoru inwestorskiego.

2. Projektant ma obowiązek zapewnić sprawdzenie projektu architektoniczno-budowlanego pod względem zgodności z przepisami, w tym techniczno-budowlanymi, przez osobę posiadającą uprawnienia budowlane do projektowania bez ograniczeń w odpowiedniej specjalności lub rzeczoznawcę budowlanego.

3. Obowiązek, o którym mowa w ust. 2, nie dotyczy:

- 1) zakresu objętego sprawdzaniem i opiniowaniem na podstawie przepisów szczególnych;
- 2) projektów obiektów budowlanych o prostej konstrukcji, jak: budynki mieszkalne jednorodzinne, niewielkie obiekty gospodarcze, inwentarskie i składowe.

4. Projektant, a także sprawdzający, o którym mowa w ust. 2, do projektu budowlanego dołącza oświadczenie o sporządzeniu projektu budowlanego, zgodnie z obowiązującymi przepisami oraz zasadami wiedzy technicznej.

Art.21. Projektant, w trakcie realizacji budowy, ma prawo:

- 1) wstępu na teren budowy i dokonywania zapisów w dzienniku budowy dotyczących jej realizacji;
- 2) żądania wpisem do dziennika budowy wstrzymania robót budowlanych w razie:
 - a) stwierdzenia możliwości powstania zagrożenia,
 - b) wykonywania ich niezgodnie z projektem.

Art.21a.

1. Kierownik budowy jest obowiązany, w oparciu o informację, o której mowa w art. 20 ust. 1 pkt 1b, sporządzić lub zapewnić sporządzenie, przed rozpoczęciem budowy, planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia, uwzględniając specyfikę obiektu budowlanego i warunki prowadzenia robót budowlanych, w tym planowane jednoczesne prowadzenie robót budowlanych i produkcji przemysłowej.

1a. Plan bezpieczeństwa i ochrony zdrowia na budowie sporządza się, jeżeli:

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

- 1) w trakcie budowy wykonywany będzie przynajmniej jeden z rodzajów robót budowlanych wymienionych w ust. 2 lub
- 2) przewidywane roboty budowlane mają trwać dłużej niż 30 dni roboczych i jednocześnie będzie przy nich zatrudnionych co najmniej 20 pracowników lub pracochłonność planowanych robót będzie przekraczać 500 osobodni.

2. W planie, o którym mowa w ust. 1, należy uwzględnić specyfikę następujących rodzajów robót budowlanych:

- 1) których charakter, organizacja lub miejsce prowadzenia stwarza szczególnie wysokie ryzyko powstania zagrożenia bezpieczeństwa i zdrowia ludzi, a w szczególności przysypania ziemią lub upadku z wysokości;
- 2) przy prowadzeniu których występują działania substancji chemicznych lub czynników biologicznych zagrażających bezpieczeństwu i zdrowiu ludzi;
- 3) stwarzających zagrożenie promieniowaniem jonizującym;
- 4) prowadzonych w pobliżu linii wysokiego napięcia lub czynnych linii komunikacyjnych;
- 5) stwarzających ryzyko utonięcia pracowników;
- 6) prowadzonych w studniach, pod ziemią i w tunelach;
- 7) wykonywanych przez kierujących pojazdami zasilanymi z linii napowietrznych;
- 8) wykonywanych w kesonach, z atmosferą wytwarzaną ze sprężonego powietrza;
- 9) wymagających użycia materiałów wybuchowych;
- 10) prowadzonych przy montażu i demontażu ciężkich elementów prefabrykowanych.

3. Wymagania dotyczące bezpieczeństwa i ochrony zdrowia przy wykonywaniu robót budowlanych określają odrębne przepisy w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy.

4. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia:

- 1) szczegółowy zakres i formę:
 - a) informacji dotyczącej bezpieczeństwa i ochrony zdrowia,
 - b) planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia – mając na uwadze specyfikę projektowanego obiektu budowlanego;
- 2) szczegółowy zakres rodzajów robót budowlanych, o których mowa w ust. 2, mając na uwadze stopień zagrożeń, jakie stwarzają poszczególne ich rodzaje.

Art.22. Do podstawowych obowiązków kierownika budowy należy:

- 1) protokolarnie przejęcie od inwestora i odpowiednie zabezpieczenie terenu budowy wraz ze znajdującymi się na nim obiektami budowlanymi, urządzeniami technicznymi i stałymi punktami osnowy geodezyjnej oraz podlegającymi ochronie elementami środowiska przyrodniczego i kulturowego;
- 2) prowadzenie dokumentacji budowy;
- 3) zapewnienie geodezyjnego wytyczenia obiektu oraz zorganizowanie budowy i kierowanie budową obiektu budowlanego w sposób zgodny z projektem i pozwoleniem na budowę, przepisami, w tym techniczno-budowlanymi, oraz przepisami bezpieczeństwa i higieny pracy;
- 3a) koordynowanie realizacji zadań zapobiegających zagrożeniom bezpieczeństwa i ochrony zdrowia:
 - a) przy opracowywaniu technicznych lub organizacyjnych założeń planowanych robót budowlanych lub ich poszczególnych etapów, które mają być prowadzone jednocześnie lub kolejno,

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

- b) przy planowaniu czasu wymaganego do zakończenia robót budowlanych lub ich poszczególnych etapów;
- 3b) koordynowanie działań zapewniających przestrzeganie podczas wykonywania robót budowlanych zasad bezpieczeństwa i ochrony zdrowia zawartych w przepisach, o których mowa w art. 21a ust. 3, oraz w planie bezpieczeństwa i ochrony zdrowia;
- 3c) wprowadzanie niezbędnych zmian w informacji, o której mowa w art. 20 ust. 1 pkt 1b, oraz w planie bezpieczeństwa i ochrony zdrowia, wynikających z postępu wykonywanych robót budowlanych;
- 3d) podejmowanie niezbędnych działań uniemożliwiających wstęp na budowę osobom nieupoważnionym;
- 4) wstrzymanie robót budowlanych w przypadku stwierdzenia możliwości powstania zagrożenia oraz bezzwłoczne zawiadomienie o tym właściwego organu;
- 5) zawiadomienie inwestora o wpisie do dziennika budowy dotyczącym wstrzymania robót budowlanych z powodu wykonywania ich niezgodnie z projektem;
- 6) realizacja zaleceń wpisanych do dziennika budowy;
- 7) zgłaszanie inwestorowi do sprawdzenia lub odbioru wykonanych robót ulegających zakryciu bądź zanikających oraz zapewnienie dokonania wymaganych przepisami lub ustalonych w umowie prób i sprawdzeń instalacji, urządzeń technicznych i przewodów kominowych przed zgłoszeniem obiektu budowlanego do odbioru;
- 8) przygotowanie dokumentacji powykonawczej obiektu budowlanego;
- 9) zgłoszenie obiektu budowlanego do odbioru odpowiednim wpisem do dziennika budowy oraz uczestniczenie w czynnościach odbioru i zapewnienie usunięcia stwierdzonych wad, a także przekazanie inwestorowi oświadczenia, o którym mowa w art. 57 ust. 1 pkt 2.

Art.23. Kierownik budowy ma prawo:

- 1) występowania do inwestora o zmiany w rozwiązaniach projektowych, jeżeli są one uzasadnione koniecznością zwiększenia bezpieczeństwa realizacji robót budowlanych lub usprawnienia procesu budowy;
- 2) ustosunkowania się w dzienniku budowy do zaleceń w nim zawartych.

Art.23a. uchylony.

Art.24.1. Łączenie funkcji kierownika budowy i inspektora nadzoru inwestorskiego nie jest dopuszczalne.

2. Przepisy ust. 1 oraz art. 22 i art. 23 stosuje się odpowiednio do kierownika robót.

Art.25. Do podstawowych obowiązków inspektora nadzoru inwestorskiego należy:

- 1) reprezentowanie inwestora na budowie przez sprawowanie kontroli zgodności jej realizacji z projektem i pozwoleniem na budowę, przepisami oraz zasadami wiedzy technicznej;
- 2) sprawdzanie jakości wykonywanych robót i wbudowanych wyrobów budowlanych, a w szczególności zapobieganie zastosowaniu wyrobów budowlanych wadliwych i niedopuszczonych do stosowania w budownictwie;
- 3) sprawdzanie i odbiór robót budowlanych ulegających zakryciu lub zanikających, uczestniczenie w próbach i odbiorach technicznych instalacji, urządzeń technicznych i przewodów kominowych oraz przygotowanie i udział w czynnościach odbioru gotowych obiektów budowlanych i przekazywanie ich do użytkowania;

- 4) potwierdzanie faktycznie wykonanych robót oraz usunięcia wad, a także, na żądanie inwestora, kontrolowanie rozliczeń budowy.

Art.26. Inspektor nadzoru inwestorskiego ma prawo:

- 1) wydawać kierownikowi budowy lub kierownikowi robót polecenia, potwierdzone wpisem do dziennika budowy, dotyczące: usunięcia nieprawidłowości lub zagrożeń, wykonania prób lub badań, także wymagających odkrycia robót lub elementów zakrytych, oraz przedstawienia ekspertyz dotyczących prowadzonych robót budowlanych i dowodów dopuszczenia do stosowania w budownictwie wyrobów budowlanych oraz urządzeń technicznych;
- 2) żądać od kierownika budowy lub kierownika robót dokonania poprawek bądź ponownego wykonania wadliwie wykonanych robót, a także wstrzymania dalszych robót budowlanych w przypadku, gdyby ich kontynuacja mogła wywołać zagrożenie bądź spowodować niedopuszczalną niezgodność z projektem lub pozwoleniem na budowę.

Art.27. Przy budowie obiektu budowlanego, wymagającego ustanowienia inspektorów nadzoru inwestorskiego w zakresie różnych specjalności, inwestor wyznacza jednego z nich jako koordynatora ich czynności na budowie.

Rozdział 4

Postępowanie poprzedzające rozpoczęcie robót budowlanych

Art.28.1. Roboty budowlane można rozpocząć jedynie na podstawie ostatecznej decyzji o pozwoleniu na budowę, z zastrzeżeniem art. 29-31.

2. Stronami w postępowaniu w sprawie pozwolenia na budowę są: inwestor oraz właściciele, użytkownicy wieczyści lub zarządcy nieruchomości znajdujących się w obszarze oddziaływania obiektu.

3. Przepisu art. 31 Kodeksu postępowania administracyjnego nie stosuje się w postępowaniu w sprawie pozwolenia na budowę.

Art.29.1. Pozwolenia na budowę nie wymaga budowa:

- 1) obiektów gospodarczych związanych z produkcją rolną i uzupełniających zabudowę zagrodową w ramach istniejącej działki siedliskowej:
 - a) parterowych budynków gospodarczych o powierzchni zabudowy do 35 m², przy rozpiętości konstrukcji nie większej niż 4,80 m,
 - b) płyt do składowania obornika,
 - c) szczelnych zbiorników na gnojówkę lub gnojowicę o pojemności do 25 m³,
 - d) naziemnych silosów na materiały sypkie o pojemności do 30 m³ i wysokości nie większej niż 4,50 m,
 - e) suszarni kontenerowych o powierzchni zabudowy do 21 m²;
- 2) wolno stojących parterowych budynków gospodarczych, wiat i altan oraz przydomowych oranżerii (ogrodów zimowych) o powierzchni zabudowy do 25 m², przy czym łączna liczba tych obiektów na działce nie może przekraczać dwóch na każde 500 m² powierzchni działki;
- 3) indywidualnych przydomowych oczyszczalni ścieków o wydajności do 7,50 m³ na dobę;
- 4) altan i obiektów gospodarczych na działkach w rodzinnych ogrodach działkowych o powierzchni zabudowy do 25 m² w miastach i do 35 m² poza granicami miast oraz wysokości do 5 m przy dachach stromych i do 4 m przy dachach płaskich;

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

- 5) wiat przystankowych i peronowych;
- 6) budynków gospodarczych o powierzchni zabudowy do 20 m², służących jako zaplecze do bieżącego utrzymania linii kolejowych, położonych na terenach stanowiących własność Skarbu Państwa i będących we władaniu zarządu kolei;
- 7) wolno stojących kabin telefonicznych, szaf i słupków telekomunikacyjnych;
- 8) parkometrów z własnym zasilaniem;
- 9) boisk szkolnych oraz boisk, kortów tenisowych, bieżni służących do rekreacji;
- 10) miejsc postojowych dla samochodów osobowych do 10 stanowisk włącznie;
- 11) zatok parkingowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych;
- 12) tymczasowych obiektów budowlanych, niepołączonych trwale z gruntem i przewidzianych do rozbiórki lub przeniesienia w inne miejsce w terminie określonym w zgłoszeniu, o którym mowa w art. 30 ust. 1, ale nie później niż przed upływem 120 dni od dnia rozpoczęcia budowy określonego w zgłoszeniu; zwolnienie to nie dotyczy obiektów, które mogą znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu przepisów o ochronie środowiska;
- 13) gospodarczych obiektów budowlanych o powierzchni zabudowy do 35 m², przy rozpiętości konstrukcji nie większej niż 4,80 m, przeznaczonych wyłącznie na cele gospodarki leśnej i położonych na gruntach leśnych Skarbu Państwa;
- 14) obiektów budowlanych piętrzących wodę i upustowych o wysokości piętrzenia poniżej 1 m poza rzekami żeglownymi oraz poza obszarem parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych oraz ich otulin;
- 15) przydomowych basenów i oczek wodnych o powierzchni do 30 m²;
- 16) pomostów o długości całkowitej do 25 m i wysokości, liczonej od korony pomostu do dna akwenu, do 2,50 m, służących do:
 - a) cumowania niewielkich jednostek pływających, jak łodzie, kajaki, jachty,
 - b) uprawiania wędkarstwa,
 - c) rekreacji;
- 17) opasek brzegowych oraz innych sztucznych, powierzchniowych lub liniowych umocnień brzegów rzek i potoków górskich oraz brzegu morskiego, brzegu morskich wód wewnętrznych, niestanowiących konstrukcji oporowych;
- 18) pochylni przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych;
- 19) instalacji zbiornikowych na gaz płynny z pojedynczym zbiornikiem o pojemności do 7 m³, przeznaczonych do zasilania instalacji gazowych w budynkach mieszkalnych jednorodzinnych;
- 20) przyłączy: elektroenergetycznych, wodociągowych, kanalizacyjnych, gazowych, ciepłych i telekomunikacyjnych;
- 21) urządzeń pomiarowych, wraz z ogrodzeniami i drogami wewnętrznymi, państwowej służby hydrologiczno-meteorologicznej i państwowej służby hydrogeologicznej:
 - a) posterunków: wodowskazowych, meteorologicznych, opadowych oraz wód podziemnych,
 - b) punktów: obserwacyjnych stanów wód podziemnych oraz monitoringu jakości wód podziemnych,
 - c) piezometrów obserwacyjnych i obudowanych źródeł;
- 22) obiektów małej architektury;
- 23) ogrodzeń;
- 24) obiektów przeznaczonych do czasowego użytkowania w trakcie realizacji robót budowlanych, położonych na terenie budowy, oraz ustawianie barakowozów używanych przy wykonywaniu robót budowlanych, badaniach geologicznych i pomiarach geodezyjnych;
- 25) tymczasowych obiektów budowlanych stanowiących wyłącznie ekspozyty wystawowe,

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

nie pełniących jakichkolwiek funkcji użytkowych, usytuowanych na terenach przeznaczonych na ten cel;

- 26) znaków geodezyjnych, a także obiektów triangulacyjnych, poza obszarem parków narodowych i rezerwatów przyrody;
- 27) instalacji telekomunikacyjnych w obrębie budynków będących w użytkowaniu.

2. Pozwolenia na budowę nie wymaga wykonywanie robót budowlanych polegających na:

- 1) remoncie istniejących obiektów budowlanych i urządzeń budowlanych, z wyjątkiem obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- 2) uchyłony;
- 3) uchyłony;
- 4) dociepleniu budynków o wysokości do 12 m;
- 5) utwardzeniu powierzchni gruntu na działkach budowlanych;
- 6) instalowaniu tablic i urządzeń reklamowych, z wyjątkiem usytuowanych na obiektach wpisanych do rejestru zabytków w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz z wyjątkiem reklam świetlnych i podświetlanych usytuowanych poza obszarem zabudowanym w rozumieniu przepisów o ruchu drogowym;
- 7) uchyłony;
- 8) uchyłony;
- 9) wykonywaniu urządzeń melioracji wodnych szczegółowych, z wyjątkiem:
 - a) ziemnych stawów hodowlanych,
 - b) urządzeń melioracji wodnych szczegółowych usytuowanych w granicach parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych oraz ich otulin;
- 10) wykonywaniu ujęć wód śródładowych powierzchniowych o wydajności poniżej 50 m³/h oraz obudowy ujęć wód podziemnych;
- 11) przebudowie sieci elektroenergetycznych, wodociągowych, kanalizacyjnych, gazowych, ciepłych i telekomunikacyjnych;
- 12) przebudowie dróg, torów i urządzeń kolejowych;
- 13) wykonywaniu podczyszczeniowych robót czerpalnych polegających na usunięciu splyceń dna, powstałych w czasie użytkowania basenów i kanałów portowych oraz torów wodnych, w stosunku do głębokości technicznych (eksploatacyjnych) i nachyleń skarp podwodnych akwenu;
- 14) instalowaniu krat na obiektach budowlanych;
- 15) instalowaniu urządzeń na obiektach budowlanych;
- 16) montażu wolno stojących kolektorów słonecznych.

Art.29a.1. Budowa przyłączy, o których mowa w art. 29 ust. 1 pkt 20, wymaga sporządzenia planu sytuacyjnego na kopii aktualnej mapy zasadniczej lub mapy jednostkowej przyjętej do państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego.

2. Do budowy, o której mowa w ust. 1, stosuje się przepisy prawa energetycznego albo o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków.

3. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się, jeżeli inwestor dokonał zgłoszenia, o którym mowa w

Art.30.1. Zgłoszenia właściwemu organowi wymaga:

- 1) budowa, o której mowa w art. 29 ust. 1 pkt 1-3, pkt 5-19 i pkt 21;

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

- 1a) budowa, o której mowa w art. 29 ust. 1 pkt 20 – z zastrzeżeniem art. 29a;
- 2) wykonywanie robót budowlanych, o których mowa w art. 29 ust. 2 pkt 1, 4-6 oraz 9-13;
- 3) budowa ogrodzeń od strony dróg, ulic, placów, torów kolejowych i innych miejsc publicznych oraz ogrodzeń o wysokości powyżej 2,20 m i wykonywanie robót budowlanych polegających na instalowaniu:
 - a) krat na budynkach mieszkalnych wielorodzinnych, użyteczności publicznej i zamieszkania zbiorowego oraz obiektach wpisanych do rejestru zabytków,
 - b) urządzeń o wysokości powyżej 3 m na obiektach budowlanych,
 - c) na obiektach budowlanych – urządzeń emitujących pola elektromagnetyczne, będących instalacjami w rozumieniu ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska, zaliczanych do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu tej ustawy;
- 4) budowa obiektów małej architektury w miejscach publicznych.

2. W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nie uzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

3. Do zgłoszenia budowy, o której mowa w art. 29 ust. 1 pkt 19 i 20, należy ponadto dołączyć projekt zagospodarowania działki lub terenu wraz z opisem technicznym instalacji, wykonany przez projektanta posiadającego odpowiednie uprawnienia budowlane. Projekt zagospodarowania działki lub terenu, w przypadku budowy instalacji gazowej, o której mowa w art. 29 ust. 1 pkt 19, powinien być uzgodniony z podmiotem właściwym do spraw zabezpieczeń przeciwpożarowych.

4. W zgłoszeniu budowy, o której mowa w ust. 1 pkt 4, należy ponadto przedstawić projekt zagospodarowania działki lub terenu, wykonany przez projektanta posiadającego wymagane uprawnienia budowlane.

5. Zgłoszenia, o którym mowa w ust. 1, należy dokonać przed terminem zamierzonego rozpoczęcia robót budowlanych. Do wykonywania robót budowlanych można przystąpić, jeżeli w terminie 30 dni od dnia doręczenia zgłoszenia właściwy organ nie wniesie, w drodze decyzji, sprzeciwu i nie później niż po upływie 2 lat od określonego w zgłoszeniu terminu ich rozpoczęcia.

5a¹ Jeżeli zostało wydane, w trybie art. 46b ust. 1a ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska, postanowienie o konieczności uzyskania przez zgłaszającego decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, bieg terminu, o którym mowa w ust. 5, rozpoczyna się od dnia uzupełnienia sprawy o wydaną decyzję o środowiskowych uwarunkowaniach.

¹ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo ochrony środowiska oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 88, poz. 587).

6. Właściwy organ wnosi sprzeciw, jeżeli:

- 1) zgłoszenie dotyczy budowy lub wykonywania robót budowlanych objętych obowiązkiem uzyskania pozwolenia na budowę;
- 2) budowa lub wykonywanie robót budowlanych objętych zgłoszeniem narusza ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub inne przepisy;
- 3) zgłoszenie dotyczy budowy tymczasowego obiektu budowlanego, o którym mowa w art. 29 ust. 1 pkt 12, w miejscu, w którym taki obiekt istnieje.

7. Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, o której mowa w ust. 5, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, o którym mowa w ust. 1, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować:

- 1) zagrożenie bezpieczeństwa ludzi lub mienia;
- 2) pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków;
- 3) pogorszenie warunków zdrowotno-sanitarnych;
- 4) wprowadzenie, utrwalenie bądź zwiększenie ograniczeń lub uciążliwości dla terenów sąsiednich.

Art.31.1. Pozwolenia nie wymaga rozbiórka:

- 1) budynków i budowli – nie wpisanych do rejestru zabytków oraz nieobjętych ochroną konserwatorską – o wysokości poniżej 8 m, jeżeli ich odległość od granicy działki jest nie mniejsza niż połowa wysokości;
- 2) obiektów i urządzeń budowlanych, na budowę których nie jest wymagane pozwolenie na budowę, jeżeli nie podlegają ochronie jako zabytki.

2. Rozbiórka obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 1 pkt 1, wymaga uprzedniego zgłoszenia właściwemu organowi, w którym należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania tych robót. Przepis art. 30 ust. 5 stosuje się odpowiednio.

3. Właściwy organ może nałożyć obowiązek uzyskania pozwolenia na rozbiórkę obiektów, o których mowa w ust. 1 pkt 1, jeżeli rozbiórka tych obiektów:

- 1) może wpłynąć na pogorszenie stosunków wodnych, warunków sanitarnych oraz stanu środowiska lub
- 2) wymaga zachowania warunków, od których spełnienia może być uzależnione prowadzenie robót związanych z rozbiórką.

4. Właściwy organ może żądać, ze względu na bezpieczeństwo ludzi lub mienia, przedstawienia danych o obiekcie budowlanym lub dotyczących prowadzenia robót rozbiórkowych.

5. Roboty zabezpieczające i rozbiórkowe można rozpocząć przed uzyskaniem pozwolenia na rozbiórkę lub przed ich zgłoszeniem, jeżeli mają one na celu usunięcie bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa ludzi lub mienia. Rozpoczęcie takich robót nie zwalnia od obowiązku bezwzględnego uzyskania pozwolenia na rozbiórkę lub zgłoszenia o zamierzonej rozbiórcie obiektu budowlanego.

Art.32.1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

- 1) przeprowadzeniu postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko wymaganego przepisami o ochronie środowiska;
 - 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów;
 - 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej – w przypadku budowy gazociągów o zasięgu krajowym lub jeżeli budowa ta wynika z umów międzynarodowych.
2. Uzgodnienie, wyrażenie zgody lub opinii, o których mowa w ust. 1 pkt 2, powinny nastąpić w terminie 14 dni od dnia przedstawienia proponowanych rozwiązań. Nie zajęcie przez organ stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych rozwiązań.
3. Przepis ust. 2 nie dotyczy przypadków, w których stanowisko powinno być wyrażone w drodze decyzji.
4. Pozwolenie na budowę może być wydane wyłącznie temu, kto:
- 1) złożył wniosek w tej sprawie w okresie ważności decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, jeżeli jest ona wymagana zgodnie z przepisami o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
 - 1a) złożył wniosek w tej sprawie w okresie ważności pozwolenia, o którym mowa w art. 23 i art. 23a ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej, jeżeli jest ono wymagane;
 - 2) złożył oświadczenie, pod rygorem odpowiedzialności karnej, o posiadaniu prawa do dysponowania nieruchomością na cele budowlane.
- 4a. Nie wydaje się pozwolenia na budowę w przypadku rozpoczęcia robót budowlanych z naruszeniem przepisu art. 28 ust. 1.
5. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, wzory: wniosku o pozwolenie na budowę, oświadczenia o posiadaniu prawa do dysponowania nieruchomością na cele budowlane i decyzji o pozwoleniu na budowę.
6. Wzory wniosku i oświadczenia, o których mowa w ust. 5, powinny obejmować w szczególności dane osobowe lub nazwę inwestora oraz inne informacje niezbędne do podjęcia rozstrzygnięcia w prowadzonym postępowaniu. Wzór decyzji o pozwoleniu na budowę powinien obejmować w szczególności określenie organu wydającego decyzję, dane osobowe lub nazwę inwestora i innych stron postępowania oraz inne informacje niezbędne inwestorowi do legalnego wykonywania robót budowlanych.

Art.33.1. Pozwolenie na budowę dotyczy całego zamierzenia budowlanego. W przypadku zamierzenia budowlanego obejmującego więcej niż jeden obiekt, pozwolenie na budowę może, na wniosek inwestora, dotyczyć wybranych obiektów lub zespołu obiektów, mogących samodzielnie funkcjonować zgodnie z przeznaczeniem. Jeżeli pozwolenie na budowę dotyczy wybranych obiektów lub zespołu obiektów, inwestor jest obowiązany przedstawić projekt zagospodarowania działki lub terenu, o którym mowa w art. 34 ust. 3 pkt 1, dla całego zamierzenia budowlanego.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

2. Do wniosku o pozwolenie na budowę należy dołączyć:

- 1) cztery egzemplarze projektu budowlanego wraz z opiniami, uzgodnieniami, pozwoleniami i innymi dokumentami wymaganymi przepisami szczególnymi oraz zaświadczeniem, o którym mowa w art. 12 ust. 7, aktualnym na dzień opracowania projektu;
- 2) oświadczenie o posiadanym prawie do dysponowania nieruchomością na cele budowlane;
- 3) decyzję o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, jeżeli jest ona wymagana zgodnie z przepisami o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
- 3a) pozwolenie, o którym mowa w art. 23 i art. 23a ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej, jeżeli jest ono wymagane;
- 4) w przypadku obiektów zakładów górniczych oraz obiektów usytuowanych na terenach zamkniętych i terenach, o których mowa w art. 82 ust. 3 pkt 1, postanowienie o uzgodnieniu z organem administracji architektoniczno-budowlanej, o którym mowa w art. 82 ust. 2, projektowanych rozwiązań w zakresie:
 - a) linii zabudowy oraz elewacji obiektów budowlanych projektowanych od strony dróg, ulic, placów i innych miejsc publicznych,
 - b) przebiegu i charakterystyki technicznej dróg, linii komunikacyjnych oraz sieci uzbrojenia terenu, wyprowadzonych poza granice terenu zamkniętego, portów morskich i przystani morskich, a także podłączeń tych obiektów do sieci użytku publicznego;
- 5)² w przypadku obiektów handlowych zezwolenie, o którym mowa w art. 3 ustawy z dnia 11 maja 2007 r. o tworzeniu i działaniu wielkopowierzchniowych obiektów handlowych (Dz. U. Nr 127, poz. 880).

2a. Na postanowienie, o którym mowa w ust. 2 pkt 4, nie przysługuje zażalenie.

3. Do wniosku o pozwolenie na budowę obiektów budowlanych:

- 1) których wykonanie lub użytkowanie może stwarzać poważne zagrożenie dla użytkowników, takich jak: obiekty energetyki jądrowej, rafinerie, zakłady chemiczne, zapory wodne lub
- 2) których projekty budowlane zawierają nowe, niesprawdzone w krajowej praktyce, rozwiązania techniczne, nie znajdujące podstaw w przepisach i Polskich Normach, należy dołączyć specjalistyczną opinię wydaną przez osobę fizyczną lub jednostkę organizacyjną wskazaną przez właściwego ministra.

4. Do wniosku o pozwolenie na rozbiórkę należy dołączyć:

- 1) zgodę właściciela obiektu;
 - 2) szkic usytuowania obiektu budowlanego;
 - 3) opis zakresu i sposobu prowadzenia robót rozbiórkowych;
 - 4) opis sposobu zapewnienia bezpieczeństwa ludzi i mienia;
 - 5) pozwolenia, uzgodnienia lub opinie innych organów, a także inne dokumenty, wymagane przepisami szczególnymi;
 - 6) w zależności od potrzeb, projekt rozbiórki obiektu.
5. Projekt budowlany i inne dokumenty, o których mowa w ust. 2-4, zawierające informacje niejawne mogą być za zgodą właściwego organu przechowywane przez inwestora.

² Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 11 maja 2007 r. o tworzeniu i działaniu wielkopowierzchniowych obiektów handlowych (Dz. U. Nr 127, poz. 880).

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

Art.34.1. Projekt budowlany powinien spełniać wymagania określone w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, jeżeli jest ona wymagana zgodnie z przepisami o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, lub w pozwoleniu, o którym mowa w art. 23 i art. 23a ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej, jeżeli jest ono wymagane.

2. Zakres i treść projektu budowlanego powinny być dostosowane do specyfiki i charakteru obiektu oraz stopnia skomplikowania robót budowlanych.

3. Projekt budowlany powinien zawierać:

- 1) projekt zagospodarowania działki lub terenu, sporządzony na aktualnej mapie, obejmujący: określenie granic działki lub terenu, usytuowanie, obrys i układy istniejących i projektowanych obiektów budowlanych, sieci uzbrojenia terenu, sposób odprowadzania lub oczyszczania ścieków, układ komunikacyjny i układ zieleni, ze wskazaniem charakterystycznych elementów, wymiarów, rzędnych i wzajemnych odległości obiektów, w nawiązaniu do istniejącej i projektowanej zabudowy terenów sąsiednich;
- 2) projekt architektoniczno-budowlany, określający funkcję, formę i konstrukcję obiektu budowlanego, jego charakterystykę energetyczną i ekologiczną oraz proponowane niezbędne rozwiązania techniczne, a także materiałowe, ukazujące zasady nawiązania do otoczenia, a w stosunku do obiektów budowlanych, o których mowa w art. 5 ust. 1 pkt 4 – również opis dostępności dla osób niepełnosprawnych;
- 3) stosownie do potrzeb:
 - a) oświadczenia właściwych jednostek organizacyjnych o zapewnieniu dostaw energii, wody, ciepła i gazu, odbioru ścieków oraz o warunkach przyłączenia obiektu do sieci wodociągowych, kanalizacyjnych, ciepłowniczych, gazowych, elektroenergetycznych, telekomunikacyjnych oraz dróg lądowych,
 - b) oświadczenie właściwego zarządcy drogi o możliwości połączenia działki z drogą publiczną zgodnie z przepisami o drogach publicznych;
- 4) w zależności od potrzeb, wyniki badań geologiczno-inżynierskich oraz geotechniczne warunki posadowienia obiektów budowlanych.

3a. Przepisu ust. 3 pkt 1 nie stosuje się do projektu budowlanego przebudowy lub montażu obiektu budowlanego, jeżeli, zgodnie z przepisami o zagospodarowaniu przestrzennym, nie jest wymagane ustalenie warunków zabudowy i zagospodarowania terenu.

3b. Przepisu ust. 3 pkt 2 nie stosuje się do projektu budowlanego budowy lub przebudowy urządzeń budowlanych bądź podziemnych sieci uzbrojenia terenu, jeżeli całość problematyki może być przedstawiona w projekcie zagospodarowania działki lub terenu.

4. Projekt budowlany podlega zatwierdzeniu w decyzji o pozwoleniu na budowę.

5. Inwestor, spełniający warunki do uzyskania pozwolenia na budowę, może żądać wydania odrębnej decyzji o zatwierdzeniu projektu budowlanego, poprzedzającej wydanie decyzji o pozwoleniu na budowę. Decyzja jest ważna przez czas w niej oznaczony, jednak nie dłużej niż rok.

6. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia:

- 1) szczegółowy zakres i formę projektu budowlanego;
- 2) szczegółowe zasady ustalania geotechnicznych warunków posadawiania obiektów budowlanych.

Art.35.1. Przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę lub odrębnej decyzji o zatwierdzeniu projektu budowlanego właściwy organ sprawdza:

- 1) zgodność projektu budowlanego z ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu, a także wymaganiami ochrony środowiska, w szczególności określonymi w decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach zgody na realizację przedsięwzięcia, o której mowa w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001r. – Prawo ochrony środowiska;
- 2) zgodność projektu zagospodarowania działki lub terenu z przepisami, w tym techniczno-budowlanymi;
- 3) kompletność projektu budowlanego i posiadanie wymaganych opinii, uzgodnień, pozwoleń sprawdzeń oraz informacji dotyczącej bezpieczeństwa i ochrony zdrowia, o której mowa w art. 20 ust. 1 pkt 1b, a także zaświadczenia, o którym mowa w art. 12 ust. 7;
- 4) wykonanie – w przypadku obowiązku sprawdzenia projektu, o którym mowa w art. 20 ust. 2, także sprawdzenie projektu – przez osobę posiadającą wymagane uprawnienia budowlane i legitymującą się aktualnym na dzień opracowania projektu – lub jego sprawdzenia – zaświadczeniem, o którym mowa w art. 12 ust. 7.

2. uchylony.

3. W razie stwierdzenia naruszeń, w zakresie określonym w ust. 1, właściwy organ nakłada postanowieniem obowiązek usunięcia wskazanych nieprawidłowości, określając termin ich usunięcia, a po jego bezskutecznym upływie wydaje decyzję o odmowie zatwierdzenia projektu i udzielenia pozwolenia na budowę.

4. W razie spełnienia wymagań określonych w ust. 1 oraz w art. 32 ust. 4, właściwy organ nie może odmówić wydania decyzji o pozwoleniu na budowę.

5. Właściwy organ wydaje decyzję o odmowie zatwierdzenia projektu budowlanego i udzielenia pozwolenia na budowę, jeżeli na terenie, którego dotyczy projekt zagospodarowania działki lub terenu, znajduje się obiekt budowlany, w stosunku do którego orzeczono nakaz rozbiórki.

6. W przypadku gdy właściwy organ nie wyda decyzji w sprawie pozwolenia na budowę w terminie 65 dni od dnia złożenia wniosku o wydanie takiej decyzji, organ wyższego stopnia wymierza temu organowi, w drodze postanowienia, na które przysługuje zażalenie, karę w wysokości 500 zł za każdy dzień zwłoki. Wpływy z kar stanowią dochód budżetu państwa.

7. Karę uiszcza się w terminie 14 dni od dnia doręczenia postanowienia, o którym mowa w ust. 6. W przypadku nieuiszczenia kary, o której mowa w ust. 6, podlega ona ściągnięciu w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

8. Do terminu, o którym mowa w ust. 6, nie wlicza się terminów przewidzianych w przepisach prawa do dokonania określonych czynności, okresów zawieszenia postępowania oraz okresów opóźnień spowodowanych z winy strony, albo z przyczyn niezależnych od organu.

Art.35a.

1. W przypadku wniesienia skargi do sądu administracyjnego na decyzję o pozwoleniu na budowę wstrzymanie wykonania tej decyzji na wniosek skarżącego sąd może uzależnić od złożenia przez skarżącego kaucji na zabezpieczenie roszczeń inwestora z powodu wstrzymania wykonania decyzji.

2. W przypadku uznania skargi za słuszną w całości lub w części kaucja podlega zwrotowi.

3. W przypadku oddalenia skargi kaucję przeznacza się na zaspokojenie roszczeń inwestora.

4. W sprawach kaucji stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o zabezpieczeniu roszczeń.

Art.36.1. W decyzji o pozwoleniu na budowę właściwy organ, w razie potrzeby:

1) określa szczególne warunki zabezpieczenia terenu budowy i prowadzenia robót budowlanych;

2) określa czas użytkowania tymczasowych obiektów budowlanych;

3) określa terminy rozbiórki:

a) istniejących obiektów budowlanych nieprzewidzianych do dalszego użytkowania,

b) tymczasowych obiektów budowlanych;

4) określa szczegółowe wymagania dotyczące nadzoru na budowie;

5) zamieszcza informację o obowiązkach i warunkach, wynikających z art. 54 lub art. 55.

6) uchylony.

2. uchylony.

Art.36a.1. Istotne odstępianie od zatwierdzonego projektu budowlanego lub innych warunków pozwolenia na budowę jest dopuszczalne jedynie po uzyskaniu decyzji o zmianie pozwolenia na budowę.

2. Właściwy organ uchyla decyzje o pozwoleniu na budowę, w przypadku wydania decyzji, o której mowa w art. 51 ust. 1 pkt 3.

3. W postępowaniu w sprawie zmiany decyzji o pozwoleniu na budowę, przepisy art. 32-35 stosuje się odpowiednio do zakresu tej zmiany.

4. uchylony.

5. Nieistotne odstępianie od zatwierdzonego projektu budowlanego lub innych warunków pozwolenia na budowę nie wymaga uzyskania decyzji o zmianie pozwolenia na budowę i jest dopuszczalne, o ile nie dotyczy:

1) zakresu objętego projektem zagospodarowania działki lub terenu;

2) charakterystycznych parametrów obiektu budowlanego: kubatury, powierzchni zabudowy, wysokości, długości, szerokości i liczby kondygnacji;

3) uchylony;

4) uchylony;

5) zapewnienia warunków niezbędnych do korzystania z tego obiektu przez osoby niepełnosprawne;

6) zmiany zamierzonego sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części;

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

7) ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz nie wymaga uzyskania opinii, uzgodnień, pozwoleń i innych dokumentów, wymaganych przepisami szczególnymi.

6. Projektant dokonuje kwalifikacji zamierzonego odstąpienia oraz jest obowiązany zamieścić w projekcie budowlanym odpowiednie informacje (rysunek i opis) dotyczące odstąpienia, o którym mowa w ust. 5.

Art.37.1. Decyzja o pozwoleniu na budowę wygasa, jeżeli budowa nie została rozpoczęta przed upływem 2 lat od dnia, w którym decyzja ta stała się ostateczna lub budowa została przerwana na czas dłuższy niż 2 lata.

2. Rozpoczęcie albo wznowienie budowy, w przypadkach określonych w ust. 1, art. 36a ust. 2 albo w razie stwierdzenia nieważności bądź uchylecia decyzji o pozwoleniu na budowę, może nastąpić po wydaniu nowej decyzji o pozwoleniu na budowę, o której mowa w art. 28, albo decyzji o pozwoleniu na wznowienie robót budowlanych, o której mowa w art. 51 ust. 4.

Art.38.1. Decyzję o pozwoleniu na budowę właściwy organ przesyła niezwłocznie wójtowi, burmistrzowi, prezydentowi miasta albo organowi, który wydał decyzję o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzję o środowiskowych uwarunkowaniach zgody na realizację przedsięwzięcia, o której mowa w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska, lub pozwolenie, o którym mowa w art. 23 i art. 23a ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej.

2. Właściwy organ prowadzi rejestr decyzji o pozwoleniu na budowę oraz przechowuje zatwierdzone projekty budowlane, a także inne dokumenty objęte pozwoleniem na budowę, co najmniej przez okres istnienia obiektu budowlanego, z zastrzeżeniem ust. 3.

3. Właściwy organ w decyzji o pozwoleniu na budowę obiektu budowlanego na terenie zamkniętym niezbędnym na cele obronności lub bezpieczeństwa państwa może wyrazić zgodę, aby zatwierdzony projekt budowlany, a także inne dokumenty objęte pozwoleniem na budowę zawierające informacje niejawne przechowywane były przez użytkownika obiektu budowlanego.

4. Przepisy o ochronie środowiska wskazują przypadki, gdy dane o decyzjach o pozwoleniu na budowę zamieszcza się w publicznie dostępnych wykazach.

Art.39.1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

przestrzennego, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art.39a. Budowa obiektu budowlanego, tymczasowego obiektu budowlanego i urządzenia budowlanego na obszarze Pomnika Zagłady lub jego strefy ochronnej w rozumieniu ustawy z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. Nr 41, poz. 412, z 2002 r. Nr 113, poz. 984 i Nr 153, poz. 1271 oraz z 2003 r. Nr 80, poz. 717) wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania zgody właściwego wojewody.

Art.40.1. Organ, który wydał decyzję określoną w art. 28, jest obowiązany, za zgodą strony, na rzecz której decyzja została wydana, do przeniesienia tej decyzji na rzecz innego podmiotu, jeżeli przyjmuje on wszystkie warunki zawarte w tej decyzji oraz złoży oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o pozwoleniu na wznowienie robót budowlanych, o której mowa w art. 51 ust. 4.

3. Stronami w postępowaniu o przeniesienie decyzji o pozwoleniu na budowę lub o pozwoleniu na wznowienie robót budowlanych są jedynie podmioty, między którymi ma być dokonane przeniesienie decyzji.

Art. 40a. Ilekroć w przepisach niniejszego rozdziału jest mowa o decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, rozumie się przez to także decyzję o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej w rozumieniu ustawy z dnia 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym (Dz. U. Nr 86, poz. 789, z późn. zm.).

Rozdział 5 **Budowa i oddawanie do użytku obiektów budowlanych**

Art.41.1. Rozpoczęcie budowy następuje z chwilą podjęcia prac przygotowawczych na terenie budowy.

2. Pracami przygotowawczymi są:

- 1) wytyczenie geodezyjne obiektów w terenie;
- 2) wykonanie niwelacji terenu;
- 3) zagospodarowanie terenu budowy wraz z budową tymczasowych obiektów;
- 4) wykonanie przyłączy do sieci infrastruktury technicznej na potrzeby budowy.

3. Prace przygotowawcze mogą być wykonywane tylko na terenie objętym pozwoleniem na budowę lub zgłoszeniem.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

4. Inwestor jest obowiązany zawiadomić o zamierzonym terminie rozpoczęcia robót budowlanych, na które jest wymagane pozwolenie na budowę, właściwy organ oraz projektanta sprawującego nadzór nad zgodnością realizacji budowy z projektem, co najmniej na 7 dni przed ich rozpoczęciem, dołączając na piśmie:

- 1) oświadczenie kierownika budowy (robót), stwierdzające sporządzenie planu bezpieczeństwa ochrony zdrowia oraz przyjęcie obowiązku kierowania budową (robotami budowlanymi), a także zaświadczenie, o którym mowa w art. 12 ust. 7;
- 2) w przypadku ustanowienia nadzoru inwestorskiego – oświadczenie inspektora nadzoru inwestorskiego, stwierdzające przyjęcie obowiązku pełnienia nadzoru inwestorskiego nad danymi robotami budowlanymi, a także zaświadczenie, o którym mowa w art. 12 ust. 7;
- 3) informację zawierającą dane zamieszczone w ogłoszeniu, o którym mowa w art. 42 ust. 2 pkt 2.

5. Rozpoczęcie dostaw energii, wody, ciepła lub gazu na potrzeby budowy może nastąpić jedynie po okazaniu wymaganego pozwolenia na budowę lub zgłoszenia.

Art.42.1. Inwestor jest obowiązany zapewnić: objęcie kierownictwa budowy (rozbiórki) lub określonych robót budowlanych oraz nadzór nad robotami przez osobę posiadającą uprawnienia budowlane w odpowiedniej specjalności.

2. Kierownik budowy (robót) jest obowiązany:

- 1) prowadzić dziennik budowy lub rozbiórki;
- 2) umieścić na budowie lub rozbiórce, w widocznym miejscu, tablicę informacyjną oraz ogłoszenie zawierające dane dotyczące bezpieczeństwa pracy i ochrony zdrowia; nie dotyczy to budowy obiektów służących obronności i bezpieczeństwu państwa oraz obiektów liniowych;
- 3) odpowiednio zabezpieczyć teren budowy (rozbiórki).

3. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się do budowy lub rozbiórki obiektów, dla których nie jest wymagane pozwolenie na budowę, z wyjątkiem budowy, o której mowa w art. 29 ust. 1 pkt 19. Właściwy organ może wyłączyć, w drodze decyzji, stosowanie tych przepisów również w stosunku do innych obiektów, jeżeli jest to uzasadnione nieznacznym stopniem skomplikowania robót budowlanych lub innymi ważnymi względami.

3a. Ogłoszenie, o którym mowa w ust. 2 pkt 2, stosuje się do budowy lub rozbiórki, na której przewiduje się prowadzenie robót budowlanych trwających dłużej niż 30 dni roboczych i jednoczesne zatrudnienie co najmniej 20 pracowników albo na których planowany zakres robót przekracza 500 osobodni.

4. Przy prowadzeniu robót budowlanych, do kierowania którymi jest wymagane przygotowanie zawodowe w specjalności techniczno-budowlanej innej niż posiada kierownik budowy, inwestor jest obowiązany zapewnić ustanowienie kierownika robót w danej specjalności.

Art.43.1. Obiekty budowlane wymagające pozwolenia na budowę oraz obiekty, o których mowa w art. 29 ust. 1 pkt 20, podlegają geodezyjnemu wyznaczeniu w terenie, a po ich wybudowaniu – geodezyjnej inwentaryzacji powykonawczej, obejmującej położenie ich na gruncie.

2. Właściwy organ może nałożyć obowiązek stosowania przepisu ust. 1 również w stosunku do obiektów budowlanych wymagających zgłoszenia.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

3. Obiekty lub elementy obiektów budowlanych, ulegające zakryciu, wymagające inwentaryzacji, o której mowa w ust. 1, podlegają inwentaryzacji przed ich zakryciem.

4. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, rodzaje i zakres opracowań geodezyjno-kartograficznych oraz czynności geodezyjnych obowiązujących w budownictwie.

Art.44.1. Inwestor jest obowiązany bezzwłocznie zawiadomić właściwy organ o zmianie: 1) kierownika budowy lub robót,

2) inspektora nadzoru inwestorskiego,

3) projektanta sprawującego nadzór autorski, podając, od kiedy nastąpiła zmiana.

2. Do zawiadomienia należy dołączyć oświadczenia osób, wymienionych w ust. 1, o przejęciu obowiązków.

Art.45.1. Dziennik budowy stanowi urzędowy dokument przebiegu robót budowlanych oraz zdarzeń i okoliczności zachodzących w toku wykonywania robót i jest wydawany odpłatnie przez właściwy organ.

2. Przed rozpoczęciem robót budowlanych należy dokonać w dzienniku budowy wpisu osób, którym zostało powierzone kierownictwo, nadzór i kontrola techniczna robót budowlanych. Osoby te są obowiązane potwierdzić podpisem przyjęcie powierzonych im funkcji.

3. Przepisy ust. 1 i 2 stosuje się odpowiednio do prowadzenia dzienników: montażu i rozbiórki.

4. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, sposób prowadzenia dzienników budowy, montażu i rozbiórki oraz osoby upoważnione do dokonywania w nich wpisów, a także dane, jakie powinna zawierać tablica informacyjna oraz ogłoszenie zawierające dane dotyczące bezpieczeństwa i ochrony zdrowia.

5. W rozporządzeniu, o którym mowa w ust. 4, określa się w szczególności:

1) kształt i wymiary tablicy informacyjnej oraz napisów na niej umieszczonych;

2) formę ogłoszenia;

3) miejsce umieszczenia tablicy informacyjnej oraz ogłoszenia;

4) zakres danych osobowych uczestników procesu budowlanego i pełnionych przez nich funkcji w dziedzinie bezpieczeństwa pracy i ochrony zdrowia;

5) informacje dotyczące decyzji o pozwoleniu na budowę;

6) informacje dotyczące podmiotów wykonujących roboty budowlane, w tym imię lub imiona i nazwisko lub nazwę i adres;

7) przewidywane terminy rozpoczęcia i zakończenia wykonywania robót budowlanych oraz maksymalną liczbę pracowników zatrudnionych na budowie;

8) informacje dotyczące telefonów alarmowych.

Art.46. Kierownik budowy (rozbiórki), a jeżeli jego ustanowienie nie jest wymagane – inwestor, jest obowiązany przez okres wykonywania robót budowlanych przechowywać dokumenty stanowiące podstawę ich wykonania, a także oświadczenie dotyczące wyrobów budowlanych jednostkowo zastosowanych w obiekcie budowlanym, o których mowa w art. 10 ust. 1 ustawy

z dnia 16 kwietnia 2004 r. o wyrobach budowlanych, oraz udostępniać te dokumenty przedstawicielom uprawnionych organów.

Art.47.1. Jeżeli do wykonania prac przygotowawczych lub robót budowlanych jest niezbędne wejście do sąsiedniego budynku, lokalu lub na teren sąsiedniej nieruchomości, inwestor jest obowiązany przed rozpoczęciem robót uzyskać zgodę właściciela sąsiedniej nieruchomości, budynku lub lokalu (najemcy) na wejście oraz uzgodnić z nim przewidywany sposób, zakres i terminy korzystania z tych obiektów, a także ewentualną rekompensatę z tego tytułu.

2. W razie niezgodnienia warunków, o których mowa w ust. 1, właściwy organ – na wniosek inwestora – w terminie 14 dni od dnia złożenia wniosku, rozstrzyga, w drodze decyzji, o niezbędności wejścia do sąsiedniego budynku, lokalu lub na teren sąsiedniej nieruchomości. W przypadku uznania zasadności wniosku inwestora, właściwy organ określa jednocześnie granice niezbędnej potrzeby oraz warunki korzystania z sąsiedniego budynku, lokalu lub nieruchomości.

3. Inwestor, po zakończeniu robót, o których mowa w ust. 1, jest obowiązany naprawić szkody powstałe w wyniku korzystania z sąsiedniej nieruchomości, budynku lub lokalu – na zasadach określonych w Kodeksie cywilnym.

4. Zajęcie, na potrzeby budowy, pasa drogowego lub jego części może nastąpić po spełnieniu wymagań określonych w odrębnych przepisach.

Art.48.1. Właściwy organ nakazuje, z zastrzeżeniem ust. 2, w drodze decyzji, rozbiórkę obiektu budowlanego, lub jego części, będącego w budowie albo wybudowanego bez wymaganego pozwolenia na budowę.

2. Jeżeli budowa, o której mowa w ust. 1:

1) jest zgodna z przepisami o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, a w szczególności:

- a) ustaleniami obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego albo
- b) ustaleniami ostatecznej, w dniu wszczęcia postępowania, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w przypadku braku obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego,

2) nie narusza przepisów, w tym techniczno-budowlanych, w zakresie uniemożliwiającym doprowadzenie obiektu budowlanego lub jego części do stanu zgodnego z prawem – właściwy organ wstrzymuje postanowieniem prowadzenie robót budowlanych.

3. W postanowieniu, o którym mowa w ust. 2, ustala się wymagania dotyczące niezbędnych zabezpieczeń budowy oraz nakłada obowiązek przedstawienia, w wyznaczonym terminie:

- 1) zaświadczenia wójta, burmistrza albo prezydenta miasta o zgodności budowy z ustaleniami obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego albo ostatecznej, w dniu wszczęcia postępowania, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w przypadku braku obowiązującego planu zagospodarowania przestrzennego;
- 2) dokumentów, o których mowa w art. 33 ust. 2 pkt 1, 2 i 4 oraz ust. 3; do projektu architektoniczno-budowlanego nie stosuje się przepisu art. 20 ust. 3 pkt 2.

4. W przypadku niespełnienia w wyznaczonym terminie obowiązków, o których mowa w ust. 3, stosuje się przepis ust. 1.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

5. Przedłożenie w wyznaczonym terminie dokumentów, o których mowa w ust. 3, traktuje się jak wniosek o zatwierdzenie projektu budowlanego i pozwolenie na wznowienie robót budowlanych, jeżeli budowa nie została zakończona.

Art.49.1. Właściwy organ, przed wydaniem decyzji w sprawie zatwierdzenia projektu budowlanego i udzielenia pozwolenia na wznowienie robót budowlanych, bada:

- 1) zgodność projektu zagospodarowania działki lub terenu z przepisami o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, a w szczególności z ustaleniami obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego,
- 2) kompletność projektu budowlanego i posiadanie wymaganych opinii, uzgodnień, pozwoleń i sprawdzeń,
- 3) wykonanie projektu budowlanego przez osobę posiadającą wymagane uprawnienia budowlane – oraz, w drodze postanowienia, ustala wysokość opłaty legalizacyjnej. Na postanowienie przysługuje zażalenie.

2. Do opłaty legalizacyjnej stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące kar, o których mowa w art. 59f ust. 1, z tym że stawka opłaty podlega pięćdziesięciokrotnemu podwyższeniu.

3. W przypadku stwierdzenia naruszeń, w zakresie określonym w ust. 1, właściwy organ nakłada postanowieniem obowiązek usunięcia wskazanych nieprawidłowości, w określonym terminie, a po jego bezskutecznym upływie wydaje decyzję, o której mowa w art. 48 ust. 1. Decyzję tę wydaje się również w przypadku nieuiszczenia w terminie opłaty legalizacyjnej.

4. W razie spełnienia wymagań, określonych w ust. 1, właściwy organ wydaje decyzję:

- 1) o zatwierdzeniu projektu budowlanego i pozwoleniu na wznowienie robót;
- 2) o zatwierdzeniu projektu budowlanego, jeżeli budowa została zakończona.

5. W decyzji, o której mowa w ust. 4, nakłada się obowiązek uzyskania decyzji o pozwoleniu na użytkowanie.

Art.49a.1. W przypadku uchylenia w postępowaniu odwoławczym decyzji, o której mowa w art. 49 ust. 4, i wydania decyzji, o której mowa w art. 48 ust. 1, opłata legalizacyjna podlega zwrotowi, z zastrzeżeniem ust. 2, w terminie 30 dni od dnia stwierdzenia wykonania rozbiórki.

2. Jeżeli wykonanie decyzji o nakazie rozbiórki obiektu budowlanego odbywa się w trybie wykonania zastępczego, o którym mowa w przepisach o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, opłatę legalizacyjną zalicza się w poczet kosztów wykonania zastępczego.

Art.49b.1. Właściwy organ nakazuje, z zastrzeżeniem ust. 2, w drodze decyzji, rozbiórkę obiektu budowlanego, lub jego części, będącego w budowie albo wybudowanego bez wymaganego zgłoszenia bądź pomimo wniesienia sprzeciwu przez właściwy organ.

2. Jeżeli budowa, o której mowa w ust. 1, jest zgodna z przepisami o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, a w szczególności ustaleniami obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego albo, w przypadku jego braku, ostatecznej, w dniu wszczęcia postępowania, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz nie narusza przepisów, w tym techniczno-budowlanych, właściwy organ wstrzymuje postanowieniem – gdy

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

budowa nie została zakończona – prowadzenie robót budowlanych oraz nakłada na inwestora obowiązek przedłożenia w terminie 30 dni:

- 1) dokumentów, o których mowa w art. 30 ust. 2 albo art. 30 ust. 2 i 3, albo art. 30 ust. 2 i 4;
- 2) projektu zagospodarowania działki lub terenu;
- 3) zaświadczenia wójta, burmistrza albo prezydenta miasta o zgodności budowy z ustaleniami obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego albo ostatecznej, w dniu wszczęcia postępowania, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w przypadku braku obowiązującego planu zagospodarowania przestrzennego.

3. W przypadku niespełnienia obowiązku, o którym mowa w ust. 2, stosuje się przepis ust. 1.

4. Jeżeli zachodzą okoliczności, o których mowa w ust. 2, właściwy organ, w drodze postanowienia, ustala wysokość opłaty legalizacyjnej. Na postanowienie przysługuje zażalenie.

5. Do opłaty legalizacyjnej stosuje się odpowiednio przepisy art. 59g, z tym że wysokość opłaty w przypadku budowy, o której mowa w:

- 1) art. 29 ust. 1 pkt 7-11, 14, 15, 17 i 18 oraz w art. 30 ust. 1 pkt 3 i 4 – wynosi 2 500 zł;
- 2) art. 29 ust. 1 pkt 1-3, 5, 6, 12, 13, 16 i 19-21 – wynosi 5 000 zł.

6. Właściwy organ, w przypadku gdy budowa nie została zakończona, po wniesieniu opłaty, o której mowa w ust. 5, zezwala, w drodze postanowienia, na dokończenie budowy.

7. W przypadku nieuiszczenia w terminie opłaty legalizacyjnej właściwy organ wydaje decyzję, o której mowa w ust. 1.

Art.50.1. W przypadkach innych niż określone w art. 48 ust. 1 lub w art. 49b ust. 1 właściwy organ wstrzymuje postanowieniem prowadzenie robót budowlanych wykonywanych:

- 1) bez wymaganego pozwolenia na budowę albo zgłoszenia lub
- 2) w sposób mogący spowodować zagrożenie bezpieczeństwa ludzi lub mienia bądź zagrożenie środowiska, lub
- 3) na podstawie zgłoszenia z naruszeniem art. 30 ust. 1, lub
- 4) w sposób istotnie odbiegający od ustaleń i warunków określonych w pozwoleniu na budowę bądź w przepisach.

2. W postanowieniu o wstrzymaniu robót budowlanych należy:

- 1) podać przyczynę wstrzymania robót;
- 2) ustalić wymagania dotyczące niezbędnych zabezpieczeń.

3. W postanowieniu o wstrzymaniu robót budowlanych można nałożyć obowiązek przedstawienia, w terminie 30 dni od dnia doręczenia postanowienia, inwentaryzacji wykonanych robót budowlanych lub odpowiednich ocen technicznych bądź ekspertyz.

4. Postanowienie o wstrzymaniu robót budowlanych traci ważność po upływie 2 miesięcy od dnia doręczenia, chyba że w tym terminie zostanie wydana decyzja, o której mowa w art. 50a pkt 2 albo w art. 51 ust. 1.

5. Na postanowienie o wstrzymaniu robót budowlanych służy zażalenie.

Art.50a. Właściwy organ w przypadku wykonywania robót budowlanych – pomimo wstrzymania ich wykonywania postanowieniem:

- 1) o którym mowa w art. 48 ust. 2 oraz w art. 49b ust. 2 – nakazuje, w drodze decyzji, rozbiórkę obiektu budowlanego lub jego części;
- 2) o którym mowa w art. 50 ust. 1 – nakazuje, w drodze decyzji, rozbiórkę części obiektu budowlanego wykonanego po doręczeniu postanowienia albo doprowadzenie obiektu budowlanego do stanu poprzedniego.

Art.51.1. Przed upływem 2 miesięcy od dnia wydania postanowienia, o którym mowa w art. 50 ust. 1, właściwy organ w drodze decyzji:

- 1) nakazuje zaniechanie dalszych robót budowlanych bądź rozbiórkę obiektu budowlanego lub jego części, bądź doprowadzenie obiektu do stanu poprzedniego albo
- 2) nakłada obowiązek wykonania określonych czynności lub robót budowlanych w celu doprowadzenia wykonywanych robót budowlanych do stanu zgodnego z prawem, określając termin ich wykonania, albo
- 3) w przypadku istotnego odstąpienia od zatwierdzonego projektu budowlanego lub innych warunków pozwolenia na budowę – nakłada, określając termin wykonania, obowiązek sporządzenia i przedstawienia projektu budowlanego zamiennego, uwzględniającego zmiany wynikające z dotychczas wykonanych robót budowlanych oraz – w razie potrzeby – wykonania określonych czynności lub robót budowlanych w celu doprowadzenia wykonywanych robót budowlanych do stanu zgodnego z prawem; przepisy dotyczące projektu budowlanego stosuje się odpowiednio do zakresu tych zmian.

2. W przypadku wydania nakazu, o którym mowa w art. 50a pkt 2, decyzje, o których mowa w ust. 1 pkt 2 lub 3, wydaje się po wykonaniu obowiązku określonego w tym nakazie.

3. Po upływie terminu lub na wniosek inwestora, właściwy organ sprawdza wykonanie obowiązku, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, i wydaje decyzję:

- 1) o stwierdzeniu wykonania obowiązku albo
- 2) w przypadku nie wykonania obowiązku – nakazującą zaniechanie dalszych robót budowlanych bądź rozbiórkę obiektu lub jego części, bądź doprowadzenie obiektu do stanu poprzedniego.

4. Po upływie terminu lub na wniosek inwestora, właściwy organ sprawdza wykonanie obowiązku, o którym mowa w ust. 1 pkt 3, i wydaje decyzję w sprawie zatwierdzenia projektu budowlanego i pozwolenia na wznowienie robót budowlanych albo – jeżeli budowa została zakończona – o zatwierdzeniu projektu budowlanego zamiennego. W decyzji tej nakłada się obowiązek uzyskania decyzji o pozwoleniu na użytkowanie.

5. W przypadku niewykonania w terminie obowiązku, o którym mowa w ust. 1 pkt 3, właściwy organ wydaje decyzję nakazującą zaniechanie dalszych robót budowlanych bądź rozbiórkę obiektu lub jego części, bądź doprowadzenie obiektu do stanu poprzedniego.

6. Przepisów ust. 4 i 5 dotyczących pozwolenia na użytkowanie nie stosuje się do robót budowlanych innych niż budowa bądź przebudowa obiektu budowlanego lub jego części.

7. Przepisy ust. 1 pkt 1 i 2 oraz ust. 3 stosuje się odpowiednio, jeżeli roboty budowlane, w przypadkach innych niż określone w art. 48 albo w art. 49b, zostały wykonane w sposób, o którym mowa w art. 50 ust. 1.

Art.52. Inwestor, właściciel lub zarządca obiektu budowlanego jest obowiązany na swój koszt dokonać czynności nakazanych w decyzji, o której mowa w art. 48, art. 49b, art. 50a oraz art. 51.

Art.53. Przepis art. 52 stosuje się również do obiektów budowlanych, podlegających rozbiórce w terminach, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 3.

Art.54. Do użytkowania obiektu budowlanego, na którego wzniesienie jest wymagane pozwolenie na budowę, można przystąpić, z zastrzeżeniem art. 55 i 57, po zawiadomieniu właściwego organu o zakończeniu budowy, jeżeli organ ten, w terminie 21 dni od dnia doręczenia zawiadomienia, nie zgłosi sprzeciwu w drodze decyzji.

Art.55. Przed przystąpieniem do użytkowania obiektu budowlanego należy uzyskać ostateczną decyzję o pozwoleniu na użytkowanie, jeżeli:

- 1) na wzniesienie obiektu budowlanego jest wymagane pozwolenie na budowę i jest on zaliczony do kategorii V, IX-XVIII, XX, XXII, XXIV, XXVII-XXX, o których mowa w załączniku do ustawy;
- 2) zachodzą okoliczności, o których mowa w art. 49 ust. 5 albo art. 51 ust. 4;
- 3) przystąpienie do użytkowania obiektu budowlanego ma nastąpić przed wykonaniem wszystkich robót budowlanych.

Art.56.1. Inwestor, w stosunku do którego nałożono obowiązek uzyskania pozwolenia na użytkowanie obiektu budowlanego, jest obowiązany zawiadomić, zgodnie z właściwością wynikającą z przepisów szczególnych, organy:

- 1)³ uchylony,
- 2) Państwowej Inspekcji Sanitarnej,
- 3) Państwowej Inspekcji Pracy,
- 4) Państwowej Straży Pożarnej – o zakończeniu budowy obiektu budowlanego i zamiarze przystąpienia do jego użytkowania. Organy zajmują stanowisko w sprawie zgodności wykonania obiektu budowlanego z projektem budowlanym.

2. Niezajęcie stanowiska przez organy, wymienione w ust. 1, w terminie 14 dni od dnia otrzymania zawiadomienia, traktuje się jak niezgłoszenie sprzeciwu lub uwag.

Art.57.1. Do zawiadomienia o zakończeniu budowy obiektu budowlanego lub wniosku o udzielenie pozwolenia na użytkowanie inwestor jest obowiązany dołączyć:

- 1) oryginał dziennika budowy;
- 2) oświadczenie kierownika budowy:
 - a) o zgodności wykonania obiektu budowlanego z projektem budowlanym i warunkami pozwolenia na budowę oraz przepisami,
 - b) o doprowadzeniu do należytego stanu i porządku terenu budowy, a także – w razie korzystania – drogi, ulicy, sąsiedniej nieruchomości, budynku lub lokalu;
- 3) oświadczenie o właściwym zagospodarowaniu terenów przyległych, jeżeli eksploatacja wybudowanego obiektu jest uzależniona od ich odpowiedniego zagospodarowania;
- 4) protokoły badań i sprawdzeń;
- 5) inwentaryzację geodezyjną powykonawczą;

³ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo ochrony środowiska oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 88, poz. 587).

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

6) potwierdzenie, zgodnie z odrębnymi przepisami, odbioru wykonanych przyłączy.

2. W razie zmian nieodstępujących w sposób istotny od zatwierdzonego projektu lub warunków pozwolenia na budowę, dokonanych podczas wykonywania robót, do zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1, należy dołączyć kopie rysunków wchodzących w skład zatwierdzonego projektu budowlanego, z naniesionymi zmianami, a w razie potrzeby także uzupełniający opis. W takim przypadku oświadczenie, o którym mowa w ust. 1 pkt 2 lit. a, powinno być potwierdzone przez projektanta i inspektora nadzoru inwestorskiego, jeżeli został ustanowiony.

3. Inwestor jest obowiązany dołączyć do wniosku, o którym mowa w ust. 1, oświadczenia o braku sprzeciwu lub uwag ze strony organów wymienionych w art. 56.

4. Inwestor jest obowiązany uzupełnić dokumenty wymienione w ust. 1-3, jeżeli, w wyniku ich sprawdzenia przez właściwy organ, okaże się, że są one niekompletne lub posiadają braki i nieścisłości.

5. uchylony.

6. Wniosek o udzielenie pozwolenia na użytkowanie stanowi wezwanie właściwego organu do przeprowadzenia obowiązkowej kontroli, o której mowa w art. 59a.

7. W przypadku stwierdzenia przystąpienia do użytkowania obiektu budowlanego lub jego części z naruszeniem przepisów art. 54 i 55, właściwy organ wymierza karę z tytułu nielegalnego użytkowania obiektu budowlanego. Do kary tej stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące kar, o których mowa w art. 59f ust. 1, z tym że stawka opłaty podlega dziesięciokrotnemu podwyższeniu.

8. Po zakończeniu postępowania w sprawie zawiadomienia o zakończeniu budowy obiektu budowlanego albo udzieleniu pozwolenia na użytkowanie, właściwy organ zwraca bezzwłocznie inwestorowi dokumenty, o których mowa w ust. 1 pkt 1, 4 i 5.

Art.58. uchylony.

Art.59.1. Właściwy organ wydaje decyzję w sprawie pozwolenia na użytkowanie obiektu budowlanego po przeprowadzeniu obowiązkowej kontroli, o której mowa w art. 59a.

2. Właściwy organ może w pozwoleniu na użytkowanie obiektu budowlanego określić warunki użytkowania tego obiektu albo uzależnić jego użytkowanie od wykonania, w oznaczonym terminie, określonych robót budowlanych.

3. Jeżeli właściwy organ stwierdzi, że obiekt budowlany spełnia warunki, określone w ust. 1, pomimo niewykonania części robót wykończeniowych lub innych robót budowlanych związanych z obiektem, w wydanym pozwoleniu na użytkowanie może określić termin wykonania tych robót.

4. Przepisu ust. 3 nie stosuje się do instalacji i urządzeń służących ochronie środowiska.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

4a. Inwestor jest obowiązany zawiadomić właściwy organ o zakończeniu robót budowlanych prowadzonych, po przystąpieniu do użytkowania obiektu budowlanego, na podstawie pozwolenia na użytkowanie.

5. Właściwy organ, z zastrzeżeniem ust. 2 i 3, odmawia wydania pozwolenia na użytkowanie obiektu budowlanego w przypadku niespełnienia wymagań określonych w ust. 1 i w art. 57 ust. 1-4. Przepisy art. 51 stosuje się odpowiednio.

6. Decyzję o pozwoleniu na użytkowanie obiektu budowlanego właściwy organ przesyła niezwłocznie organowi, który wydał decyzję o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu lub pozwolenie, o którym mowa w art. 23 i art. 23a ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej.

7. Stroną w postępowaniu w sprawie pozwolenia na użytkowanie jest wyłącznie inwestor.

Art.59a.1. Właściwy organ przeprowadza, na wezwanie inwestora, obowiązkową kontrolę budowy w celu stwierdzenia prowadzenia jej zgodnie z ustaleniami i warunkami określonymi w pozwoleniu na budowę.

2. Kontrola, o której mowa w ust. 1, obejmuje sprawdzenie:

- 1) zgodności obiektu budowlanego z projektem zagospodarowania działki lub terenu;
- 2) zgodności obiektu budowlanego z projektem architektoniczno-budowlanym, w zakresie:
 - a) charakterystycznych parametrów technicznych: kubatury, powierzchni zabudowy, wysokości, długości, szerokości i liczby kondygnacji,
 - b) wykonania widocznych elementów nośnych układu konstrukcyjnego obiektu budowlanego,
 - c) geometrii dachu (kąt nachylenia, wysokość kalenicy i układ połaci dachowych),
 - d) wykonania urządzeń budowlanych,
 - e) zasadniczych elementów wyposażenia budowlano-instalacyjnego, zapewniających użytkowanie obiektu zgodnie z przeznaczeniem,
 - f) zapewnienia warunków niezbędnych do korzystania z tego obiektu przez osoby niepełnosprawne, w szczególności poruszające się na wózkach inwalidzkich – w stosunku do obiektu użyteczności publicznej i budynku mieszkalnego wielorodzinnego;
- 3) wyrobów budowlanych szczególnie istotnych dla bezpieczeństwa konstrukcji i bezpieczeństwa pożarowego;
- 4) w przypadku nałożenia w pozwoleniu na budowę obowiązku rozbiórki istniejących obiektów budowlanych nieprzewidzianych do dalszego użytkowania lub tymczasowych obiektów budowlanych – wykonania tego obowiązku, jeżeli upłynął termin rozbiórki określony w pozwoleniu;
- 5) uporządkowania terenu budowy.

Art.59b. uchylony.

Art.59c.1. Właściwy organ przeprowadza obowiązkową kontrolę przed upływem 21 dni od dnia doręczenia wezwania inwestora. O terminie obowiązkowej kontroli organ zawiadamia inwestora w terminie 7 dni od dnia doręczenia wezwania.

2. Inwestor jest obowiązany uczestniczyć w obowiązkowej kontroli w wyznaczonym terminie.

Art.59d.1. Właściwy organ, po przeprowadzeniu obowiązkowej kontroli, sporządza protokół w trzech egzemplarzach. Jeden egzemplarz protokołu doręcza się inwestorowi bezzwłocznie po przeprowadzeniu kontroli, drugi egzemplarz przekazuje się organowi wyższego stopnia, a trzeci pozostaje we właściwym organie.

2. Protokół, o którym mowa w ust. 1, przechowuje się przez okres istnienia obiektu budowlanego.

3. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, wzór protokołu obowiązkowej kontroli.

4. Wzór protokołu powinien obejmować w szczególności informacje dotyczące danych osobowych osób uczestniczących w kontroli oraz informacje niezbędne do ustalenia przebiegu i wyniku przeprowadzonej kontroli, w tym: adres i kategorię obiektu budowlanego, ustalenia dotyczące zgodności wykonania obiektu budowlanego z zatwierdzonym projektem budowlanym i innymi warunkami określonymi w pozwoleniu na budowę.

Art.59e⁴. Obowiązkową kontrolę budowy lub obiektu budowlanego może przeprowadzać, z upoważnienia właściwego organu nadzoru budowlanego, wyłącznie osoba zatrudniona w tym organie i posiadająca uprawnienia budowlane.

Art.59f. 1. W przypadku stwierdzenia w trakcie obowiązkowej kontroli nieprawidłowości w zakresie, o którym mowa w art. 59a ust. 2, wymierza się karę stanowiącą iloczyn stawki opłaty (s), współczynnika kategorii obiektu budowlanego (k) i współczynnika wielkości obiektu budowlanego (w).

2. Stawka opłaty (s) wynosi 500 zł.

3. Kategorie obiektów, współczynnik kategorii obiektu oraz współczynnik wielkości obiektu określa załącznik do ustawy.

4. W przypadku gdy w skład obiektu budowlanego, z wyjątkiem budynku mieszkalnego jednorodzinnego, wchodzi części odpowiadające różnym kategoriom, karę stanowi suma kar obliczonych dla różnych kategorii.

5. W przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w zakresie, o którym mowa w art. 59a ust. 2, karę oblicza się odrębnie za każdą stwierdzoną nieprawidłowość. Karę stanowi suma tak obliczonych kar.

6. W przypadku wymierzenia kary właściwy organ, w drodze decyzji, odmawia wydania pozwolenia na użytkowanie i przeprowadza, w odpowiednim zakresie, postępowanie, o którym mowa w art. 51.

Art.59g. 1. Karę, o której mowa w art. 59f ust. 1, właściwy organ wymierza w drodze postanowienia,

⁴ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

na które przysługuje zażalenie. Wpływy z kar stanowią dochód budżetu państwa. 2. Wymierzoną karę wnosi się w terminie 7 dni od dnia doręczenia postanowienia, o którym mowa w ust. 1, w kasie właściwego urzędu wojewódzkiego lub na rachunek bankowy tego urzędu.

3. W przypadku nieuiszczenia kary w terminie podlega ona ściągnięciu w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

4. Uprawnionym do żądania wykonania w drodze egzekucji administracyjnej obowiązków, o których mowa w ust. 3, jest wojewoda.

5. Do kar, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy działu III ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz. U. z 2005 r. Nr 8, poz. 60, z późn. zm.), z tym że uprawnienia organu podatkowego, z wyjątkiem określonego w ust. 1, przysługują wojewodzie.

6. Organ właściwy do wydania, zmiany, uchylecia lub stwierdzenia nieważności postanowienia niezwłocznie przesyła kopię wydanego postanowienia właściwemu wojewodzie.

Art.60. Inwestor, oddając do użytkowania obiekt budowlany, przekazuje właścicielowi lub zarządcy obiektu dokumentację budowy i dokumentację powykonawczą. Przekazaniu podlegają również inne dokumenty i decyzje dotyczące obiektu, a także, w razie potrzeby, instrukcje obsługi i eksploatacji: obiektu, instalacji i urządzeń związanych z tym obiektem.

Rozdział 6

Utrzymanie obiektów budowlanych

Art.61.⁵ Właściciel lub zarządca obiektu budowlanego jest obowiązany:

- 1) utrzymywać i użytkować obiekt zgodnie z zasadami, o których mowa w art. 5 ust. 2;
- 2) zapewnić, dochowując należytej staranności, bezpieczne użytkowanie obiektu w razie wystąpienia czynników zewnętrznych oddziałujących na obiekt, związanych z działaniem człowieka lub sił natury, takich jak: wyładowania atmosferyczne, wstrząsy sejsmiczne, silne wiatry, intensywne opady atmosferyczne, osuwiska ziemi, zjawiska lodowe na rzekach i morzu oraz jeziorach i zbiornikach wodnych, pożary lub powodzie, w wyniku których następuje uszkodzenie obiektu budowlanego lub bezpośrednie zagrożenie takim uszkodzeniem, mogące spowodować zagrożenie życia lub zdrowia ludzi, bezpieczeństwa mienia lub środowiska.

Art.62.1.⁶ Obiekty budowlane powinny być w czasie ich użytkowania poddawane przez właściciela lub zarządcę kontroli:

- 1) okresowej, co najmniej raz w roku, polegającej na sprawdzeniu stanu technicznego:
 - a) elementów budynku, budowli i instalacji narażonych na szkodliwe wpływy atmosferyczne i niszczące działania czynników występujących podczas użytkowania obiektu,
 - b) instalacji i urządzeń służących ochronie środowiska,

⁵ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

⁶ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

- c) instalacji gazowych oraz przewodów kominowych (dymowych, spalinowych i wentylacyjnych);
- 2) okresowej, co najmniej raz na 5 lat, polegającej na sprawdzeniu stanu technicznego i przydatności do użytkowania obiektu budowlanego, estetyki obiektu budowlanego oraz jego otoczenia; kontrolą tą powinno być objęte również badanie instalacji elektrycznej i piorunochronnej w zakresie stanu sprawności połączeń, osprzętu, zabezpieczeń i środków ochrony od porażeń, oporności izolacji przewodów oraz uziemień instalacji i aparatów;
- 3) okresowej w zakresie, o którym mowa w pkt 1, co najmniej dwa razy w roku, w terminie do 31 maja oraz do 30 listopada, w przypadku budynków o powierzchni zabudowy przekraczającej 2000 m² oraz innych obiektów budowlanych o powierzchni dachu przekraczającej 1000 m²; osoba dokonująca kontroli jest obowiązana bezzwłocznie pisemnie zawiadomić właściwy organ o przeprowadzonej kontroli;
- 4) bezpiecznego użytkowania obiektu każdorazowo w przypadku wystąpienia okoliczności, o których mowa w art. 61 pkt 2.

1a. W trakcie kontroli, o której mowa w ust. 1, należy dokonać sprawdzenia wykonania zaleceń z poprzedniej kontroli.

2. Obowiązek kontroli, o której mowa w ust. 1 pkt 1 lit. a, nie obejmuje właścicieli i zarządców:

- 1) budynków mieszkalnych jednorodzinnych;
- 2) obiektów budowlanych:
 - a) budownictwa zagrodowego i letniskowego,

3. Właściwy organ – w razie stwierdzenia nieodpowiedniego stanu technicznego obiektu budowlanego lub jego części, mogącego spowodować zagrożenie: życia lub zdrowia ludzi, bezpieczeństwa mienia bądź środowiska – nakazuje przeprowadzenie kontroli, o której mowa w ust. 1, a także może żądać przedstawienia ekspertyzy stanu technicznego obiektu lub jego części.

4. Kontrole, o których mowa w ust. 1, powinny być dokonywane, z zastrzeżeniem ust. 5 i 6, przez osoby posiadające uprawnienia budowlane w odpowiedniej specjalności.

5. Kontrolę stanu technicznego instalacji elektrycznych, piorunochronnych i gazowych, o której mowa w ust. 1 pkt 1 lit. c oraz pkt 2, powinny przeprowadzać osoby posiadające kwalifikacje wymagane przy wykonywaniu dozoru nad eksploatacją urządzeń, instalacji oraz sieci energetycznych i gazowych.

6. Kontrolę stanu technicznego przewodów kominowych, o której mowa w ust. 1 pkt 1 lit. c, powinny przeprowadzać:

- 1) osoby posiadające kwalifikacje mistrza w rzemiośle kominarskim – w odniesieniu do przewodów dymowych oraz grawitacyjnych przewodów spalinowych i wentylacyjnych;
- 2) osoby posiadające uprawnienia budowlane odpowiedniej specjalności – w odniesieniu do przewodów kominowych, o których mowa w pkt 1, oraz do kominów przemysłowych, kominów wolno stojących oraz kominów lub przewodów kominowych, w których ciąg kominowy jest wymuszony pracą urządzeń mechanicznych.

7. Szczegółowy zakres kontroli niektórych budowli oraz obowiązek przeprowadzania ich części, niż zostało to ustalone w ust. 1, może być określony w rozporządzeniu, o którym mowa w art. 7 ust. 3 pkt 2.

Art.63. Właściciel lub zarządca obiektu budowlanego jest obowiązany przechowywać przez okres istnienia obiektu dokumenty, o których mowa w art. 60, oraz opracowania projektowe i dokumenty techniczne robót budowlanych wykonywanych w obiekcie w toku jego użytkowania.

Art.64.1. Właściciel lub zarządca jest obowiązany prowadzić dla każdego budynku oraz obiektu budowlanego nie będącego budynkiem, którego projekt jest objęty obowiązkiem sprawdzenia, o którym mowa w art. 20 ust. 2, książkę obiektu budowlanego, stanowiącą dokument przeznaczony do zapisów dotyczących przeprowadzanych badań i kontroli stanu technicznego, remontów i przebudowy, w okresie użytkowania obiektu budowlanego.

2. Obowiązek prowadzenia książki obiektu budowlanego, o którym mowa w ust. 1, nie obejmuje właścicieli i zarządców:

- 1) budynków mieszkalnych jednorodzinnych;
- 2) obiektów budowlanych:
 - a) budownictwa zagrodowego i letniskowego,
 - b) wymienionych w art. 29 ust. 1;
- 3) dróg lub obiektów mostowych, jeżeli prowadzą książkę drogi lub książkę obiektu mostowego na podstawie przepisów o drogach publicznych.

3. Protokoły z kontroli obiektu budowlanego, oceny i ekspertyzy dotyczące jego stanu technicznego oraz dokumenty, o których mowa w art. 63, powinny być dołączone do książki obiektu budowlanego.

4. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, wzór książki obiektu budowlanego i sposób jej prowadzenia.

Art.65. Właściciel lub zarządca obiektu budowlanego jest obowiązany udostępniać dokumenty, o których mowa w art. 64 ust. 3, przedstawicielom właściwego organu oraz innych jednostek organizacyjnych i organów upoważnionych do kontroli utrzymania obiektów budowlanych we właściwym stanie technicznym oraz do kontroli przestrzegania przepisów obowiązujących w budownictwie.

Art.66.⁷1. W przypadku stwierdzenia, że obiekt budowlany:

- 1) może zagrażać życiu lub zdrowiu ludzi, bezpieczeństwu mienia bądź środowiska albo
- 2) jest użytkowany w sposób zagrażający życiu lub zdrowiu ludzi, bezpieczeństwu mienia lub środowisku, albo
- 3) jest w nieodpowiednim stanie technicznym, albo
- 4) powoduje swym wyglądem oszpecenie otoczenia – właściwy organ nakazuje, w drodze decyzji, usunięcie stwierdzonych nieprawidłowości, określając termin wykonania tego obowiązku.

2. W decyzji, o której mowa w ust. 1 pkt 1 – 3, właściwy organ może zakazać użytkowania obiektu budowlanego lub jego części do czasu usunięcia stwierdzonych nieprawidłowości. Decyzja o zakazie użytkowania obiektu, jeżeli występują okoliczności, o których mowa w ust. 1 pkt 1 i 2, podlega natychmiastowemu wykonaniu i może być ogłoszona ustnie.

⁷ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

Art.67.1. Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, właściwy organ wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu i uporządkowanie terenu oraz określającą terminy przystąpienia do tych robót i ich zakończenia.

2. Przepisu ust. 1 nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego decyzję, o której mowa w ust. 1, właściwy organ wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Art.68. W razie stwierdzenia potrzeby opróżnienia w całości lub w części budynku przeznaczanego na pobyt ludzi, bezpośrednio grożącego zawaleniem, właściwy organ jest obowiązany:

- 1) nakazać, w drodze decyzji, na podstawie protokołu oględzin, właścicielowi lub zarządcy obiektu budowlanego opróżnienie bądź wyłączenie w określonym terminie całości lub części budynku z użytkowania;
- 2) przesłać decyzję, o której mowa w pkt 1, obowiązanemu do zapewnienia lokali zamiennych na podstawie odrębnych przepisów;
- 3) zarządzić:
 - a) umieszczenie na budynku zawiadomienia o stanie zagrożenia bezpieczeństwa ludzi lub mienia oraz o zakazie jego użytkowania,
 - b) wykonanie doraźnych zabezpieczeń i usunięcie zagrożenia bezpieczeństwa ludzi lub mienia, z określeniem, technicznie uzasadnionych, terminów ich wykonania.

Art.69.1. W razie konieczności niezwłocznego podjęcia działań mających na celu usunięcie niebezpieczeństwa dla ludzi lub mienia, właściwy organ zapewni, na koszt właściciela lub zarządcy obiektu budowlanego, zastosowanie niezbędnych środków zabezpieczających.

2. Do zastosowania, na koszt właściciela lub zarządcy, środków przewidzianych w ust. 1 są upoważnione również organy Policji i Państwowej Straży Pożarnej. O podjętych działaniach organy te powinny niezwłocznie zawiadomić właściwy organ.

Art.70.⁸ Właściciel, zarządca lub użytkownik obiektu budowlanego, na których spoczywają obowiązki w zakresie napraw, określone w przepisach odrębnych bądź umowach, są obowiązani w czasie lub bezpośrednio po przeprowadzonej kontroli, o której mowa w art. 62 ust. 1, usunąć stwierdzone uszkodzenia oraz uzupełnić braki, które mogłyby spowodować zagrożenie życia lub zdrowia ludzi, bezpieczeństwa mienia bądź środowiska, a w szczególności katastrofę budowlaną, pożar, wybuch, porażenie prądem elektrycznym albo zatrucie gazem.

⁸ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

2. Obowiązek, o którym mowa w ust. 1, powinien być potwierdzony w protokole z kontroli obiektu budowlanego. Osoba dokonująca kontroli jest obowiązana bezzwłocznie przestać kopię tego protokołu do właściwego organu. Właściwy organ, po otrzymaniu kopii protokołu, przeprowadza bezzwłocznie kontrolę obiektu budowlanego w celu potwierdzenia usunięcia stwierdzonych uszkodzeń oraz uzupełnienia braków, o których mowa w ust. 1.

Art.71.1. Przez zmianę sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części rozumie się w szczególności:

- 1) uchylony;
- 2) podjęcie bądź zaniechanie w obiekcie budowlanym lub jego części działalności zmieniającej warunki: bezpieczeństwa pożarowego, powodziowego, pracy, zdrowotne, higieniczno-sanitarne, ochrony środowiska bądź wielkość lub układ obciążeń.

2. Zmiana sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części wymaga zgłoszenia właściwemu organowi. W zgłoszeniu należy określić dotychczasowy i zamierzony sposób użytkowania obiektu budowlanego lub jego części. Do zgłoszenia należy dołączyć:

- 1) opis i rysunek określający usytuowanie obiektu budowlanego w stosunku do granic nieruchomości i innych obiektów budowlanych istniejących lub budowanych na tej i sąsiednich nieruchomościach, z oznaczeniem części obiektu budowlanego, w której zamierza się dokonać zmiany sposobu użytkowania;
- 2) zwięzły opis techniczny, określający rodzaj i charakterystykę obiektu budowlanego oraz jego konstrukcję, wraz z danymi techniczno-użytkowymi, w tym wielkościami i rozkładem obciążeń, a w razie potrzeby, również danymi technologicznymi;
- 3) oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2;
- 4) zaświadczenie wójta, burmistrza albo prezydenta miasta o zgodności zamierzonego sposobu użytkowania obiektu budowlanego z ustaleniami obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego albo ostateczną decyzję o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w przypadku braku obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego;
- 5) w przypadku zmiany sposobu użytkowania, o której mowa w ust. 1 pkt 2 – ekspertyzę techniczną, wykonaną przez osobę posiadającą uprawnienia budowlane bez ograniczeń w odpowiedniej specjalności;
- 6) w zależności od potrzeb – pozwolenia, uzgodnienia lub opinie wymagane odrębnymi przepisami.

3. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada na zgłaszającego, w drodze postanowienia, obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia, wnosi sprzeciw w drodze decyzji.

4. Zgłoszenia, o którym mowa w ust. 2, należy dokonać przed dokonaniem zmiany sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części. Zmiana sposobu użytkowania może nastąpić, jeżeli w terminie 30 dni, od dnia doręczenia zgłoszenia, właściwy organ, nie wniesie sprzeciwu w drodze decyzji i nie później niż po upływie 2 lat od doręczenia zgłoszenia.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

4a.⁹ Jeżeli zostało wydane, w trybie art. 46b ust. 1a ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska, postanowienie o konieczności uzyskania przez zgłaszającego decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, bieg terminu, o którym mowa w ust. 4, rozpoczyna się od dnia uzupełnienia sprawy o wydaną decyzję o środowiskowych uwarunkowaniach.

5. Właściwy organ wnosi sprzeciw, jeżeli zamierzona zmiana sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części:

- 1) wymaga wykonania robót budowlanych, objętych obowiązkiem uzyskania pozwolenia na budowę;
- 2) narusza ustalenia obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o warunkach budowy i zagospodarowania terenu, w przypadku braku obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego;
- 3) może spowodować niedopuszczalne:
 - a) zagrożenia bezpieczeństwa ludzi lub mienia,
 - b) pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków,
 - c) pogorszenie warunków zdrowotno-sanitarnych,
 - d) wprowadzenie, utrwalenie bądź zwiększenie ograniczeń lub uciążliwości dla terenów sąsiednich.

6. Jeżeli zamierzona zmiana sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części wymaga wykonania robót budowlanych:

- 1) objętych obowiązkiem uzyskania pozwolenia na budowę – rozstrzygnięcie w sprawie zmiany sposobu użytkowania następuje w decyzji o pozwoleniu na budowę;
- 2) objętych obowiązkiem zgłoszenia – do zgłoszenia, o którym mowa w ust. 2, stosuje się odpowiednio przepisy art. 30 ust. 2-4.

7. Dokonanie zgłoszenia, o którym mowa w ust. 2, po zmianie sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części nie wywołuje skutków prawnych.

Art.71a.1. W razie zmiany sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części bez wymaganego zgłoszenia, właściwy organ, w drodze postanowienia:

- 1) wstrzymuje użytkowanie obiektu budowlanego lub jego części;
- 2) nakłada obowiązek przedstawienia w wyznaczonym terminie dokumentów, o których mowa w art. 71 ust. 2.

2. Po upływie terminu lub na wniosek zobowiązanego, właściwy organ sprawdza wykonanie obowiązku, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, i – w przypadku stwierdzenia jego wykonania – w drodze postanowienia ustala wysokość opłaty legalizacyjnej. Na postanowienie przysługuje zażalenie.

3. Do opłaty legalizacyjnej stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące kar, o których mowa w art. 59f ust. 1, z tym że stawka opłaty podlega dziesięciokrotnemu podwyższeniu.

4. W przypadku niewykonania w terminie obowiązku, o którym mowa w ust. 1, albo dalszego użytkowania obiektu budowlanego lub jego części, pomimo jego wstrzymania, albo zmiany

⁹ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo ochrony środowiska oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 88, poz. 587).

sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części, pomimo wniesienia sprzeciwu, o którym mowa w art. 71 ust. 3-5, właściwy organ, w drodze decyzji, nakazuje przywrócenie poprzedniego sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części.

Art.72.1. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, warunki i tryb postępowania w sprawach rozbiórek, o których mowa w art. 67.

2. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, sposób i warunki przeprowadzania oraz tryb postępowania w sprawach rozbiórek obiektów budowlanych, wykonywanych metodą wybuchową.

3. W rozporządzeniu, o którym mowa w ust. 1, należy określić czynności właściwego organu prowadzącego postępowanie w sprawie rozbiórki oraz obowiązki nakładane na właściciela lub zarządcę obiektu budowlanego oraz warunki ich wykonania, mając na uwadze, że obowiązki te powinny być technicznie uzasadnione i nie powodować nadmiernego obciążenia właściciela lub zarządcy.

Rozdział 7 **Katastrofa budowlana**

Art.73.1. Katastrofą budowlaną jest niezamierzone, gwałtowne zniszczenie obiektu budowlanego lub jego części, a także konstrukcyjnych elementów rusztowań, elementów urządzeń formujących, ścianek szczelnych i obudowy wykopów.

2. Nie jest katastrofą budowlaną:

- 1) uszkodzenie elementu wbudowanego w obiekt budowlany, nadającego się do naprawy lub wymiany;
- 2) uszkodzenie lub zniszczenie urządzeń budowlanych związanych z budynkami;
- 3) awaria instalacji.

Art.74. Postępowanie wyjaśniające w sprawie przyczyn katastrofy budowlanej prowadzi właściwy organ nadzoru budowlanego.

Art.75.1. W razie katastrofy budowlanej w budowanym, rozbieranym lub użytkowanym obiekcie budowlanym, kierownik budowy (robót), właściciel, zarządca lub użytkownik jest obowiązany:

- 1) zorganizować doraźną pomoc poszkodowanym i przeciwdziałać rozszerzaniu się skutków katastrofy;
- 2) zabezpieczyć miejsce katastrofy przed zmianami uniemożliwiającymi prowadzenie postępowania, o którym mowa w art. 74;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o katastrofie:
 - a) właściwy organ,
 - b) właściwego miejscowo prokuratora i Policję,
 - c) inwestora, inspektora nadzoru inwestorskiego i projektanta obiektu budowlanego, jeżeli katastrofa nastąpiła w trakcie budowy,
 - d) inne organy lub jednostki organizacyjne zainteresowane przyczynami lub skutkami katastrofy z mocy szczególnych przepisów.

2. Przepisu ust. 1 pkt 2 nie stosuje się do czynności mających na celu ratowanie życia lub zabezpieczenie przed rozszerzeniem się skutków katastrofy. W tych przypadkach należy szczegółowo opisać stan po katastrofie oraz zmiany w nim wprowadzone, z oznaczeniem miejsc ich wprowadzenia na szkicach i, w miarę możliwości, na fotografiach.

Art.76.1. Organ, o którym mowa w art. 74, po otrzymaniu zawiadomienia o katastrofie budowlanej jest obowiązany:

- 1) niezwłocznie powołać komisję w celu ustalenia przyczyn i okoliczności katastrofy oraz zakresu czynności niezbędnych do likwidacji zagrożenia bezpieczeństwa ludzi lub mienia;
- 2) niezwłocznie zawiadomić o katastrofie budowlanej właściwy organ nadzoru budowlanego wyższego stopnia oraz Głównego Inspektora Nadzoru Budowlanego.

2. W skład komisji, o której mowa w ust. 1 pkt 1, wchodzi: przedstawiciel właściwego organu jako przewodniczący, przedstawiciele innych zainteresowanych lub właściwych rzeczowo organów administracji rządowej, przedstawiciele samorządu terytorialnego, a także, w miarę potrzeby, rzeczoznawcy lub inne osoby posiadające wymagane kwalifikacje zawodowe.

3. Do udziału w czynnościach komisji mogą być wezwani:

- 1) inwestor, właściciel lub zarządca oraz użytkownik obiektu budowlanego;
- 2) projektant, przedstawiciel wykonawcy i producenta wyrobów budowlanych;
- 3) osoby odpowiedzialne za nadzór nad wykonywanymi robotami budowlanymi.

4.¹⁰ Organ, o którym mowa w art. 74, może nakazać właścicielowi lub zarządcy, w drodze decyzji, zabezpieczenie miejsca katastrofy oraz obiektu budowlanego, który uległ katastrofie, uporządkowanie terenu lub wykonanie innych niezbędnych czynności i robót budowlanych. Decyzja podlega natychmiastowemu wykonaniu i może być ogłoszona ustnie. W razie niewykonania lub nadmiernej zwłoki w wykonaniu decyzji przez właściciela lub zarządcę obiektu budowlanego, organ zapewni jej wykonanie na koszt i ryzyko zobowiązanego.

Art.77. Organy, o których mowa w art. 76 ust. 1 pkt 2, mogą przejąć prowadzenie postępowania wyjaśniającego przyczyny i okoliczności powstania katastrofy budowlanej.

Art.78.1. Po zakończeniu prac komisji właściwy organ niezwłocznie wydaje decyzję określającą zakres i termin wykonania niezbędnych robót w celu uporządkowania terenu katastrofy i zabezpieczenia obiektu budowlanego do czasu wykonania robót doprowadzających obiekt do stanu właściwego.

2. Organ, o którym mowa w ust. 1, może zlecić na koszt inwestora, właściciela lub zarządcy obiektu budowlanego sporządzenie ekspertyzy, jeżeli jest to niezbędne do wydania decyzji lub do ustalenia przyczyn katastrofy.

Art.79. Inwestor, właściciel lub zarządca obiektu budowlanego po zakończeniu postępowania, o którym mowa w art. 78, jest obowiązany podjąć niezwłocznie działania niezbędne do usunięcia skutków katastrofy budowlanej.

¹⁰ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

Rozdział 8

Organy administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego

Art.80.1. Zadania administracji architektoniczno-budowlanej wykonują, z zastrzeżeniem ust. 3 i 4, następujące organy:

- 1) starosta;
- 2) wojewoda;
- 3) Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego.

2. Zadania nadzoru budowlanego wykonują, z zastrzeżeniem ust. 3(13) i 4, następujące organy:

- 1) powiatowy inspektor nadzoru budowlanego;
- 2) wojewoda przy pomocy wojewódzkiego inspektora nadzoru budowlanego jako kierownika wojewódzkiego nadzoru budowlanego, wchodzącego w skład zespolonej administracji wojewódzkiej;
- 3) Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego.

3. uchylony.

4. Administrację architektoniczno-budowlaną i nadzór budowlany w dziedzinie górnictwa sprawują organy określone w odrębnych przepisach.

Art.81.1. Do podstawowych obowiązków organów administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego należy:

- 1) nadzór i kontrola nad przestrzeganiem przepisów prawa budowlanego, a w szczególności:
 - a) zgodności zagospodarowania terenu z miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz wymaganiami ochrony środowiska,
 - b) warunków bezpieczeństwa ludzi i mienia w rozwiązaniach przyjętych w projektach budowlanych, przy wykonywaniu robót budowlanych oraz utrzymywaniu obiektów budowlanych,
 - c) zgodności rozwiązań architektoniczno-budowlanych z przepisami technicznobudowlanymi oraz zasadami wiedzy technicznej,
 - d) właściwego wykonywania samodzielnych funkcji technicznych w budownictwie,
 - e) stosowania wyrobów budowlanych;
- 2) wydawanie decyzji administracyjnych w sprawach określonych ustawą;
- 3) uchylony.

2. Przepisu ust. 1 pkt 1 lit. b, c i e nie stosuje się do budownictwa doświadczalnego, wykonywanego na zamkniętych terenach badawczych.

3. Organy administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego kontrolują posiadanie przez osoby wykonujące samodzielne funkcje techniczne w budownictwie uprawnień do pełnienia tych funkcji.

4. Organy administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego przy wykonywaniu obowiązków określonych przepisami prawa budowlanego mogą dokonywać czynności kontrolnych. Protokolarne ustalenia dokonane w toku tych czynności stanowią podstawę do wydania decyzji oraz podejmowania innych środków przewidzianych w przepisach prawa budowlanego.

Art.81a.1. Organy nadzoru budowlanego lub osoby działające z ich upoważnienia mają prawo wstępu:

- 1) do obiektu budowlanego;
- 2) na teren:
 - a) budowy,
 - b) zakładu pracy,
 - c) uchyłona.

2. Czynności kontrolne, związane z wykonywaniem uprawnień organów nadzoru budowlanego, przeprowadza się w obecności inwestora, kierownika budowy lub robót, kierownika zakładu pracy lub wyznaczonego pracownika, bądź osób przez nich upoważnionych albo w obecności właściciela lub zarządcy obiektu, a w lokalu mieszkalnym – w obecności pełnoletniego domownika i przedstawiciela administracji lub zarządcy budynku.

3. W razie nieobecności osób, o których mowa w ust. 2, w uzasadnionych przypadkach, czynności kontrolne mogą być dokonywane w obecności przywołanego pełnoletniego świadka.

4. Czynności kontrolne dotyczące obiektów budowlanych, które są w zarządzie państw obcych albo są użytkowane przez przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych tych państw lub przez inne osoby zrównane z nimi na podstawie ustaw, umów lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych, mogą być wykonywane za zgodą tych przedstawicieli lub osób.

Art.81b. uchyłony.

Art.81c.1. Organy administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego przy wykonywaniu zadań określonych przepisami prawa budowlanego mogą żądać od uczestników procesu budowlanego, właściciela lub zarządcy obiektu budowlanego, informacji lub udostępnienia dokumentów:

- 1) związanych z prowadzeniem robót, przekazywaniem obiektu budowlanego do użytkowania, utrzymaniem i użytkowaniem obiektu budowlanego;
- 2) świadczących o dopuszczeniu wyrobu budowlanego do obrotu albo jednostkowego zastosowania w obiekcie budowlanym.

2. Organy administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego, w razie powstania uzasadnionych wątpliwości co do jakości wyrobów budowlanych lub robót budowlanych, a także stanu technicznego obiektu budowlanego, mogą nałożyć, w drodze postanowienia, na osoby, o których mowa w ust. 1, obowiązek dostarczenia w określonym terminie odpowiednich ocen technicznych lub ekspertyz. Koszty ocen i ekspertyz ponosi osoba zobowiązana do ich dostarczenia.

3. Na postanowienie, o którym mowa w ust. 2, przysługuje zażalenie.

4. W razie niedostarczenia w wyznaczonym terminie żądanych ocen lub ekspertyz albo w razie dostarczenia ocen lub ekspertyz, które niedostatecznie wyjaśniają sprawę będącą ich przedmiotem, organ administracji architektoniczno-budowlanej lub nadzoru budowlanego może zlecić wykonanie tych ocen lub ekspertyz albo wykonanie dodatkowych ocen lub ekspertyz na koszt osoby zobowiązanej do ich dostarczenia.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

Art.82.1. Do właściwości organów administracji architektoniczno-budowlanej należą sprawy określone w ustawie i niezastrzeżone do właściwości innych organów.

2. Organem administracji architektoniczno-budowlanej pierwszej instancji, z zastrzeżeniem ust. 3 i 4, jest starosta.

3. Wojewoda jest organem administracji architektoniczno-budowlanej wyższego stopnia w stosunku do starosty oraz organem pierwszej instancji w sprawach obiektów i robót budowlanych:

- 1) usytuowanych na terenie pasa technicznego, portów i przystani morskich, morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, a także na innych terenach przeznaczonych do utrzymania ruchu i transportu morskiego;
- 2) hydrotechnicznych piętrzących, upustowych, regulacyjnych, melioracji podstawowych oraz kanałów i innych obiektów służących kształtowaniu zasobów wodnych i korzystaniu z nich, wraz z obiektami towarzyszącymi;
- 3) dróg publicznych krajowych i wojewódzkich wraz z obiektami i urządzeniami służącymi do utrzymania tych dróg i transportu drogowego oraz sytuowanymi w granicach pasa drogowego sieciami uzbrojenia terenu – niezwiązanymi z użytkowaniem drogi, a w odniesieniu do dróg ekspresowych i autostrad – wraz z obiektami i urządzeniami obsługi podróży, pojazdów i przesyłek;
- 3a) usytuowanych na obszarze kolejowym;
- 4) lotnisk cywilnych wraz z obiektami i urządzeniami towarzyszącymi;
- 5) usytuowanych na terenach zamkniętych.
- 6) uchylony.

4. Rada Ministrów może określić, w drodze rozporządzenia, także inne niż wymienione w ust. 3 obiekty i roboty budowlane, w sprawach których organem pierwszej instancji jest wojewoda.

Art.82a. Starosta nie może powierzyć gminom, w drodze porozumienia, sprawy z zakresu swojej właściwości jako organu administracji architektoniczno-budowlanej. Przepisu art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1592, z 2002 r. Nr 23, poz. 220, Nr 62, poz. 558, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271, Nr 200, poz. 1688 i Nr 214, poz. 1806 oraz z 2003 r. Nr 162, poz. 1568) nie stosuje się.

Art.82b.1. Organy administracji architektoniczno-budowlanej:

- 1) prowadzą rejestr wniosków o pozwolenie na budowę i rejestr decyzji o pozwoleniu na budowę;
- 2) przekazują bezzwłocznie organom nadzoru budowlanego:
 - a) kopie ostatecznych decyzji o pozwoleniu na budowę wraz z zatwierdzonym projektem budowlanym,
 - b) kopie ostatecznych odrębnych decyzji o zatwierdzeniu projektu budowlanego wraz z tym projektem,
 - c) kopie innych decyzji, postanowień i zgłoszeń wynikających z przepisów prawa budowlanego;
- 3) uczestniczą, na wezwanie organów nadzoru budowlanego, w czynnościach inspekcyjnych i kontrolnych oraz udostępniają wszelkie dokumenty i informacje związane z tymi czynnościami.

2. Uwierzytelnione kopie rejestrów, o których mowa w ust. 1 pkt 1, z wyjątkiem rejestrów dotyczących terenów zamkniętych, przekazuje się do organu wyższego stopnia do każdego piątego

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

dnia miesiąca lub, jeżeli dzień ten jest dniem wolnym od pracy, pierwszego dnia roboczego po tym terminie.

3. W przypadku nieprzekazania uwierzytelnionych kopii rejestrów w terminie, o którym mowa w ust. 2, organ wyższego stopnia dokonuje kontroli rejestrów we właściwym organie administracji architektoniczno-budowlanej.

4. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, wzór rejestrów wniosków o pozwolenie na budowę i decyzji o pozwoleniu na budowę.

5. Rejestry, o których mowa w ust. 1 pkt 1, powinny zawierać w szczególności dane:

- 1) identyfikacyjne organu sporządzającego rejestr;
- 2) pochodzące ze składanych wniosków i wydawanych decyzji, w tym dane osobowe inwestora.

Art.83.1.¹¹ Do właściwości powiatowego inspektora nadzoru budowlanego jako organu pierwszej instancji należą zadania i kompetencje, o których mowa w art. 40 ust. 2, art. 41 ust. 4, art. 44 ust. 1, art. 48 – 51, art. 54, art. 55, art. 57 ust. 4, 7 i 8, art. 59, art. 59a, art. 59c ust. 1, art. 59d ust. 1, art. 59g ust. 1, art. 62 ust. 1 pkt 3 i ust. 3, art. 65, art. 66, art. 67 ust. 1 i 3, art. 68, art. 69, art. 70 ust. 2, art. 71a, art. 74, art. 75 ust. 1 pkt 3 lit. a, art. 76, art. 78 oraz art. 97 ust. 1.

2. Organem wyższego stopnia w stosunku do powiatowego inspektora nadzoru budowlanego jest wojewódzki inspektor nadzoru budowlanego.

3. Do właściwości wojewódzkiego inspektora nadzoru budowlanego jako organu pierwszej instancji należą zadania i kompetencje określone w ust. 1, w sprawach, o których mowa w art. 82 ust. 3 i 4.

Art.83a. uchylony.

Art.84.1. Do zadań organów nadzoru budowlanego należy:

- 1) kontrola przestrzegania i stosowania przepisów prawa budowlanego;
- 2) kontrola działania organów administracji architektoniczno-budowlanej;
- 3) badanie przyczyn powstawania katastrof budowlanych;
- 4) współdziałanie z organami kontroli państwowej.

2. Organy nadzoru budowlanego są obowiązane do:

- 1) bezzwłocznego przesyłania organom administracji architektoniczno-budowlanej kopii decyzji i postanowień wynikających z przepisów prawa budowlanego;
- 2) prowadzenia ewidencji decyzji, postanowień i zgłoszeń, o których mowa w art. 82b ust. 1 pkt 2;
- 3) prowadzenia ewidencji rozpoczynanych i oddawanych do użytkowania obiektów budowlanych.

¹¹ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

4)¹² prowadzenia ewidencji zawiadomień o kontrolach, o których mowa w art. 62 ust. 1 pkt 3.

3.¹³ uchylony.

4.¹⁴ uchylony.

5. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, wzór i sposób prowadzenia ewidencji rozpoczynanych i oddawanych do użytkowania obiektów budowlanych.

6. Ewidencja rozpoczynanych i oddawanych do użytkowania obiektów budowlanych powinna zawierać w szczególności: określenie organu prowadzącego ewidencję, dane osobowe lub nazwę inwestora oraz inne niezbędne dane pochodzące ze składanych zawiadomień i decyzji.

Art.84a. Kontrola przestrzegania i stosowania przepisów prawa budowlanego obejmuje:

- 1) kontrolę zgodności wykonywania robót budowlanych z przepisami prawa budowlanego, projektem budowlanym i warunkami określonymi w decyzji o pozwoleniu na budowę;
- 2) sprawdzanie posiadania przez osoby pełniące samodzielne funkcje techniczne w budownictwie właściwych uprawnień do pełnienia tych funkcji;
- 3) sprawdzanie dopuszczenia do stosowania w budownictwie wyrobów budowlanych.

2. Organy nadzoru budowlanego, kontrolując stosowanie przepisów prawa budowlanego:

- 1) badają prawidłowość postępowania administracyjnego przed organami administracji architektoniczno-budowlanej oraz wydawanych w jego toku decyzji i postanowień;
- 2) sprawdzają wykonywanie obowiązków wynikających z decyzji i postanowień wydanych na podstawie przepisów prawa budowlanego.

Art.84b.1. Kontrolę działalności organów administracji architektoniczno-budowlanej wykonują Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego oraz wojewódzki inspektor nadzoru budowlanego, który wykonuje tę kontrolę w stosunku do starosty.

2. Organy nadzoru budowlanego, w wyniku kontroli działania organów administracji architektoniczno-budowlanej, mogą kierować do właściwych organów zalecenia pokontrolne, z wyznaczeniem terminu ich wykonania. O wykonaniu zaleceń oraz o innych działaniach podjętych w związku z ujawnionymi nieprawidłowościami organy te zawiadamiają niezwłocznie właściwe organy nadzoru budowlanego.

3. W przypadku ustalenia przez organy nadzoru budowlanego, że zachodzą okoliczności uzasadniające wznowienie postępowania albo stwierdzenie nieważności decyzji wydanej przez organ

¹² Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

¹³ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

¹⁴ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

administracji architektoniczno-budowlanej, właściwy organ administracji architektoniczno-budowlanej wznawia lub wszczynają z urzędu postępowanie.

4. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowy tryb przeprowadzania kontroli działania organów administracji architektoniczno-budowlanej oraz wzory protokołów kontrolnych i sposób ich sporządzania.

Art.85. Współdziałanie organów nadzoru budowlanego z organami administracji architektoniczno-budowlanej i organami kontroli państwowej obejmuje w szczególności: 1) uzgadnianie w miarę potrzeb planów kontroli i prowadzenie wspólnych działań kontrolnych; 2) przekazywanie i wymianę informacji o wynikach kontroli.

Art.86.1. Powiatowy inspektor nadzoru budowlanego jest powoływany przez starostę spośród co najmniej trzech kandydatów wskazanych przez wojewódzkiego inspektora nadzoru budowlanego. Jeżeli starosta nie powoła powiatowego inspektora nadzoru budowlanego w terminie 30 dni od dnia przedstawienia kandydatów, wojewódzki inspektor nadzoru budowlanego wskazuje spośród nich kandydata, którego starosta powołuje na stanowisko powiatowego inspektora nadzoru budowlanego.

2. Starosta odwołuje powiatowego inspektora nadzoru budowlanego:

- 1) w uzgodnieniu z wojewódzkim inspektorem nadzoru budowlanego albo
- 2) na wniosek wojewódzkiego inspektora nadzoru budowlanego.

3. Powiatowy inspektor nadzoru budowlanego wykonuje swoje zadania przy pomocy powiatowego inspektoratu nadzoru budowlanego.

3a. W uzasadnionych przypadkach zakres działania powiatowego inspektora nadzoru budowlanego może obejmować więcej niż jeden powiat.

3b. Wojewoda, na wniosek właściwych starostów, może rozszerzyć zakres działania powiatowego inspektora nadzoru budowlanego na więcej niż jeden powiat.

4. Organizację wewnętrzną i szczegółowy zakres zadań powiatowego inspektoratu nadzoru budowlanego określa powiatowy inspektor nadzoru budowlanego w regulaminie organizacyjnym.

Art.87.1. Wojewódzki inspektor nadzoru budowlanego jest powoływany przez wojewodę spośród co najmniej trzech kandydatów wskazanych przez Głównego Inspektora Nadzoru Budowlanego. Jeżeli wojewoda nie powoła wojewódzkiego inspektora nadzoru budowlanego w terminie 30 dni od dnia przedstawienia kandydatów, Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego wskazuje spośród nich kandydata, którego wojewoda powołuje na stanowisko wojewódzkiego inspektora nadzoru budowlanego.

2. Wojewoda odwołuje wojewódzkiego inspektora nadzoru budowlanego:

- 1) w uzgodnieniu z Głównym Inspektorem Nadzoru Budowlanego albo
- 2) na wniosek Głównego Inspektora Nadzoru Budowlanego.

3. Wojewódzki inspektor nadzoru budowlanego wykonuje swoje zadania przy pomocy wojewódzkiego inspektoratu nadzoru budowlanego.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

4. Organizację wojewódzkiego inspektoratu nadzoru budowlanego określa regulamin ustalony przez wojewódzkiego inspektora nadzoru budowlanego i zatwierdzony przez wojewodę.

Art.88. 1. Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego jest centralnym organem administracji rządowej w sprawach administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego.

2. Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego jest organem właściwym w sprawach indywidualnych, rozstrzyganych w drodze postępowania administracyjnego, w zakresie wynikającym z przepisów prawa budowlanego.

3.¹⁵ Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego jest powoływany, przez Prezesa Rady Ministrów, spośród osób należących do państwowego zasobu kadrowego, na wniosek ministra właściwego do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej. Prezes Rady Ministrów odwołuje Głównego Inspektora Nadzoru Budowlanego.

4.¹⁶ uchylony.

5.¹⁷ uchylony.

6. uchylony.

7.¹⁸ uchylony.

8. uchylony.

9.¹⁹ Zastępcy Głównego Inspektora Nadzoru Budowlanego są powoływani przez ministra właściwego do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej, spośród osób należących do państwowego zasobu kadrowego, na wniosek Głównego Inspektora Nadzoru Budowlanego. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej odwołuje Zastępców Głównego Inspektora Nadzoru Budowlanego.

Art.88a. 1. Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego wykonuje zadania określone przepisami prawa budowlanego, a w szczególności:

1) pełni funkcję organu wyższego stopnia w rozumieniu Kodeksu postępowania administracyjnego w stosunku do:

¹⁵ Zmiana wynika z ustawy z dnia 24 sierpnia 2006 r. o państwowym zasobie kadrowym i wysokich stanowisk państwowych (Dz. U. Nr 170, poz. 1217).

¹⁶ Zmiana wynika z ustawy z dnia 24 sierpnia 2006 r. o państwowym zasobie kadrowym i wysokich stanowisk państwowych (Dz. U. Nr 170, poz. 1217).

¹⁷ Zmiana wynika z ustawy z dnia 24 sierpnia 2006 r. o państwowym zasobie kadrowym i wysokich stanowisk państwowych (Dz. U. Nr 170, poz. 1217).

¹⁸ Zmiana wynika z ustawy z dnia 24 sierpnia 2006 r. o państwowym zasobie kadrowym i wysokich stanowisk państwowych (Dz. U. Nr 170, poz. 1217).

¹⁹ Zmiana wynika z ustawy z dnia 24 sierpnia 2006 r. o państwowym zasobie kadrowym i wysokich stanowisk państwowych (Dz. U. Nr 170, poz. 1217).

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

- a) wojewodów i wojewódzkich inspektorów nadzoru budowlanego oraz sprawuje nadzór nad ich działalnością,
- b) uchylona;

1a.²⁰ Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego może, w sprawach nieobjętych postępowaniem administracyjnym w rozumieniu działu II Kodeksu postępowania administracyjnego, w szczególności uzasadnionych przypadkach, wydać polecenie podjęcia określonych działań wojewódzkiemu lub powiatowemu inspektorowi nadzoru budowlanego.

- 2) kontroluje działanie organów administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego;
- 3) prowadzi centralne rejestry:
 - a) osób posiadających uprawnienia budowlane,
 - b) rzeczoznawców budowlanych,
 - c) ukaranych z tytułu odpowiedzialności zawodowej.

2. W rejestrach, o których mowa w ust. 1 pkt 3, zamieszcza się w szczególności: imiona i nazwisko, adres, numer PESEL – w stosunku do osób posiadających obywatelstwo polskie, albo numer paszportu lub innego dokumentu potwierdzającego tożsamość – w stosunku do osób nieposiadających obywatelstwa polskiego, a także informację o wykształceniu i tytułach naukowych.

3. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej określa, w drodze rozporządzenia, wzory i sposób prowadzenia rejestrów, o których mowa w ust. 1 pkt 3, a w szczególności:

- 1) wymogi, jakim powinny odpowiadać rejestry;
- 2) dokumenty dołączane do wniosku o wpis do rejestrów, stanowiące podstawę dokonania wpisu.

Art.88b.1. Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego wykonuje swoje zadania przy pomocy Głównego Urzędu Nadzoru Budowlanego.

2. Organizację Głównego Urzędu Nadzoru Budowlanego określa statut nadany, w drodze rozporządzenia, przez Prezesa Rady Ministrów.

3. Organizację wewnętrzną i szczegółowy zakres zadań Głównego Urzędu Nadzoru Budowlanego określa Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego w regulaminie organizacyjnym.

Art.89. uchylony.

Art.89a. Do właściwości organów administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego w dziedzinie górnictwa należą sprawy i związane z nimi środki działania określone w ustawie, dotyczące obiektów i robót budowlanych zakładów górniczych.

Art.89b. Wojewoda w sprawach, o których mowa w art. 82 ust. 3 pkt 1 i 5, oraz właściwe organy administracji architektoniczno-budowlanej w dziedzinie górnictwa przy wydawaniu pozwolenia

²⁰ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

na budowę są obowiązani do sprawdzenia posiadania przez inwestora postanowienia o uzgodnieniu, o którym mowa w art. 33 ust. 2 pkt 4.

Art.89c.1.²¹ W przypadkach bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia ludzi związanych z budową, utrzymaniem lub rozbiórką obiektów budowlanych starosta, wójt, burmistrz i prezydent miasta mogą wydać właściwemu powiatowemu inspektorowi nadzoru budowlanego polecenie podjęcia działań zmierzających do usunięcia tego zagrożenia. Przepisy art. 10 ust. 2 ustawy z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz. U. Nr 62, poz. 558, z późn. zm.)²² stosuje się odpowiednio.

2. Starosta, wójt, burmistrz i prezydent miasta ponoszą wyłączną odpowiedzialność za treść polecenia, o którym mowa w ust. 1.

3. Polecenie przekazane ustnie wymaga potwierdzenia na piśmie.

4.²³ Polecenie podlega niezwłocznemu wykonaniu. Powiatowy inspektor nadzoru budowlanego przedkłada bezzwłocznie sprawę wojewódzkiemu inspektorowi nadzoru budowlanego, jeżeli nie jest w stanie wykonać polecenia albo jeżeli polecenie narusza prawo.

5. Polecenie naruszające prawo jest nieważne. O nieważności polecenia rozstrzyga wojewoda.

Rozdział 9 Przepisy karne

Art.90. Kto, w przypadkach określonych w art. 48, art. 49b, art. 50 ust. 1 pkt 1 lub art. 50 ust. 1 pkt 2, wykonuje roboty budowlane, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Art.91.1. Kto:

- 1) udaremnia określone ustawą czynności właściwych organów,
- 2) wykonuje samodzielną funkcję techniczną w budownictwie, nie posiadając odpowiednich uprawnień budowlanych lub prawa wykonywania samodzielnej funkcji technicznej w budownictwie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

2. uchylony.

Art.91a.²⁴ Kto nie spełnia, określonego w art. 61, obowiązku utrzymania obiektu budowlanego

²¹ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

²² Zmiany wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2002 r. Nr 74, poz. 676, z 2006 r. Nr 50, poz. 360 i Nr 191, poz. 1410 oraz z 2007 r. Nr 89, poz. 590.

²³ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

²⁴ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

w należyтым stanie technicznym, użytkuje obiekt w sposób niezgodny z przepisami lub nie zapewnia bezpieczeństwa użytkowania obiektu budowlanego, podlega grzywnie nie mniejszej niż 100 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

Art.92.1. Kto:

- 1) w razie katastrofy budowlanej nie dopełnia obowiązków określonych w art. 75 lub art. 79,
- 2) nie spełnia, określonego w art. 70 ust. 1, obowiązku usunięcia stwierdzonych uszkodzeń lub uzupełnienia braków, mogących spowodować niebezpieczeństwo dla ludzi lub mienia bądź zagrożenie środowiska,
- 3) utrudnia, określone ustawą, czynności właściwych organów, podlega karze aresztu albo karze ograniczenia wolności, albo karze grzywny.

2. Tej samej karze podlega kto, pomimo zastosowania środków egzekucji administracyjnej:

- 1) nie stosuje się do wydanych, na podstawie ustawy, decyzji właściwych organów;
- 2)²⁵ uchylony.

Art.93. Kto:

- 1) przy projektowaniu lub wykonywaniu robót budowlanych w sposób rażąco nie przestrzega przepisów art. 5,
- 1a) przy wykonywaniu robót budowlanych stosuje wyroby, naruszając przepis art. 10,
- 2) uchylony,
- 3) dokonuje rozbiórki obiektu budowlanego lub jego części, naruszając przepisy art. 28 lub art. 31 ust. 2,
- 4) przystępuje do budowy lub prowadzi roboty budowlane bez dopełnienia wymagań określonych w art. 41 ust. 4, art. 42, art. 44, art. 45,
- 5) dostarcza lub umożliwia dostarczenie energii, wody, ciepła lub gazu, naruszając przepis art. 41 ust. 5,
- 6) wykonuje roboty budowlane w sposób odbiegający od ustaleń i warunków określonych w przepisach, pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę bądź w zgłoszeniu budowy lub rozbiórki, bądź istotnie odbiegający od zatwierdzonego projektu,
- 7) uchylony,
- 8) nie spełnia obowiązku, o którym mowa w art. 62 ust. 1,
- 9) nie spełnia, określonych w art. 63 lub art. 64 ust. 1 i 3, obowiązków przechowywania dokumentów, związanych z obiektem budowlanym lub prowadzenia książki obiektu budowlanego,
- 9a) nie spełnia obowiązku przesłania protokołu, o którym mowa w art. 70 ust. 2,
- 9b) zmienia sposób użytkowania obiektu budowlanego lub jego części bez wymaganego zgłoszenia, o którym mowa w art. 71 ust. 2, albo pomimo wniesienia sprzeciwu, o którym mowa w art. 71 ust. 3-5,
- 10) nie udziela informacji lub nie udostępnia dokumentów, o których mowa w art. 81c ust. 1, żądanych przez właściwy organ, związanych z prowadzeniem robót budowlanych, przekazaniem obiektu budowlanego do użytkowania lub jego utrzymaniem, podlega karze grzywny.

²⁵ Zmiana wynikająca z ustawy z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 99, poz. 665).

Art.94. Orzekanie w sprawach o czyny, określone w art. 92 i art. 93, następuje na podstawie przepisów Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia.

Rozdział 10

Odpowiedzialność zawodowa w budownictwie

Art.95. Odpowiedzialności zawodowej w budownictwie podlegają osoby wykonujące samodzielne funkcje techniczne w budownictwie, które:

- 1) dopuścili się występków lub wykroczeń, określonych ustawą;
- 2) zostały ukarane w związku z wykonywaniem samodzielnych funkcji technicznych w budownictwie;
- 3) wskutek rażących błędów lub zaniedbań, spowodowały zagrożenie życia lub zdrowia ludzi, bezpieczeństwa mienia lub środowiska albo znaczne szkody materialne;
- 4) nie spełniają lub spełniają niedbale swoje obowiązki;
- 5) uchylają się od podjęcia nadzoru autorskiego lub wykonują niedbale obowiązki wynikające z pełnienia tego nadzoru.

Art.96.1. Popelnienie czynów powodujących odpowiedzialność zawodową w budownictwie jest zagrożone następującymi karami:

- 1) upomnieniem;
- 2) upomnieniem z jednoczesnym nałożeniem obowiązku złożenia, w wyznaczonym terminie, egzaminu, o którym mowa w art. 12 ust. 3;
- 3) zakazem wykonywania samodzielnej funkcji technicznej w budownictwie, na okres od roku do 5 lat, połączonym z obowiązkiem złożenia, w wyznaczonym terminie, egzaminu, o którym mowa w art. 12 ust. 3.

2. Przy nakładaniu kary należy uwzględnić dotychczasową karalność z tytułu odpowiedzialności zawodowej w budownictwie.

3. O zakazie wykonywania samodzielnej funkcji technicznej w budownictwie orzeka się w przypadku znacznego społecznego niebezpieczeństwa czynu.

4. Zakaz wykonywania samodzielnej funkcji technicznej w budownictwie może być orzeczony również w stosunku do osoby, która:

- 1) pomimo dwukrotnego upomnienia ponownie dopuściła się czynu, powodującego odpowiedzialność zawodową;
- 2) uchyla się od złożenia nakazanego egzaminu.

5. Zakaz wykonywania samodzielnej funkcji technicznej w budownictwie określa się w latach i miesiącach. Kara biegnie od dnia, w którym decyzja o ukaraniu stała się ostateczna.

6. Osobie ukaranej z jednoczesnym nałożeniem obowiązku złożenia egzaminu, która w wyznaczonym terminie egzaminu nie zdała, wyznacza się termin dodatkowy, nie krótszy niż 3 miesiące i nie dłuższy niż 6 miesięcy. W przypadku nieuzyskania oceny pozytywnej w terminie dodatkowym, stwierdza się utratę uprawnień do pełnienia samodzielnej funkcji technicznej w budownictwie.

Art.97.1. Postępowanie w sprawie odpowiedzialności zawodowej w budownictwie wszczyna się

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

na wniosek organu nadzoru budowlanego, właściwego dla miejsca popełnienia czynu lub stwierdzającego popełnienie czynu, złożony po przeprowadzeniu postępowania wyjaśniającego.

2. Wniosek, o którym mowa w ust. 1, powinien zawierać określenie zarzucanego czynu, uzasadnienie faktyczne i prawne oraz wskazanie dowodów.

3. Wniosek, o którym mowa w ust. 1, może złożyć w zakresie swojej właściwości organ samorządu zawodowego.

Art.98.1. W sprawach odpowiedzialności zawodowej w budownictwie orzekają organy samorządu zawodowego.

2. Właściwość organów samorządu zawodowego w sprawach odpowiedzialności zawodowej w budownictwie regulują odrębne przepisy.

Art.99.1. Ostateczną decyzję o ukaraniu, w trybie odpowiedzialności zawodowej w budownictwie, przesyła się do wiadomości:

- 1) jednostce organizacyjnej zatrudniającej osobę ukaraną;
 - 2) właściwemu stowarzyszeniu;
 - 3) organowi, który wydał ukaranemu uprawnienia do pełnienia samodzielnej funkcji technicznej w budownictwie;
 - 4) Głównemu Inspektorowi Nadzoru Budowlanego.
2. Decyzja, o której mowa w ust. 1, podlega wpisowi do centralnego rejestru ukaranych.

Art.100. Nie można wszcząć postępowania z tytułu odpowiedzialności zawodowej w budownictwie po upływie 6 miesięcy od dnia powzięcia przez organy nadzoru budowlanego wiadomości o popełnieniu czynu, powodującego tę odpowiedzialność i nie później niż po upływie 3 lat od dnia zakończenia robót budowlanych albo zawiadomienia o zakończeniu budowy lub wydania decyzji o pozwoleniu na użytkowanie obiektu budowlanego.

Art.101.1. Organ, który orzekł w I instancji o odpowiedzialności zawodowej w budownictwie, na wniosek ukaranego, orzeka o zatarciu kary, jeżeli ukarany:

- 1) wykonywał samodzielną funkcję techniczną w budownictwie przez okres:
 - a) 2 lat – w przypadku kary określonej w art. 96 ust. 1 pkt 1,
 - b) 3 lat – od złożenia egzaminu – w przypadku kary określonej w art. 96 ust. 1 pkt 2,
 - c) 5 lat – po przywróceniu prawa wykonywania samodzielnej funkcji technicznej w budownictwie – w przypadku kary określonej w art. 96 ust. 1 pkt 3;
- 2) w okresach, o których mowa w pkt 1, nie był ponownie ukarany jedną z kar określonych w art. 96 ust. 1.

2. Informację o zatarciu kary organ, o którym mowa w ust. 1, przesyła do wiadomości zainteresowanemu oraz jednostkom organizacyjnym, stowarzyszeniom i organom, o których mowa w art. 99 ust. 1.

3. Zatarcie kary podlega odnotowaniu w centralnym rejestrze ukaranych.

Art.102. uchylony.

Rozdział 11
Przepisy przejściowe i końcowe

Art.103. 1. Do spraw wszczętych przed dniem wejścia w życie ustawy, a niezakończonych decyzją ostateczną, stosuje się przepisy ustawy, z zastrzeżeniem ust. 2.

2. Przepisu art. 48 nie stosuje się do obiektów, których budowa została zakończona przed dniem wejścia w życie ustawy lub w stosunku do których przed tym dniem zostało wszczęte postępowanie administracyjne. Do takich obiektów stosuje się przepisy dotychczasowe.

3. Właściwość organów do załatwiania spraw, o których mowa w ust. 1, określa się na podstawie przepisów ustawy.

Art.104. Osoby, które, przed dniem wejścia w życie ustawy, uzyskały uprawnienia budowlane lub stwierdzenie posiadania przygotowania zawodowego do pełnienia samodzielnych funkcji technicznych w budownictwie, zachowują uprawnienia do pełnienia tych funkcji w dotychczasowym zakresie.

Art.105. 1. Decyzje o dopuszczeniu do powszechnego stosowania w budownictwie nowych materiałów budowlanych, wydane przed dniem wejścia w życie ustawy, pozostają w mocy w dotychczasowym zakresie.

2. Do dnia 30 czerwca 1996 r. za dopuszczone do obrotu i stosowania w budownictwie uznaje się, oprócz wyrobów, na które wydano certyfikat zgodności, zgodnie z art. 10 ust. 2 pkt 2 lit. a), także wyroby, na które wydano certyfikat zgodności lub deklarację zgodności z normą branżową.

Art.106. W ustawie z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz. U. Nr 81, poz. 351 i z 1994 r. Nr 27, poz. 96) w art. 6 w ust. 2 dodaje się zdanie drugie w brzmieniu: "Minister Spraw Wewnętrznych określi, w drodze rozporządzenia, zakres, tryb i zasady uzgadniania projektu budowlanego pod względem ochrony przeciwpożarowej."

Art.107. 1. Traci moc ustawa z dnia 24 października 1974 r. – Prawo budowlane (Dz. U. Nr 38, poz. 229, z 1981 r. Nr 12, poz. 57, z 1983 r. Nr 44, poz. 200 i 201, z 1984 r. Nr 35, poz. 185 i 186, z 1987 r. Nr 21, poz. 124, z 1988 r. Nr 41, poz. 324 oraz z 1990 r. Nr 34, poz. 198), z zastrzeżeniem art. 103 ust. 2.

2. Do czasu wydania przepisów wykonawczych, przewidzianych w ustawie, nie dłużej jednak niż przez okres 3 miesięcy od dnia jej wejścia w życie, zachowują moc przepisy dotychczasowe, jeżeli nie są z nią sprzeczne.

Art.108. Ustawa wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 1995 r.

ZAŁĄCZNIK do ustawy – Prawo budowlane

Kategorie obiektów budowlanych	Współczynnik kategorii obiektu (k)	Współczynnik wielkości obiektu (w)			
Kategoria I - budynki mieszkalne jednorodzinne	2,0	1,0			
Kategoria II - budynki służące gospodarce rolnej, jak: produkcyjne, gospodarcze, inwentarsko-składowe	1,0	1,0			
Kategoria III - inne niewielkie budynki, jak: domy letniskowe, budynki gospodarcze, garaże do dwóch stanowisk włącznie	1,0	1,0			
Kategoria IV - elementy dróg publicznych i kolejowych dróg szynowych, jak: skrzyżowania i węzły, wjazdy, zjazdy, przejazdy, perony, rampy	5,0	1,0			
Kategoria V - obiekty sportu i rekreacji, jak: stadiony, amfiteatry, skocznie i wyciągi narciarskie, koleжки linowe, odkryte baseny, zjeżdźalnie	10,0	1,0			
Kategoria VI - cmentarze	8,0	1,0			
Kategoria VII - obiekty służące nawigacji wodnej, jak: dalby, wysepki cumownicze	7,0	1,0			
Kategoria VIII - inne budowle	5,0	1,0			
		Współczynnik wielkości obiektu (w) (kubatura w m ³)			
		≤2500	>2500 - 5000	>5000 - 10000	>10000
Kategoria IX - budynki kultury, nauki i oświaty, jak: teatry, opery, kina, muzea, galerie sztuki, biblioteki, archiwa, domy kultury, budynki szkolne i przedszkolne, internaty, bursy i domy studenckie, laboratoria i placówki badawcze, stacje meteorologiczne i hydrologiczne, obserwatoria, budynki ogrodów zoologicznych i botanicznych	4,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria X - budynki kultu religijnego, jak: kościoły, kaplice, klasztory, cerkwie, zbory, synagogi, meczety oraz domy pogrzebowe, krematoria	6,0	1,0	1,5	2,0	2,5

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

Kategoria XI - budynki służby zdrowia, opieki społecznej i socjalnej, jak: szpitale, sanatoria, hospicja, przychodnie, poradnie, stacje krwiodawstwa, lecznice weterynaryjne, żłobki, domy pomocy i opieki społecznej, domy dziecka, domy rencisty, schroniska dla bezdomnych oraz hotele robotnicze	4,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XII - budynki administracji publicznej, budynki Sejmu, Senatu, Kancelarii Prezydenta, ministerstw i urzędów centralnych, terenowej administracji rządowej i samorządowej, sądów i trybunałów, więzień i domów poprawczych, zakładów dla nieletnich, zakładów karnych, aresztów śledczych oraz obiekty budowlane Sił Zbrojnych	5,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XIII - pozostałe budynki mieszkalne	4,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XIV - budynki zakwaterowania turystycznego i rekreacyjnego, jak: hotele, motele, pensjonaty, domy wypoczynkowe, schroniska turystyczne	15,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XV - budynki sportu i rekreacji, jak: hale sportowe i widowiskowe, kryte baseny	9,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XVI - budynki biurowe i konferencyjne	12,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XVII - budynki handlu, gastronomii i usług, jak: sklepy, centra handlowe, domy towarowe, hale targowe, restauracje, bary, kasyna, dyskoteki, warsztaty rzemieślnicze, stacje obsługi pojazdów, myjnie samochodowe, garaże powyżej dwóch stanowisk, budynki dworcowe	15,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XVIII - budynki przemysłowe, jak: budynki produkcyjne, służące energetyce, montownie, wytwórnie, rzeźnie oraz obiekty magazynowe, jak: budynki składowe, chłodnie, hangary, wiaty, a także budynki kolejowe, jak: nastawnie, podstacje trakcyjne, lokomotywownie, wagonownie, strażnice przejazdowe, myjnie taboru kolejowego	10,0	1,0	1,5	2,0	2,5

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

Kategoria XIX - zbiorniki przemysłowe, jak: silosy, elewatory, bunkry do magazynowania paliw i gazów oraz innych produktów chemicznych	10,0	1,0	1,5	2,0	2,5
		Współczynnik wielkości obiektu (w) (powierzchnia w m ²)			
		≤1000	>1000 - 5000	>5000 - 10000	>10000
Kategoria XX - stacje paliw	15,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XXI - obiekty związane z transportem wodnym, jak: porty, przystanie, sztuczne wyspy, baseny, doki, falochrony, nabrzeża, mola, pirsy, pomosty, pochylnie	10,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XXII - place składowe, postojowe, składowiska odpadów, parkingi	8,0	1,0	1,5	2,0	2,5
		Współczynnik wielkości obiektu (w) (powierzchnia w ha)			
		≤1	>1 - 10	>10 - 20	>20
Kategoria XXIII - obiekty lotniskowe, jak: pasy startowe, drogi kołowania, płyty lotniskowe, place postojowe i manewrowe, lądowiska	10,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XXIV - obiekty gospodarki wodnej, jak: zbiorniki wodne i nadpoziomowe, stawy rybne	9,0	1,0	1,5	2,0	2,5
		Współczynnik wielkości obiektu (w) (długość w km)			
		≤1	>1 - 10	>10 - 20	>20
Kategoria XXV - drogi i kolejowe drogi szynowe	1,0	1,0	1,5	2,0	2,5
Kategoria XXVI - sieci, jak: elektroenergetyczne, telekomunikacyjne, gazowe, ciepłownicze, wodociągowe, kanalizacyjne oraz rurociągi przesyłowe	8,0	1,0	1,5	2,0	2,5
		Współczynnik wielkości obiektu (w) (długość w m)			
		≤20	>20 - 100	>100 - 500	>500
Kategoria XXVII - budowle hydrotechniczne piętrzące, upustowe i regulacyjne, jak: zapory, progi i stopnie wodne, jazy, bramy przeciwpowodziowe, śluzy wałowe, syfony, wały przeciwpowodziowe, kanały, śluzy żeglowne, opaski i ostrogi brzegowe, rowy melioracyjne	9,0	1,0	1,5	2,0	2,5

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

Kategoria XXVIII - drogowe i kolejowe obiekty mostowe, jak: mosty, estakady, kładki, przejścia podziemne, wiadukty, przepusty, tunele	5,0	1,0	1,5	2,0	2,5
		Współczynnik wielkości obiektu (w) (wysokość w m)			
		≤20	>20 - 50	>50 - 100	>100
Kategoria XXIX - wolno stojące kominy i maszty	10,0	1,0	1,5	2,0	2,5
		Współczynnik wielkości obiektu (w) (wydajność w m ³ /h)			
		≤50	>50 - 100	>100 - 500	>500
Kategoria XXX - obiekty służące do korzystania z zasobów wodnych, jak: ujęcia wód morskich i śródlądowych, budowle zrzutów wód i ścieków, pompownie, stacje strefowe, stacje uzdatniania wody, oczyszczalnie ścieków	8,0	1,0	1,5	2,0	2,5

**Ustawa z dnia 27 marca 2003 r.
o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz o zmian niektórych ustaw**

Art.7.1 Do spraw wszczętych przed dniem wejścia w życie ustawy, a niezakończonych decyzją ostateczną, stosuje się przepisy dotychczasowe, z zastrzeżeniem ust. 2.

2. Do postępowań – dotyczących obiektów budowlanych lub ich części będących w budowie albo wybudowanych bez wymaganego pozwolenia na budowę albo zgłoszenia bądź też pomimo wniesienia sprzeciwu przez właściwy organ – wszczętych przed dniem wejścia w życie ustawy, a niezakończonych decyzją ostateczną, stosuje się przepisy art. 1 pkt 37-39 oraz – w części odnoszącej się do art. 48 ust. 2 ustawy, o której mowa w art. 1 – art. 1 pkt 41.

3. Do obiektów budowlanych, w odniesieniu do których przed dniem wejścia w życie ustawy wydano pozwolenie na budowę, nie stosuje się przepisów o obowiązkowej kontroli budowy po zawiadomieniu o zakończeniu budowy lub złożeniu wniosku o pozwolenie na użytkowanie.

4. Właściwość organów w zakresie dotyczącym załatwiania spraw, o których mowa w ust. 1 i 2, określa się na podstawie przepisów ustawy.

USTAWA „PRAWO BUDOWLANE”

5. Porozumienia z gminami o prowadzenie spraw z zakresu właściwości starosty jako organu administracji architektoniczno-budowlanej, obowiązujące w dniu wejścia w życie ustawy, wygasają z dniem 31 grudnia 2003 r.

Art.8. Dotychczasowe przepisy wykonawcze wydane na podstawie art. 16 ust. 2 ustawy, o której mowa w art. 1, zachowują moc do czasu wydania nowych przepisów wykonawczych na podstawie art. 16 ust. 2 ustawy, o której mowa w art. 1, w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą.

Art.9. Ustawa wchodzi w życie po upływie 2 miesięcy od dnia ogłoszenia, z tym że przepisy art. 1 pkt 50, w części dotyczącej obowiązku przeprowadzania kontroli, wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2004 r.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy Prawo budowlane

Art.2.1. Do spraw wszczętych a niezakończonych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy, stosuje się przepisy niniejszej ustawy, z zastrzeżeniem ust. 2-4.

2. W sprawach zmiany sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części, wszczętych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy, stosuje się przepisy dotychczasowe.

3. Przepisu art. 71a, ustawy o której mowa w art. 1, nie stosuje się do zmiany sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części, bez wymaganego pozwolenia i dokonanego przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy. W takich przypadkach stosuje się przepisy dotychczasowe.

4. Do spraw wszczętych a niezakończonych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy do obliczania wysokości kar, o których mowa w art. 57 ust. 7 oraz art. 59f ustawy, o której mowa w art. 1, oraz opłaty legalizacyjnej stosuje się przepisy dotychczasowe.

Art.3. Dotychczasowe przepisy wykonawcze wydane na podstawie art. 72 ust. 1 ustawy wymienionej w art. 1, zachowują moc do dnia wejścia w życie nowych przepisów wykonawczych wydanych na podstawie art. 72 ust. 1 ustawy wymienionej w art. 1 w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą, nie dłużej jednak niż przez 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy.

Art.4. Ustawa wchodzi w życie po upływie 30 dni od dnia ogłoszenia, z wyjątkiem:

- 1) art. 1 pkt 5, który wchodzi w życie z dniem uzyskania przez Rzeczpospolitą Polską członkostwa w Unii Europejskiej;
- 2) art. 1 pkt 24 lit. b w zakresie art. 57 ust. 7, w stosunku do obiektów budowlanych, których budowa została zakończona przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy, który wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2005 r.

Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy Prawo budowlane oraz o zmianie niektórych innych ustaw

Art.5. W stosunku do osób ubiegających się o uprawnienia budowlane, które przed dniem wejścia w życie ustawy uzyskały wykształcenie wymagane na podstawie przepisów dotychczasowych oraz rozpoczęły odbywanie wymaganej praktyki, stosuje się przepisy dotychczasowe.

Art.6. Dotychczasowe przepisy wykonawcze wydane na podstawie art. 16 ust. 1 ustawy, o której mowa w art. 1, oraz art. 28 ust. 4 ustawy, o której mowa w art. 3, zachowują moc do czasu wejścia w życie nowych przepisów wykonawczych wydanych odpowiednio na podstawie art. 16 ust. 1 i 1a ustawy, o której mowa w art. 1, oraz art. 28 ust. 2 ustawy, o której mowa w art. 3, w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą.

Art.7. Do spraw wszczętych a niezakończonych przed dniem wejścia w życie ustawy stosuje się przepisy dotychczasowe.

Art. 8. Ustawa wchodzi w życie po upływie 30 dni od dnia ogłoszenia, z wyjątkiem przepisu art. 1 pkt 3, który wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2006 r.

Ustawa z dnia 10 maja 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw

Art.2. W ustawie z dnia 22 sierpnia 1997 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U. z 2005 r. Nr 108, poz. 909 oraz z 2007 r. Nr 99, poz. 663) w art. 7:

- 1) w ust. 1 po pkt 2 dodaje się pkt 2a w brzmieniu: „2a) kopie aktualnych protokołów z kontroli, o których mowa w art. 62 ust. 4 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118 i Nr 170, poz. 1217 oraz z 2007 r. Nr 88, poz. 587 i Nr 99, poz. 665);”;
- 2) ust. 4 otrzymuje brzmienie:
„4. W przypadku gdy właściciel obiektu, na terenie którego odbywa się impreza masowa, posiada decyzję powiatowego organu o pozwoleniu na użytkowanie, wydaną stosownie do przepisów prawa budowlanego, a charakter imprezy masowej jest zgodny z przeznaczeniem obiektu, jest on obowiązany przedłożyć ważne opinie, o których mowa w ust. 1 pkt 1 i 2, właściwych miejscowo: komendanta powiatowego (miejskiego) Państwowej Straży Pożarnej i państwowego inspektora sanitarnego. Opinie te są ważne nie dłużej niż 6 miesięcy.”.

Art.3. 1. Do obiektu budowlanego lub jego części wybudowanego bez wymaganego pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, bądź też pomimo wniesienia sprzeciwu przez właściwy organ administracji publicznej, jeżeli budowa została zakończona po dniu 31 grudnia 1994 r. a przed dniem 11 lipca 1998 r., i przed dniem 11 lipca 2003 r. nie zostało wszczęte postępowanie administracyjne przez właściwy organ nadzoru budowlanego, nie stosuje się do dnia 1 stycznia 2008 r. przepisów art. 48-49b ustawy, o której mowa w art. 1.

2. W przypadku, o którym mowa w ust. 1, na właścicielu spoczywa obowiązek uzyskania pozwolenia na użytkowanie obiektu budowlanego. W razie nieuzyskania pozwolenia na użytkowanie, właściwy organ nadzoru budowlanego nakazuje rozbórkę obiektu budowlanego lub jego części.

3. Właściciel obiektu budowlanego jest obowiązany dołączyć do wniosku o pozwolenie na użytkowanie inwentaryzację powykonawczą obiektu budowlanego, sporządzoną przez osobę posiadającą odpowiednio uprawnienia budowlane i ekspertyzę techniczną, potwierdzającą przydatność obiektu do użytkowania oraz oświadczenia, o których mowa w art. 57 ust. 3 ustawy, o której mowa w art. 1.

4. Jeżeli obiekt budowlany, o którym mowa w ust. 1, nie narusza:

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI”

- 1) przepisów, w tym techniczno-budowlanych, w zakresie uniemożliwiającym doprowadzenie obiektu budowlanego do stanu zgodnego z prawem,
- 2) ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, obowiązującego w dniu zakończenia budowy albo w dniu orzekania – właściwy organ nadzoru budowlanego, po protokolarnym potwierdzeniu zgodności inwentaryzacji powykonawczej ze stanem faktycznym, wydaje, z zastrzeżeniem ust. 5, decyzję w sprawie pozwolenia na użytkowanie.

5. Jeżeli obiekt budowlany, o którym mowa w ust. 1, narusza przepisy lub ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, w zakresie umożliwiającym doprowadzenie obiektu do stanu zgodnego z prawem, właściwy organ nadzoru budowlanego, w drodze postanowienia, nakłada obowiązek usunięcia tych naruszeń w wyznaczonym terminie. W razie niewykonania obowiązku w terminie, organ ten nakazuje rozbiórkę obiektu budowlanego lub jego części.

Art.4. Do spraw wszczętych a niezakończonych do dnia wejścia w życie ustawy stosuje się przepisy niniejszej ustawy.

Art.5. Prezes Rady Ministrów, w drodze rozporządzenia, dokona w budżetach wojewodów zwiększenia limitu zatrudnienia i wydatków na wynagrodzenia z przeznaczeniem dla powiatowych inspektoratów nadzoru budowlanego w ramach kwot zaplanowanych na ten cel w ustawie budżetowej na rok 2007 w dotacjach na funkcjonowanie powiatowych inspektoratów nadzoru budowlanego.

Art.6. Ustawa wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

1568

USTAWA

z dnia 23 lipca 2003 r.

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Rozdział 1

Przepisy ogólne

Art. 1. Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwator-

skich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

Art. 2. 1. Ustawa nie narusza w szczególności przepisów o muzeach, o bibliotekach, o języku polskim, Prawa ochrony środowiska, o ochronie przyrody, o gospodarce nieruchomościami, o planowaniu i zagospo-

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI”

darowaniu przestrzennym, Prawa budowlanego, o ochronie danych osobowych i o ochronie informacji niejawnych.

2. Ochronę materiałów archiwalnych wchodzących w skład narodowego zasobu archiwalnego regulują odrębne przepisy.

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek — nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy — nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy — rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny — zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami — instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie — działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie — działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane — roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie — działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne — działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

- 11) badania archeologiczne — działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny — przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany — powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcje, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy — przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- 15) otoczenie — teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI”

- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6. 1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuki plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,

- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Rozdział 2

Formy i sposób ochrony zabytków

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Art. 8. Rejestr zabytków, zwany dalej „rejestrem”, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Art. 9. 1. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

2. W trybie określonym w ust. 1, do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

3. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych.

4. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku.

5. Decyzja o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, stanowi podstawę wpisu w katastrze nieruchomości.

6. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

7. Wpisy, o których mowa w ust. 4 i 5, są wolne od opłat.

Art. 10. 1. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI”

konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

2. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Art. 11. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Art. 12. 1. Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, wzór i wymiary znaku, o którym mowa w ust. 1.

3. Rozporządzenie powinno określić formę graficzną znaku, wyróżniającą się wśród innych znaków, z uwzględnieniem dotychczas używanego wzoru, a także pisemną informację, że dany obiekt jest zabytkiem i podlega ochronie.

Art. 13. 1. Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru.

2. Przepis ust. 1 stosuje się do skreślenia z rejestru części zabytku.

3. Z rejestru skreśla się otoczenie zabytku, w przypadku skreślenia z rejestru tego zabytku.

4. Z rejestru skreśla się również zabytek, który:

- 1) został wywieziony na stałe za granicę zgodnie z obowiązującymi przepisami;
- 2) został wpisany do inwentarza muzeum;
- 3) wszedł w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

5. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

6. Postępowanie w sprawie skreślenia zabytku z rejestru wszczynają się z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Art. 14. 1. Na podstawie decyzji o skreśleniu zabytku nieruchomego z rejestru, wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie z księgi wieczystej wpisu, o którym mowa w art. 9 ust. 4.

2. Na podstawie decyzji o skreśleniu zabytku nieruchomego z rejestru, wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie z katastru nieruchomości wpisu, o którym mowa w art. 9 ust. 5.

3. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o skreśleniu zabytku nieruchomego z rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

4. Wykreślenia, o których mowa w ust. 1 i 2, są wolne od opłat.

Art. 15. 1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, o którym mowa w ust. 1, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków.

3. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania.

4. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na „Listę dziedzictwa światowego” w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190 i 191).

Art. 16. 1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI”

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Art. 17. 1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131—134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska (Dz. U. Nr 62, poz. 627 i Nr 115, poz. 1229, z 2002 r. Nr 74, poz. 676, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271 i Nr 233, poz. 1957 oraz z 2003 r. Nr 46, poz. 392 i Nr 80, poz. 717 i 721).

Art. 18. 1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19. 1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

- 3) parków kulturowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22. 1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Art. 23. 1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi, w formie zbioru kart informacyjnych, krajowy wykaz zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

2. Wojewódzki konserwator zabytków, organy Policji, Straży Granicznej i administracji celnej są obowiązane niezwłocznie przekazywać, w celu ujęcia w wykazie, Generalnemu Konserwatorowi Zabytków informacje o zabytku skradzionym lub wywiezionym za granicę niezgodnie z prawem.

Art. 24. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, sposób prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

2. Rejestr zabytków prowadzi się w formie odrębnych ksiąg dla poszczególnych rodzajów zabytków.

3. W rozporządzeniu należy określić, jakie dane powinny być ujęte w poszczególnych księgach rejestru, w karcie ewidencyjnej i adresowej zabytku oraz w karcie informacyjnej, a także sposób gromadzenia dokumentów dotyczących zabytku.

4. Rozporządzenie powinno wskazywać przesłanki, od których spełnienia jest uzależnione włączenie kart ewidencyjnych i adresowych do ewidencji, a także ich wyłączenie z tych ewidencji.

Rozdział 3

Zagospodarowanie zabytków, prowadzenie badań, prac i robót oraz podejmowanie innych działań przy zabytkach

Art. 25. 1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyekspozycjonowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26. 1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia

w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Art. 28. Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Art. 29. 1. Organy ochrony zabytków w czasie uzgodnionym z właścicielem lub posiadaczem przedmiotu będącego zabytkiem lub posiadającego cechy zabytku mogą prowadzić badania tego przedmiotu w miejscu, w którym przedmiot ten się znajduje.

2. W przypadku odmowy udostępnienia przedmiotu, o którym mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję nakazującą jego udostępnienie na czas niezbędny do wykonania badań, jednak nie dłuższy niż 3 miesiące od dnia, w którym decyzja stała się ostateczna.

3. Za szkody wyrządzone w związku z badaniami, o których mowa w ust. 1 lub 2, przysługuje odszkodowanie na zasadach określonych w Kodeksie cywilnym.

Art. 30. 1. Właściciel lub posiadacz zabytku nieruchomego bądź nieruchomości o cechach zabytku jest obowiązany udostępnić ten zabytek bądź nieruchomość wykonawcy badań w celu ich przeprowadzenia.

2. W przypadku odmowy udostępnienia zabytku nieruchomego bądź nieruchomości, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję nakazującą właścicielowi lub posiadaczowi udostępnienie tego zabytku bądź nieruchomości, na czas niezbędny do przeprowadzenia badań, jednak nie dłuższy niż 3 miesiące od dnia, w którym decyzja stała się ostateczna.

3. Za szkody wyrządzone w związku z badaniami, o których mowa w ust. 1 lub 2, przysługuje odszkodowanie na zasadach określonych w Kodeksie cywilnym.

Art. 31. 1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza finansować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub

objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne dla ochrony zabytków archeologicznych.

2. Szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych przy zabytku nieruchomym, o którym mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków ustala w drodze decyzji.

3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Art. 32. 1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

9. W przypadku odkrycia przedmiotu, o którym mowa w ust. 1, z wyłączeniem zabytków archeologicznych, w sprawach własności i wynagrodzenia dla znalazcy tego przedmiotu stosuje się odpowiednio art. 189 Kodeksu cywilnego.

Art. 33. 1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionej przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

Art. 34. 1. Osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda, jeżeli dopełniły one obowiązków określonych odpowiednio w art. 32 ust. 1 lub w art. 33 ust. 1.

2. Przepisu ust. 1 nie stosuje się do osób zajmujących się zawodowo badaniami archeologicznymi lub zatrudnionych w grupach zorganizowanych w celu prowadzenia takich badań.

3. Warunki i tryb przyznawania nagród określi, w drodze rozporządzenia, minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, ustalając rodzaje nagród, źródła ich finansowania i wysokość nagród pieniężnych.

Art. 35. 1. Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa.

2. Własność Skarbu Państwa stanowią również przedmioty będące zabytkami archeologicznymi, pozy-

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI”

skane w wyniku poszukiwań, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 12.

3. Miejsce przechowywania zabytków archeologicznych odkrytych, przypadkowo znalezionych albo pozyskanych w wyniku badań archeologicznych bądź poszukiwań, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 12, określa wojewódzki konserwator zabytków, przekazując je, w drodze decyzji, w depozyt muzeum lub innej jednostce organizacyjnej, za jej zgodą.

4. Przekazanie zabytków archeologicznych muzeum lub innej jednostce organizacyjnej może nastąpić w przypadku, gdy jednostka ta zapewni:

- 1) ich trwałe przechowanie;
- 2) przeprowadzenie inwentaryzacji i odpowiednich prac konserwatorskich;
- 3) udostępnianie tych zabytków w celach naukowych.

5. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o cofnięciu oddania w depozyt zabytków archeologicznych, jeżeli muzeum lub inna jednostka organizacyjna nie zapewnia warunków, o których mowa w ust. 4.

6. Na wniosek dyrektora muzeum zabytki archeologiczne, będące w depozycie tego muzeum, mogą być przekazane na jego własność na podstawie decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 36. 1. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

2. Na polskich obszarach morskich pozwolenia na podejmowanie działań, o których mowa w ust. 1 pkt 5 i 12, wydaje dyrektor urzędu morskigo w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków właściwym dla miejsca siedziby urzędu morskigo.

3. Pozwolenia, o których mowa w ust. 1, mogą określać warunki, które zapobiegą uszkodzeniu lub zniszczeniu zabytku.

4. Wojewódzki konserwator zabytków może uzależnić wydanie pozwolenia na podejmowanie działań, o których mowa w ust. 1 pkt 6, 9 i 11, od przeprowadzenia, na koszt wnioskodawcy, niezbędnych badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych. Egzemplarz dokumentacji badań jest przekazywany nieodpłatnie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

5. Pozwolenia, o których mowa w ust. 1, wydaje się na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z zabytku wpisanego do rejestru, wynikający z prawa własności, użytkownika wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

6. Pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych wydaje się na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z nieruchomości, wynikający z prawa własności, użytkownika wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

7. Pozwolenie na prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru albo badań archeologicznych lub poszukiwań ukrytych bądź porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, wydaje się również na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić te badania lub poszukiwania. W przypadku niezyskania zgody właściciela lub posiadacza nieruchomości na przeprowadzenie tych badań lub poszukiwań przepisy art. 30 ust. 1 i 2 stosuje się odpowiednio.

8. Uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami Prawa budowlanego.

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI”

Art. 37. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia:

- 1) tryb i sposób wydawania pozwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych oraz badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 6—12, przy zabytku wpisanym do rejestru oraz badań archeologicznych;
- 2) kwalifikacje osób uprawnionych do prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, badań konserwatorskich i architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru oraz badań archeologicznych;
- 3) dodatkowe wymagania dla osób wykonujących samodzielne funkcje techniczne w budownictwie przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru;
- 4) sposób potwierdzania posiadanych kwalifikacji i dodatkowych wymagań, o których mowa w pkt 2 i 3;
- 5) standardy, jakim powinna odpowiadać dokumentacja prowadzonych prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru i badań archeologicznych.

2. W rozporządzeniu należy określić szczegółowe wymagania, jakim powinien odpowiadać wniosek i pozwolenie na prowadzenie prac, robót, badań i działań, o których mowa w ust. 1 pkt 1, oraz dokumentację niezbędną do rozpatrzenia tego wniosku.

3. Przy określaniu kwalifikacji i dodatkowych wymagań osób uprawnionych do prowadzenia prac, robót i badań, o których mowa w ust. 1 pkt 1, niezbędne jest wskazanie wykształcenia oraz wymaganej praktyki zawodowej, które powinny posiadać te osoby.

4. Standardy, o których mowa w ust. 1 pkt 5, ustala się tak, aby poszczególne etapy prowadzonych prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach ruchomych i badań archeologicznych były odpowiednio udokumentowane.

Rozdział 4

Nadzór konserwatorski

Art. 38. 1. Wojewódzki konserwator zabytków lub działający z jego upoważnienia pracownicy wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków prowadzą kontrolę przestrzegania i stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. W upoważnieniu, o którym mowa w ust. 1, określa się osobę lub osoby upoważnione do przeprowadzenia kontroli, kontrolowaną osobę fizyczną lub jednostkę organizacyjną, miejsce i zakres kontroli oraz podstawę prawną do jej przeprowadzenia.

3. Przy wykonywaniu kontroli wojewódzki konserwator zabytków lub osoby, o których mowa w ust. 1, są uprawnione do:

- 1) wstępu na teren nieruchomości, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie zniszczenia lub uszkodzenia zabytku;
- 2) oceny stanu zachowania, warunków przechowywania i zabezpieczenia zabytków wpisanych do rejestru, a także zabytków znajdujących się w muzeach, bibliotekach oraz w zbiorach lub zasobach innych państwowych jednostek organizacyjnych i jednostek samorządu terytorialnego, w terminie uzgodnionym z ich właścicielem lub posiadaczem;
- 3) sprawdzania zgodności wszelkich działań podejmowanych przy zabytkach wpisanych do rejestru oraz prowadzonych badań archeologicznych z zakresem lub warunkami określonymi w pozwoleniu i zatwierdzonej dokumentacją;
- 4) żądania ustnych lub pisemnych informacji w zakresie niezbędnym dla ustalenia stanu faktycznego dotyczącego zakresu kontroli;
- 5) żądania okazania dokumentów i udostępnienia wszelkich danych mających związek z zakresem kontroli;
- 6) dokonania wpisu w dzienniku budowy w zakresie określonym przepisami Prawa budowlanego.

4. Czynności kontrolne przeprowadza się w obecności kontrolowanej osoby fizycznej albo kierownika kontrolowanej jednostki organizacyjnej lub upoważnionej przez niego osoby, z zachowaniem przepisów o ochronie informacji niejawnych.

5. Czynności kontrolne dotyczące zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru, które są w zarządzie państw obcych albo są użytkowane przez przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych tych państw lub przez inne osoby zrównane z nimi na podstawie ustaw, umów lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych, mogą być wykonywane za zgodą tych przedstawicieli lub osób.

Art. 39. 1. Z czynności kontrolnych kontrolujący sporządza protokół, którego jeden egzemplarz doręcza kontrolowanej osobie fizycznej lub kierownikowi kontrolowanej jednostki organizacyjnej.

2. Protokół kontroli zawiera opis stanu faktycznego stwierdzonego w toku kontroli, w tym ustalonych nieprawidłowości, z uwzględnieniem przyczyn powstania, zakresu i skutków tych nieprawidłowości oraz osób za nie odpowiedzialnych.

3. Protokół podpisują kontrolujący i kontrolowana osoba fizyczna albo kierownik kontrolowanej jednostki organizacyjnej lub upoważniona przez niego osoba, którzy mogą wnieść do protokołu umotywowane zastrzeżenia i uwagi.

4. W razie odmowy podpisania protokołu przez kontrolowaną osobę fizyczną albo kierownika kontrolowanej jednostki organizacyjnej lub upoważnioną przez niego osobę, kontrolujący czyni o tym wzmiankę w protokole, a odmawiający podpisu może w terminie 7 dni przedstawić swoje pisemne uwagi wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Art. 40. 1. Na podstawie ustaleń wynikających z kontroli wojewódzki konserwator zabytków może wydać zalecenia pokontrolne kontrolowanej osobie fizycznej lub kierownikowi kontrolowanej jednostki organizacyjnej.

2. Wojewódzki konserwator zabytków może odstąpić od wydania zaleceń pokontrolnych i wydać decyzję, o której mowa w art. 43, art. 44 ust. 1, art. 45 ust. 1, art. 46 ust. 1, art. 49 ust. 1 lub art. 50 ust. 1.

3. W przypadku kontroli jednostki organizacyjnej wojewódzki konserwator zabytków może zażądać przeprowadzenia postępowania służbowego lub innego przewidzianego prawem przeciwko osobom winnym dopuszczenia do powstania uchybień i poinformowania go w określonym terminie o podjętych działaniach zmierzających do usunięcia tych uchybień.

Art. 41. W razie stwierdzenia, że działanie lub zaniechanie kontrolowanej osoby fizycznej albo kierownika kontrolowanej jednostki organizacyjnej lub jej pracownika narusza przepisy art. 108—118 ustawy, wojewódzki konserwator zabytków kieruje odpowiednio do Policji, prokuratury albo sądu zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa lub wykroczenia.

Art. 42. Generalny Konserwator Zabytków może podejmować czynności, o których mowa w art. 38 ust. 3, art. 39, art. 40 ust. 1 i 3 oraz art. 41, jeżeli jest to konieczne ze względu na szczególną wagę sprawy. Przepisy art. 38 ust. 4 i 5 stosuje się odpowiednio.

Art. 43. Wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję o wstrzymaniu wykonywanych bez jego pozwolenia lub w sposób odbiegający od zakresu i warunków określonych w pozwoleniu:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich, badań konserwatorskich lub architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub w jego otoczeniu;
- 3) badań archeologicznych;
- 4) innych działań, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 6—8 i 10—12.

Art. 44. 1. Decyzja, o której mowa w art. 43, wygasa po upływie 2 miesięcy od dnia jej doręczenia, jeżeli w tym terminie wojewódzki konserwator zabytków nie wyda decyzji:

- 1) nakazującej przywrócenie zabytku do poprzedniego stanu lub uporządkowanie terenu, z określeniem terminu wykonania tych czynności, albo

- 2) zobowiązującej do uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na prowadzenie wstrzymanych badań, prac, robót lub innych działań przy zabytku, albo

- 3) nakładającej obowiązek podjęcia określonych czynności w celu doprowadzenia wykonywanych badań, prac, robót lub innych działań przy zabytku do zgodności z zakresem i warunkami określonymi w pozwoleniu, wskazując termin wykonania tych czynności.

2. W przypadku nieuzyskania pozwolenia, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, albo niewykonania obowiązku określonego w ust. 1 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję nakazującą przywrócenie zabytku do poprzedniego stanu lub uporządkowanie terenu, z określeniem terminu wykonania tych czynności.

3. Po wykonaniu obowiązku, o którym mowa w ust. 1 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje pozwolenie na wznowienie wstrzymanych badań, prac, robót lub innych działań przy zabytku.

4. Osoba, która dopuściła się naruszenia przepisów o zabytkach lub naruszyła zakres i warunki określone w pozwoleniu, jest obowiązana na swój koszt wykonać czynności nakazane w decyzji, o której mowa w ust. 1 pkt 1 i 3 oraz w ust. 2.

Art. 45. 1. W przypadku gdy bez wymaganego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób odbiegający od zakresu i warunków określonych w pozwoleniu wykonano przy zabytku wpisanym do rejestru prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne lub podjęto inne działania, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 6—8 i 10—12, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) nakazującą przywrócenie zabytku do poprzedniego stanu lub uporządkowanie terenu, określając termin wykonania tych czynności, albo
- 2) zobowiązującą do doprowadzenia zabytku do jak najlepszego stanu we wskazywany sposób i w określonym terminie.

2. Przepis art. 44 ust. 4 stosuje się odpowiednio.

Art. 46. 1. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wstrzymaniu prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku niewpisanym do rejestru, jeżeli zabytek ten spełnia warunki uzasadniające dokonanie wpisu do rejestru.

2. Decyzja, o której mowa w ust. 1, wygasa, jeżeli w terminie 14 dni od dnia jej doręczenia nie nastąpi wszczęcie postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru.

3. Wstrzymane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku mogą być pod-

jęte, jeżeli w terminie 2 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków nie wpisze tego zabytku do rejestru.

Art. 47. Wojewódzki konserwator zabytków może wznowić postępowanie w sprawie wydanego pozwolenia, o którym mowa w art. 36 ust. 1, a następnie zmienić je lub cofnąć, w drodze decyzji, jeżeli w trakcie wykonywania badań, prac, robót lub innych działań określonych w pozwoleniu wystąpiły nowe fakty i okoliczności, mogące doprowadzić do uszkodzenia lub zniszczenia zabytku.

Art. 48. Dyrektor urzędu morskiego, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków właściwym dla miejsca siedziby urzędu morskiego, może, w drodze decyzji:

- 1) wstrzymać prowadzone bez pozwolenia, o którym mowa w art. 36 ust. 2, badania lub poszukiwania albo
- 2) zmienić lub cofnąć, w wyniku wznowienia postępowania, wydane pozwolenie, o którym mowa w art. 36 ust. 2, jeżeli wystąpiły nowe fakty i okoliczności, mogące doprowadzić do uszkodzenia lub zniszczenia zabytku, albo
- 3) cofnąć wydane pozwolenie, o którym mowa w art. 36 ust. 2, jeżeli badania lub poszukiwania są prowadzone niezgodnie z zakresem i warunkami określonymi w tym pozwoleniu.

Art. 49. 1. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję nakazującą osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z zabytku wpisanego do rejestru, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego, przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku, jeżeli ich wykonanie jest niezbędne ze względu na zagrożenie zniszczeniem lub istotnym uszkodzeniem tego zabytku.

2. Wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami Prawa budowlanego.

3. W przypadku wykonania zastępczego prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję określającą wysokość wierzytelności Skarbu Państwa z tytułu wykonania zastępczego tych prac lub robót, ich zakres oraz termin wymagalności tej wierzytelności.

4. Wierzytelność Skarbu Państwa z tytułu wykonania zastępczego prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytku nieruchomym podlega zabezpieczeniu hipoteką przymusową na tej nieruchomości, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji, o której mowa w ust. 3. Jeżeli nieruchomość nie posiada księgi wieczystej, zabezpieczenie może być dokonane przez złożenie wniosku i decyzji do zbioru dokumentów.

5. Przepisu ust. 4 nie stosuje się do zabytków nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa.

6. Wierzytelność Skarbu Państwa z tytułu wykonania zastępczego prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wojewoda, w porozumieniu z Generalnym Konserwatorem Zabytków, może, w drodze decyzji, umorzyć w całości albo w części lub rozłożyć na raty — jeżeli stwierdzono nieściągalność wierzytelności lub jej ściąganie spowoduje znaczny uszczerbek dla sytuacji materialnej osoby lub jednostki, o których mowa w ust. 1.

7. Wykreślenie hipoteki przymusowej z księgi wieczystej następuje na wniosek wojewody na podstawie decyzji, o której mowa w ust. 6. Jeżeli nieruchomość nie posiada księgi wieczystej, wniosek i decyzję składa się do zbioru dokumentów.

Art. 50. 1. W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia, uszkodzenia, kradzieży, zaginięcia lub nielegalnego wywiezienia za granicę, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia.

2. Czasowe zajęcie zabytku ruchomego polega na przekazaniu go, w zależności od rodzaju zabytku, do muzeum, archiwum lub biblioteki.

3. W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Przepisy o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio.

4. Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, o którym mowa w ust. 1 lub 3:

- 1) zabytek ruchomy może być przejęty przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze decyzji, na własność Skarbu Państwa, z przeznaczeniem na cele kultury, oświaty lub turystyki, za odszkodowaniem odpowiadającym wartości rynkowej tego zabytku;
- 2) zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

Rozdział 5

Wywóz zabytków za granicę

Art. 51. 1. Zabytki mogą być wywożone za granicę na stałe, jeżeli ich wywóz nie spowoduje uszczerbku dla dziedzictwa kulturowego.

2. Zabytki mogą być czasowo wywożone za granicę, jeżeli pozwala na to ich stan zachowania, a osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, w której posiadaniu znajduje się zabytek, daje rękojmię, że nie ulegnie on zniszczeniu lub uszkodzeniu i zostanie przywieziony do kraju przed upływem terminu ważności pozwolenia.

3. Wywóz zabytków za granicę może nastąpić na podstawie:

- 1) jednorazowego pozwolenia na stały wywóz zabytku za granicę;
- 2) jednorazowego pozwolenia na czasowy wywóz zabytku za granicę;
- 3) wielokrotnego pozwolenia indywidualnego na czasowy wywóz zabytku za granicę;
- 4) wielokrotnego pozwolenia ogólnego na czasowy wywóz zabytków za granicę.

Art. 52. 1. Jednorazowe pozwolenie na stały wywóz zabytku za granicę wydaje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, po zasięgnięciu opinii komisji złożonej ze specjalistów w określonych dziedzinach ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, w której posiadaniu znajduje się zabytek, składa wniosek o wydanie jednorazowego pozwolenia na stały wywóz zabytku za granicę, za pośrednictwem wojewódzkiego konserwatora zabytków.

3. Jeżeli wywóz przedmiotu nie wymaga jednorazowego pozwolenia na stały wywóz za granicę, wojewódzki konserwator zabytków wydaje zaświadczenie, o którym mowa w art. 59 ust. 3.

4. Wywóz zabytku za granicę na podstawie pozwolenia, o którym mowa w ust. 1, może nastąpić nie później niż w terminie 12 miesięcy od dnia wydania tego pozwolenia.

Art. 53. 1. Jednorazowe pozwolenie na czasowy wywóz zabytku za granicę wydaje wojewódzki konserwator zabytków na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej, w której posiadaniu znajduje się zabytek, mającej zamiar jednorazowo wywieźć za granicę ten zabytek w celach użytkowych lub wystawienniczych albo dla przeprowadzenia prac konserwatorskich.

2. Termin ważności pozwolenia, o którym mowa w ust. 1, nie może być dłuższy niż 12 miesięcy od dnia wydania tego pozwolenia.

Art. 54. 1. Wielokrotne pozwolenie indywidualne na czasowy wywóz zabytku za granicę wydaje wojewódzki konserwator zabytków na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej, w której posiadaniu znajduje się zabytek, mającej zamiar wielokrotnie wywozić za granicę ten zabytek w celach użytkowych lub wystawienniczych.

2. Termin ważności pozwolenia, o którym mowa w ust. 1, nie może być dłuższy niż 3 lata od dnia wydania tego pozwolenia.

Art. 55. 1. Wielokrotne pozwolenie ogólne na czasowy wywóz zabytków za granicę wydaje wojewódzki konserwator zabytków na wniosek muzeum lub innej instytucji kultury, która w związku z prowadzoną działalnością zamierza wielokrotnie wywozić za granicę swoje zbiory, w całości lub w części, w celach wystawienniczych.

2. Termin ważności pozwolenia, o którym mowa w ust. 1, nie może być dłuższy niż 5 lat od dnia wydania tego pozwolenia.

Art. 56. 1. Wojewódzki konserwator zabytków może cofnąć pozwolenie, o którym mowa w art. 51 ust. 3 pkt 2—4, w drodze decyzji.

2. Cofnięcie pozwolenia może nastąpić, jeżeli stan zachowania zabytku uległ pogorszeniu lub wyszły na jaw nowe fakty i okoliczności świadczące, że wnioskodawca nie daje rękojmi, o której mowa w art. 51 ust. 2.

3. O cofnięciu pozwolenia wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie organ administracji celnej.

Art. 57. 1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która otrzymała pozwolenie, o którym mowa w art. 51 ust. 3 pkt 2—4, jest obowiązana po wykorzystaniu tego pozwolenia powiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o przywiezieniu zabytku do kraju w terminie nie dłuższym niż 14 dni od dnia jego przywozu.

2. Na wezwanie wojewódzkiego konserwatora zabytków osoba lub jednostka organizacyjna, o której mowa w ust. 1, jest obowiązana udostępnić zabytek w celu dokonania oględzin.

3. W przypadku nieprzywiezienia zabytku do kraju w okresie ważności pozwolenia, organ administracji celnej zawiadamia o tym niezwłocznie wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 58. W odniesieniu do materiałów bibliotecznych powstałych przed dniem 1 stycznia 1949 r. pozwolenia, o których mowa w art. 51 ust. 3, wydaje Dyrektor Biblioteki Narodowej. Przepisy art. 51 ust. 1 i 2, art. 52 ust. 1 i 4 oraz art. 53—57 stosuje się odpowiednio.

Art. 59. 1. Pozwolenia na wywóz za granicę nie wymagają:

- 1) zabytki niewpisane do rejestru mające nie więcej niż 55 lat;
- 2) zabytki, będące obiektami techniki, niewpisane do rejestru, mające nie więcej niż 25 lat;
- 3) zabytki przywiezione z zagranicy, które są objęte procedurą odprawy czasowej w rozumieniu przepisów Kodeksu celnego;

- 4) zabytki przywiezione z zagranicy przez osoby korzystające z przywilejów lub immunitetów dyplomatycznych, w tym przywiezione w celu urzędowania wewnątrz przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych;
- 5) dzieła twórców żyjących;
- 6) materiały biblioteczne powstałe po dniu 31 grudnia 1948 r.;
- 7) inne przedmioty o cechach zabytków, niebędące zabytkami.

2. Przepisu ust. 1 nie stosuje się do zabytków wpisanych do inwentarza muzeum lub wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

3. Zaświadczenie stwierdzające, że przedmioty, o których mowa w ust. 1 pkt 1—5 i 7, nie wymagają pozwolenia na wywóz za granicę, wydaje wnioskodawcy wojewódzki konserwator zabytków.

4. Nie wymagają zaświadczenia na wywóz za granicę materiały biblioteczne powstałe po dniu 31 grudnia 1948 r., jeżeli nie ma wątpliwości co do czasu ich powstania.

5. Jeżeli osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca wywieźć za granicę materiały, o których mowa w ust. 4, ma wątpliwości co do czasu ich powstania, zwraca się do Dyrektora Biblioteki Narodowej o wydanie zaświadczenia stwierdzającego, że zgłoszony przedmiot powstał po dniu 31 grudnia 1948 r.

Art. 60. Wojewódzki konserwator zabytków przy rozpatrywaniu wniosków w sprawach wywozu zabytków lub innych przedmiotów za granicę może zasięgać opinii instytucji kultury wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami.

Art. 61. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, tryb składania wniosków i wydawania jednorazowego pozwolenia na stały wywóz zabytku za granicę oraz jednorazowego i wielokrotnych pozwoleń na czasowy wywóz zabytku za granicę, a także zaświadczeń w odniesieniu do zabytków i przedmiotów o cechach zabytków niewymagających pozwolenia.

2. W rozporządzeniu należy wskazać wymagania, jakim powinien odpowiadać wniosek oraz pozwolenia i zaświadczenie, o których mowa w ust. 1, a także tryb rozpatrywania tych wniosków, w tym dokonywania oględzin przedmiotów zgłoszonych do wywozu za granicę.

Rozdział 6

Restytucja zabytków wywiezionych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej

Art. 62. 1. Restytucja zabytków polega na podejmowaniu czynności przez właściwe organy państwa

członkowskiego Unii Europejskiej, na wniosek innego państwa członkowskiego, z terytorium którego wywieziono niezgodnie z prawem zabytek, mających na celu odnalezienie, zabezpieczenie i umożliwienie odzyskania tego zabytku.

2. Przepisy niniejszego rozdziału stosuje się do zabytków wywiezionych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego po dniu 31 grudnia 1992 r.

Art. 63. Za niezgodny z prawem wywóz zabytku uznaje się taki wywóz zabytku z terytorium państwa członkowskiego, który nastąpił z naruszeniem obowiązujących w tym państwie lub w Unii Europejskiej przepisów w zakresie ochrony zabytków.

Art. 64. 1. Postępowanie dotyczące restytucji zabytku może być prowadzone w odniesieniu do zabytku zaliczanego do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych bądź przypadkowych odkryć;
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wewnątrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat;
- 3) oryginalnych dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, wykonanych dowolną techniką i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro i są dziełami twórców nieżyjących;
- 4) oryginalnych akwareli, gwaszy i pastelii wykonanych na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro i są dziełami twórców nieżyjących;
- 5) oryginalnych mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz oryginalnych rysunków wykonanych dowolną techniką i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro i są dziełami twórców nieżyjących;
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro i są dziełami twórców nieżyjących;
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro i są dziełami twórców nieżyjących;
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro i są dziełami twórców nieżyjących;
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz liczących więcej niż 50 lat map i partytur muzycznych;

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI”

- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach ksiązek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro;
- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat;
- 12) zbiorów o znaczeniu historycznym, etnograficznym lub numizmatycznym, których wartość jest wyższa niż 50 000 euro;
- 13) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro;
- 14) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1—13, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro.

2. Postępowaniu, o którym mowa w ust. 1, podlegają również zabytki:

- 1) wpisane do rejestru;
- 2) wchodzące w skład zbiorów publicznych, które stanowią własność Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego oraz innych jednostek organizacyjnych zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- 3) znajdujące się w inwentarzach muzeów lub narodowym zasobie bibliotecznym;
- 4) znajdujące się w inwentarzach kościelnych.

3. Zabytki, o których mowa w ust. 1 lub 2, podlegają restytucji, jeżeli państwo członkowskie, z terytorium którego zostały wywiezione niezgodnie z prawem, uznało je, przed lub po dokonaniu wywozu, za zabytki o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego.

Art. 65. 1. Organem uprawnionym do prowadzenia postępowania dotyczącego restytucji zabytku wywiezionego niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, działający w tym zakresie, we współpracy z innymi ministrami, kierownikami urzędów centralnych, wojewodami i jednostkami samorządu terytorialnego.

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego współdziała oraz prowadzi konsultacje z właściwymi krajowymi władzami państw członkowskich, a w szczególności:

- 1) na wniosek państwa członkowskiego, ubiegającego się o restytucję zabytku, organizuje poszukiwania zabytku kultury narodowej, który został wywieziony niezgodnie z prawem z jego terytorium, ustalając tożsamość obecnego właściciela lub posiadacza;
- 2) zawiadamia państwa członkowskie o znalezieniu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przedmiotu, co do którego istnieje podejrzenie, iż jest on zabytkiem wywiezionym niezgodnie z prawem z terytorium innego państwa członkowskiego;
- 3) umożliwia właściwym władzom państwa członkowskiego, ubiegającego się o restytucję zabytku

kultury narodowej, przeprowadzenie oględzin w celu stwierdzenia, czy dany przedmiot jest poszukiwanym zabytkiem, w terminie 2 miesięcy od dnia powiadomienia zainteresowanego państwa członkowskiego o jego znalezieniu;

- 4) podejmuje niezbędne działania mające na celu zabezpieczenie znalezione go zabytku;
- 5) zapobiega działaniom uniemożliwiającym restytucję zabytku państwu członkowskiemu, ubiegającemu się o restytucję tego zabytku;
- 6) pośredniczy pomiędzy obecnym właścicielem lub posiadaczem zabytku a państwem członkowskim ubiegającym się o restytucję zabytku.

3. Wniosek, o którym mowa w ust. 2 pkt 1, powinien zawierać informacje umożliwiające znalezienie zabytku, ze wskazaniem aktualnego lub przypuszczalnego miejsca jego przechowywania.

4. Przepisów ust. 2 pkt 4 i 5 nie stosuje się w przypadku niedochowania przez właściwe władze zainteresowanego państwa członkowskiego terminu przeprowadzenia oględzin, o których mowa w ust. 2 pkt 3.

Art. 66. 1. Postępowanie dotyczące restytucji zabytku wywiezionego niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego może być prowadzone, jeżeli państwo członkowskie ubiegające się o jego restytucję wystąpi z wnioskiem, o którym mowa w art. 65 ust. 2 pkt 1, nie później niż w okresie 12 miesięcy od dnia powzięcia informacji o miejscu przechowywania tego zabytku i tożsamości jego właściciela lub posiadacza.

2. Postępowanie dotyczące restytucji zabytku nie może być podjęte, jeżeli upłynęło 30 lat od dnia niezgodnego z prawem wywozu tego zabytku z terytorium państwa członkowskiego ubiegającego się o jego restytucję. Przepisu nie stosuje się do zabytków wymienionych w art. 64 ust. 2.

3. Nie wszczyna się postępowania dotyczącego restytucji zabytku, jeżeli wywóz tego zabytku z terytorium państwa członkowskiego ubiegającego się o jego restytucję przestał być niezgodny z prawem przed dniem wszczęcia takiego postępowania.

Art. 67. 1. Państwo członkowskie ubiegające się o restytucję zabytku może wytoczyć powództwo o zwrot tego zabytku przeciw jego obecnemu właścicielowi lub posiadaczowi przed sąd cywilny miejsca, w którym znajduje się zabytek.

2. Pozew powinien zawierać, w szczególności, opis zabytku, potwierdzenie, iż jest on objęty wnioskiem o restytucję i oświadczenie, złożone przez właściwe władze państwa członkowskiego występującego z powództwem, o niezgodnym z prawem wywozie tego zabytku z jego terytorium.

3. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego informuje właściwe władze

pozostałych państw członkowskich o wszczęciu postępowania sądowego.

Art. 68. 1. W wyroku orzekającym o zwrocie zabytku państwu członkowskiemu, z terytorium którego ten zabytek został niezgodnie z prawem wywieziony, sąd przyznaje odszkodowanie osobie, która udowodni, że nabyła go w dobrej wierze.

2. Odszkodowanie, o którym mowa w ust. 1, wypłaca państwo członkowskie ubiegające się o restytucję zabytku przy przekazywaniu zabytku temu państwu.

3. Osoba, która otrzymała objęty pozewem zabytek w drodze spadku lub darowizny, nie może w stosunku do tego zabytku znaleźć się w korzystniejszej sytuacji prawnej niż spadkodawca lub darczyńca.

Art. 69. W sprawach nieuregulowanych w art. 67 ust. 1 i 2 oraz art. 68 ust. 1 i 2 stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego i Kodeksu postępowania cywilnego.

Art. 70. 1. Państwo członkowskie ubiegające się o restytucję zabytku wywiezionego niezgodnie z prawem z jego terytorium obciążają koszty związane z poszukiwaniem i zabezpieczeniem tego zabytku oraz koszty wynikające z wykonania orzeczenia sądu o jego zwrocie.

2. Państwo członkowskie ubiegające się o restytucję zabytku zachowuje prawo do dochodzenia kosztów, o których mowa w ust. 1, od osoby odpowiedzialnej za niezgodne z prawem wywiezienie tego zabytku z jego terytorium.

3. Prawo własności do zabytku zwróconego państwu członkowskiemu regulują przepisy tego państwa.

Rozdział 7

Zasady finansowania opieki nad zabytkami

Art. 71. 1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art. 72. Na zasadach i w trybie określonych odrębnymi przepisami, prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach będących w posiadaniu jednostek organizacyjnych, zaliczanych do sektora finansów publicznych, są finansowane ze środków finansowych przyznanych odpowiednio przez dys-

ponentów części budżetowych bądź jednostki samorządu terytorialnego, którym podlegają te jednostki.

Art. 73. Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku.

Art. 74. Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez:

- 1) ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego”;
- 2) wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Art. 75. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzki konserwator zabytków może udzielić dotacji osobom bądź jednostkom, o których mowa w art. 73, na podstawie umowy zawartej z tymi osobami lub jednostkami.

Art. 76. 1. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku;
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji.

2. Wniosek o udzielenie dotacji, o której mowa w ust. 1 pkt 2, wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 77. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI”

- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7—15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Art. 78. 1. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50 % nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

2. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

3. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

4. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 1—3.

Art. 79. Dochodzenie przez organy, o których mowa w art. 74, należności wraz z odsetkami w wysokości określonej jak dla zaległości podatkowych z tytułu niewykorzystania lub wykorzystania niezgodnego z przeznaczeniem udzielonej dotacji następuje w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

Art. 80. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru oraz sposób prowadzenia dokumentacji w tym zakresie.

2. W rozporządzeniu, w szczególności, należy określić tryb postępowania z wnioskami o udzielenie dotacji celowej oraz sposób jej rozliczania, a zwłaszcza rodzaj dokumentów niezbędnych do rozpatrzenia wniosku i rozliczenia dotacji oraz wskazać, jakie postanowienia powinna zawierać umowa o udzielenie dotacji, a także sposób gromadzenia informacji o udzielonych dotacjach.

Art. 81. 1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy lub powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art. 82. 1. Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy lub powiatu nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

2. Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru jest zadaniem z zakresu administracji publicznej.

3. W celu zapewnienia realizacji postanowień określonych w ust. 1 organy uprawnione do udzielania do-

tacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

Art. 83. Na zasadach określonych w przepisach o Komitecie Badań Naukowych, Przewodniczący Komitetu Badań Naukowych może przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach.

Rozdział 8

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Art. 84. W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Art. 85. 1. W krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się, w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.

2. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami opracowuje się na okres 4 lat.

Art. 86. 1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uchwała Rada Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego przedstawia Radzie Ministrów, co 2 lata, sprawozdanie z realizacji zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajoznawstwa kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajoznawstwa kulturowego;

5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Art. 88. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego opracowuje krajowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynuje realizację zadań mających na celu zabezpieczenie zabytków przed skutkami zagrożeń wynikających z sytuacji kryzysowych.

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, z uwzględnieniem zadań administracji odpowiedniego stopnia i jednostek organizacyjnych posiadających zabytki, wskazując sposób prowadzenia prac zabezpieczających.

3. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego przedstawia Dyrektorowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wychowania, Nauki i Kultury wniosek o wpis zabytku do „Międzynarodowego Rejestru Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną”, w celu objęcia tego zabytku ochroną na podstawie Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze w dniu 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212).

4. W celu koordynacji przedsięwzięć związanych z ochroną zabytków w razie konfliktu zbrojnego Rada Ministrów może utworzyć, w drodze rozporządzenia, Polski Komitet Doradczy, będący jej organem pomocniczym.

5. W rozporządzeniu należy określić organizację Polskiego Komitetu Doradczego, zakres i tryb jego działania oraz sposób finansowania działalności Komitetu, uwzględniając, w szczególności, wymagania związane z powoływaniem i odwoływaniem przewodniczącego, sekretarza i członków Komitetu, zadania Komitetu, sposób głosowania oraz jego obsługi administracyjnej.

Rozdział 9

Organizacja organów ochrony zabytków

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Art. 90. 1. Generalny Konserwator Zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy, w szczególności:

- 1) opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 3) podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami;
- 4) prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
- 5) wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 7) sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków;
- 8) promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków;

9) organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich;

10) organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych;

11) opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”;

12) współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków;

13) organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

14) podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 91. 1. Wojewódzkiego konserwatora zabytków powołuje i odwołuje wojewoda, na wniosek Generalnego Konserwatora Zabytków lub za jego zgodą.

2. Wojewódzkim konserwatorem zabytków może zostać osoba, która:

- 1) jest obywatelem polskim;
- 2) posiada przynajmniej tytuł zawodowy magistra w jednej z dziedzin związanych z ochroną zabytków oraz co najmniej 5-letni staż pracy w tym zakresie;
- 3) posiada wiedzę w zakresie funkcjonowania administracji publicznej oraz przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 4) nie była karana za przestępstwa popełnione z winy umyślnej.

3. Zastępcę wojewódzkiego konserwatora zabytków powołuje i odwołuje wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy, w szczególności:

- 1) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) sporządzanie, w ramach przyznaných środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 3) prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie;
- 4) wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;
- 5) sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych;

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI”

- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 7) opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów;
- 8) upowszechnianie wiedzy o zabytkach;
- 9) współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Art. 92. 1. Wojewódzki konserwator zabytków, wchodzący w skład zespolonej administracji wojewódzkiej, kieruje wojewódzkim urzędem ochrony zabytków.

2. Wojewódzki urząd ochrony zabytków działa na podstawie regulaminu nadanego przez wojewodę na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków.

3. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, po zasięgnięciu opinii Generalnego Konserwatora Zabytków, może tworzyć i likwidować delegatury wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków, określając w szczególności terytorialny zakres działania tych delegatur i ich siedziby.

4. Delegatura, o której mowa w ust. 3, wchodzi w skład wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków.

5. Delegaturą wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków kieruje kierownik tej delegatury.

6. Kierownik delegatury, o którym mowa w ust. 5, z upoważnienia wojewódzkiego konserwatora zabytków, na terenie swojego działania prowadzi kontrole i sprawy, w tym, w szczególności, wydaje decyzje administracyjne.

7. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, organizację wojewódzkich urzędów ochrony zabytków, uwzględniając w szczególności stanowiska pracy, których utworzenie w poszczególnych urzędach jest obowiązkowe.

Art. 93. 1. W sprawach określonych w ustawie i w odrębnych przepisach organem pierwszej instancji jest wojewódzki konserwator zabytków, a organem wyższego stopnia minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. W sprawach, o których mowa w art. 36 ust. 2 i art. 48, organem pierwszej instancji jest dyrektor urzędu morskigo, a organem wyższego stopnia minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

3. W sprawach o wydawanie pozwoleń, określonych w art. 51 ust. 3, na wywóz materiałów bibliotecznych powstałych przed dniem 1 stycznia 1949 r. za granicę i zaświadczenia, o którym mowa w art. 59 ust. 5, prowadzącym postępowanie w pierwszej instancji jest Dyrektor Biblioteki Narodowej, a organem wyższego

stopnia minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

4. Zadania określone w art. 12 ust. 1, art. 16 ust. 1 i 3–5, art. 22 ust. 4, art. 32 ust. 2, art. 33 ust. 2, art. 50 ust. 3 i 4 pkt 2, art. 87 ust. 1 oraz art. 103 i 105 są zadaniami własnymi organów i jednostek samorządu terytorialnego wskazanych w tych przepisach.

Art. 94. W postępowaniach administracyjnych dotyczących historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, historycznych zespołów budowlanych oraz terenów, na których znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, strony tych postępowań mogą być zawiadamiane o decyzjach i innych czynnościach ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzkiego konserwatora zabytków przez obwieszczenie lub w inny zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości sposób publicznego ogłaszania.

Art. 95. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzki konserwator zabytków mogą w sprawach ochrony zabytków występować na prawach:

- 1) strony — w postępowaniu administracyjnym i cywilnym;
- 2) oskarżyciela posiłkowego — w postępowaniu karnym;
- 3) oskarżyciela publicznego — w postępowaniu w sprawach o wykroczenia.

Art. 96. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, na wniosek Generalnego Konserwatora Zabytków, może powierzyć prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, z wyjątkiem wydawania decyzji administracyjnych, kierownikom instytucji kultury wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami, dla których jest organizatorem.

2. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom i powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa.

3. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, kierownikom instytucji kultury wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami.

4. Przepisów ust. 2 i 3 nie stosuje się do spraw dotyczących prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wydawania w tym zakresie decyzji administracyjnych.

5. Powierzenie spraw, w tym wydawania decyzji administracyjnych, kierownikom, o których mowa

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI”

w ust. 3, może nastąpić za zgodą organizatora właściwego dla tych instytucji.

Art. 97. 1. Przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego działa Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniodawczo-doradczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Do zadań Rady Ochrony Zabytków należy wydawanie opinii w sprawach dotyczących w szczególności:

- 1) założeń do projektu krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i projektu tego programu;
- 2) oceny realizacji zadań wynikających z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w odniesieniu do zabytków;
- 3) ochrony pomników historii;
- 4) projektów aktów prawnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Członków Rady Ochrony Zabytków w liczbie od 10 do 20 powołuje na okres 4 lat minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego spośród osób posiadających wybitne osiągnięcia i zasługi w ochronie zabytków lub w opiece nad zabytkami.

4. Rada Ochrony Zabytków działa na podstawie regulaminu nadanego, w drodze zarządzenia, przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

5. W posiadzeniach Rady Ochrony Zabytków bierze udział Generalny Konserwator Zabytków.

6. Obsługę administracyjną i finansową Rady Ochrony Zabytków zapewnia urząd obsługujący ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Art. 98. 1. Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska jako organ opiniodawczy do spraw działań konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach.

2. Główna Komisja Konserwatorska wydaje, w szczególności, opinie w sprawach:

- 1) stosowania metod, technologii i materiałów niezbędnych dla ratowania zabytków;
- 2) prawdziwości i zasadności planowanych oraz przeprowadzonych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach oraz badań archeologicznych;
- 3) sposobu i zasad postępowania w przypadku wystąpienia zagrożeń dla poszczególnych zabytków.

3. Członków Głównej Komisji Konserwatorskiej powołuje i odwołuje Generalny Konserwator Zabytków spośród specjalistów w określonych dziedzinach ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

4. Główna Komisja Konserwatorska działa na podstawie regulaminu nadanego, w drodze zarządzenia, przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

5. Obsługę administracyjną i finansową Głównej Komisji Konserwatorskiej zapewnia urząd obsługujący ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Art. 99. 1. Przy wojewódzkim konserwatorze zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniodawczy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. W skład Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków wchodzi od 5 do 10 członków, powoływanych na okres 4 lat przez wojewódzkiego konserwatora zabytków spośród specjalistów w określonych dziedzinach ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków działa na podstawie regulaminu nadanego, w drodze zarządzenia, przez wojewodę, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Obsługę administracyjną i finansową Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków zapewnia wojewódzki urząd ochrony zabytków.

Art. 100. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego nadaje i cofa uprawnienia rzeczoznawcy w określonej dziedzinie opieki nad zabytkami.

2. Rzeczoznawca ma prawo do wydawania ocen i opinii na rzecz organów ochrony zabytków, organów wymiaru sprawiedliwości, prokuratury, Policji, organów administracji celnej, Straży Granicznej, organów kontroli skarbowej, Najwyższej Izby Kontroli oraz Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad.

Art. 101. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, dziedziny, w których ustanawia się rzeczoznawców, wymagania, jakie powinni spełniać kandydaci na rzeczoznawców, tryb postępowania w sprawie nadania lub cofnięcia uprawnień rzeczoznawców, zakres ich praw i obowiązków oraz organizację obsługi rzeczoznawców.

2. W rozporządzeniu należy wskazać warunki, od których spełnienia uzależnione jest nadanie lub cofnięcie uprawnień rzeczoznawcy.

3. Organ sprawujący obsługę organizacyjną rzeczoznawców jest obowiązany prowadzić listę rzeczoznawców.

Rozdział 10

Spółeczni opiekunowie zabytków

Art. 102. 1. Spółeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI”

zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach.

2. Społeczny opiekun zabytków współdziała z wojewódzkim konserwatorem zabytków i starostą w sprawach ochrony zabytków i opieki nad tymi zabytkami.

3. Społecznym opiekunem zabytków może być osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

4. Zadania społecznego opiekuna zabytków może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej.

Art. 103. 1. Społecznego opiekuna zabytków ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, starosta właściwy dla miejsca zamieszkania (siedziby) kandydata na społecznego opiekuna zabytków.

2. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków starosta cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art. 102 ust. 3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania.

3. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

Art. 104. Społeczny opiekun zabytków jest uprawniony do pouczenia osób naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Art. 105. 1. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, która zawiera jego zdjęcie, imię, nazwisko i miejsce zamieszkania, datę wydania legitymacji oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania legitymacji.

2. Osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna, nazwę i siedzibę tej osoby lub jednostki, datę wydania zaświadczenia oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania zaświadczenia.

Art. 106. 1. Osobom zastężonym w sprawowaniu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przyznaje się odznakę „Za opiekę nad zabytkami”.

2. Odznakę „Za opiekę nad zabytkami” przyznaje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego z własnej inicjatywy lub na wniosek:

- 1) ministra;
- 2) kierownika urzędu centralnego;
- 3) organu administracji rządowej w województwie;
- 4) organu jednostki samorządu terytorialnego;
- 5) organizacji społecznej, której celem statutowym jest opieka nad zabytkami.

3. Wnioski o przyznanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” są opiniowane przez Generalnego Konserwatora Zabytków.

4. Przyznanie odznaki osobie nieposiadającej obywatelstwa polskiego następuje w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zagranicznych.

Art. 107. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, tryb składania wniosków o przyznanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”, jej wzór rysunkowy i wymiary oraz sposób jej wręczenia i noszenia, uwzględniając wzornictwo stosowane w polskiej fale-rystyce.

Rozdział 11

Przepisy karne

Art. 108. 1. Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

3. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 sąd orzeka, a w razie skazania za przestępstwo określone w ust. 2 sąd może orzec, nawiązkę na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia.

Art. 109. 1. Kto bez pozwolenia wywozi zabytek za granicę lub po wywiezieniu go za granicę nie sprowadza do kraju w okresie ważności pozwolenia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

3. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 sąd orzeka, a w razie skazania za przestępstwo określone w ust. 2 sąd może orzec, nawiązkę na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia.

4. Sąd może orzec przepadek zabytku, chociażby nie stanowił on własności sprawcy.

Art. 110. 1. Kto będąc właścicielem lub posiadaczem zabytku nie zabezpieczył go w należyty sposób

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIEKĘ NAD ZABYTEKAMI”

przed uszkodzeniem, zniszczeniem, zaginięciem lub kradzieżą, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.

2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Art. 111. 1. Kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.

2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec:

- 1) przypadek narzędzi i przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia wykroczenia, chociażby nie stanowiły własności sprawcy;
- 2) przypadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z wykroczenia;
- 3) obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego lub zapłaty równowartości wyrządzonej szkody.

Art. 112. 1. Kto narusza zakazy lub ograniczenia obowiązujące na terenie parku kulturowego lub jego części, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.

2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega karze grzywny.

3. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 lub 2, można orzec:

- 1) przypadek narzędzi i przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia wykroczenia, chociażby nie stanowiły własności sprawcy;
- 2) przypadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z wykroczenia;
- 3) obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego lub zapłaty równowartości wyrządzonej szkody.

Art. 113. 1. Kto będąc właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków nie powiadomi wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,
- 2) zagrożeniu dla zabytku niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego, w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,

4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości

— podlega karze grzywny.

2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Art. 114. Kto uniemożliwia lub utrudnia dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy, podlega karze grzywny.

Art. 115. 1. Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub przypadkowych odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny.

2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Art. 116. 1. Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny.

2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Art. 117. Kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia prowadzi prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie lub architektoniczne przy zabytku wpisanym do rejestru lub roboty budowlane w jego otoczeniu albo badania archeologiczne, podlega karze grzywny.

Art. 118. Kto bez pozwolenia umieszcza na zabytku wpisanym do rejestru urządzenia techniczne, tablice, reklamy oraz napisy, podlega karze grzywny.

Art. 119. Kto nie wykonuje zaleceń pokontrolnych, o których mowa w art. 40 ust. 1, podlega karze grzywny.

Art. 120. Orzekanie w sprawach określonych w art. 110—119 następuje na podstawie przepisów Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia.

Rozdział 12

Zmiany w przepisach obowiązujących

Art. 121. W ustawie z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2000 r. Nr 23, poz. 295 i Nr 120, poz. 1268, z 2002 r. Nr 113, poz. 984 oraz z 2003 r. Nr 80, poz. 717) w art. 6 ust. 4 otrzymuje brzmienie:

„4. Użycie terenu cmentarnego na inny cel jest dopuszczalne pod warunkiem zachowania znajdujących się na jego terenie zabytków, które mogą być przeniesione w inne miejsce po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.”.

Art. 122. W ustawie z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Dz. U. z 1997 r. Nr 16, poz. 89, Nr 137, poz. 926 i Nr 139, poz. 932, z 2000 r. Nr 22, poz. 270 i Nr 120, poz. 1268, z 2001 r. Nr 8, poz. 64, z 2002 r. Nr 200, poz. 1681 oraz z 2003 r. Nr 137, poz. 1302) w art. 4 w ust. 1 w pkt 9 lit. c) otrzymuje brzmienie:

„c) zabytków ruchomych i kolekcji wpisanych do rejestru zabytków, a także zabytków użyczonych muzeum w celach naukowych lub wystawienniczych na okres nie krótszy niż 2 lata.”.

Art. 123. W ustawie z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (Dz. U. z 1991 r. Nr 46, poz. 203, z 1997 r. Nr 121, poz. 769 oraz z 2000 r. Nr 120, poz. 1268) art. 1 otrzymuje brzmienie:

„Art. 1. Fundacja może być ustanowiona dla realizacji zgodnych z podstawowymi interesami Rzeczypospolitej Polskiej celów społecznie lub gospodarczo użytecznych, w szczególności takich, jak: ochrona zdrowia, rozwój gospodarki i nauki, oświata i wychowanie, kultura i sztuka, opieka i pomoc społeczna, ochrona środowiska oraz opieka nad zabytkami.”.

Art. 124. W ustawie z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (Dz. U. z 1993 r. Nr 94, poz. 431, z 1994 r. Nr 1, poz. 3, z 1996 r. Nr 91, poz. 409, z 1997 r. Nr 43, poz. 272 i Nr 137, poz. 926, z 1998 r. Nr 108, poz. 681, z 2001 r. Nr 81, poz. 875, z 2002 r. Nr 200, poz. 1680 oraz z 2003 r. Nr 110, poz. 1039) w art. 12 w ust. 1 pkt 11 otrzymuje brzmienie:

„11) grunty wpisane do rejestru zabytków, pod warunkiem ich zagospodarowania i utrzymania zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.”.

Art. 125. W ustawie z dnia 17 maja 1989 r. — Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz. U. z 2000 r. Nr 100, poz. 1086 i Nr 120, poz. 1268 oraz z 2001 r. Nr 110, poz. 1189, Nr 115, poz. 1229 i Nr 125, poz. 1363) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 13 w ust. 2 pkt 1 otrzymuje brzmienie:

„1) przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, o ochronie środowiska, o lasach i o drogach publicznych,”;

2) w art. 54 pkt 4 otrzymuje brzmienie:

„4) ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568),”.

Art. 126. W ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591, z 2002 r. Nr 23, poz. 220, Nr 62, poz. 558, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271 i Nr 214, poz. 1806 oraz z 2003 r. Nr 80, poz. 717) w art. 7 w ust. 1 pkt 9 otrzymuje brzmienie:

„9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,”.

Art. 127. W ustawie z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2000 r. Nr 56, poz. 679, Nr 86, poz. 958 i Nr 120, poz. 1268, z 2001 r. Nr 110, poz. 1189 i Nr 145, poz. 1623, z 2002 r. Nr 25, poz. 253, Nr 113, poz. 984 i Nr 200, poz. 1682 oraz z 2003 r. Nr 80, poz. 717 i 721) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 7 ust. 3 otrzymuje brzmienie:

„3. Gospodarka leśna w lasach wpisanych do rejestru zabytków i w lasach, na terenie których znajdują się zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków, prowadzona jest w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, z uwzględnieniem przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.”;

2) w art. 40 w ust. 1 pkt 8 otrzymuje brzmienie:

„8) opieki nad zabytkami,”.

Art. 128. W ustawie z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2001 r. Nr 99, poz. 1079, Nr 100, poz. 1085, Nr 110, poz. 1189 i Nr 145, poz. 1623, z 2002 r. Nr 130, poz. 1112 oraz z 2003 r. Nr 80, poz. 717) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 2a pkt 1a otrzymuje brzmienie:

„1a) drzewostanie o charakterze parkowym — rozumie się przez to zespoły drzew i innej roślinności ukształtowane funkcjonalnie i plastycznie, mające wartość zabytkową w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przestrzenno-plastyczną lub przyrodniczą,”;

2) w art. 34a ust. 1 otrzymuje brzmienie:

„1. Teren pokryty drzewostanem o charakterze parkowym i niepodlegający przepisom o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rada gminy może uznać za park gminny, jeżeli teren ten stanowi własność Skarbu Państwa lub własność jednostki samorządu terytorialnego.”.

Art. 129. W ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2001 r. Nr 13, poz. 123, z 2002 r. Nr 41, poz. 364 oraz z 2003 r. Nr 96, poz. 874) wprowadza się następujące zmiany:

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI”

- 1) w art. 1 ust. 2 otrzymuje brzmienie:
- „2. Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegającą na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.”;
- 2) w art. 7b ust. 1 i 2 otrzymują brzmienie:
- „1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, inni ministrowie i kierownicy urzędów centralnych w odniesieniu do podległych im ośrodków i instytucji kultury, a także jednostki samorządu terytorialnego, mogą przyznawać stypendia osobom zajmującym się twórczością artystyczną, upowszechnianiem kultury oraz opieką nad zabytkami.
2. Stypendium, o którym mowa w ust. 1, polega na przyznaniu środków finansowych osobom realizującym określone przedsięwzięcia w zakresie twórczości artystycznej, opieki nad zabytkami lub upowszechniania kultury.”;
- 3) w art. 28 ust. 2 otrzymuje brzmienie:
- „2. Przychodami instytucji kultury są wpływy z prowadzonej działalności, w tym ze sprzedaży składników majątku ruchomego, z wyjątkiem zabytków, oraz wpływy z najmu i dzierżawy składników majątkowych, dotacje z budżetu, środki otrzymane od osób fizycznych i prawnych oraz z innych źródeł.”;
- 4) w art. 32:
- a) ust. 1 otrzymuje brzmienie:
- „1. Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej — prowadzą, w szczególności, działalność w zakresie upowszechniania kultury.”;
- b) w ust. 2 pkt 2 otrzymuje brzmienie:
- „2) sprawowanie opieki nad zabytkami.”;
- 5) art. 40 otrzymuje brzmienie:
- „Art. 40. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568), ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984) oraz ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24, z 1998 r. Nr 106, poz. 668 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984) w zakresie prowadzenia działalności kul-
- turalnej w formach określonych w tych ustawach.”.
- Art. 130.** W ustawie z dnia 27 października 1994 r. o autostradach płatnych (Dz. U. z 2001 r. Nr 110, poz. 1192, z 2002 r. Nr 25, poz. 253 oraz z 2003 r. Nr 80, poz. 721 i Nr 139, poz. 1325) wprowadza się następujące zmiany:
- 1) w art. 22 w ust. 1 pkt 4 otrzymuje brzmienie:
- „4) warunki wynikające z potrzeb ochrony środowiska i ochrony zabytków,”;
- 2) w art. 57 pkt 3 otrzymuje brzmienie:
- „3) przestrzegania przepisów techniczno-budowlanych i eksploatacyjnych dotyczących autostrad, przepisów dotyczących ochrony środowiska oraz o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,”.
- Art. 131.** W ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. Nr 16, poz. 78, z 1997 r. Nr 60, poz. 370, Nr 80, poz. 505 i Nr 160, poz. 1079, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2000 r. Nr 12, poz. 136 i Nr 120, poz. 1268, z 2001 r. Nr 81, poz. 875 i Nr 100, poz. 1085, z 2002 r. Nr 113, poz. 984 oraz z 2003 r. Nr 80, poz. 717) art. 34 otrzymuje brzmienie:
- „Art. 34. W stosunku do gruntów, na których znajdują się zabytki archeologiczne, wojewódzki konserwator zabytków może określić, w drodze decyzji, zakres i sposób eksploatacji takich gruntów.”.
- Art. 132.** W ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24, z 1998 r. Nr 106, poz. 668 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984) wprowadza się następujące zmiany:
- 1) w art. 1 ust. 1 otrzymuje brzmienie:
- „1. Muzeum jest jednostką organizacyjną, nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest sprawowanie opieki nad zabytkami, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami przez działania określone w art. 2.”;
- 2) art. 2 otrzymuje brzmienie:
- „Art. 2. Muzeum realizuje cele określone w art. 1, w szczególności przez:
- 1) gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie,
 - 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
 - 3) przechowywanie gromadzonych zabytków, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI”

- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomości oraz innych nieruchomości obiektów kultury materialnej i przyrody,
 - 5) urządzenie wystaw,
 - 6) organizowanie badań i ekspedycji naukowych, w tym archeologicznych,
 - 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
 - 8) udostępnianie zbiorów dla celów edukacyjnych,
 - 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
 - 10) prowadzenie działalności wydawniczej.”;
- 3) art. 20 otrzymuje brzmienie:
- „Art. 20. Muzeum rejestrowanemu przy nabywaniu zabytków przysługuje:
- 1) prawo pierwszeństwa zakupu od podmiotów prowadzących działalność polegającą na oferowaniu do sprzedaży zabytków — w terminie 14 dni od dnia zgłoszenia przez muzeum zamiaru zakupu,
 - 2) prawo pierwokupu bezpośrednio na aukcjach, po cenie wylicytowanej.”;
- 4) w art. 21 ust. 2 otrzymuje brzmienie:
- „2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach, wskazując, w szczególności, rodzaj dokumentacji ewidencyjnej, wymagania, jakim powinno odpowiadać prowadzenie tej dokumentacji, sposób oznakowania muzealiów oraz tryb ich dokumentowania w przypadku przenoszenia poza siedzibę muzeum oraz skreślenia z inwentarza muzeum.”.
- Art. 133.** W ustawie z dnia 20 czerwca 1997 r. — Prawo o ruchu drogowym (Dz. U. z 2003 r. Nr 58, poz. 515, Nr 124, poz. 1152, Nr 130, poz. 1190, Nr 137, poz. 1302 i Nr 149, poz. 1451 i 1452) w art. 2 pkt 39 otrzymuje brzmienie:
- „39) „pojazd zabytkowy” — pojazd, który na podstawie odrębnych przepisów został wpisany do rejestru zabytków lub znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;”.
- Art. 134.** W ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2000 r. Nr 46, poz. 543, z 2001 r. Nr 129, poz. 1447 i Nr 154, poz. 1800, z 2002 r. Nr 25, poz. 253, Nr 74, poz. 676, Nr 113, poz. 984, Nr 126, poz. 1070, Nr 130, poz. 1112, Nr 153, poz. 1271, Nr 200, poz. 1682 i Nr 240, poz. 2058 oraz z 2003 r. Nr 1, poz. 15, Nr 80, poz. 717, 720 i 721, Nr 96, poz. 874 i Nr 124, poz. 1152) wprowadza się następujące zmiany:
- 1) w art. 6 pkt 5 otrzymuje brzmienie:

„5) opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;”;
 - 2) w art. 13 ust. 4 otrzymuje brzmienie:

„4. Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.”;
 - 3) w art. 45 po ust. 2 dodaje się ust. 2a w brzmieniu:

„2a. W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji.”;
 - 4) w art. 96:
 - a) po ust. 1 dodaje się ust. 1a w brzmieniu:

„1a. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1, wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.”;
 - b) ust. 2 otrzymuje brzmienie:

„2. W przypadku gdy o podziale orzeka sąd, nie wydaje się decyzji, o której mowa w ust. 1 i 1a. Jeżeli podział jest uzależniony od ustalen planu miejscowego, sąd zasięga opinii wójta (burmistrza, prezydenta miasta), a w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków także opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do opinii tych nie stosuje art. 93 ust. 5.”.
- Art. 135.** W ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz. U. z 2003 r. Nr 159, poz. 1548) w art. 14 ust. 1 otrzymuje brzmienie:
- „1. Dział kultura i ochrona dziedzictwa narodowego obejmuje sprawy rozwoju i opieki nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem narodowym oraz sprawy działalności kulturalnej, w tym mecenatu państwowego nad tą działalnością, w szczególności w zakresie:
- 1) podtrzymywania i rozpowszechniania tradycji narodowej i państwowej;
 - 2) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
 - 3) działalności muzeów;

- 4) miejsc pamięci narodowej, grobów i cmentarzy wojennych, pomników zagłady i ich stref ochronnych;
- 5) działalności twórczej, artystycznej, kultury ludowej i rękodzieła artystycznego oraz ich ochrony;
- 6) wydawnictw, księgarstwa, bibliotek i czytelnictwa;
- 7) edukacji kulturalnej;
- 8) wystaw artystycznych;
- 9) polityki audiowizualnej;
- 10) amatorskiego ruchu artystycznego, organizacji i stowarzyszeń regionalnych oraz społeczno-kulturalnych;
- 11) wymiany kulturalnej z zagranicą;
- 12) działalności widowiskowej i rozrywkowej.”.

Art. 136. W ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590 oraz z 2002 r. Nr 23, poz. 220, Nr 62, poz. 558, Nr 153, poz. 1271 i Nr 214, poz. 1806) wprowadza się następujące zmiany:

- 1) w art. 11 w ust. 2 pkt 7 otrzymuje brzmienie:

„7) wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie,”;

- 2) w art. 14 w ust. 1 pkt 3 otrzymuje brzmienie:

„3) kultury i ochrony zabytków,”.

Art. 137. W ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1592 oraz z 2002 r. Nr 23, poz. 220, Nr 62, poz. 558, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271, Nr 200, poz. 1688 i Nr 214, poz. 1806) w art. 4 w ust. 1 pkt 7 otrzymuje brzmienie:

„7) kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,”.

Art. 138. W ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska (Dz. U. Nr 62, poz. 627 i Nr 115, poz. 1229, z 2002 r. Nr 74, poz. 676, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271 i Nr 233, poz. 1957 oraz z 2003 r. Nr 46, poz. 392 i Nr 80, poz. 717 i 721) wprowadza się następujące zmiany:

- 1) użyte w art. 19 ust. 3 pkt 3, art. 47 pkt 1 lit. c, art. 52 ust. 1 pkt 5, art. 96 i art. 101 pkt 7 w różnych przypadkach wyrazy „dobra kultury” zastępuje się użytym w odpowiednim przypadku wyrazem „zabytki”;
- 2) w art. 238 w pkt 1 lit. e otrzymuje brzmienie:
 - „e) istniejące w sąsiedztwie lub bezpośrednim zasięgu oddziaływania instalacji zabytki chronione na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,”.

Rozdział 13

Przepisy przejściowe i końcowe

Art. 139. 1. Do spraw wszczętych i niezakończonych decyzją ostateczną przed dniem wejścia w życie ustawy stosuje się przepisy niniejszej ustawy.

2. Właściwość organów do załatwiania spraw, o których mowa w ust. 1, określa się na podstawie przepisów ustawy.

Art. 140. 1. Decyzje ostateczne wydane na podstawie przepisów ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz. U. z 1999 r. Nr 98, poz. 1150, z 2000 r. Nr 120, poz. 1268, z 2002 r. Nr 25, poz. 253 i Nr 113, poz. 984 oraz z 2003 r. Nr 80, poz. 717) zachowują ważność.

2. Porozumienia zawarte na podstawie art. 12 ust. 1 i 3 ustawy, o której mowa w ust. 1, zachowują ważność, nie dłużej jednak niż przez 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy.

Art. 141. Osoby posiadające uprawnienia rzeczoznawcy ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, powołane na podstawie art. 10 ust. 1 ustawy, o której mowa w art. 140 ust. 1, tracą te uprawnienia po upływie 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy.

Art. 142. 1. Dobra kultury uznane za zabytek na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 29, poz. 265, z 1933 r. Nr 10, poz. 62 i Nr 82, poz. 599, z 1934 r. Nr 110, poz. 976 oraz z 1949 r. Nr 25, poz. 180), a także wpisane do rejestru na podstawie ustawy, o której mowa w art. 140 ust. 1, stają się zabytkami wpisanymi do rejestru w rozumieniu niniejszej ustawy.

2. Zabytki nieruchomości uznane za pomniki historii na podstawie dotychczasowych przepisów stają się pomnikami historii w rozumieniu niniejszej ustawy.

Art. 143. 1. W terminie 3 lat od dnia wejścia w życie ustawy Generalny Konserwator Zabytków, wojewódzcy konserwatorzy zabytków i wójt (burmistrz, prezydent miasta) założą odpowiednio krajową, wojewódzką i gminną ewidencję zabytków.

2. Włączenie karty zabytku ruchomego znajdującego się w dotychczasowej centralnej ewidencji dóbr kultury do wojewódzkiej ewidencji zabytków nie wymaga zgody właściciela zabytku.

Art. 144. W terminie 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego dostosuje do przepisów niniejszej ustawy statuty instytucji kultury wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami, dla których jest organizatorem, w celu realizacji przez te instytucje zadań związanych z założeniem i prowadzeniem krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków

USTAWA „O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI”

skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Art. 145. Do czasu założenia gminnej ewidencji zabytków, w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w ustaleniach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, oprócz zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz ustaleń planów ochrony parków kulturowych, inne zabytki nieruchome wskazane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 146. W terminie 12 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego opracuje krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Art. 147. 1. Z dniem wejścia w życie ustawy dotychczasowe wojewódzkie oddziały Służby Ochrony Zabytków i ich delegatury stają się odpowiednio wojewódzkimi urzędami ochrony zabytków i delegaturami tych urzędów.

2. Z dniem wejścia w życie ustawy dotychczasowi wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz ich zastępcy stają się odpowiednio wojewódzkimi konserwatorami zabytków oraz ich zastępcami w rozumieniu ustawy.

3. Pracownicy dotychczasowych wojewódzkich oddziałów Służby Ochrony Zabytków i ich delegatur z dniem wejścia w życie ustawy stają się odpowiednio pracownikami wojewódzkich urzędów ochrony zabytków i ich delegatur.

4. Dotychczasowe zobowiązania i wierzytelności wojewódzkich oddziałów Służby Ochrony Zabytków

i ich delegatur stają się zobowiązaniami i wierzytelnościami właściwych wojewódzkich urzędów ochrony zabytków i ich delegatur.

5. Nieruchomości pozostające dotychczas w trwałym zarządzie wojewódzkich oddziałów Służby Ochrony Zabytków i ich delegatur przechodzą, z mocy prawa, w trwałe zarząd właściwych wojewódzkich urzędów ochrony zabytków i ich delegatur.

6. Ustanowienie trwałego zarządu, o którym mowa w ust. 5, stwierdza wojewoda w drodze decyzji.

Art. 148. Do czasu wydania przepisów wykonawczych, przewidzianych w ustawie, nie dłużej jednak niż przez 6 miesięcy od dnia jej wejścia w życie, zachowują moc przepisy wykonawcze wydane na podstawie ustawy, o której mowa w art. 140 ust. 1, jeżeli nie są sprzeczne z przepisami niniejszej ustawy.

Art. 149. Przepisy rozdziału 6 stosuje się z dniem uzyskania przez Rzeczpospolitą Polską członkostwa w Unii Europejskiej.

Art. 150. Traci moc ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz. U. z 1999 r. Nr 98, poz. 1150, z 2000 r. Nr 120, poz. 1268, z 2002 r. Nr 25, poz. 253 i Nr 113, poz. 984 oraz z 2003 r. Nr 80, poz. 717).

Art. 151. Ustawa wchodzi w życie po upływie 60 dni od dnia ogłoszenia.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej: *A. Kwaśniewski*

Rewitalizacja architektury postindustrialnej

*(na przykładzie d. Warszawskiej Wytwórni
Wódek „Koneser”)*

Leon Korepta

Wprowadzenie

Zacznijmy od pytania, czy rewitalizacja architektury przemysłowej – o której coraz częściej słyszymy w mediach albo też widzimy ją sami, w naszym najbliższym otoczeniu – to najnowsza moda, niezrozumiały kaprys historyków architektury, a może sfery biznesu, która poszukuje coraz większych i coraz bardziej wymyślnych obszarów do realizacji swoich inwestycji i pomnażania funduszy, czy wreszcie wykreowany przez środowiska artystyczne (bądź artystowskie) nowy styl życia na miarę XXI wieku? Po trosze zapewne wszystko powyższe. Jeśli jednak zdamy sobie sprawę z prostego faktu – z tego, że obiekty przemysłu i techniki, które przez lata rewolucji przemysłowej XIX wieku, a następnie tzw. gospodarki planowanej, kiedy stanowiły podstawę PRL-owskiego przemysłu, otaczają nas zewsząd (bo tak stanowiły koleje historii i rozwoju naszej cywilizacji), to dojdziemy do naprawdę prostego wniosku. Rewitalizacja postindustrialnego dziedzictwa to nie zbytek, ale konieczność. Autentyczna potrzeba. Kwartały przemysłowej zabudowy Łodzi, niezliczone szyby kopalń Górnego Śląska, kominy fabryk i zakładów we wszystkich większych (i nie tylko) miastach na terenie całej Polski to z jednej strony kapitał pojmowany w czysto materialnym wymiarze, z drugiej – kilkusetletnia naturalna determinanta rozwoju całych dzielnic, obszarów, czy nawet regionów. Niegdyś fabryki, zakłady, warsztaty nadawać mogły charakter całemu miastu (Żyrardów, Łódź, miasta z terenu Śląska) lub choćby tylko dzielnicy (warszawska Wola lub Praga). Nie poradziły sobie z transformacją ustrojową, nie podołały zasadom wolnego rynku, zamknięte z dnia na dzień, bądź gasnące przez wiele lat (jak Wytwórnia Wódek „Koneser”, która ostatnią linię produkcyjną zamknęła dopiero w 2009 r.). Zgodnie ze stanowiskiem Rady Europy z 1990 r., dziedzictwo techniki, przemysłu i inżynierii budowlanej to integralny element dziedzictwa historii Europy. To składowa dziedzictwa kultury. Jaki obraz miast uzyskamy, kiedy wyburzymy ceglane mury dawnych browarów, tartaków, gazowni, cukrowni, cegielni, hut szkła,

czy nieczynnych elektrowni? Z drugiej strony, czy jest to potencjał, który posłużyć może w nowej odsłonie, promując miasto, region, kraj, stając się katalizatorem aktywności społecznej mieszkańców i transformacji gospodarczej i kulturowej?

Opieka nad dziedzictwem kultury technicznej należy dziś już nie tylko do muzealników, historyków sztuki i konserwatorów zabytków. Przygotowanie programu rewitalizacji obszaru czy kompleksu przemysłowego to praca specjalistów i ekspertów wielu dziedzin, często – na pierwszy rzut oka – zupełnie ze sobą niezwiązanymi. To cecha charakterystyczna działań rewitalizacyjnych, wskazująca jednoznacznie na kompleksowy charakter pojęcia. Ochrona i twórcze wykorzystanie dziedzictwa techniki i przemysłu może dziś stać się czynnikiem kształtującym nowy model współczesności, która w trakcie dynamicznych przemian poszukuje nieszablonowych rozwiązań i nowatorskich programów rozwoju. Jeśli w takim ujęciu spojrzymy na istotę naszych rozważań, uzyskamy czynnik kreuujący jedną z podstaw polityki zrównoważonego rozwoju.

Zrealizowane z sukcesem przykłady adaptacji architektury postindustrialnej (na terenie Europy Zachodniej, ale i w Polsce już: Żyrardów, Fabryka Trzciny w Warszawie, Manufaktura w Łodzi) dobitnie i jakże barwnie, twierdząco odpowiadają na pytanie: *Czy warto?*

Dostrzeżenie potencjału w starych murach to dla władz miasta czy regionu, kwestia otwartości na nowe, nietuzinkowe rozwiązania. Dla biznesmena, inwestora – szansa, choć by mogła wydać owoce, wymagająca niemałej wyobraźni. Natomiast dla architekta, historyka sztuki, konserwatora to wyzwanie, ponieważ architektura postindustrialna jest niełatwa w adaptacji. I to nie tylko z uwagi na często nietypowe bryły czy gabaryty obiektów. Niejeden budynek jest skażony chemicznie lub biologicznie, z uwagi na prowadzoną w nim niegdyś produkcję, a wiele znajduje się po prostu w złym stanie technicznym. Bodaj najtrudniejszym jednak zagadnieniem dla osób naszej profesji jest umiejętność połączenia szacunku dla wartości historycznej, bądź artystycznej obiektu, z możliwościami wprowadzenia doń nowych funkcji, których żąda inwestor. Nie zapomnijmy, że niejeden kompleks przemysłowy jest cennym zabytkiem architektury, być może wpisanym nawet do rejestru zabytków. Pojawia się pytanie: na ile kompromisowe rozwiązania zaplanować można dla takiego obiektu, nie zapominając, że rewitalizację prowadzimy m.in. w celu adaptacji budynku do celów

społecznych, kulturalnych, czy biznesowych. Małgorzata Chodorowska z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie sugeruje dopuszczanie większej kompromisowości ze strony służb konserwatorskich w przypadku architektury postindustrialnej, niż w innych kategoriach zabytków, podając „zasady, o których [jej zdaniem, przyp. autora] należy pamiętać przystępując do prac adaptacyjnych i modernizacyjnych przy obiektach postindustrialnych:

- dokumentacja stanu istniejącego, stan badań
- docelowy plan zagospodarowania całości zespołu
- zachowanie architektury zewnętrznej
- wykorzystanie zasadniczej konstrukcji wnętrza, zachowanie elementów wystroju, świadczących o historii obiektu (np. kocioł z dawnej kotłowni elektrowni tramwajowej w Muzeum Powstania Warszawskiego)
- możliwość rekonstrukcji formy i bryły, chyba że utrwalone zmiany mają integralną wartość historyczną (np. ślady po kulach z wojny)
- możliwość rozbudowy – z zachowaniem czytelności bryły oryginalnej – takiej, w której osiągnięty efekt z zestawienia nowego ze starym utworzy nową, wartościową jakość, a sama interwencja budowlana podniesie wizualną wartość zachowanej, historycznej struktury
- uczynienie historii obiektu, jego znaczenia dla historii miasta.¹

Niejednym zrealizowanym programem wskazuje zresztą na przyjęcie takiej właśnie polityki – zachowanie obiektu we współczesnym krajobrazie miasta wymagać może często śmiałych, a nawet kontrowersyjnych przekształceń. Ważne jest, aby przed przystąpieniem do prac adaptacyjnych wykonać pełną dokumentację stanu istniejącego, a następnie (w trakcie realizowanych prac, aż do finalnego oddania obiektu pod klucz) substancję oryginalną zachować w możliwie maksymalnym zakresie, a jeśli jest to trudne – przynajmniej nie zatracić czytelności historii obiektu i jego znaczenia dla rozwoju miasta lub regionu.

Rewitalizacja architektury postindustrialnej to jeden z wiodących tematów staży realizowanych w ramach projektu „Aedifico et Conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce” (kontynuacja edycji z lat 2010-2011).

¹ M. Chodorowska, *Adaptacja i modernizacja architektury przemysłowej na przykładzie zakładów Iniar-skich w Żyrardowie*, w: *Dziedzictwo postindustrialne i jego kulturotwórcza rola*, red. S. Januszewski, Warszawa 2010, s. 311.

Na potrzeby praktyk stażowych wybrano jeden obiekt z terenu Warszawy (dawną Warszawską Wytwórnę Wódek „Koneser”) oraz kilka kompleksów przemysłowych z Łodzi. Poniżej przybliżymy historię, wybrane walory architektoniczne i kwestie konserwatorskie postindustrialnego założenia „Konesera” w aspekcie realizowanych właśnie działań rewitalizacyjnych.

Kompleks dawnej Warszawskiej Wytwórni Wódek „Koneser”

Chyba każdy warszawiak zna zabudowania Monopolu przy ul. Żąbkowskiej 27/31 na Pradze. Aż do 2009 r. w zakładzie tym nieprzerwanie od czasów jego powstania prowadzono produkcję spirytusu oraz wódek kolorowych. Powolny upadek giganta w dziedzinie gorzelnictwa rozpoczął się zapewne, podobnie jak wielu innych polskich zakładów, w momencie transformacji ustrojowej, jednak w przeciwieństwie do słabszych organizacyjnie i branżowo fabryk, pomimo rozmaitych trudności związanych z przejściem na tryb gospodarki wolnorynkowej, zakład utrzymywał się na powierzchni, prowadząc sprzedaż produktów za pośrednictwem sieci sklepów rozlokowanych na terenie całego kraju. Któż z Pragi, Warszawy i wreszcie całej przecież Polski nie znał Żubrówki, Wyborowej (od 1927 r!), Luksusowej, Żytniówki, czy najbardziej chyba swojskiej – Siwuchy? Dziś o „Koneserze” znów mówi cały kraj. Tym razem za sprawą realizowanej właśnie rewitalizacji dawnego Monopolu. Gigantyczna inwestycja na terenie jednego z najdłużej działających molochów PRL-owskiej epoki, niemałe (co oczywiste) nakłady finansowe i (co częste w takich przypadkach) kontrowersje wokół programu adaptacji. O wszystkich tych aspektach wielomilionowego projektu developerskiego pod nazwą Centrum Praskie „Koneser” mówią dziś wszyscy, a lokalne i ogólnopolskie media prześcigają się w newsach dotyczących kolejnych etapów rewitalizacji dawnej fabryki wódek.

Kompleks „Konesera” dominuje nad zabudową dzielnicy. Zajmuje powierzchnię 47.988 m² w samym centrum Pragi, w kwartale pomiędzy ulicami: Żąbkowską, Markowską, Białostocką, Nieporęcką. Tak było od początku – kiedy patrzymy na archiwalne zdjęcia zakładu, te z czasów powstania (z przełomu XIX i XX w.), ale też późniejsze (międzywojenne i powojenne) widzimy, że życie dzielnicy koncentrowało się właśnie wokół Monopolu. Prowadzona na znaczną skalę produkcja była zresztą determinantą zatrudnienia w wytwórni całych pokoleń rodzin.

Rektyfikacja przy ul. Dobrej 18

Jakie były początki molocha? Nie wszyscy wiedzą, że ten mimowolnie stający się wizytówką Pragi obiekt miał swego poprzednika. Mowa o założonej na Powiślu w 1888 r. Rektyfikacji Warszawskiej. Dwa lata wcześniej powstało Towarzystwo Warszawskie Oczyszczania i Sprzedaży Spirytusu (założycielami byli m.in. Stanisław Kronenberg, Tadeusz Plater, Henryk Unruh, Feliks Czacki i Adam Wielowiejski), którego zadaniem miało być uregulowanie handlu okowitą oraz przygotowanie nowoczesnego zaplecza jej destylacji. W „Gazecie Rolniczej” z 1893 r. czytamy: *Na prowincji istniał oryginalny, jedyny sposób oczyszczania okowity, tj. tylko przez podróż jej z gorzelnii do dystylarni, stąd bowiem [...] bez najmniejszej zmiany, lecz jako wychodząca już z dystylarni, pod nazwą dystylowana, szła w detaliczną sprzedaż do osad i wiosek.* Jak pisze Katarzyna Komar-Michalczyk na łamach „Stolicy”: *Na niedużej działce [przy ul. Dobrej 18, przyp. autora] powstała dość zwarta i raczej niska zabudowa, pozbawiona wyraźnych cech stylowych. Na rogu Dobrej i Leszczyńskiej stanął piętrowy budynek administracyjny, spełniający też po części funkcje produkcyjne oraz magazynowe (piwnice mieściły składy wódek gotowych). Obok, od strony Leszczyńskiej, wyrosła parterowa hala. Dominantą kompleksu był dwupiętrowy gmach produkcyjny z wypisaną na elewacji nazwą przedsiębiorstwa.*² Jak widać z opisu oraz prezentowanego zdjęcia, fabryce daleko było do skali praskiego Monopolu. Rektyfikacja Warszawska nie mogła jednak narzekać na brak dobrej passy. W końcu lat 90. fabryka przy Dobrej prowadziła już cztery działy: wyrobu wódek i likierów, rozlewnię koniaku rosyjskiego, skład win i koniaków zagranicznych oraz skład win rosyjskich. Zapewne to właśnie problem zbyt małej powierzchni, przy powiększającej się produkcji, stał się przyczyną przystąpienia do budowy drugiego zakładu – na prawym brzegu Wisły, przy ul. Ząbkowskiej, gdzie funkcjonował już Warszawski Skarbowy Skład Win (produkujący wódkę, a nie – jak wskazywała nazwa – wina), należący do Rosyjskiego Monopolu Spirytusowego (fabryka rządowa)³.

² K. Komar-Michalczyk, *Dobra okowita z Dobrej*, „Stolica”, nr 6 (2183) 2007, s. 26-27.

³ Zabudowania Rektyfikacji Warszawskiej na Powiślu nie miały tyle szczęścia, co praski Monopol – nie przetrwały pożogi ostatniej wojny. Zostały poważnie uszkodzone już w 1939 r. w trakcie bombardowania usytuowanej obok elektrowni, a w ciągu kolejnych lat uległy całkowitemu zniszczeniu.

Lata 1895-1897

Około połowy XIX w. grunty w tym rejonie były już po części zagospodarowane. Jak pisze Jarosław Zieliński w eseju opracowanym na potrzeby publikacji pt. *Koneser, Żąbkowska i okolice* pisze: *Plan z 1866 r. odnotowuje w tym miejscu drewniane celbudy (posterunki opłat celnych) przy trakcie do Żąbek, czyli ul. Żąbkowskiej, jakiś drewniany budynek w głębi nieruchomości oraz XVIII-wieczny wiatrak, który stał w pobliżu dzisiejszej bramy [zakładu, przyp. autora] od strony ul. Białostockiej.*⁴ Do rozwoju Pragi przyczynił się niewątpliwie fakt oddania pierwszego mostu stałego, łączącego prawy (praski) brzeg z lewym (warszawskim) w 1864 r. Milowym krokiem w zredukowaniu dystansu, jaki dzielił Pragę od Warszawy, było jednak – co oczywiste – uruchomienie linii kolejowych: petersburskiej (1862 r.) i terespolskiej (1866 r.) oraz nadwiślańskiej i obwodowej (w latach 70. XIX w.). Niewielkie dotąd fabryczki i warsztaty praskie ustąpiły miejsca rozległym kompleksom fabrycznym, z efektów produkcji których już wkrótce czerpać zaczęła nie tylko sama Praga, ale i cała Warszawa – stalownia, huta szkła na Targówku, rozliczne składy i magazyny towarowe, sieć sklepów. Przy bocznicy kolei petersburskiej zlokalizowano potężny kompleks przemysłowy wytwórni wódek. On sam stał się kolejnym katalizatorem zmian i rozwoju tej części dzielnicy. Na zakupionej pod składy i produkcję spirytusu oraz kolorowych wódek posesji stało wcześniej tylko kilka drewnianych domów – wzdłuż ul. Żąbkowskiej, przy rogatkach oraz w narożniku dzisiejszych ulic Markowskiej i Białostockiej. Po wyburzeniu całej starej zabudowy, przystąpiono do wznoszenia ceglanoego kompleksu Monopolu, którego kominy już wkrótce widoczne były przy wjeździe na Żąbkowską.

Pierwszy etap prac przy budowie zakładu przypadł na lata 1895-1897. Teren fabryki ogrodzono ceglany murem z prześwitami zasłoniętymi żeliwną balustradą w każdym prześle. Od strony ul. Żąbkowskiej wystawiono wieloosiowe budynki: główny budynek filtracji (dwupiętrowy, z kotłownią od strony dziedzińca), piętrowy magazyn butelek oraz budynek biurowo-mieszkalny – wszystkie z fasadami usytuowanymi równoległe do pierzei ulicy. Na teren zakładu prowadziły trzy bramy – od strony ul. Białostockiej (z boczną koleją), od

⁴ J. Zieliński, *Koneser, Żąbkowska i okolice*, Warszawa 2011, s. 47.

Widok z budynku aparatowni w kierunku ul. Białostockiej, przełom XIX i XX w.

ul. Ząbkowskiej i od ul. Markowskiej. Wewnątrz tak wyznaczonego obszaru, na dziedzińcu, wznosić zaczęto inne obiekty kompleksu – w pierwszym etapie m.in.: główny budynek produkcyjny (rektyfikacja – z aparatownią, kotłownią i halą odbieralników), piętrowe magazyny, zbiorniki ze spirytusem (na tyłach posesji), skład butelek oraz budynki biurowe i mieszkalne (te ostatnie od strony ul. Markowskiej). W pierwszym etapie prac powstała charakterystyczna kordegarda-portiernia od strony ul. Ząbkowskiej. Wybudowano też szereg mniejszych obiektów o charakterze usługowo-warsztatowym, magazynowym i gospodarczym, w dużej części od strony ul. Białostockiej (od tej strony był dostęp do bocznic kolejowej). W skład zespołu wchodziły (prócz budynków fabrycznych) obiekty mieszkalne dla pracowników, a także szkoła. Zabudowania tworzyły zatem swoiste „miasto w mieście”. Warto wspomnieć, że w budynku filtracji wywiercono pierwszą w Warszawie studnię artezyjską (o głębokości 700 stóp!), dostarczającą niezbędnej w procesie technologicznym wody. Studnia po latach służyła potem prażanom – zarówno podczas I, jak II wojny światowej, po

Widok od strony ul. Ząbkowskiej – główny budynek filtracji i magazyn butelek, przełom XIX i XX w.

wysadzeniu mostów łączących Pragę z lewym brzegiem Warszawy – jako źródło bieżącej wody. Do dziś na terenie „Konesera” funkcjonuje ogólnodostępne ujęcie wody oligoceńskiej.

Budynki wymurowano z czerwonej cegły, z bogatym detalem architektonicznym, w duchu tzw. historyzmu. Opracowanie elewacji i detal nawiązują zatem do stylów minionych epok, okna przeważnie zamyka łuk pełny lub odcinkowy, elewacje ożywiają dekoracyjnie ułożone cegły i tak lubiane przez architekturę o korzeniach bizantyjskich wielostopniowe fryzy kostkowe. Niektórzy dopatrują się w architekturze kompleksu elementów neogotyku (np. w budynku portierni), co jest nadużyciem. Nazwiska twórców nie są potwierdzone, jednak jako projektanta podaje się zazwyczaj Kazimierza Loewe, architekta gubernialnego, autora m.in. tzw. Drucianki przy ul. Objazdowej na Pradze, Fabryki WYROBÓW Metalowych Posrebrzanych i Połączanych R. Plewkiewicza przy Czerniakowskiej, browaru Braci Reich przy Ceglanej czy szeregu kamienic i budynków użyteczności publicznej w Warszawie. Prócz niego, autorem części budynków i wdrożonych rozwiązań miał być inż. technolog L. Iwanowski. Inwestycja budziła podziw

swoim rozmachem i zastosowaną nowoczesną technologią. Zakład wyposażony został w nowoczesne maszyny, również parowe, działały tu jedne z pierwszych na terenie Warszawy wind (hydrauliczne i ręczne). Kompleks dysponował własną elektrownią i kotłownią. Funkcjonując w oparciu o nowoczesne linie technologiczne, przedsiębiorstwo rządowe produkowało 250 000 butelek z trunkiem na dobę! W zbiorze Przyborowskiego zachowanym w Archiwum m.st. Warszawy (t. XXVIII, s. 165-167) czytamy: *Korpus główny mieści w sobie salę do mycia butelek na specjalnych maszynach, zbiorniki do mieszania i rozcieńczania spirytusu, kilka baterii filtracyjnych, przyrządy do automatycznego mieszania i rozlewania w butelki wódki i cały szereg urządzeń pomocniczych, jak kotły i maszyny parowe, pompy do wody i spirytusu, stacja elektryczna itp. [...] Oprócz schodów żelaznych posiada on windy hydrauliczne i ręczne do podnoszenia i opuszczania skrzynek z butelkami rozwożonymi po piętrach za pośrednictwem kolejek żelaznych.*⁵

Warto w tym miejscu wspomnieć, że szczęśliwie większość budynków z tego pierwszego etapu budowy wyszła cało z pożogi wojennej – mury

Główny gmach produkcyjny – aparatornia, kotłownia, hala odbieralników, przełom XIX i XX w.

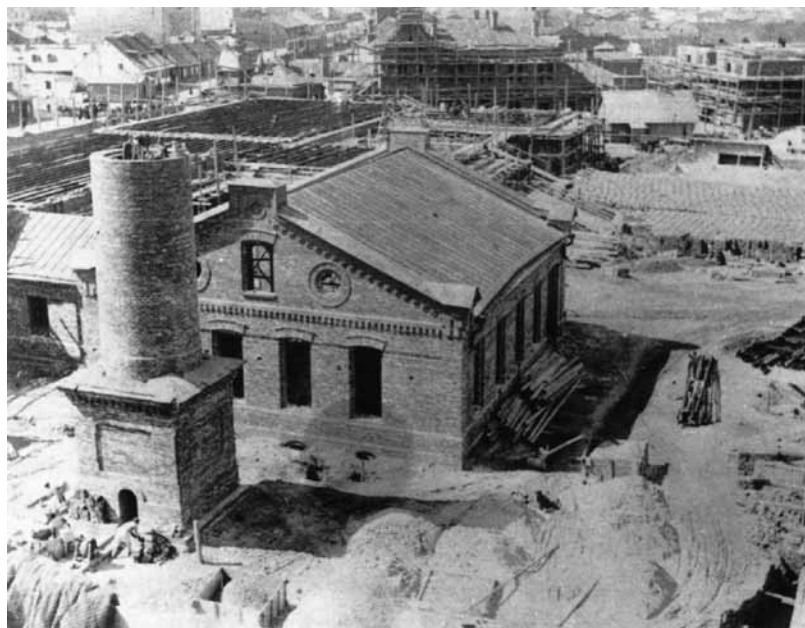
⁵ Za: M. Krasucki, *Warszawskie dziedzictwo postindustrialne*, Warszawa 2011, s. 181-182.

zewnętrne, detal architektoniczny, a nawet (w niemałym stopniu) stolarka drzwiowa i okienna (z okuciami!), wystrój pomieszczeń produkcyjnych i klatek schodowych zachował się (ceramiczne płytki podłogowe w budynkach biurowo-mieszkalnych czy żeliwne kolumnienki w budynku filtracji). To prawdziwy ewenement w skali Warszawy!

W początkach XX w. fabryka należała do największych na terenie rosyjskiego imperium – tak przynajmniej podawała ówczesna prasa. Rok 1905 zamknięto obrotem ok. 1 mln rubli; w 1911 r. obrót wynosił już 2,5 mln! Przed rokiem 1914 zakład produkował ok. 150 gatunków wódek i likierów⁶.

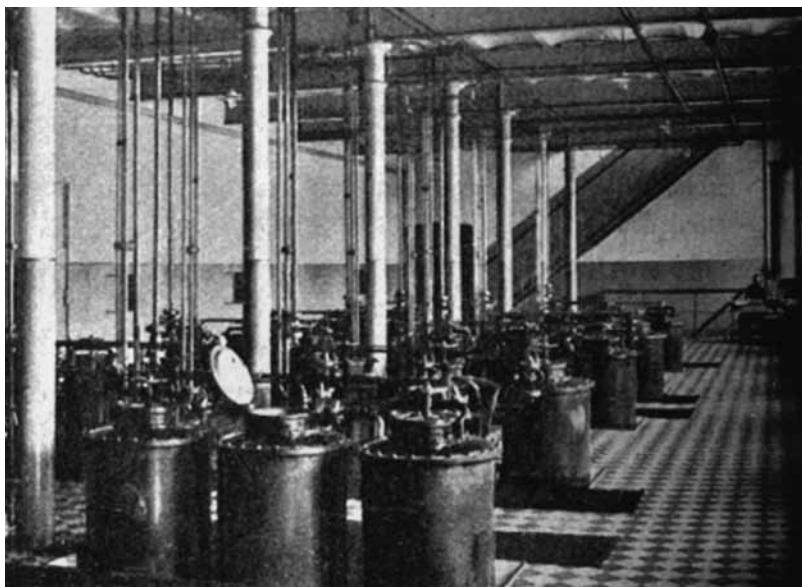
Lata 20. i 30.

Odbudowany po zniszczeniach I wojny światowej zakład znakomicie funkcjonował aż do 1939 r. W okresie dwudziestolecia międzywojennego przedsiębiorstwo weszło w skład Państwowego Monopolu Spirytusowego i zmieniło nazwę na Rektyfikacja Spirytusu i Wytwórnia Wódek, a następnie – Polski Przemysł Wódczany Spółka Akcyjna Rektyfikacja Warszawska.

Widok ogólny kompleksu od strony narożnika ulic Żąbkowskiej i Markowskiej. Koniec lat 20. XX w.

⁶ J. Zieliński, *Koneser...*, op. cit., s. 52.

Sala w budynku filtracji, 1927 r.

Produkowano spirytus, wódki czyste i gatunkowe oraz denaturat. W 1923 r. część budynków od strony ul. Markowskiej wyłączono z kompleksu Monopolu. Weszły one w skład nowo utworzonej Mennicy Państwowej. Wśród obiektów tych znalazł się m.in. zachowany do dziś i mieszczący mieszkania dawnych pracowników zakładu oraz przedszkole trzypiętrowy budynek mieszkalny. Powstał on w pierwszym etapie budowy zakładu, pomiędzy 1897 a 1900 r., jako jednopiętrowy. W latach 1923-24 został nadbudowany o dwa piętra, co łatwo zauważyć w ramach analizy architektury obiektu. Jako biurowiec w zespole czterech gmachów Mennicy Państwowej służył do 1939 r.⁷ W 1927 r. przedsiębiorstwo osiągnęło obroty rzędu 2,7 mln zł. Okres dwudziestolecia to zatem postępująca wzrost produkcji oraz rozbudowy zakładu, nieznacznej jednak – w porównaniu ze skalą przedsięwzięcia z początków istnienia fabryki. W latach 20. i 30. powstały budynki pomocnicze, magazynowe i warsztatowe – zasadniczo bezstylowe. Jedyne większy budynek z tego czasu to magazyn wyrobów gotowych (z 1934 r.). Niektóre istniejące już obiekty rozbudowywano. Podłączono także

⁷ J. Zieliński, *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy*, t. 10, *Mackiewiczza – Mazowiecka*, Warszawa 2004, s. 123-126.

kilka dodatkowych nitek torów kolejowych. Przedsiębiorstwo nadal należało do najnowocześniejszych w Warszawie i kraju.

II wojna światowa i lata powojenne

W czasie okupacji zakład funkcjonował pod komisarycznym zarządem niemieckim. W trakcie działań wojennych zniszczeniu uległa część zabudowań od strony ul. Żąbkowskiej – magazyn butelek i połowa gmachu filtracji, część budynku mieszkalnego i położonej na jego tyłach kotłowni⁸. Po powojennej odbudowie od 1947 r. produkcja była kontynuowana przez Warszawskie Zakłady Przemysłu Spirytusowego i Drożdżowego „Polmos”. W tym czasie prowizorycznie naprawiono zniszczone w czasie wojny obiekty kompleksu, a w latach 50. i 60. wybudowano kilka dodatkowych, bezstyłowych budynków. Z założenia produkcyjnego wyłączono trzypiętrowy budynek mieszkalny od strony ul. Markowskiej (przeszedł w ręce miasta, założono tu mieszkania komunalne). Powolny upadek przedsiębiorstwa rozpoczął się z chwilą przejścia naszej gospodarki na tryby wolnorynkowe. Coraz gorzej funkcjonujący zakład przechodził pod kolejne zarządy komisaryczne, które nie radziły sobie z utrzymaniem molocha. Prowadzono produkcję, choć jednocześnie intensywnie szukano alternatywnych źródeł dochodu dla podtrzymania życia w niebagatelnej infrastrukturze.

Centrum Kultury „Koneser” – początki

Jednym z pomysłów na uratowanie „Konesera” było wynajęcie części powierzchni na aktywność całkowicie niezwiązaną z produkcją podstawową. Rozpoczął się trend na działania realizowane w postindustrialnych wnętrzach, których niewykorzystane przestrzenie kusily lokalnych artystów, twórców, marzycieli i społeczników. Powstał pomysł zorganizowania Centrum Kultury „Koneser”, który w niedługim czasie wydał owoce w postaci ulokowanych w niewykorzystanych pomieszczeniach zakładu galerii sztuki, fotografii, pracowni artystycznych, siedzib stowarzyszeń i fundacji oraz teatrów. Nie były one jednak w stanie znacząco odciążać zadłużonego giganta. Po kilku latach raczej nieskoordynowanych, choć barwnych i służących znakomicie promocji

⁸ J. Zieliński, *Koneser...*, op. cit., s. 56.

miejsca, działań, którym kolorytu dodawała tocząca się wciąż w tle wysoko-procentowa produkcja, strzeżona przez uzbrojoną po zęby (na mocy wojewody – w broń maszynową!) ochronę, zaniechano ostatecznie wytwarzania trunków – po ponad 100 latach praktycznie nieprzerwanej pracy i niezmiennym asortymencie wiodącym. „Koneser” w całkiem nowej odsłonie odrodził się z chwilą zakupu kompleksu przez BBI Development NFI SA i Juvenes Sp. z o.o. (która połączyła się z BBI Development NFI SA w 2010 r.). Trudno nie zgodzić się z informacją w broszurze informacyjnej z 2011 r., która mówi, że był to punkt zwrotny dla dawnego Monopolu: *Od tej chwili rozpoczęły się intensywne prace projektowe nad rewitalizacją miejsca, zmierzające do utworzenia nowego, wielofunkcyjnego centrum praskiego życia.*

Stan zachowania

Obecnie na terenie pomiędzy Ząbkowską, Markowską, Białostocką i Niepołecką znajduje się szereg budynków, z których tylko jedenaście pochodzi z czasu budowy zespołu. Należą do nich:

- portiernia z bramą i budynkiem biurowym
- budynek biurowo-mieszkalny od strony ul. Ząbkowskiej
- budynek mieszkalny od strony ul. Markowskiej (z przedszkolem)
- warsztaty mechaniczne (od strony ul. Białostockiej)
- magazyn zbiorników spirytusu
- główny budynek produkcyjny, tzw. rektyfikacja
- filtracja i rozlewnia
- leżakownia wódek
- rozlewnia denaturatu
- druga portiernia
- magazyn wyrobów gotowych
- niewielki budynek biurowy wewnątrz kompleksu

portiernia – budynek założony na nieregularnym planie, wymurowany z cegły, nieotynkowany, przekryty czterosпадowym dachem zwieńczonym hełmem, pokrytym blachą cynkową; elewacje pokryte cegłą licową, bogato zdobione detalem architektonicznym: okrągła wieżyczka w narożu, pseudostrzelnice, fryz kostkowy, pasowe boniowanie

Koneser obecnie – fragment dawnej zabudowy

budynek biurowy połączony z portiernią – założony na planie mocno wydłużonego prostokąta, wieloosiowy, piętrowy, murowany z cegły, nieotynkowany, z wydatnym szczytem od strony ul. Markowskiej, o elewacjach pokrytych cegłą licową, osiach wydzielonych lizenami, elewacje bogato zdobione detalem architektonicznym: pasowe boniowanie, dekoracyjnie ułożone cegły, ankry w formie kwiatonów i lilijek i inne, okna w parterze zamknięte łukiem odcinkowym – na piętrze – prosto, nad oknami nadproża okienne z dekoracyjnie ułożonych cegieł; **portiernia i budynek biurowy są aktualnie modernizowane – w ramach rewitalizacji całego kompleksu w pierwszej kolejności, w 2011 r.**

budynek mieszkalny od strony ul. Markowskiej (z przedszkolem na parterze) – założony na planie prostokąta, z nieznaczными pseudoryzalitami bocznymi i pseudoryzalitem środkowym, trójkondygnacyjny (pierwotnie piętrowy, dwie górne kondygnacje dobudowane w latach 1923-1924), wieloosiowy, przekryty dachem dwuspadowym, ponad pierwszym piętrzem wydatny gzyms – pierwotnie koronujący, wieńczący budynek, obecnie międzykondygnacyjny, osie wydzielone przez lizeny, okna zamknięte łukiem odcinkowym, nad oknami nadproża okienne z dekoracyjnie ułożonych cegieł, nad pseudoryzalitami bocznymi trójkątne szczyty

warsztaty mechaniczne (od strony ul. Białostockiej) – budynek założony na planie wydłużonego prostokąta, parterowy, wieloosiowy, murowany z cegły, częściowo otynkowany, przekryty dachem dwuspadowym, elewacje boczne przeprute wydatnymi oknami zamkniętymi łukiem odcinkowy, elewacje szczytowe zwieńczone trójbocznymi, ożywione układem trzech otworów – podłużnego zamkniętego łukiem pełnym i dwóch okulusów po bokach, dekoracyjny fryz kostkowy w szczycie

magazyn zbiorników spirytusu – budynek założony na planie wydłużonego prostokąta, o układzie bazylikowym (część środkowa wypiętrzona, doświetlana przez okna – obecnie przesłonięte), wymurowany z cegły, nieotynkowany, przekryty dachem dwuspadowym, „nawy” boczne parterowe, o oknach zamkniętych odcinkowo

główny budynek produkcyjny – składa się z trzech części: hali rektyfikacji od wschodu, zasadniczej części – aparatuwni oraz kotłowni; całość założona na planie wydłużonego prostokąta, każda z części posiada odrębny charakter,

odpowiadający jej pierwotnemu przeznaczeniu; aparatownia stanowi dominantę tego *quasi*-kompleksu: jest budynkiem czterokondygnacyjnym, wymurowanym z cegły, nieotynkowanym, o elewacji frontowej przeprutej oknami zamkniętymi łukiem odcinkowym i zwieńczonym trójkątnym szczytem, podkreślonym fryzem schodkowo-kostkowym; najbardziej charakterystycznym elementem zespołu jest jednak budynek rektyfikacji, a zwłaszcza jego frontowa elewacja (od strony ul. Żąbkowskiej), która jest trójosiowa (osie wyznaczają delikatne lizeny), przepruta wysokim oknem zwieńczonym łukiem pełnym i ożywiona napisem: *Rektyfikacja Spirytusu 1897-1940*, obiekt jest wymurowany z cegły, nieotynkowany, dwukondygnacyjny, przekryty dachem dwuspadowym; najmniej ciekawym obiektem zespołu jest parterowa kotłownia

filtracja – obiekt w stanie po zniszczeniach II wojny światowej (w trakcie działań wojennych uległo zniszczeniu lewe jego skrzydło), do dziś zachowane jest prawe skrzydło gmachu (dwupiętrowe) oraz trzypiętrowy segment środkowy (niestety, bez dekoracyjnego szczytu) – budynek na planie mocno wydłużonego prostokąta, z zachowanym ryzalitem od wschodu, wymurowany z cegły, nieotynkowany, przekryty dachem dwuspadowym; pierwsza kondygnacja pierwotnie przepruta była gęsto oknami zamkniętymi pełnym łukiem, górna – oknami zamkniętymi prosto; obecnie okna obu kondygnacji zamknięte są prosto, okna z łukiem pełnym zachowane są tylko w pierwszej kondygnacji zachowanego ryzalitu

Pozostałe historyczne budynki kompleksu to mniejsze lub większe hale, założone na planie prostokąta, wymurowane z cegły i przeważnie nieotynkowane, parterowe lub piętrowe. Wszystkie uzyskały elewacje dekorowane cegłą (nadproża okienne w formie łuków odcinkowych bądź pełnych, okulusów, fryzy kostkowe, profilowane gzymsy kordonowe i koronujące, niewydatne lizeny itp.). Warto nadmienić, że na terenie kompleksu zachował się ceglany, wieloboczny komin. Obiekty z pierwszego okresu budowy sąsiadują z późniejszymi, mniej cennymi lub w ogóle pozbawionymi jakichkolwiek walorów – historycznych czy artystycznych (zaplanowane do wyburzenia w ramach prac rewitalizacyjnych).

Stan zachowania większości z najstarszych budynków jest dostateczny, jednak wymaga konserwacji oraz koniecznych w przypadku wprowadzenia do nich nowych funkcji prac adaptacyjnych. Zespół jest wpisany do rejestru zabytków (jako obszar oraz wybrane budynki kompleksu). Program

rewitalizacji przewiduje zachowanie wszystkich ww. obiektów wraz z opracowaniem programu ich adaptacji do nowych funkcji.

Rewitalizacja

Funkcjonująca dziś pod nazwą Centrum Praskie „Koneser” koncepcja to projekt developerski w ramach spółki celowej, na zabudowanej działce, realizowany w sposób uwzględniający rewitalizację budynków przemysłowych objętych ochroną konserwatorską oraz posadzenie nowych budynków (finansowanie własne poprzez wpłaty na kapitał własny spółki celowej oraz finansowanie bankowe).

Prace konserwatorsko-budowlane poprzedził etap gruntownej inwentaryzacji kompleksu (opisowej, fotograficznej, opartej na licznych kwerendach archiwalnych) i waloryzacji obiektów. Opracowywano programy i koncepcje przebudowy oraz uzgodnienia konserwatorskie. Co warto podkreślić,

Portiernia, widok od ul. Ząbkowskiej, 2006 r.

„Koneser” nie zamarł na czas prac, przeciwnie – rozbiórkom budynków powojennych, pozbawionych wartości, towarzyszyło podtrzymanie działań kulturalnych, zapoczątkowanych z sukcesem przez Stowarzyszenie Monopol Warszawski i Fundację na Starej Pradze. Warszawiacy pokochali już „Konesera” w nowej odsłonie, a inwestor (szczęśliwie) daleki był od niedocenyenia swoistego *genius loci*, który dodawał skrzydeł artystom wystawiającym tu swoje pierwsze prace, czy aktorom zlokalizowanego w jednym z budynków kompleksu Teatru Wytwórnia. **Kolejnym etapem było wznowienie procedury uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla Pragi Centrum.** Inwestor oraz zaangażowani społecznicy wnieśli do niego szereg uwag. Jak mówi Krzysztof Tyszkiewicz, prezes Juvenes Sp. z o.o.: *Kierunek był jasny – plany zagospodarowania muszą chronić dziedzictwo, autentyczność ocalonych obszarów miasta, ale muszą też dostarczać impulsów rozwojowych, umożliwiać elastyczną adaptację obiektów do nowych funkcji, intensyfikację zabudowy w głębi kwartałów. Praga, zachowując swoją tożsamość, nie może pozostać skansenem oglądanym zza szyby samochodu jako ciekawostka.*⁹ W 2011 r. plan zagospodarowania przestrzennego dla Pragi Centrum wszedł w życie. Szereg z uwag nowego inwestora oraz zaangażowanych społeczników uwzględniono.

Centrum Praskie „Koneser” powstaje jako wzorzec współczesnej przestrzeni miejskiej. Z pewnością nieocenionym atutem inwestycji jest **autentyzm substancji zabytkowej kompleksu, walory architektoniczne zachowanych budynków** oraz urok samej Pragi, okolicznych kamienic (zachowanych w całych ciągach w pierzejach po obu stronach Żąbkowskiej, Białostockiej, Nieporęckiej i Markowskiej, a także ulic sąsiadujących z Monopolem). Zespół zlokalizowany jest w **centrum dzielnicy, doskonale skomunikowany** z pozostałą częścią Pragi i całej Warszawy (tramwaje, autobusy, budowana właśnie linia metra oraz podmiejska linia kolejowa na Dworcu Wileńskim). W bliskim sąsiedztwie „Konesera” powstają kolejne inwestycje, mieszkaniowe, handlowe, biurowe, nie wspominając o wzmiankowanych już niejednokrotnie wysepkach kultury – licznych galeriach, pracowniach artystów, niezależnych teatrach, knajpkach, które rozlokowały się w parterach i podwórkach niemal każdej kamienicy. Z inwestycji

⁹ K. Tyszkiewicz, *Koneser, Żąbkowska i okolice*, Warszawa 2011, s. 208.

sztandarowych, o znaczeniu strategicznym, wymienić należy m. in. Stadion Narodowy, Muzeum Warszawskiej Pragi czy Port Praski. Praga zmienia się, a gigantyczna inwestycja – Centrum Praskie „Koneser” – wydaje się być motorem zmian i rewitalizacji prawego brzegu i wizytówką dzielnicy.

Centrum Praskie „Koneser” powstaje jako modelowy przykład przestrzeni określanej mianem mixed-use, czyli takiej, która integruje w ramach jednej koncepcji projektowej funkcje mieszkaniowe, handlowe, biznesowe i kulturalne. To zatem przykład wielofunkcyjnej architektury miejskiej. Wśród atutów przedsięwzięcia wymienić trzeba przede wszystkim skalę i różnorodność rozwiązań architektonicznych, dostosowanych do współczesnych potrzeb i aspiracji mieszkańców, klientów i pracowników biur. Projekt dla „Konesera” przewiduje adaptację historycznych przemysłowych budynków oraz wybudowanie w ich sąsiedztwie nowoczesnych obiektów – wpisujących się jednak harmonijnie i przy zachowaniu respektu dla części zabytkowej. Nowoczesne obiekty nawiązywać będą do stylu industrialnego – tu rozlokowane zostaną **zw. soft-lofty**. Pomiędzy budynkami wytyczone będą alejki i ścieżki, pasáže sąsiadować będą z przestrzeniami otwartymi. Projekty przewidują jedność estetyczną inwestycji – stylistyczną, kolorystyczną, w której koegzystencja starego z nowym będzie jednorodna i harmonijna.

Jak wspomniano powyżej, w pierwszej kolejności – w roku 2011 – realizowany jest remont portierni i budynku biurowego. W I kwartale 2012 r. etap ten ma być zakończony. Równocześnie rozpocznie się etap II. Znane są już plany dla historycznego budynku Mennicy (od strony ul. Markowskiej) tu powstaną **lofty**. **Główne obiekty mieszkaniowe** usytuowane będą wzdłuż ulic Białostockiej i Nieporęckiej. Zaprojektowano w nich ok. 330 lokali o powierzchni od 35 m² do 170 m². Dla wygody mieszkańców zaplanowano parking podziemny. Jako jeden z walorów inwestycji wymienia się też zróżnicowane rozplanowanie **prze-strzeni handlowych** (na powierzchni ok. 22 500 m²) – sklepy i kafejki wprowadzone będą zarówno do historycznych budynków (znajdą się m. in w odrestaurowanych zabytkowych Magazynach Spirytusu), jak i do nowych obiektów.

Projekt zakłada ponadto udostępnienie ok. 22 000 m² biur w klasie A i B+. Lokalizacja w centrum dzielnicy i wspomniana już dogodna komunikacja z pozostałą częścią Warszawy zapewne będą atutem dla prowadzenia biznesu właśnie w tym miejscu.

Szczęśliwie, inwestor nie chce rezygnować z działań kulturalnych na terenie „Konesera” – przewiduje kontynuację działań promujących praskie (ale też i warszawskie oraz ogólnopolskie) wydarzenia artystyczne.

To początek prac. Program rewitalizacji „Konesera” jest dziś na ustach wszystkich. **Powróćmy do naszej roboczej definicji rewitalizacji z początku tekstu, a kontemplując proces przekształcania dawnego Monopolu, PRL-owskiego niewypłacalnego molocha, w tętniący życiem fragment centrum Pragi, nie zapominajmy o kontekście otoczenia. Rewitalizacja, jak wspomnieliśmy, to cały proces społeczno-gospodarczo-kulturowy, w którym każde ogniwo jest tak samo ważne.**

Zakończenie

„Koneser” to tylko jeden, wybrany, choć z pewnością należący do tych większych i bardziej prestiżowych przykładów terenu Polski. Na swoją kolej czeka tak wiele innych. Kiedy więc zdarzy nam się przechodzić obok ceglanego kompleksu dawnej gorzelni, pończoszarni czy odlewni żeliwa nie pytajmy, nerwowo potrząsając głową: *Czy to musi tak straszyć?!* Małgorzata Chodorowska z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie mówi: *„Zysk jest czytelny: adaptacja wymaga wcześniejszego remontu kapitalnego, stąd poprawa stanu technicznego obiektu, zachowane są struktury ważne dla tożsamości miasta, świadczące o krajo-brazie kulturowym, niedostępne do tej pory ogółowi zespoły budowlane tworzą przestrzenie publiczne, [...] przy dobrze zaprojektowanych inwestycjach zostaje wykreowana nowa wartość architektoniczna i urbanistyczna.”*¹⁰

Z obserwacji wynika, że władze miast i regionów poprzemysłowych zaczynają dostrzegać potencjał tkwiący w starych murach, inwestorzy polubili nietypowe otoczenie dla swojego biznesu, a mieszkańcy coraz chętniej zamieniają tradycyjne mieszkania na lofty. Organizacje pozarządowe i artyści prześcigają się w pomysłach na wprowadzenie kultury i sztuki do dawnych hal maszynowych. Teatry, galerie i kluby to pomysł na ożywienie rozległych przestrzeni.

¹⁰ M. Chodorowska, *Adaptacja...*, op. cit., s. 311.

Pomieszczenia po dawnych liniach produkcyjnych oddawane są organizacjom społecznym, które urządzają tu świetlice, ośrodki readaptacyjne dla lokalnej młodzieży, hospicja, tanie hostele. Coraz częściej słyszy się o kreowaniu tzw. przyjaznej przestrzeni – miejsca, w którym biznes (nie zapominajmy, że sfera ekonomiczna jest konieczna, niejednokrotnie to ona pomaga utrzymać część artystyczną czy edukacyjną inwestycji) żyje pospółu ze sferą społeczną i kulturalną.

*Projekt modernizacji
zespołu ogrodowego
w założeniu klasztornym
bonifratrów w Krakowie*

Małgorzata Dyrka

WSTĘP

Na skutek zmian politycznych i gospodarczych, od pewnego czasu w naszym kraju jesteśmy świadkami procesu zwrotu majątku, w okresie powojennym bezprawnie zagarniętego przez państwo. Proces rewindykacji w znacznej mierze obejmuje również i własność kościelną. Prawowici właściciele odzyskują swe dobra – parcele, budynki, a często także towarzyszące im ogrody. Zwrot majątku wiąże się jednak z pewnymi trudnościami – obiekty przez lata zaniedbane lub wręcz zdewastowane, dziś na ogół wymagają natychmiastowej renowacji. Nie zawsze jednak odnawiane są w sposób właściwy. Nowe czasy niosą ze sobą nowe potrzeby, na skutek czego, tworząc współczesną formę, zatarte zostają, a często bezpowrotnie utracone, piękne, zabytkowe elementy. Brak właściwej analizy historycznej, brak odniesienia do związków obiektu z otoczeniem, pobieżne zapoznanie się z dokumentacją sięgającą dalej niż kilkadziesiąt lat wstecz, powoduje zbyt pochopne podejmowanie decyzji.

Obiektem, który stoi właśnie w obliczu zmiany swego wizerunku, jest zespół ogrodowy znajdujący się na krakowskim Kazimierzu, przy szpitalu należącym do zakonu bonifratrów. W 1997 roku, szpital ten powrócił do zakonu i zaczął funkcjonować jako pierwsza tego typu niepaństwowa placówka w powojennej Polsce. Prawdopodobnie w najbliższym czasie właściciele zechcą dokonać zmian w otaczającej budynek przestrzeni. Zmiana postaci ogrodu to wynik chęci posiadania ozdobnej oprawy szpitala i klasztoru – „zielonej” wizytówki, jak też potrzeba zastosowania nowych rozwiązań zaplecza gospodarczego.

Założenie bonifratrów posiada interesującą przeszłość, toteż niniejsza praca podejmie próbę ukazania właściwej drogi, jaką powinna podążać modernizacja przestrzeni ogrodowej. Spróbuje zwrócić uwagę na aspekty historyczne układu przestrzennego, ale także i elementy istotne z punktu widzenia samej estetyki i funkcjonalizmu, które warto przy okazji rozwiązać poprawnie.

Realizacja projektu łączącego w sobie przeszłość i przyszłość obiektu, ma szansę zyskać liczne grono naśladowców, tym bardziej, że Kraków, a nawet

sam Kazimierz, to miejsce, gdzie występuje wiele założeń klasztornych. Otoczone murami ogrody klasztorne stanowiły zielone wysepki na planie rozbudowującego się Krakowa, który przez kolejne wieki wchłaniał pod zabudowę coraz to nowe tereny. Przez lata dzielnie opierały się wszelkim zmianom w wizerunku miasta, lecz nie uchroniło ich to przed obecnym stanem, gdy swą prawdziwą świetność mają już za sobą. Ich najlepsze czasy minęły, ale wciąż istnieje realna szansa, aby je wskrzesać i przywrócić im utracone piękno. Na nowo uczynić miejscem przypominającym „niebiański raj”. Krainą urzeczywistnionych marzeń, a nie tylko zielenią produkującą tlen. Miejscem także i duchowych przeżyć.

Człowiek zawsze odczuwał potrzebę kontaktu z przyrodą – była ona niejako zakodowana w jego podświadomości. Jej brak wywoływał niedosyt. Ogrody stały się więc namiastką pięknego krajobrazu, odzwierciedleniem przyrody i tęsknoty za nią; wyrażały relację człowieka z naturą.

Ogród jako zjawisko splecione z najrozmaitszych wątków, znaczeń i form, wynik tradycji i kultury, nie powinien być czymś oderwanym od codziennego życia, ale powinien nieodłącznie mu towarzyszyć, stać się jego częścią. Stan bliskiego kontaktu z naturą, odbierany przez pryzmat wielowiekowej tradycji sztuki klasztornej, to właśnie to, czego potrzeba także i ogrodom bonifratrów. Blask utraconej świetności, szlachetna osobowość kształtowana przez stulecia – to wszystko można i warto przywrócić.

PRZEDMIOT, CEL I ZAKRES OPRACOWANIA

Opracowywany obiekt, to jak już wspomniano we wstępie, zabytkowe założenie klasztorne zakonu szpitalnego ojców bonifratrów. Znajduje się ono na krakowskim Kazimierzu, tuż nad Wisłą. W skład założenia, oprócz budynków klasztornych i szpitalnych, wchodzi dwa kwartały zieleni – one właśnie stanowią **PRZEDMIOT** niniejszego opracowania. Jeden to typowy klasztorny wirydarz, ozdobna przestrzeń otoczona ze wszystkich stron murami budynków, drugi – to ogród szpitalny, obszar o charakterze rekreacyjnym i gospodarczym. Obydwa ogrody są stosunkowo zadbane, nie posiadają jednak kompozycji, która by pozostawała w wyraźnym związku z regułami klasztornej sztuki ogrodowej. To, co można zaobserwować dzisiaj, to mało czytelne elementy układu historycznego i próby aranżacji współczesnych.

Za **CEL** pracy obrano wykonanie projektu modernizacji wspomnianego zespołu ogrodowego. Jest to praca konieczna po części z powodu sąsiedztwa szpitala, który w swych planach aspiruje do pozycji jednej z najlepszych placówek leczniczych Krakowa. Ogród szpitalny wymaga modernizacji ze względu na pełnione funkcje szpitalnego zaplecza gospodarczego, ale także i ze względu na samą estetykę, która powinna być odpowiednio dopasowana do rangi miejsca. Reprezentacyjny wizerunek obydwu ogrodów jest równie ważny dla samego zakonu bonifratrów, obecnego w Krakowie już od ponad trzystu lat, a w tym konkretnie miejscu od roku 1812.

Ze względu na konieczność zapoznania się z historią obiektu stanowiącego przedmiot opracowania, jak też, dla pełniejszego ujęcia podjętego zagadnienia, z historią tego typu założeń, **CZASOWY ZAKRES** opracowania to zarówno lata współczesne, jak i epoki wcześniejsze. **ZAKRES PRZESTRZENNY** ogranicza się do terenów zamkniętych wewnątrz murów własności bonifratrów. **PROBLEMOWY ZAKRES** opracowania to próba stworzenia takiej przestrzeni ogrodowej, która pogodzi przepełnione symboliką chrześcijańską klasyczne wzorce ogrodów klasztornych, ze współczesnymi potrzebami ich użytkowników. Połączy współczesność z przeszłością, traktując ją przy tym z należytyym szacunkiem.

DZIAŁALNOŚĆ ZAKONU BONIFRATRÓW

Rys historyczny działalności zakonu

Bonifratrzy (łac. *boni fraters* „dobrzy bracia”, „bracia czyniący dobrze”) czyli bracia miłosierdzia świętego Jana Bożego¹. Jest to zakon szpitalny, który zajmuje się posługą ludziom chorym i cierpiącym². Zgromadzenie powstało w 1540 roku w Hiszpanii, w Grenadzie. Zatwierdzone zostało przez papieża Piusa V dnia 1 stycznia 1572 roku (Wasilewski, 1919).

Żołźyciel zakonu – Jan Boży był bardzo wrażliwy na cierpienie drugiego człowieka. W jego życiu dokonał się zdecydowany zwrot, gdy sam znalazł się w królewskim szpitalu dla obłąkanych i poznał tamtejsze nieludzkie metody leczenia. Na skutek tego doświadczenia, Jan Boży zdecydował się nieść pomoc ludziom chorym i cierpiącym – kierując się duchem miłosierdzia chrześcijańskiego rozpoczął działalność charytatywną. Zakładał szpitale i domy, w których opiekę mogli znaleźć ludzie ubodzy, opuszczeni i chorzy psychicznie. Pierwszy taki szpital założył w Grenadzie (Łobozek, 1997). Już za życia Jana Bożego zaczęli się wokół niego gromadzić ludzie, którzy zdecydowali się żyć podobnie jak on. Ich wspólna działalność dała początek nowej erze szpitalnictwa w Europie (Książkiewicz, 1994).

Od tej pory bonifratrzy prowadzą szpitale i przytułki, domy pomocy dla wszystkich potrzebujących, niezależnie od ich pochodzenia, statusu społecznego. Dzieło Jana Bożego szybko zyskało rozgłos w całej Europie. Samarytańska praca braci była przedmiotem podziwu i przyczyniła się do bardzo szybkiego rozwoju zakonu. Fundatorzy i zamożni dobroczyńcy klasztorów, widząc pełną poświęcenia pracę zakonników, pomagali w urzeczywistnianiu ich dzieła. Powstawały więc liczne konwenty, kościoły i szpitale. Jałmużny i darowizny bogatych darczyńców umożliwiały opiekę nad chorymi. W szpitalach należących do bonifratrów chorzy byli bowiem leczeni bezpłatnie (Łań-Mirowska, 1984).

¹ Jan Ciudad, z pochodzenia Portugalczyk, nazwany po nawróceniu i poświęceniu się służbie chorym Janem Bożym. Urodził się w 1495 roku, a zmarł w 1550. Został kanonizowany 16 października 1690 roku (Wasilewski, 1919). Zaliczany jest do największych świętych XVI w. (Łobozek, 1997).

² Bracia składają ślub „wieczystego szpitalnictwa przez służbę biednym i chorym” (R. Piszczek, *Człowiek, który umiał kochać*, Poznań – Warszawa 1987, s. 86).

Żywiolowy rozwój zakonu nastąpił początkowo w Hiszpanii i we Włoszech (Piszczek, 1987). W 1584 roku bracia kupili klasztor sióstr benedyktynek na wyspie Tybru. Zamienili go na szpital, gdzie urządzono też siedzibę Kurii Generalnej Zakonu – znajduje się ona tam po dziś dzień (Łobożek, 1997).

Następnie zakonnicy trafiają do Francji, Austrii, Portugalii, są też w Niderlandach i Niemczech. Działalność bonifratrów rozwijała się także na terenach misyjnych – docierali tam głównie dzięki hiszpańskim i portugalskim wyprawom kolonizacyjnym (Piszczek, 1987).

Z początkiem XVIII w. zakon notował dalszy dynamiczny rozwój w całej Europie. Upowszechnił się między innymi w Rumunii, na Śląsku, na Węgrzech oraz tak zwanych terytoriach zamorskich – w Brazylii, Peru, Meksyku, Kolumbii, Chile, Filipinach, Indiach (Piszczek, 1987).

W XVIII w. dla Kościoła, jak i dla samego zakonu bonifratrów rozpoczęły się ciężkie czasy. Podczas Rewolucji Francuskiej zakon został zlikwidowany we Francji. W Niemczech kres prowincji położyła sekularyzacja – uratowały ją jedynie szpitale na niemieckim jeszcze wówczas Śląsku. W Hiszpanii wyniszczyła bonifratrów wojna domowa. Również w Portugalii zakon utracił swe posiadłości. W następstwie tych wydarzeń, a zwłaszcza w wyniku walk kolonialnych, niszczały szpitale w Ameryce i Azji. We Włoszech rząd wolnomularski zabrał braciom wszystkie szpitale, ocalało jedynie kilka w Państwie Kościelnym. Przy życiu została jedynie prowincja austro-węgierska, której działalność i tak była hamowana przez cesarza Józefa II (Piszczek, 1987).

Bonifratrom udało się jednak przetrwać ten niekorzystny dla duchowieństwa okres w historii Europy. Z czasem zakon odrestaurowano. Początkowo we Francji i Niemczech, potem w Hiszpanii i krajach Ameryki (Piszczek, 1987).

Pod koniec XIX w. bonifratrzy dotarli do Anglii i Irlandii (Piszczek, 1987). Na przełomie XIX i XX w. zakon objął swą działalnością kraje Afryki, a także Meksyk, Kolumbię, Chile i Kanadę (Łobożek, 1997).

Do Polski zakon dotarł w 1608 roku. Nastąpiło to wkrótce po wyleczeniu z ciężkiej choroby króla polskiego Zygmunta III Wazy przez bonifratra – brata Gabriela, hrabiego Ferrary, przybyłego z Wiednia³. Wdzięczni mieszczanie, dla

³ Nadwornego lekarza cesarza austriackiego Ferdynanda II Habsburga (Łań-Mirowska, 1984).

upamiętnienia tego faktu, ufundowali braciom klasztor i szpital. W 1609 roku bonifratrzy osiedli więc w Krakowie. Powstanie krakowskiego konwentu, szpitala i kościoła łączy się z utworzeniem w 1609 roku zakonnego komisariatu czyli wikariatu generalnego na Polskę (Piszczek, 1987).

Dzieło zapoczątkowane w Krakowie szybko się rozwijało. Ofiarna praca braci, wyspecjalizowanych w różnych dziedzinach medycyny, zyskała im w krótkim czasie taką popularność, że do końca XVII w. powstało w Polsce osiemnaście dużych szpitali.⁴ Od krakowskiego klasztoru wzięły swój początek wszystkie domy zakonne i szpitale braci bonifratrów w całej Rzeczypospolitej i na Litwie. Po kolei powstawały więc klasztory i szpitale w Zebrzydowicach (1611), Pułtusk (1615) – przeniesiony do Łowicza (1625), Wilnie (1635), Łucku na Wołyniu (1639), Gdańsku (1646), Rakowie (1649), Nowogródka, Lublinie, Krasnymstawie, Podegrodzie, Zamościu (1655), Mińsku Litewskim (1700), Grodnie (1728), Wysokim Litewskim (1785) (Łobozek, 1997). W Warszawie (1650), we Lwowie (1659), Przemyślu (1665) (Wasilewski, 1919). Z tych konwentów i szpitali, już w 1642 powstała Prowincja Zakonna Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Marii Panny (Łobozek, 1997). Była to najliczniejsza prowincja w całym zakonie (Łań-Mirowska, 1984).

Chociaż bonifratrzy opiekowali się szczególnie warstwami najbiedniejszymi, a nawet więźniami, byli mile widziani i popierani przez biskupów, dwór i magnatów. Magnaci i zamożna szlachta fundowała im klasztory i szpitale, stałe ich wspierała, aby mogli bezpłatnie leczyć ludzi chorych i biednych (Łań-Mirowska, 1984). Zaskarbiali sobie przez to powszechny szacunek i uznanie wśród wszystkich warstw społeczeństwa.

Wielką zasługą bonifratrów było stworzenie w Polsce pierwszych szpitali-lecznic, kierowanych przez fachowe siły lekarskie i pielęgniarские. Wyróżnili się też szczególnie jako opiekunowie upośledzonych umysłowo, pierwsi wprowadzając do Polski nowoczesne leczenie tych schorzeń. Dzięki współpracy z ośrodkami naukowymi w kraju i za granicą, osiągnęli wysoki poziom leczenia (Piszczek, 1987).

⁴ XVII wiek zaznaczył się największą liczbą nowo powstałych konwentów braci miłosierdzia w całej historii bytności tego zgromadzenia w Polsce.

Bonifratrzy odznaczyli się w Polsce nie tylko jako opiekunowie chorych, ale także jako sanitariusze podczas wojen i zrywów narodowych. Wysoko ocenił ich zasługi król Jan III Sobieski i w nagrodę ufundował im konwent we Lwowie. W ich szpitalach leczyli się także żołnierze Legionów, Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego podczas rewolucji 1830 roku, również znajdowali w nich przytułek powstańcy 1863 roku⁵ (Wasilewski, 1919). Pomocy bonifratrów nie zabrakło także podczas epidemii i klęsk żywiołowych, które nawiedzały nasz kraj – zwłaszcza w połowie XVII w. (Piszczek, 1987). Niejednokrotnie to poświęcenie przypłacili własnym życiem (Łań-Mirowska, 1984). Bonifratrzy, posługując w środowiskach najuboższych, przeciwdziałali rozszerzaniu się tych epidemii przez propagowanie, także w sposób pionierski w naszym kraju, nowoczesnych zasad sanitarnych. Pracowali nad podniesieniem kultury i stanu sanitarnego całego społeczeństwa (Piszczek, 1987).

Wiek XVII i XVIII charakteryzował się wzmożonym rozwojem klasztorów w Polsce i na Litwie⁶. Sytuacja zmieniła się pod koniec XVIII w., kiedy to część europejskich klasztorów i zakonów została rozwiązana przez specjalną komisję kościelno-państwową do spraw zakonów. W chwili upadku Rzeczypospolitej życie zakonne na jej ziemiach znajdowało się w stanie stagnacji. Zaborcy – Austria, Prusy i Rosja, oraz papieństwo, rozpoczęły kasatę zakonów. Zamykano należące do bonifratrów klasztory i szpitale – część z nich przeszła pod administrację państwową. Los ten podzieliły obiekty w Nowogródku, Mińsku, Grodnie, Wilnie, Łucku, Wysokim Litewskim. W 1842 roku⁷, Prowincja Polsko-Litewska przestała istnieć (Łobozek, 1997). Klasztory leżące na terenach pozostałych dwóch zaborów zostały wcielone do innych prowincji. Z szesnastu wzorowo prowadzonych konwentów i szpitali pozostały tylko trzy – w Krakowie, Zebrzydowicach i Cieszynie, które należały wówczas do prowincji polsko-czeskiej. Między

⁵ Późniejsza kasata wszystkich konwentów w zaborze rosyjskim była aktem zemsty cara, za patriotyczną postawę bonifratrów (Łań-Mirowska, 1984).

⁶ W całym zresztą chrześcijaństwie łacińskim sytuacja w tym okresie była analogiczna. W Polsce wzmożona faza rozwoju życia zakonnego trwała od końca XVI w. do lat osiemdziesiątych wieku XVIII (Łobozek, 1997).

⁷ Na mocy rozporządzenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, przy cesarskiej aprobacie, zakon został zlikwidowany (Łobozek, 1997).

innymi w oparciu o te klasztory, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku, odrodziła się prowincja polska (Łań-Mirowska, 1984).

W tym samym jednak czasie⁸, dzięki istnieniu i działalności domów bonifratrów we Wrocławiu i Wiedniu⁹, rodziły się nowe inicjatywy i fundacje: w Katowicach-Bogucicach na Śląsku i Marysinie pod Gostyniem. W związku z brakiem własnej prowincji, przewodnią rolę wśród polskich bonifratrów zaczął wówczas pełnić macierzysty dla zakonu w Polsce konwent krakowski (Piszczyk, 1987).

Lata zaborów spowodowały, iż zakon bonifratrów podupadł. Dopiero pod koniec pierwszej wojny światowej zawitała nadzieja wskrzeszenia prowincji polskiej. Nastąpiło to ostatecznie w 1922 roku (Łobożek, 1997). Na skutek zmian geopolitycznych nowa prowincja składała się z konwentów w Krakowie, Zebrzydowicach, Cieszynie, Bogucicach, Marysinie.

Po reaktywowaniu prowincji polskiej bracia zajęli się odbudową klasztorów i szpitali bonifratrów zniesionych lub zubożonych w czasie zaborów (Łań-Mirowska, 1984). Czynili również starania o odzyskanie objętych kasatą szpitali w Warszawie, Lublinie, Lwowie i Wilnie, które znajdowały się na terenie byłego zaboru rosyjskiego. Do Wilna wrócili już w 1924, jednak pozostałych konwentów nie udało im się odzyskać. Ówczesne władze lokalne zażądały bowiem zwrotu poniesionych kosztów remontów i rozbudowy, w okresie od czasów kasaty. Były to sumy zbyt wysokie i bonifratrzy nie zdołali ich zapłacić. W 1923 roku zakon przejął natomiast szpital w Iwoniczu¹⁰. W okresie międzywojennym zakupiono też majątek ziemski w Zielonej niedaleko Krakowa. W 1925 bracia otrzymali zezwolenie na założenie nowego konwentu w Łodzi, gdzie przystąpili do budowy nowoczesnego, wielkiego szpitala oddanego częściowo do użytku w 1939 roku. W latach międzywojennych bonifratrzy pracowali nad modernizacją swoich obiektów szpitalnych. Wyposażali je w nowoczesny sprzęt medyczny. Uruchamiali ambulatoria dla okolicznej ludności. W szpitalach zatrudniali najlepszych lekarzy specjalistów – spośród nich wielu zostało później profesorami Akademii Medycznej w Krakowie (Piszczyk, 1987).

⁸ Pod koniec XIX w.

⁹ Prowincja niemiecka.

¹⁰ Miejscowy proboszcz zaproponował braciom przejęcie domu prowadzonego dotychczas przez świeckie bractwo opiekuńcze. Bonifratrzy rozbudowali go – powstał tu szpital i klasztor (Łań-Mirowska, 1984).

Podczas II wojny bracia byli zmuszeni opuścić wiele swoich szpitali już w pierwszych miesiącach okupacji. Jedynie w Krakowie pozostał szpital pod ich zarządem, gdzie leczyli się Polacy z całej Generalnej Guberni. Zarówno tam, jak i w innych placówkach, gdzie bonifratrzy jeszcze pracowali, zapewniali schronienie i leczenie ludziom poszukiwanym przez gestapo, utrzymywali kontakty z podziemiem, udzielali pomocy w postaci środków opatrunkowych i lekarstw oddziałom partyzanckim (Piszczek, 1987).

Po II wojnie światowej nastąpiła reorganizacja prowincji. Lata powojenne były trudnym dla Kościoła w Polsce okresem, gdyż stosunki z państwem pogarszały się. Bracia wracali do swoich domów, ale większość ich szpitali została wówczas przejęta przez państwo. Zakonnicy byli odsuwani od swej dotychczasowej pracy i sukcesywnie zwalniani. Z tych względów, bonifratrzy w Polsce zostali zmuszeni zmienić nieco właściwy im profil działalności. Wtedy to właśnie, na szeroką skalę rozpoczęli działalność ziołoleczniczą, z której słyną po dziś dzień. Jest to działalność typowa tylko dla konwentów w naszym kraju. Nie posiada swego odpowiednika nigdzie indziej w Europie, choć bonifratrzy prowadzą wiele aptek, także i w innych państwach.

Punkt zwrotny w działalności polskich braci miłosierdzia, to przybycie w 1945 roku z Wilna¹¹ do Łodzi bonifratrów, którzy od lat prowadzili tam powszechnie znaną aptekę ziołoleczniczą. Bracia umieli zarówno leczyć ziołami, jak też sami potrafili je preparować. Gdy opuszczali swój zabytkowy klasztor w Wilnie wzięli ze sobą zioła i recepty (Łań-Mirowska, 1984).

Należy tutaj dodać, że ojcowie bonifratrzy, pomimo stanowiącej ich główne zajęcie działalności szpitalniczej, leczenie ziołami praktykowali od wieków. W Europie, przez wiele stuleci, ziołolecznictwo było przede wszystkim zajęciem zakonników – niezależnie od rodzaju zgromadzenia.

Zajmując się leczeniem bonifratrzy posługiwali się przede wszystkim lekami własnego pomysłu – sami też je przygotowywali. Wykorzystywali dawne tradycje (najprawdopodobniej także dorobek wiedzy medycznej lekarzy arabskich), jak i własne doświadczenie (Książkiewicz, 1994). „Przy szpitalach zakonnych rozwijały się także apteki, z czasem bardzo słynne, oraz

¹¹ Spowodowane było to likwidacją tamtejszego konwentu.

prowadzone były ogrody z ziołami, gdyż ówczesna farmacja bazowała przede wszystkim na ziołolecznictwie. Konieczność prowadzenia takich aptek oraz kształcenia braci aptekarzy stwierdzona została już w pierwszych konstytucjach zakonnych z 1617 roku¹².

Choć początki powojennej działalności ziołoleczniczej w Łodzi były bardzo trudne, bracia pracowali w ciężkich warunkach, to osób chorych przyjeżdżających po porady lekarskie było coraz więcej. Ziołolecznictwo bonifratrów zyskiwało coraz większy rozgłos. Tak szerokie zainteresowanie spowodowało, że dziś prowadzą oni poradnie i apteki ziołolecznicze już nie tylko w Łodzi, ale także w Warszawie i Krakowie, a na wizyty do nich przyjeżdżają ludzie niemal z całego kraju. Tradycja wsparta nowoczesną wiedzą sprawia, że ich metody leczenia cieszą się wciąż rosnącym zaufaniem chorych.

Jeśli chodzi o działalność bonifratrów związaną z bezpośrednią opieką nad chorymi – w szpitalach i domach opieki, to dopiero z chwilą uruchomienia zakładów opieki społecznej pod zarządem Caritas, nastąpiła w tym zakresie znaczna poprawa. Caritas bowiem rozpoczął działalność w kilku obiektach będących niegdyś własnością zakonu braci miłosierdzia. Od tej pory bracia mogli więc pracować w swoich własnych placówkach, które jednak oficjalnie funkcjonowały jako „własność państwa”.

Dopiero w latach 90. XX w., na mocy przepisów o zwrocie majątku Kościołowi Katolickiemu, obiekty stanowiące odwieczną własność zakonu bonifratrów, zaczęły wracać do swych pierwotnych właścicieli. Od 1 stycznia 1997 roku, po 50 latach udało się odzyskać jeden z przejętych bezprawnie szpitali – w Krakowie. Funkcjonuje on obecnie jako pierwszy niepubliczny katolicki szpital w Polsce. Z dniem 1 stycznia roku 2000 pod zarząd zakonu bonifratrów wrócił też ich szpital w Łodzi (Polak-Pałkiewicz, 2000). Istnieje więc realna szansa na odzyskanie także i pozostałych placówek.

Mówiąc o działalności bonifratrów, czy to w Polsce, czy w Europie, czy też na całym świecie, należy jeszcze raz podkreślić, iż zarówno cała medycyna, jak i samo szpitalnictwo wiele zawdzięcza zakonowi Jana Bożego. „Ich szpitalnictwo od samego początku miało pionierski i wzorcowy wręcz charakter,

¹² R. Piszczyk, *Człowiek,...*, op. cit., s. 93

a jego osiągnięcia, także w zakresie technicznych rozwiązań, naśladowane były i powszechnie wprowadzane¹³.

Z uznaniem spotykały się tworzone przez nich budynki szpitalne ze względu na ich rozplanowanie i organizację. „Prototyp bonifraterskiego szpitala wzniesiony został w 1551 roku w Grenadzie według planów osobiście nakreślonych przez Jana Bożego. Był to czworobok z dwoma wewnętrznymi dziedzińcami, o wielkich, wysokich i widnych salach, jasnych korytarzach, wygodnych szerokich schodach. W sytuacji gdy ówczesne szpitale podobne były do zwyczajnych domów mieszkalnych, o małych oknach i salach, ciemnych i ciasnych – projekt Jana Bożego oraz realizowane według jego wskazówek szpitale bonifraterskie stały się istotnym i wielkim nowatorstwem¹⁴.

Sposób w jaki traktowani i pielęgnowani byli pacjenci, nawet i w odniesieniu do dnia dzisiejszego, można uznać za wzorcowy. „Nowatorska była również (...) segregacja chorych w zależności od choroby, w osobnych salach, podkreślane często zadbanie o osobne łóżka dla każdego. Wreszcie także wysoki stopień higieny, przywiązywanie należytej wagi do czystości zarówno szpitala jak i chorych (...). Także zasady przyjmowania chorych były zupełnie nowe. Pierwszeństwo dawano najbiedniejszym i samotnym oraz najciężej chorym. Przyjmowano ich bez względu na wyznawaną religię czy narodowość oraz rasę i kolor skóry. Wszyscy chorzy byli pielęgnowani i leczeni bezpłatnie¹⁵.

„Warto sobie uświadomić, że ten doskonały regulamin szpitalny [wprowadzony przez braci miłosierdzia], którego nie powstydziliby się żaden najnowocześniejszy szpital współczesny, powstał w XVII w. i od tego czasu był przez bonifratrów wszędzie stosowany, stając się niedoścignionym wzorcem dla całego szpitalnictwa, wyprzedzając i kształtując jego rozwój w czasach gdy medycyna nie знаła jeszcze wielkich osiągnięć XX w.¹⁶.

Oprócz opieki czynnej nad chorymi zakonnicy pracowali nad unowocześnieniem i udoskonaleniem sztuki i techniki medycznej – na przykład prowadzili

¹³ Op. cit., s. 90.

¹⁴ Op. cit., s. 90.

¹⁵ Op. cit., s. 90.

¹⁶ Op. cit., s. 91-92.

szkoły kształcące lekarzy. Pracując nad doskonaleniem metod leczenia bonifratrzy jako pierwsi zastosowali narkozę i rozwinęli rehabilitację. Wiele osiągnęły też w dziedzinie psychiatrii (Łobozek, 1996). Im także zawdzięczamy wprowadzenie do użytku ksiąg z historią choroby czyli pierwowzorów dzisiejszych kart chorobowych pacjentów (Piszczek, 1987).

Osiągnięcia bonifratrów to także i liczne publikacje. Na przykład na przełomie XVIII i XIX w. przyczyniły się one do zwalczania znachorstwa. Przeciwstawiały się wszelkim gusłom, zaklęciom i czarom szeroko wówczas praktykowanym (Piszczek, 1987).

W historii istnienia zakonu na ziemiach polskich, zawsze praca zakonników była wysoko oceniana. „W aktach austriackiej prowincjała, zapisana po zwizytowaniu szeregu bonifraterskich domów i szpitali w Polsce. Pisał: ‘Konwenty polskie tworzą jedną z najpobożniejszych prowincji, z czynną w stopniu godnym podziwu. Zachwycać się możemy bohaterstwem, z jakim bracia pracują dla Boga i bliźnich, i odczuwać głęboką cześć dla narodu polskiego, który przez swoich synów w zakonie świętego Jana Bożego okazał się w niezwyklej mierze szlachetnym’.”¹⁷

Jak widać, już od początku istnienia zakonu, samarytańska działalność bonifratrów nie ograniczała się tylko do samej opieki nad chorymi, ale odegrała także olbrzymią rolę na polu naukowym. Niektóre ze szpitali, na przykład warszawski szpital dla umysłowo chorych pod wezwaniem Jana Bożego¹⁸, cieszyły się bardzo dobrą opinią. Renoma placówek bonifratrów była uzasadniona – w ich zakonie znajdowało się kiedyś wielu wybitnych lekarzy (Wasilewski, 1919).

Zakonnicy idąc za wskazaniem swego założyciela, zawsze starali się kontynuować jego dzieło dostosowując je do wymagań, jakie stawiały kolejne epoki. Warto wiedzieć, iż historia medycyny wymienia dziś Jana Bożego jako prekursora współcześnie pojętego szpitalnictwa, a zwłaszcza humanitarnych metod psychiatrii.

¹⁷ Op. cit., s. 104.

¹⁸ Założony został w 1728 roku. Był to pierwszy szpital psychiatryczny w Warszawie. Istniał do czasu wybuchu Powstania Warszawskiego (Polak-Pańkiewicz, 2000).

Zakon bonifratrów we współczesnym świecie

Zakon Braci Miłosierdzia św. Jana Bożego posiada ustrój naśladowy z gromadzenia zakonne zebrzące, z regułą napisaną przez św. Augustyna (Wasilewski, 1919). Dla pełniejszej realizacji specyficznego celu, zakon zachowuje charakter laicki – dlatego bonifratrzy to przeważnie bracia. Zgodnie jednak z tradycją sięgającą początków z gromadzenia, niektórzy z jego członków przyjmują święcenia kapłańskie¹⁹. Bonifratrzy to zakon czynny. Oznacza to, że na szeroką skalę prowadzi działalność zewnętrzną, na której to właśnie, zgodnie z intencją założyciela zakonu, opierają osiągnięcie doskonałości zakonnicy (Stryjewski, 1961).

Dzisiaj na świecie bonifratrzy posiadają 22 prowincje, 4 delegatury generalne i 6 delegatur prowincjalnych. Bracia są obecni w Europie; Ameryce Północnej – Stany Zjednoczone, Kanada; Ameryce Środkowej – Meksyk, Kuba, Kolumbia; Ameryce Południowej – Ekwador, Wenezuela, Brazylia, Boliwia, Argentyna, Peru, Chile; Afryce; Azji – Izrael, Indie, Wietnam, Korea, Filipiny, Japonia; Oceanii – Australia, Nowa Zelandia, Papua Nowa Gwinea. W zakonie jest prawie 1500 braci z czego około 150 to księża. Bracia pochodzą z 54 państw (Informator zakonu..., 1997).

Wspólnota realizując ideał dawania świadectwa miłości do bliźniego zajmuje się różnymi dziełami. Kiedyś, oprócz właściwych szpitali, prowadzili zakłady dla nieuleczalnie chorych, epileptyków, obłąkanych, domy dla rekonwalescentów oraz wzorcowe apteki, ambulatoria, lecznice dentystryczne (Wasilewski, 1919). Jednak w zmieniającym się świecie, zmienia się i działalność zakonu. Bonifratrzy starają się iść z duchem czasu i dlatego rozszerzają swą działalność. Obecnie posiadają na całym świecie szpitale i placówki medyczne o różnym profilu leczenia, jak instytuty psychiatryczne, szpitale ogólne z podstawowymi specjalnościami, instytuty rehabilitacyjne, instytuty geriatryczne, szpitale dziecięce, ambulatoria, przychodnie specjalistyczne, sanatoria, apteki, a także zakłady kształceniowe, domy noclegowe, parafie, bractwa szpitalne (Książkiewicz, 1994). Po drugiej wojnie światowej bonifratrzy zaczęli rozwijać nowoczesną działalność misyjną (Piszczek, 1987).

¹⁹ Zakon pomimo laickiego charakteru otrzymał zgodę papieża na wyświęcenie swoich członków na kapłanów. Do ich obowiązków należy udzielanie posług religijnych chorym, pełnienie roli kapelanów i spowiedników we własnych domach zakonnych i szpitalach (Stryjewski, 1961). Przy każdym szpitalu powinien być bowiem kapłan, który czuwa nad rozwojem życia duchowego w zakonie (Piszczek, 1987).

Bracia pracują jako lekarze, pielęgniarze, farmaceuci, kapelani szpitalni i pracownicy administracji. W szpitalach bonifratrów na całym świecie pracują również lekarze świeccy, pomagają im także siostry zakonne.

Jako ciekawostkę można by dodać, iż bonifratrzy od przeszło stu lat, bo od 1874, pracują w watykańskiej służbie zdrowia. Między innymi prowadzą tam aptekę (Książkiewicz, 1994).

W Polsce bonifratrzy opiekowali się głównie chorymi na umyśle (Wasilewski, 1919). Ten rodzaj działalności kontynuują także i dzisiaj. Obecnie w naszym kraju bonifratrzy oprócz własnych szpitali w Krakowie i Łodzi, prowadzą również domy pomocy społecznej dla przewlekle chorych pod zarządem Caritas, ośrodki rehabilitacji, domy dla osób starszych, ambulatoria i przychodnie specjalistyczne, poradnie i apteki ziołolecznicze, ośrodki o charakterze socjalnym dla najuboższych – na przykład jadłodajnie. Zajmują się pracą duszpasterską i parafialną (Książkiewicz, 1995).

Współcześnie na terenie Polski istnieją dwie prowincje: Warszawska i Wrocławska. Prowincja Warszawska składa się z konwentów: w Warszawie, Krakowie, Łodzi, Zebrzydowicach, Cieszynie, Katowicach-Bogucicach, Zielonej, Iwonicy, a także domów w Marysinie i Zakopanem (Łań-Mirowska, 1984; Łobożek, 1997). Urząd prowincjała od 1971 roku znajduje się w Warszawie, gdzie został przeniesiony z Krakowa (Łobożek, 1997).

KONWENT BONIFRATRÓW W KRAKOWIE

Dzieje założenia klasztoro-szpitalnego

Pierwsza wspólnota bonifratrów w Polsce powstała w 1609 roku. Krakowski patrycjusz – Walerian Tomburini Wilczogórski – Montelupi, za zgodą Rady Miasta i na prośby mieszczan, sprowadził bonifratrów do Krakowa i przy ulicy św. Jana, róg św. Marka, ufundował im klasztor i szpital. Była to forma podziękowania za wyleczenie króla Zygmunta III Wazy przez bonifratra – brata Gabriela²⁰. Obok ofiarowanego domu, w znacznej mierze dzięki hojności krakowskiego społeczeństwa, możliwe było zaadaptowanie kolejnych budynków²¹. Powstał tam kościół pod wezwaniem św. Urszuli oraz szpital przeznaczony na 14 łóżek. Do publicznego użytku przekazano go w 1610 roku (Łobozek, 1997). „W przeciwieństwie do innych szpitali krakowskich, przeznaczonych w mniejszym lub większym stopniu dla nieuleczalnie chorych, czy wręcz na przytułki dla kalek, ubogich, itp., lub chorych zakaźnych, zakład Braci Miłosiernych stał się pierwszym krakowskim szpitalem o charakterze ogólnym. (...) Było to zgodne z wolą fundatora (...). W początkach XVIII w. szpital dysponował apteką, odpowiednim wyposażeniem i stosunkowo bogatą biblioteką fachową”²². Był jak na istniejące warunki należycie zorganizowany, według wymogów ówczesnego leczenia, co osiągnął dzięki licznym kontaktom ze szpitalami zakonu znajdującymi się w innych prowincjach. Wysoki poziom leczenia gwarantowały kontakty z profesorami Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego (Łań-Mirowska, 1984). Szpital i konwent posiadały licznych darczyńców. Utrzymywały się między innymi dzięki finansowym dotacjom pochodzącym z zapisów testamentowych, legatom i opiece kapituły krakowskiej (Gaertner, 1994).

Wydarzenia polityczne i społeczne drugiej połowy XVII i początku XVIII w., wstrząsnęły egzystencją Krakowa. Pogarszająca się coraz bardziej sytuacja polityczna i kryzys gospodarczy nie sprzyjał rozwojowi konwentu krakowskiego.

²⁰ Patrz: rozdział *Rys historyczny działalności zakonu*.

²¹ W 1578 roku, następnym pod koniec XVII w., a kolejny na początku XVIII (Gaertner, 1994).

²² H. Gaertner, *Brat Gabriel...*, Kraków 1994, s. 19.

Klasztor zaczął popadać w ruinę (Łobożek, 1997). Zwłaszcza po rozbiorze Polski konwent – szpital św. Urszuli coraz bardziej chylił się ku upadkowi (Gaertner, 1994). Na początku XIX w. klasztor, kościół, jak też i pomieszczenia szpitalne znajdowały się w stanie grożącym zawaleniem. Ich remont stał się nieopłacalny (Łobożek, 1997). Przyczyniło się do tego także i to, iż w początkach tego stulecia, szpital bonifratrów, podobnie jak większość krakowskich szpitali, zmuszony był pełnić funkcje lazaretu dla rannych żołnierzy armii austriackiej i rosyjskiej (Gaertner, 1994).

Ograniczone możliwości przestrzenne szpitala, stan jego budynków i finansów, spowodowały, iż austriacki rząd postanowił związać szpital i zakon bonifratrów ze szpitalem św. Łazarza. Jednak plan ten przekreśliło przyłączenia Krakowa do Księstwa Warszawskiego. Staraniem ówczesnych osobistości, w roku 1812 ogłoszony został dekret Fryderyka Augusta, króla saskiego i księcia warszawskiego, na mocy którego zakon przeniósł się do nowej siedziby. Był to dawny klasztor wygasającego zakonu trynitarzy. Znajdował się on przy kościele św. Trójcy na Kazimierzu²³, na rogu obecnych ulic Krakowskiej (dawnej Wielickiej) i Trynitarzkiej, gdzie pozostaje po dziś dzień (Gaertner, 1994). Poza budynkami, bonifratrzy przejmowali znacznej wielkości ogród, otoczony średniowiecznymi murami starego Kazimierza, kamienicę czynszową oraz kapitały i fundusze. Zobowiązani byli w zamian spłacić wszelkie długi trynitarzy i zagwarantować dożywotnie utrzymanie dwóm starym zakonnikom tego zgromadzenia. Warunki darowizny mówiły też o przeznaczeniu pieniędzy ze sprzedaży klasztoru św. Urszuli na remont nowej siedziby (Gaertner, 1994). Jednak przejęte budynki były w bardzo złym stanie i zakonnicy mieli poważne problemy z doprowadzeniem obiektu do użytku (Książkiewicz, 1995).

„O przeniesieniu szpitala na Kazimierz pisał w swych wspomnieniach Ambroży Grabowski: ‘Dziwne też miał przeznaczenie kościół ich w Krakowie. Długo dosyć był przytułkiem dla chorych to trwało do roku 1812/13. Najprawdopodobniej z tego powodu, aby przenieść z pośrodku miasta, z zacieśnionego miejsca do gmachu więcej na otwartym powietrzu leżącego, zdecydowano się, aby tenże

²³ Późnobarokowy kościół bonifratrów pod wezwaniem św. Trójcy na krakowskim Kazimierzu wybudowano w latach 1752-1758.

wyprowadzić na Kazimierz do gmachu po ks. trynitarzach; bo ten, nie będąc tyłu gmachami obstawiony, stosowniejszy jest do tego, niż dom przy ul. Św. Jana’.”²⁴

Nowo objęta siedziba budziła mieszane wrażenia. „Przejęty przez Bonifratrów kościół Trynitarzy pod wezwaniem Św. Trójcy, zbudowany w latach 1752-1758 przez Franciszka Placidiego, jest może najlepszą późnobarokową budowlą w stylu Borrominiowego w Krakowie. Natomiast przybudowany do kościoła od północnej strony klasztor jest skromnym jednopiętrowym budynkiem z wewnętrznym dziedzińcem, kontrastującym z bogactwem architektury kościoła. Budynki te, służące od 1809 roku za magazyny wojskowe, pełne gnijącej słomy i siana, były pozbawione dachów, podłóg, drzwi, okien i pieców. Remont trwał do 1820 roku, po czym w dawnym, potrynitarzkim refektarzu uruchomiono wpiery 10 i następnie 12-łóżkową salę dla chorych”.²⁵

Przeniesienie bonifratrów na Kazimierz, z jednej strony dawało im lepsze perspektywy rozwojowe działalności szpitalnej i zakonnej, z drugiej jednak strony wiązało się ze spadkiem znaczenia, jakie posiadali w dawnym miejscu. Szpital bonifratrów stał się szpitalem peryferyjnym i podrzędnym (Gaertner, 1994). Nie zdobył już takiego znaczenia i rozgłosu jakim cieszył się w wieku XVII. Stał się najmniejszym szpitalem krakowskim (Komitet Organizacyjny..., 1972).

Na skutek rozbiorów klasztor krakowski został odcięty od wielu innych konwentów polskich, a także od znajdującej się w Warszawie siedziby prowincjała. Zarządzanie konwentem i szpitalem przeszło w ręce świeckie. Przez znaczną część XIX w. klasztor i szpital pozostawały przedmiotem konfliktów i sporów pomiędzy ówczesnymi władzami świeckimi i duchownymi. Dotyczyło to zarówno spraw naboru, liczby i kształcenia zakonników, jak i administracji i funkcjonowania szpitala, a nawet zachowania muru starego Kazimierza, który okalał posesję bonifratrów. Poprawę sytuacji przyniosła reorganizacja szpitalnictwa krakowskiego w latach 1839-1840 i 1866-1868, kiedy to uregulowano sprawy administracyjne (Gaertner, 1994). W znacznej mierze przyczynił się do tego nowy prezydent Krakowa – Józef Dietel.

Sytuacja finansowa konwentu zaczęła się poprawiać, choć w pewnym momencie niewiele brakowało, a szpital przestałby istnieć (Książkiewicz, 1995).

²⁴ H. Gaertner, *Brat Gabriel...*, op. cit., s. 23-24.

²⁵ Op. cit., s. 24.

Groźbie upadku konwentu i szpitala krakowskiego zapobiegła pomoc zakonu oraz wcielenie go do prowincji austriackiej. Finansowa i kadrowa pomoc prowincji, innych konwentów, społeczeństwa, pozwoliła na poprawę stanu i wyposażenia szpitala (Łobozek, 1997).

Pomyślny okres działalności konwentu rozpoczął się z chwilą wybrania na przeora ojca Lactusa Bernatka. Miało to miejsce w 1891 roku (Łań-Mirowska, 1984). Nowy przeor był osobą bardzo energiczną i pracowitą, o dużym talencie organizacyjnym. Korzystając z przychylności krakowian i hojności licznych dobroczyńców, przeor powziął decyzję budowy nowego szpitala, gdyż warunki pracy w dotychczasowym obiekcie stawały się coraz trudniejsze. Użytkowany dotąd szpital był bowiem zbyt mały.

Początkowo pomysł ten wydawał się nierealny. Aby nagłośnić przedsięwzięcie, przeor postanowił na łamach krakowskich gazet zapoznać mieszkańców miasta ze swymi planami i zainteresować ich nową inwestycją (Łań-Mirowska, 1984). W tym właśnie czasie w Krakowie wybuchła epidemia ospy i cholery. Ponieważ bracia bardzo ofiarnie ratowali chorych, mieszczanie i władze miasta doceniając ich trud, zdecydowali się wspomóc finansowo budowę projektowanego szpitala (Książkiewicz, 1995).

W październiku 1898 roku zatwierdzono plany budowy, których autorem był znany architekt krakowski, profesor Krakowskiej Wyższej Szkoły Techniczno-Przemysłowej, Teodor Talowski (Gaertner, 1994). Budowa szpitala trwała 8 lat i borykała się z wieloma trudnościami (Komitet Organizacyjny..., 1972). Uroczyste otwarcie Jubileuszowego Szpitala imienia Franciszka Józefa I przy ulicy Trynitarzkiej nastąpiło 7 października 1906 roku²⁶ (Książkiewicz, 1995).

Nowy szpital był w stanie przyjąć najpierw 100, a wkrótce 117 pacjentów. Posiadał oddział internistyczny – chorób wewnętrznych, chirurgiczny, skórno-weneryczny, pododdział gruźliczy oraz dysponował specjalistycznymi przychodniami (Gaertner, 1994): chorób wewnętrznych, chirurgiczną, oczną, skórą, stomatologiczną (Komitet Organizacyjny..., 1972). Personel nowego szpitala,

²⁶ Przeor Bernatek wykorzystał przypadające właśnie obchody 50-lecia panowania cesarza austriackiego Franciszka Józefa I. Wybudowanie nowego szpitala, stanowiło formę uczczenia jubileuszu monarchy (Książkiewicz, 1995).

oprócz braci zakonnych, składał się z najlepszych lekarzy krakowskich. Dzięki dobremu wyposażeniu i wykwalifikowanemu personelowi, szpital bonifratrów posiadał opinię najnowocześniejszego i najlepszego szpitala na ziemiach południowej Polski (Książkiewicz, 1994). Nowy szpital „stał się wzorcową placówką lecznictwa publicznego, wzbudzającą podziw i szacunek świata lekarskiego”²⁷. Już w rok po otwarciu X Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich przyznał szpitalowi złoty medal za jego wzorowe urządzenie (Informator Szpitala..., 1998).

W 1910 roku konwent krakowski zakupił leżący niedaleko od Krakowa majątek i dworek w Zielonej. Miał tu powstać „Dom dla rekonwalescentów w połączeniu z pensjonatem dla starszych samotnych osób z inteligencji potrzebujących pieczołowitej opieki”. Zielona była podporą szpitala i konwentu w trudnych latach – między innymi podczas obydwu wojen światowych²⁸ (Łobożek, 1997).

Podczas I wojny światowej, w 1914 roku, wzorowo i nowocześnie urządzony szpital bonifratrów, zajęło wojsko austriackie na wojenny szpital zakaźny. W roku 1921 obiekt w stanie kompletnej ruiny – zniszczony i ograbiony, oddano bonifratrom (Komitet Organizacyjny..., 1972). Bracia uruchomili go ponownie w 1923. W kolejnych latach podlegał dalszym przebudowom i rozbudowie tak, iż liczba łóżek wzrosła do 200 (Gaertner, 1994). Gdy krakowski konwent wrócił do odtworzonej w 1922 roku prowincji polskiej, zakonnicy podjęli ponownie starania unowocześnienia szpitala (Książkiewicz, 1994). W 1928 roku szpital posiadał pięć oddziałów: chirurgiczny, chorób wewnętrznych, chorób oczu, chorób uszu, nosa i gardła, chorób skórnych (Komitet Organizacyjny..., 1972). Zamierzano wybudować nowy pawilon, ale wybuch II wojny światowej uniemożliwił zrealizowanie tych planów (Łobożek, 1997).

Podczas II wojny światowej szpital krakowski był jedynym szpitalem, gdzie przez cały okres okupacji ludność Krakowa mogła się leczyć bez ograniczeń. Choć początkowo został zajęty przez Niemców, jednak staraniem Rady Głównej Opiekuńczej i ówczesnego przeora, szpital pozostał w rękach zakonników. Powstała tu

²⁷ R. Piszczek, *Człowiek...*, op. cit., s. 108.

²⁸ W 1950 roku gospodarstwo upaństwowiono, braciom pozostawiono jedynie ogród. W 1977 otwarto Dom Opieki Społecznej Caritas. W latach 80. odnowiono i rozbudowano tamtejsze budynki, m. in. kaplicę – kościół, wybudowano pawilon rehabilitacyjny (Łobożek, 1997).

baza ruchu oporu, udzielano schronienia poszukiwanym przez gestapo (Łobożek, 1997). W czasie wojny, w szpitalu utworzono oddział neurologiczny i ginekologiczny (Komitet Organizacyjny..., 1972). Szpital zatrudniał lekarzy fachowców i studentów medycyny, którym stwarzał warunki do pracy i nauki. Obiekt ten był jedyną „oazą polską” w szpitalnictwie krakowskim (Gaertner, 1997).

Pod koniec wojny, w 1945 roku, podczas detonacji mostu na Wiśle przez wycofujących się Niemców, szpital i pozostałe budynki należące do klasztoru zostały poważnie uszkodzone. Bracia nie przerywając pracy rozpoczęli remont. Jednak już w marcu 1945 roku, gdy kończył się remont, władza ludowa rozpoczęła upaństwowienie szpitala (Książkiewicz, 1995).

Po wojnie z dniem 1 stycznia 1949 roku szpital został zaliczony do społecznych zakładów służby zdrowia. Placówka straciła swoją samodzielność i przeszła pod zarządek miasta Krakowa. Potem na dwa lata przejęła ją Akademia Medyczna. Zostały wtedy utworzone dwa zasadnicze oddziały: chirurgiczny i chorób wewnętrznych (Komitet Organizacyjny..., 1972). Szpital liczył wówczas 235 łóżek (Gaertner, 1997). W 1952 roku ponownie objęło go miasto – zachowując jego strukturę i liczbę oddziałów, oraz nadając mu imię Edmunda Biernackiego²⁹ (Łobożek, 1997).

Nowa dyrekcja uniemożliwiła braciom pracę w szpitalu. Jednym z pierwszych jej posunięć była likwidacja etatu kapelana szpitalnego. Zamurowano przejście łączące klasztor ze szpitalem i ogrodem. Zakonnikom zakazano wstępu na teren szpitala. Rozpoczęły się kolejne zwolnienia pracujących jeszcze braci. W 1954 roku z 43 zakonników pracowało tylko 10, ale już wkrótce usunięto i tych ostatnich. Sytuacja materialna zakonników stawała się coraz trudniejsza. W tych warunkach bonifratrzy zajęli się opieką nad chorymi w ich domach (Książkiewicz, 1995).

W 1961 roku rozpoczęto stopniową modernizację szpitala (Gaertner, 1997). Powstał wtedy oddział chirurgii naczyń krwionośnych (Komitet Organizacyjny..., 1972). Powoli stosunek władz do zakonu zmieniał się. Represje komunistyczne trwały do 1962 roku (Książkiewicz, 1995).

²⁹ E. Biernacki 1866-1911. Profesor patologii ogólnej. Zasłynął jako wybitny znawca zagadnień przemiany materii. Jego liczne prace naukowe mają trwałą wartość w literaturze medycznej. Najważniejsze z nich dotyczą patologii krwi, fizykalnego badania serca i neuropatologii (Komitet Organizacyjny..., 1972).

Od początku lat 80. krakowskie Pracownice Konserwacji Zabytków przystąpiły do gruntownego remontu zabytkowego klasztoru i kościoła ³⁰. Konwent zaczął wracać do życia (Książkiewicz, 1995). W budynku klasztoru zakonnicy uruchomili przychodnię i aptekę ziołoleczniczą.

Przemiany lat 90. XX w. zainicjowały starania bonifratrów o odzyskanie szpitala. Po długich pertraktacjach przeor i wojewoda krakowski podpisali umowę, w której obie strony zrzekały się wzajemnych roszczeń, a 1 stycznia 1997 roku bracia miłosierdzia odzyskali swój szpital. W tym momencie liczył on 177 łóżek (Gaertner, 1997). Od tej pory krakowski obiekt, który za patrona wybrał sobie wyniesionego w 1996 roku przez Jana Pawła II, św. Jana Grande³¹, funkcjonuje jako pierwszy niepaństwowy szpital w powojennej Polsce (Łobożek, 1997).

Odzyskanie krakowskiego szpitala to znaczący element powrotu bonifratrów do ich działalności. Pomny wielowiekowej tradycji szpital pragnie i dziś służyć chorym, jako obiekt w pełni nowoczesny, dobrze wyposażony i sprawnie działający. Obecnie w krakowskim szpitalu bonifratrów chorzy leczeni są na oddziałach:

1. Chirurgii Naczyń (powstał w 1961 roku, jest jednym z pierwszych oddziałów chirurgii naczyń (angiochirurgii) w Polsce, liczy 30 łóżek).
2. Chirurgii Ogólnej (chirurgia była ściśle związana ze szpitalem bonifratrów od początków jego istnienia; tu pracowali wybitni krakowscy chirurdzy, często dzieląc prace w tym szpitalu z profesurą Uniwersytetu Jagiellońskiego; obecnie oddział liczy 45 łóżek).
3. Anestezjologii i Intensywnej Terapii (istnieje od 1982 roku, 4-łóżkowy).
4. Chorób Wewnętrznych z salą Intensywnej Opieki Kardiologicznej (53 łóżka).

Ponadto istnieje tak zwany Ośrodek Diagnostyczno-Lecznicy „Chirurgia Jednego Dnia” (12 łóżek) (Informator Szpitala, 1998).

Oddziały prowadzą własne przychodnie przyszpitalne, które świadczą

³⁰ 5.V.1931 za zabytek pod ochroną prawną uznano należący do bonifratrów kościół i klasztor, 10.V.1976 – szpital. Zabytkiem jest także mur obronny z XIV w. przy ul. Podgórskiej, gdyż stanowi on fragment układu urbanistycznego Kazimierza, który objęto ochroną już 23.II.1934. (Na podstawie wywiadu w Urzędzie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie).

³¹ Reformatora systemu medyczno-opiekuńczego, zakonnika oddanego służbie chorym (Informator Szpitala, 1998).

fachową pomoc lekarską, a w razie potrzeby wykonują zabiegi ambulatoryjne. Szpital posiada dobrze wyposażone i przygotowane zaplecze diagnostyczne (laboratorium – badania analityczne, pracownia RTG i USG, pracownia endoskopowa) (Informator Szpitala, 1998).

Pomoc pielęgniarską w szpitalu pełni nowicjat zakonu bonifratrów, zarówno prowincji Warszawskiej, jak i Wrocławskiej, oraz siostry szarytki, felicjanki, dominikanki.

Założenie ogrodowe

Na liczącym około 2,8 ha obszarze założenia klasztorno-szpitalnego należącego do zakonu bonifratrów znajdują się dwa ogrody. Duży ogród – nazywany ogrodem szpitalnym, oraz niewielki ogród wirydarszowy. Jednak tylko duży ogród znajduje się w ewidencji zabytkowych założeń ogrodowych i posiada swoje opracowania³². Niewykluczone, iż jest to spowodowane tym, że kompozycja ogrodu wirydarszowego praktycznie nie przetrwała do dnia dzisiejszego. To, co obserwujemy, to aranżacja współczesna. W zasadzie brak materiałów archiwalnych dokumentujących kompozycję wirydarsza i jej przemiany.

Ogród szpitalny, w zależności od czasu w jakim były sporządzane powyższe opracowania i dokumentacja³³, figuruje pod różnymi nazwami: „ogród klasztorny bonifratrów”, „ogród szpitala bonifratrów”, „ogród klasztorny oo. Bonifratrów”, nazywany był też „parkiem klasztornym”.

Powstał on jako ogród użytkowy przy klasztorze trynitarzy (pierwsze dokumenty w których pojawia się wzmianka na jego temat pochodzą z XVIII w.). W formie jaką obserwujemy współcześnie zakomponowany został po 1898 roku, w związku z budową szpitala. Niewykluczone, iż wpływ na jego układ wywarł

³² Spis parków i ogrodów zabytkowych w Polsce. Stan na rok 1991, Ogrody nr 1, Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych, Warszawa 1992; Swaryczewska M., Fabijanowska-Sałas K., Ewidencja Zabytkowych Założeń Zielonych Miasta Krakowa – Ogród Szpitala Bonifratrów, Zakład Architektury Krajobrazu Instytutu Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Politechniki Krakowskiej, Kraków 1983; Analiza i ocena wartości zabytkowych założeń zieleni – ogród klasztorny bonifratrów, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa 27.V.1985

³³ W latach powojennych przejęło go bowiem państwo; obecnie ogród wraz ze szpitalem wrócił do swych pierwotnych właścicieli – zakonu bonifratrów.

architekt Teodor Talowski albo ówczesny przeor klasztoru – ojciec Lactusa Bernatek. Obecnie obiekt określany jest jako ogród kuracyjny o cechach secesyjnych, z kompozycją nieco zatartą (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Ewolucja układu przestrzennego

FAZA 1: Obejmuje okres od powstania obiektu, aż do ograniczenia jego zasięgu w kierunku wschodnim, poprzez wytyczenie ulicy Mostowej.

W latach 1683-1688 do Polski przybywa zakon trynitarzy. Zakonnicy osiadają na krakowskim Kazimierzu³⁴, gdzie starosta oświęcimski darowuje im swoją kamienicę. Prawdopodobnie w tym samym mniej więcej czasie, powstaje także i ogród przyklasztorny. Zgodne byłoby to z dążeniem klasztorów do zapewnienia sobie samowystarczalności, poprzez produkcję żywności we własnych ogrodach użytkowych. W 1690 ma miejsce konsekracja pierwszego kościoła pod wezwaniem św. Trójcy. W latach 1752-1759 powstaje nowy barokowy kościół według projektu F. Placidiego³⁵.

Na Planie Kołłątajowskim Krakowa z 1785 roku³⁶ teren założenia klasztornego podzielony jest wyraźnie na dwie części. Pierwsza z nich obejmuje budynki klasztorne (wraz ze znajdującym się w ich obrębie prostokątnym wirydarzem) oraz usytuowany na tyłach kościoła dziedziniec gospodarczy. Druga – to czterokwaterowy ogród z krzyżującymi się alejami³⁷ oraz dwoma budynkami, prawdopodobnie gospodarczymi. Ogród, który w swym zarysie przypomina założenie współczesne, otoczony jest murem. Jego południową

³⁴ Kazimierz zachował do końca XVIII w. znaczne przestrzenie terenów zielonych nie zabudowanych, które zamienione były na ogrody, łąki, pola i pastwiska (Stępniewska, 1973).

³⁵ O. M. Twardowski, przeor konwentu oo. Bonifratrów w Krakowie, Działalność Konwentu i Szpitala oo. Bonifratrów w Krakowie w latach 1812-1954, oraz A. Grabowski, Kraków i jego okolice, Kraków 1866 s. 195 (za: Swaryczewska M., Fabijanowska-Sałas K., Ewidencja Zabytkowych Założeń Zielonych Miasta Krakowa – Ogród Szpitala Bonifratrów. Zakład Architektury Krajobrazu Instytutu Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Politechnik Krakowskiej, Kraków 1983, s. 3.

³⁶ Plan Kołłątajowski Krakowa z 1785 roku sporządzony staraniem Hugona Kołłątaja, ówczesnego rektora Akademii Krakowskiej zwanej Szkołą Główną Koronną; sekcja 1: Kazimierz i Stradom (za: Rocznik Krakowski 1977, tom XLVIII; Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa

³⁷ Według Bogdanowskiego oznaczenia drzew na tym planie są „niestety z reguły enigmatyczne, a nawet po części wątpliwe” (Bogdanowski J., Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, Warszawa 1997).

granicę wyznaczają mury Kazimierza. W południowo-zachodnim narożniku założenia widoczne są kamienice i wydłużony ogród, który najprawdopodobniej jednak nie należał do klasztoru. Od strony wschodniej i częściowo północnej, ogród sąsiadował z polami uprawnymi. Na planie zaznaczona jest także Brama Wielicka, u wylotu ulicy Wielickiej³⁸, prowadząca do drewnianego mostu na Wiśle. Droga do przeprawy rzecznej, wraz z kilkoma niewielkimi budynkami, poprzez mury kazimierskie sąsiadowała z terenem ogrodu klasztornego.

Podobny układ ogrodu, jego kształt i kompozycja, widoczny jest także na planie z „Tek” profesora Ciołka³⁹.

Na pochodzącym z 1796 roku Planie Mosano i Chavanne⁴⁰, układ założenia i rozmieszczenie elementów jest podobne do stanu przedstawionego na Planie Kołłątajowskim. Założenie podzielone jest bowiem na dwie części, z wyraźnym dziedzińcem i kilkoma budynkami gospodarczymi. Przedstawiony ogród jest tym razem wielokwaterowy. Posiada dwie główne, równoległe aleje zorientowane w kierunku wschód-zachód oraz liczne ścieżki poprzeczne o przebiegu północ-południe. W wirydarzu, widoczna jest jedna ścieżka, przebiegająca po jego obrzeżu.

Wygląd kościoła, klasztornych budynków i ogrodu przedstawia pochodząca z drugiej połowy XVIII w.⁴¹ akwarela, prawdopodobnie autorstwa Józefa Pilca⁴² (Bogdanowski, 2000). Bogdanowski opisuje ją następująco: „Rokokowe ogrody stały się również częścią założeń klasztornych. Unaocznia to świetnie obraz z epoki (ok. poł. XVIII w.), na którym przedstawiono ogrody przy klasztorze Bonifratrów w Krakowie. Widać tu wirydarz z kolistymi parterami kwiatowymi,

³⁸ Była to ważna droga wylotowa z miasta (Bieniarzówna, 1979).

³⁹ Lokalizacja miejska klasztoru oo. Trynitarzy (1739-1750) według planu z 1785 na podkładzie współczesnego planu miasta 1:5000 (w:) Teki Ciołka, Kraków – Kazimierz, Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa

⁴⁰ Plan Krakowa z przedmieściami z roku 1796 zdjęty i wyrysowany przez Mosano i Chavanne, sekcja 15; Archiwum Państwowe Miasta Krakowa, Oddział Dokumentacji Technicznej i Materiałów Kartograficznych.

⁴¹ Taką datę sugeruje Bogdanowski. Akwarela musiała jednak powstać później, gdyż na namalowany na niej napis, widoczny nad klasztornym wejściem, mówi: „Szpital Braci Miłosierdzia”. Bonifratrzy zaś, jak wiadomo, osiedli tu na początku XIX w. – w roku 1812.

⁴² Oryginał znajduje się w posiadaniu krakowskiego klasztoru bonifratrów.

za nim swobodnie uformowany ogród ozdobny, a w głębi sad i ogród użytkowy dopełniający całości założenia⁴³.

Plan senacki z roku 1802-1808⁴⁴, podobnie jak plany wcześniejsze, także akcentuje rozdzielenie obiektu na dwie części. Plan ten, choć może mniej dokładny, przypomina bardzo Plan Mosano i Chavanne. Identycznie jak poprzedni, przedstawia zarys poszczególnych budynków – klasztoru, kościoła, budynków gospodarczych oraz przyległych kamienic z ogrodami. Natomiast ogród klasztorny wyrysowany jest tutaj bardzo ogólnie. W zasadzie widoczna jest jedynie aleja główna, o przebiegu wschód-zachód.

Warto w tym miejscu wspomnieć, iż zarówno na Planie senackim, jaki na Planie Mosano i Chavanne, widoczny jest drewniany most na Wiśle. Dojazd do niego odbywał się ulicą Wielicką (obecna Krakowska).

W 1812 obiekty klasztorne wygasającego zakonu trynitarzy przejmują boni-fratrzy.

Około 1850 roku następuje wytyczenie przebiegu ulicy Mostowej. Prowadziła ona od kazimierskiego rynku (obecny Plac Wolnica) do nowego, stałego mostu na Wiśle – Mostu Podgórskiego⁴⁵.

W FAZIE 1 następuje rozwój terytorialny założenia, które początkowo stanowiła tylko jedna działka przy ulicy Krakowskiej. Pod koniec tego okresu, teren założenia obejmował obszar zbliżony do obecnego (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983). W pewnym momencie był on nawet wysunięty jeszcze dalej na wschód. Jednak budowa nowego mostu, a co się z tym wiąże wytyczenie ulicy Mostowej z rogatką miejską, ostatecznie określiło zasięg założenia w kierunku wschodnim.

Na terenie założenia tego okresu, wyraźnie można wyodrębnić dwie części. Pierwsza (zachodnia) – związana z budynkami klasztorными i gospodarczymi,

⁴³ J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne. Historia i problemy rewaloryzacji*, Warszawa 2000, s. 257.

⁴⁴ Plan Krakowa tzw. senacki wykonany przez I. Enderle z 1802-1808 roku, sekcja 70; Archiwum Państwowego Miasta Krakowa, Oddział Dokumentacji Technicznej i Materiałów Kartograficznych.

⁴⁵ „Za Kazimierzem, już na drugim (prawym) brzegu Wisły, leży Podgórze (...). Łączył je z Kazimierzem piękny most drewniany, przez rząd austriacki wystawiony, który zerwał pamiętny i nadzwyczajny wylew Wisły roku 1813 (...). Teraz na miejscu jego poniżej trochę ku wschodowi stanął za rządu wolnego miasta most murowany na filarach ciosowych”. (A. Grabowski, *Kraków i jego okolice*, Kraków 1866, s. 33-34). Most Podgórski otwarto w grudniu roku 1850 (Bieniarzówna, 1979).

druga (wschodnia) – zajmowana przez ogród o charakterze użytkowo – ozdobnym (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

FAZA 2: Obejmuje okres od momentu wytyczenia ulicy Mostowej do budowy nowego szpitala i zakupu folwarku w Zielonej.

Plan katastralny Krakowa z 1856 roku⁴⁶ ukazuje wschodnią granicę ogrodu ograniczoną już przebiegiem ulicy Mostowej. W południowo-wschodnim narożniku założenia znajduje się rogatka miejska. Ogród pocięty jest trzema podłużnymi (w tym wyraźna aleja główna) i dwoma poprzecznymi ścieżkami na kwatery o różnej wielkości. W porównaniu do poprzednich planów, układ alejek jest trochę inny. Po środku ogrodu, na wspomnianej alei głównej, znajduje się kolisty placyk – niewykluczone, iż usytuowana była tam altana (Swaryczewska, Fabijanowska, 1983). Podział funkcjonalny założenia na dwie części, pozostaje nadal taki sam. Należy dodać, iż w obrębie wirydarza wyraźnie zaznaczone są dwie krzyżujące się pod kątem prostym ścieżki.

Plan ten, oprócz nowego mostu, przedstawia również stary most drewniany. Widoczne są także puste jeszcze parcele po drugiej stronie ulicy Mostowej, w miejscu dotąd zajmowanym przez pola uprawne.

W drugiej połowie XIX w. powstają liczne ryciny (prawdopodobnie kopie akwareli R. Alta), których tematem jest widok Krakowa, jego panorama, wykonana od strony Podgórza (Banach, 1983). Na pochodzącej z 1866 roku litografii autorstwa J. Brydaka⁴⁷, na terenie ogrodu klasztornego bonifratrów, brak wysokiej zieleni. Może to świadczyć o pełnionej wówczas przez ogród funkcji użytkowej. Prawdopodobnie istniał tu sad z niskimi drzewami owocowymi i warzywnik (Swaryczewska, Fabijanowska, 1983). Na powstałej kilka lat później, bo w 1875 roku, litografii G. Ebenhusena⁴⁸, wyraźnie daje się już zaobserwować kilka wyższych drzew. Ponadto na pierwszym planie widoczny jest także nieuregulowany,

⁴⁶ Plan katastralny Krakowa z 1856 roku w skali 1:2880; Archiwum Państwowe Miasta Krakowa, Oddział Dokumentacji Technicznej i Materiałów Kartograficznych.

⁴⁷ Brydak J., Widok Krakowa od Podgórza, 1866 (za:) Banach J., Dawne widoki Krakowa, Kraków 1983, s. 131.

⁴⁸ Ebenhusen G., Widok Krakowa od Podgórza. Kazimierz. Szczegół widoku. 1875 (za:) Banach J., op. cit., s. 133.

naturalny brzeg rzeki z licznymi małymi budynkami (Banach, 1983).

Szkic pomiarowy do planu Wojciecha Konarzewskiego z 1878⁴⁹ ukazuje kompozycję ogrodu niemal identyczną, jak na planie katastralnym Krakowa z 1856 roku (układ alejek, podział założenia na dwie części, rozmieszczenie budynków gospodarczych). Ponadto na szkicu tym wyraźnie zaznaczono znajdującą się poza murami roгатkę miejską, Most Podgórski oraz pozostałości dawnego mostu drewnianego, w postaci fragmentu przęsła przy brzegu⁵⁰. Po przeciwnej stronie ulicy Mostowej zaznaczone są też nowo wybudowane kamienice.

Między 1891 a 1895, za kadencji ojca Bernatka, gdy rozpoczęto budowę nowoczesnego szpitala Jubileuszowego imienia cesarza Franciszka Józefa I, „ogród otoczono murem, wystawiono nowe budynki gospodarcze”⁵¹.

W 1898 ukończono budowę nowego szpitala bonifratrów projektu Teodora Talowskiego. Okazały budynek przylegający do klasztoru, zamknął północną granicę ogrodu. Szpital od strony głównego wejścia, ukazany jest na pochodzącej z roku 1899 akwareli, autorstwa Talowskiego⁵². W tle widać wysokie drzewa rosnące na terenie ogrodu klasztorno-szpitalnego. Przed wejściem do szpitala widoczny jest duży plac. Na osi głównego wejścia, tu gdzie dziś przebiega ulica Bonifraterska, stoi pomnik cesarza Franciszka Józefa. Nie wiadomo, czy pomnik ten był tylko projektem, czy też istniał faktycznie.

To samo ujęcie – czyli widok szpitala od frontu, ukazują dwie inne akwarele, niewiadomego autorstwa, pochodzące prawdopodobnie z przełomu XIX i XX w., licznie reprodukowane w różnych opracowaniach dotyczących bonifratrów. Na obydwu rysunkach przed wejściem do szpitala znajduje się okazały, bardzo ozdobny klomb z kwiatów i krzewów oraz rząd niewysokich drzew o kulistych koronach, rosnących wzdłuż fasady budynku szpitalnego. Akwarele różnią się między sobą przedstawieniem owego klombu. Ponadto na jednej z nich

⁴⁹ Szkic pomiarowy do planu Wojciecha Konarzewskiego 1878, 1:1000, Sekcja „Kazimierz Nr 5” (za:) Kraków. Kazimierz ze Stradomiem i dawną łąką św. Sebastiana. Studium historyczno-urbanistyczne. Tom III, Cz. I, il. I-1-74; Pracownia Konserwacji Zabytków. Oddział w Krakowie. Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej.

⁵⁰ Ulica Wielicka utraciła swe dominujące znaczenie na rzecz ulicy Mostowej, która jako jedyna w tych okolicach prowadziła teraz na przeprawą przez rzekę.

⁵¹ Łań-Mirowska, Bonifratrzy w Polsce, Rzym 1984, s. 34.

⁵² Oryginał znajduje się w posiadaniu krakowskiego konwentu bonifratrów.

ukazany jest zakonnik i żebrak⁵³, a na drugiej spacerujące postacie, zakonnicy i konna karetka pogotowia⁵⁴. Tak, jak w przypadku akwareli Talowskiego, tak i tutaj, nie wiadomo ile z tego co zostało ukazane jest prawdą, a ile fikcją.

Prawdopodobnie pod koniec XIX w., powstała na terenie ogrodu neoromańska kaplica przedpogrzebowa⁵⁵ (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983). Jej wygląd ukazuje barwna akwarela autorstwa Józefa Kraszewskiego⁵⁶, pochodząca z drugiej połowy XIX w.. Przedstawiona na rysunku kaplica pogrzebowa otoczona jest niskim, ozdobnym ogrodzeniem. W tle widać fragment muru kaziemierzowskiego. Przed kaplicą znajdują się klomby kwiatowe, które są symetrycznie rozmieszczone wzdłuż prowadzącej ku jej wejściu ścieżki. W pobliżu rosną wysokie drzewa.

W roku 1905 w ogrodzie szpitalnym, na wprost wejścia do budynku, na jego osi głównej, ustawiono pamiątkową figurę Matki Bożej uzdrowicielki chorych⁵⁷. Szpital od strony ogrodu, wraz z ową figurą, w otoczeniu ozdobnych klombów i obwódek kwiatowych, krzewów i drzew, ukazany jest na niewiadomego autorstwa akwareli, pochodzącej według wszelkiego prawdopodobieństwa z początku XX w.⁵⁸.

Na skutek regulacji rzeki w 1910 roku⁵⁹, klasztor krakowski, którego gospodarstwo przylegało do brzegów Wisły, utracił większą część swojej ziemi ornej, ogrodu i sadu. Znaczną powierzchnię ogrodu zajął ponadto budynek nowego szpitala. Ponieważ szpital nadal leczył ubogich chorych bezpłatnie, a liczba pacjentów wzrosła, zapotrzebowanie na żywność zwiększyło się i wyżywienie stało się bardzo istotną sprawą. Aby nie pozbawić szpitala udogodnień jakie

⁵³ Oryginał znajduje się w posiadaniu krakowskiego konwentu bonifratrów.

⁵⁴ Bieniarzówna J., *Dzieje Krakowa*. Kraków w latach 1796-1918, Kraków 1979, s. 354.

⁵⁵ Według innych źródeł kaplica przedpogrzebowa w ogrodzie powstała w 1930 roku (Gaertner H., *Medyczna i charytatywna działalność krakowskiego szpitala – konwentu Braci Miłosierdzia*, Kraków 1997, s. 33).

⁵⁶ Oryginał znajduje się w posiadaniu krakowskiego konwentu bonifratrów.

⁵⁷ Wystawiono ją na pamiątkę 40-lecia pracy zakonnej i społecznej o. L. Bernatka – według napisu na cokole figury.

⁵⁸ Oryginał znajduje się w posiadaniu krakowskiego konwentu bonifratrów.

⁵⁹ Uregulowanie Wisły było sprawą bardzo pilną, gdyż wylewy rzeki nękały ludność co kilka lat. W lipcu 1903 roku miała miejsce katastrofalna powódź – największa od 1813 roku. Wkrótce więc na brzegach Wisły pod Kazimierzem wzniesiono wysokie, kamienne bulwary (Bieniarzówna, 1979).

dawało gospodarstwo rolne, ówczesny przeor postanowił jak najszybciej nabyć jakiś majątek ziemski, który znajdowałby się w okolicach Krakowa. W 1913 roku bonifratrzy kupili więc majątek w Zielonej. Przeniesiono tam gospodarstwo z Kazimierza – urządzono ogród warzywny, sad, zakupiono też inwentarz. Wkrótce gospodarstwo zaczęło przynosić realny dochód w postaci płodów rolnych i innych artykułów żywnościowych (Łań-Mirowska, 1984).

Przy tych wszystkich zmianach bracia dostrzegali także potrzebę urządzenia ogrodu rekreacyjnego dla chorych (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983). W momencie przeniesienia gospodarstwa do Zielonej, ogród przy szpitalu zaczął więc pełnić funkcję wyłącznie ogrodu o charakterze wypoczynkowym.

W FAZIE 2 następuje całkowita zmiana układu przestrzennego założenia. Na skutek powstania nowego szpitala, dochodzi bowiem do zmiany przeznaczenia ogrodu, a co się z tym wiąże, zmiany jego kompozycji. Przy tak reprezentacyjnym obiekcie musiał się znaleźć odpowiednio reprezentacyjny ogród.

FAZA 3: Obejmuje okres od zakupu folwarku w Zielonej do momentu przejścia szpitala przez państwo.

W 1935 w zachodniej części ogrodu szpitalnego, po środku kolistego gazonu, na osi bocznego wejścia do budynków klasztornych, zostaje ustawiona figura św. Jana Bożego⁶⁰. Prawdopodobnie w tym samym czasie, w ogrodzie wirydarzowym, zostaje także ustawiona figura Matki Bożej (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Forma i kompozycja ogrodu szpitalnego tego okresu, jest zbliżona do formy jaką zaobserwować można współcześnie. Główne elementy kompozycji – oś podłużna oraz dwie poprzeczne, a także wspomniane figury, dotrwały do dnia dzisiejszego. Po środku ówczesnego ogrodu znajdował się wydłużony kwietnik, obsadzony po bokach drzewami. To podłużne wnętrze z jednej strony zamykał kolisty gazon z figurą Jana Bożego, natomiast z drugiej – grupa kasztanowców. Całość założenia otoczona była wówczas niskim, żelaznym, ozdobnym płotkiem⁶¹.

⁶⁰ Według napisu na cokole figury.

⁶¹ Na podstawie wywiadu z o. M. Twardowskim (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

W listopadzie 1949 szpital bonifratrów wraz z ogrodem zostaje przejęty przez państwo – powstaje tu szpital miejski. Ogród wirydarzowy pozostaje przy klasztorze (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Powstały w FAZIE 3 ogród ozdobny, który założono po zakupie Zielonej w miejscu dawnego ogrodu szpitalnego, w swym zarysie ogólnym przetrwał do dnia dzisiejszego (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

FAZA 4: Obejmuje lata powojenne.

Około roku 1960 w ogrodzie szpitalnym zostaje zlikwidowane żelazne ogrodzenie oddzielające centralną część założenia ogrodowego, od otaczającej go drogi. Na terenie ogrodu zostaje ustawiona drewniana altana oraz grota loretańska z figurą Matki Bożej. Mają też miejsce liczne, lecz chaotyczne nasadzenia nowych drzew i krzewów. Obrzeża ogrodu, zwłaszcza wzdłuż granicy południowej i wschodniej, zostają zabudowane magazynami, garażami i innymi obiektami stanowiącymi zaplecze gospodarcze szpitala. Następuje powolna degradacja ogrodu (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983). „Mają miejsce próby aranżacji nowych wewnątrz ogrodowych co grozi rozbiciem kompozycji wnętrza głównego, dziś już nie całkiem czytelnego. Wyburzenie budynku obok bramy wjazdowej tworzy nową część ogrodu w formie trawiastej platformy”⁶².

W 1983 roku: „Przez cały niemal zieleniec ciągną się dwie równoległe ścieżki dochodzące do ronda [z figurą św. Jana Bożego] w części zachodniej, a niknące w grupie starodrzewu od wschodu. Oprócz tego widać kilka ścieżek łączących funkcjonalnie szpital z obiektami gospodarczymi. Drzewa i krzewy, zarówno owocowe, jak i ozdobne, zajmują krawędzie ogrodu, środek pozostawiając kwietnikom. Należy też odnotować próbę utworzenia ogródka ozdobnego przy samym budynku szpitalnym [w części zachodniej] (...). Wirydarz przyozdobiony centralnie usytuowaną studnią i figurą Matki Bożej, pozbawiony jest zieleni wysokiej, stanowi zresztą obecnie plac budowy”⁶³. U podnóża kopca z kamieni, na którym stoi figura Matki

⁶² Swaryczewska M., Fabijanowska-Sałas K., Ewidencja Zabytkowych Założeń Zielonych Miasta Krakowa – Ogród Szpitala Bonifratrów. Zakład Architektury Krajobrazu Instytutu Urbanistyki i Planowania Przemysłowego Politechniki Krakowskiej, Kraków 1983, s. 20.

⁶³ Swaryczewska M., Fabijanowska-Sałas K., op. cit., s. 11.

Bożej znajdowała się studnia z żeliwną pompą. W ogrodzie szpitalnym, przy kostnicy, stał krucyfiks, pochodzący z końca XIX w.. W miejscu, obecnego budynku administracji i dyrekcji, na osi ścieżki prowadzącej od głównego wejścia do szpitala, istniały oficyny zamykające w podkowie mały dziedzińczyk, oddzielony ogrodzeniem, z murowaną wnęką na studnię (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Stan obecny

Pod pojęciem „ogród” przy zespole klasztorno-szpitalnym bonifratrów, należy rozumieć dwie przestrzenie ogrodowe :

- **ogród wirydarzowy**
- **ogród szpitalny**

Ogród wirydarzowy

Jest to niewielka przestrzeń o kształcie prostokąta i powierzchni około 350 m², zamknięta ze wszystkich stron ścianami budynków – klasztoru, kościoła i szpitala. Przestrzeń ta posiada ozdobny charakter – kompozycję centralną z osią wschód – zachód. Obecna jej forma jest próbą nawiązania do dawnych, historycznych założeń tego typu, gdyż pierwotna kompozycja pochodząca z XVIII w. nie dotrwała do dnia dzisiejszego (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Omawiany ogród wirydarzowy charakteryzuje się dużym bogactwem gatunkowym roślin. Są to rośliny młode, najwyżej kilkuletnie – niedawno posadzone. Występują zarówno krzewy iglaste, liściaste, jak i kwitnące byliny oraz rośliny jednoroczne.

Na środku wirydarza znajduje się centralnie usytuowana figura Matki Boskiej. Rzeźba stoi na kamiennym postumencie porośniętym winobluszczem (*Parthenocissus tricuspidata*). Otoczona jest klombem kwiatowym (oznaczonym jako KLOMB III) z małym oczkiem wodnym od strony wschodniej.

Przez ogród przebiega tylko jedna ścieżka (o kierunku wschód-zachód), wzdłuż której po obu stronach znajdują się rabaty kwiatowe z roślin jednorocznych (KLOMB IV). Pozostała część ogrodu to strzyżony trawnik z dwoma klombami (KLOMB I, KLOMB II) oraz pojedynczo rosnącymi krzewami i dużymi bylinami.

Kwitnące rośliny jednoroczne zawieszono w ampolach na daszku, oraz porostawiane w różnego typu ozdobnych pojemnikach na terenie całego wirydarza.

Z innych elementów wyposażenia wnętrza należy wymienić woliere, małą fontannę w ozdobnym oczku wodnym u stóp figury, cztery latarnie, ozdobną kutą furtkę z owocami granatu – herbem zakonu bonifratrów, pergolę.

Od strony głównego wejścia do klasztoru, czyli od zachodu znajduje się wspomniane drewniane zadaszenie, a pod nim miejsce na ławki i stoliki. Wszystkie nawierzchnie na obszarze wirydarza wyłożone są betonową kostką.

Jedyna droga przebiegająca przez wirydarz stanowi skrót komunikacyjny pomiędzy furką, gabinetami ziołolecznictwa, apteką i wejściem do kłauzury, a refektarzem i bocznym przejściem do kościoła. Ogród ten jest dostępny dla pacjentów poradni i apteki ziołoleczniczej oraz tych, którzy czekają na furcie.

Spis gatunkowy roślin występujących na terenie ogrodu wirydarzowego⁶⁴

KRZEWY, MAŁE DRZEWA I WIĘKSZE BYLINY ROSNĄCE JAKO SOLITERY:

1. różanecznik katawbijski (*Rhododendron catawbiense*)
2. różanecznik katawbijski (*Rhododendron catawbiense*)
3. piwonia chińska (*Paeonia lactiflora*)
4. hortensja ogrodowa (*Hydrangea macrophylla*)
5. świerk biały odm. Conica (*Picea glauca* 'Conica')
6. żywotnik zachodni odm. Aurescens (*Thuja occidentalis* 'Aurescens')
7. ketmia syryjska (*Hibiscus syriacus*)
8. jukka karolińska (*Yucca filamentosa*)
9. jałowiec pospolity odm. Hibernica (*Juniperus communis* 'Hibernica')
10. świerk pospolity (*Picea abies*)
11. cis pośredni odm. Hicksa (*Taxus media* 'Hicksii')
12. piwonia chińska (*Paeonia lactiflora*)

⁶⁴ Ze względu na to, iż są to rośliny młode, najwyżej kilkuletnie inwentaryzacja ogranicza się tylko do podania ich nazw gatunkowych, bez określenia wymiarów.

13. piwonia chińska (*Paeonia lactiflora*)
14. leszczyna pospolita (*Corylus avellana*)
15. świerk biały odm. Conica (*Picea glauca* 'Conica')
16. żywotnik zachodni odm. Aurescens (*Thuja occidentalis* 'Aurescens')
17. ketmia syryjska (*Hibiscus syriacus*)
18. lilak pospolity (*Syringia vulgaris*)
19. wierzba odm. Hakura Nishiki (*Salix* 'Hakura Nishiki')
20. różanecznik katawbijski (*Rhododendron catawbiense*)
21. mahonia pospolita (*Mahonia aquifolium*)
22. berberys Thunberga odm. Atropurpurea (*Berberis thunbergii* 'Atropurpurea')
23. ognik szkarłatny (*Pyracantha coccinea*)
24. irga pozioma (*Cotoneaster horizontalis*)
25. tawuła wczesna (*Spiraea arguta*)
26. grab pospolity (*Carpinus betulus*)
27. trzmielina Fortune'a odm. Emerald Gold (*Euonymus fortunei* 'Emerald Gold')
28. świerk pospolity (*Picea abies*)
29. piwonia chińska (*Paeonia lactiflora*)

KLOMB I (przewaga krzewów iglastych):

30. cyprysik Lawsona odm. Golden Wonder (*Chamaecyparis lawsoniana* 'Golden Wonder')
31. żywotnik zachodni odm. Sunkist (*Thuja occidentalis* 'Sunkist')
32. modrzew europejski (*Larix decidua*)
33. jałowiec łuskowaty odm. Blue Carpet (*Juniperus squamata* 'Blue Carpet')
34. jałowiec pośredni odm. Gold Star (*Juniperus media* 'Gold Star')
35. jałowiec wirginijski odm. Skyrocket (*Juniperus virginiana* 'Skyrocket')
36. krokosz barwierski (*Carthamus tinctorius*)
oraz paprocie.

KLOMB II (przewaga krzewów liściastych):

37. tawuła wczesna (*Spiraea arguta*)
38. trzmielina Fortune'a odm. Emerald Gold (*Euonymus fortunei* 'Emerald Gold')

39. magnolia Soulange'a (*Magnolia soulangiana*)
40. bukszpan wieczniezielony (*Buxus sempervirens*)
41. trzmielina Fortune'a odm. Emerald Gold (*Euonymus fortunei* 'Emerald Gold')
42. róża – odmiana parkowa (*Rosa*)
oraz lilie (*Lilium*), goździki (*Dianthus*), runianka (*Pachysandra*)

KLOMB III (przewaga bylin kwitnących):

rudbekie (*Rudbeckia*), gęsiówka (*Arabis*), krwawniki (*Achillea*), tawułki (*Astilbe*), goździki (*Dianthus*), lawenda (*Lavandula*), paprocie, funkcie (*Hosta*), bluszcz (*Hedera helix*), rogownica (*Cerastium*), kostrzewa sina (*Festuca glauca*), rojniki (*Sempervivum*) i rozchodniki (*Sedum*), macierzanka (*Thymus*), starzec (*Senecio*), złocenie (*Chrysanthemum*), zawciąg (*Armeria*), floksy (*Phlox*), skalnice (*Saxifraga*) oraz rośliny wodne w oczku wodnym

KLOMB IV (przewaga jednorocznych roślin kwitnących):

aksamitki (*Tagetes*), begonie (*Begonia*), żeniszki (*Ageratum*), lobelia (*Lobelia*), werbeny (*Verbena*), pierwiosnki (*Primula*)

PNĄCZA:

winobluszcz trójklapowy (*Parthenocissus tricuspidata*) – na postumencie figury
winobluszcz pięciolistkowy (*Parthenocissus quinquefolia*) – na północnej ścianie wirydarza
powojnik (*Clematis*) – na pergoli

ROŚLINY W POJEMNIKACH:

- wiszących (ample) – ułanka (*Fuchsia*), uczepek (*Bidens*), pelargonie bluszczolistna (*Pelargonium*), werbena odm. zwisająca (*Verbena*), petunia wielkokwiatowa odm. zwisająca (*Petunia*)
- wystawianych do ogrodu – pelargonie (*Pelargonium*), petunie (*Petunia*) oraz jałowiec pospolity odm. Skyrocket (*Juniperus communis* 'Skyrocket')

Ogród szpitalny

Jest to przestrzeń zdecydowanie większa, o kształcie zbliżonym do trapezu. Jej powierzchnia wynosi około 6300 m², z czego 2300 m² stanowi „właściwą”

część ogrodu – usytuowany centralnie trawiasty obszar z licznymi drzewami, otoczony drogą, która obiega dookoła wnętrza całego założenia (jest to główny teren rekreacyjny szpitala i pozostałość dawnego ogrodu szpitalnego). Ogród szpitalny posiada zarówno charakter ozdobny i wypoczynkowy, wykorzystywany jest również do celów typowo gospodarczych.

W ogrodzie szpitalnym bonifratrów znajduje się roślinność o charakterze parkowym. Występujące tu drzewa, to w większości okazy kilkudziesięcioletnie o wysokości kilkunastu bądź ponad dwudziestu metrów. Rosną w niedużych grupach albo pojedynczo. Dominującym gatunkiem jest jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior*). Znaczny udział ma ponadto lipa drobnolistna (*Tilia cordata*) i kasztanowiec biały (*Aesculus hippocastanum*). Pojawiają się również drzewa owocowe. Nielicznie występują drzewa iglaste. Nieliczne są także krzewy – dominują jaśminowce (*Philadelphus coronarius*). Na szczególną uwagę zasługuje liczący około 80 lat drzewiasty okaz głogu (*Crataegus oxycantha*) (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Analizując wiek drzew można dojść do wniosku, iż kasztanowce, lipy i jesiony, których wiek zbliża się do stu lat, są pozostałością ogrodu z początku w.⁶⁵ Robinie i część lip były dosadzane później – około 60 lat temu. Najmłodsze są drzewa owocowe i iglaste oraz samosiewki jesionów i klonów – pochodzą z pewnością z okresu powojennego, podobnie zresztą jak i krzewy (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Ogólny stan zdrowotny drzew można uznać za dobry, choć zdarzają się u niektórych egzemplarzy zasychające gałęzie, drobne liście albo pęknięcia kory i dziuple – są to objawy niekorzystnego wpływu bardzo zanieczyszczonego środowiska Krakowa. Można także zaobserwować, iż wiele drzew posiada usunięte dolne gałęzie, do wysokości kilku metrów licząc od podstawy pnia.

Powierzchnia centralnej, czyli tak zwanej „właściwej” części ogrodu porośnięta jest trawą. Miejscowo pojawiają się tu rośliny typowe między innymi dla siedliska grądowego:

⁶⁵ Wiek tych drzew potwierdza teorię, iż ogród szpitalny w swej dziś co prawda zatartej formie i kompozycji, powstał w związku z budową szpitala w latach 90. XIX w. (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

- w części zachodniej, bliżej budynku klasztoru, występuje pięciornik gęsi (*Potentilla anserina*)
- w części wschodniej – bluszczyk kurdybanek (*Glechoma hederacea*), mniszek pospolity (*Taraxacum officinale*)
- w części środkowej trawnik jest najbardziej zadbane i praktycznie brak tu domieszek innych roślin.

W innych częściach ogrodu (na przykład na skrawku ziemi przy samym budynku szpitala, przed kostnicą) można odnaleźć :

- babkę lancetowatą (*Plantago lanceolata*)
- babkę zwyczajną (*Plantago major*)
- macierzankę (*Thymus angustifolium*)
- powój polny (*Convolvulus arvensis*)
- żóltlicę drobnokwiatową (*Galinsaga parviflora*)

Przebiegające przez „właściwą” część ogrodu ścieżki, choć wzdłuż nich ustawione są ławki, posiadają przede wszystkim charakter skrótów komunikacyjnych. Łączą poszczególne budynki, stanowią przejścia pomiędzy nimi – szpital a budynek dyrekcji i administracji, laboratorium i krwiodawstwa. W zasadzie tylko alejka o przebiegu wschód-zachód, posiada charakter typowo spacerowy. Ponadto „właściwa” część ogrodu szpitalnego, otoczona jest dookoła szeroką drogą pieszo – jezdnią, którą podjeżdżają samochody do poszczególnych budynków.

Wspomniany układ dróg i ścieżek jest pozostałością dawnego układu z podłużną promenadą, który istniał jeszcze na początku lat osiemdziesiątych. Pierwotny układ kompozycyjny tworzyły bowiem, znajdujące się na osi podłużnej, dwie równoległe aleje, które z jednej strony zakończone były kolistym klombem, wewnątrz którego znajdowała się figura św. Jana Bożego, z drugiej zaś akcentowała je grupa kasztanowców. Na podłużnej osi kompozycyjno – funkcjonalnej, w otoczeniu ścian wysokiej zieleni, znajdowało się pasmo kwietników (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983). Założenie to „stylistycznie nawiązywało do ogrodów kuracyjnych z przełomu stuleci”, a ze względu na zastosowane rozwią-

zanie⁶⁶ „nasuwało skojarzenia z secesją”⁶⁷ Obecnie, ze wspomnianych dwóch alejek, istnieje tylko jedna, której przebieg też jest fragmentaryczny. Zatarciu uległa także ścieżka wokół kolistego kwietnika. Ciągi komunikacyjne biegnące przez ogród poprzecznie, zdominowały układ pierwotny i spowodowały rozbitcie kompozycji – utworzenie mniejszych aneksów. W stosunku do inwentaryzacji wykonanej w latach osiemdziesiątych przez M. Swaryczewską i K. Fabijanowską-Sałas, można zauważyć także i inne różnice w zarysie układu komunikacyjnego ogrodu szpitalnego.

Nawierzchnie ścieżek centralnej części ogrodu wyłożone są płytami chodnikowymi, tylko miejscami znajdują się fragmenty wykonane z lanego betonu. Pozostałe drogi i placyki są prawie całkowicie wykonane z trelinki. Jedynie na parkingu, we wschodniej części ogrodu, znajdują się duże betonowe płyty.

W części ogrodu bliżej budynków klasztornych i kościoła, znajdują się trzy figury – wizerunek św. Jana Bożego oraz dwie rzeźby przedstawiające Maryję – z tego jedna (Matka Boża z Lourdes) umieszczona jest w kamiennej grocie. Tuż obok grotty stoi drewniana altana. Nie ma natomiast drewnianego krzyża, który jeszcze na początku lat osiemdziesiątych znajdował się w pobliżu kostnicy, czyli dawnej kaplicy przedpogrzebowej.

Wzdłuż ścieżek rozstawione są drewniane, malowane na zielono ławki oraz ozdobne donice z kwitnącymi roślinami sezonowymi, głównie pelargoniami, begoniami i bratkami.

W części zachodniej, tuż przy samych budynkach klasztornych, znajdują się miejsca parkingowe na samochody należące do zakonu, miejsce przeładunku produktów do apteki ziołoleczniczej, kuchni klasztornej i szpitalnej oraz skład węgla. Większość obiektów o charakterze gospodarczym (garaże, magazyny, śmietniki, parking) koncentruje się natomiast we wschodniej części ogrodu. Obiekty te powtarzają lokalizację dawnych budynków gospodarczych, uwidocz-nionych na planach z końca XVIII w.. Jednak ich obecne usytuowanie i powią-zania przestrzenne, świadczą o braku całościowej koncepcji zagospodarowania

⁶⁶ Zastosowane gatunki drzew – kasztanowce, jak i sam sposób budowania kompozycji, zrównoważonej po jednej stronie klombem z figurą, a po drugiej grupą drzew.

⁶⁷ Swaryczewska M., Fabijanowska-Sałas K., Ewidencja Zabytkowych Założeń Zielonych Miasta Krakowa – Ogród Szpitala Bonifratrów, Kraków 1983, s. 21.

terenu, która jednocześnie miałyby na uwadze estetykę założenia (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Intrygujące miejsce w ogrodzie to platforma, wyniesiona do rzędnej przyczółka dawnego Mostu Podgórskiego. Usytuowana jest w południowo-wschodnim narożniku założenia. Stanowi pozostałość, istniejącej tu od połowy XIX w., rogatki miejskiej (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Ogród szpitalny otoczony jest ze wszystkich stron budynkami (szpitala, klasztoru, budynkami administracyjnymi i gospodarczymi) albo murem – ceglany, bądź kamiennym. W części południowej są to fragmenty, objętego ochroną konserwatorską, siedemnastowiecznego muru kazimierzowskiego. Od strony wschodniej granica założenia została wytyczona wraz z powstaniem w XIX w. ulicy Mostowej, toteż tamtejszy mur pochodzi z tego właśnie okresu. Odcinek ogrodzenia wzdłuż ulicy Trynitarskiej, zakończony narożną bramą, został zbudowany prawdopodobnie równocześnie ze szpitalem. Świadczy o tym rodzaj materiału zastosowanego do jego budowy, jak też i rozwiązanie architektoniczne (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Na skutek ogrodzenia obiektu, jego dostępność jest ograniczona. Przebywają tu w zasadzie tylko pracownicy szpitala, pacjenci oraz zakonnicy. Nie ma bezpośredniego, stale otwartego wejścia z zewnątrz. Droga do ogrodu prowadzi albo przez budynki szpitala bądź klasztoru, albo przez bramy dojazdowe, które jednak są otwierane tylko dla wjeżdżających samochodów dostawczych, pracowników lub zakonników.

Spis gatunkowy drzew i krzewów występujących na terenie ogrodu szpitalnego

Nr	Nazwa gatunkowa	Wys. drze wa [m]	Pierśnica [m]	Zasięg korony				Uwagi
				N	S	W	E	
1	Robinia akacjaowa (<i>Robinia pseudoacacia</i>)	23	0,52	5,0	5,3	5,8	3,5	połamana część dolnych gałęzi
2	Głóg dwuszyjkowy (<i>Crataegus oxyacantha</i>)	22	0,30	5,6	2,8	4,3	4,2	obsycha część dolnych gałęzi
3	Wierzba biała odm. płacząca (<i>Salix alba</i> 'Tristis')	12	0,16	3,3	3,0	2,6	1,9	dolne gałęzie do wys. 1,7 m usunięte
4	Ketmia syryjska (<i>Hibiscus syriacus</i>)	2,2	forma wielop- niowa	Ø 1,8				ulistniony od samej ziemi
5	Migdałowiec pospolity (<i>Prunus amygdalus</i>)	2,8	0,06	Ø 2,2				forma szczepiona na wys. 1,2 m
6	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	26	0,52	6,8	7,0	7,9	3,5	gałęzie dopiero od wys. 7,0 m
7	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	24	0,54	2,5	6,0	4,5	2,2	pień pochylony na pd.
8	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	26	0,75	9,0	7,5	10,4	8,8	do wys. ok. 15 m dolne gałęzie usunięte
9	Kasztanowiec biały (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	25	0,78	8,1	5,2	7,2	9,7	do wys. 4,0 m dolne gałęzie usunięte
10	Bez czarny (<i>Sambucus nigra</i>)	10	forma wielop- niowa	2,2	2,4	2,7	2,1	
11	Śliwa tarnina (<i>Prunus spinosa</i>)	10	0,25	3,0	2,2	2,25	1,9	
12	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	25	0,64	4,9	5,9	5,6	4,1	
13	Wiśnia ptasia, czereśnia (<i>Prunus avium</i>)	18	0,32	3,6	3,5	3,7	3,8	pień pochylony na wsch., bursz- tynowe nacieki na pniu
14	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	20	0,46	6,3	6,0	5,1	3,4	dolne gałęzie do wys. ok. 4,0 m usunięte
15	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	20	0,33	6,2	2,75	2,0	2,6	guzowate narosła w dolnej części pnia
16	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	19	0,44	5,2	6,0	5,1	6,1	pień pochylony na pd.

MAŁGORZATA DYRSKA

17	Robinia akacjowa (<i>Robinia pseudoacacia</i>)	25	0,56	5,6	5,5	4,3	5,3	
18	Grab pospolity (<i>Carpinus betulus</i>)	12	na wys. 0,8 m pień roz- dziela się na cztery konary: 0,14; 0,19; 0,11; 0,08	5,7	4,5	5,7	4,3	
19	Jabłoń (<i>Malus</i>)	12	0,3	3,4	3,5	2,9	3,1	pień pochylony na pd.
20	Robinia akacjowa (<i>Robinia pseudoacacia</i>)	23	0,59	7,8	4,7	0,5	3,6	gałęzie tylko na wierzchołku drzewa
21	Śliwa wiśniowa, mirabelka (<i>Prunus cerasifera</i>)	12	dwupnio- wa 0,13; 0,12	2,0	4,3	1,5	3,8	
22	Jaśminowiec wonny (<i>Philadelphus coronarius</i>)	4	grupa szt. 3 zajmująca powierzchnię o wymiarach 5,35 x 2,3 m					
23	Jesion wyniosły odm. jednolistna (<i>Fraxinus excelsior</i> 'Diversifolia')	14	0,22	4,4	5,7	2,9	4,6	
24	Jaśminowiec wonny (<i>Philadelphus coronarius</i>)	5	wielop- niowy	2,4	2,0	2,7	2,2	
25	Orzech włoski (<i>Juglans regia</i>)	13	0,37	3,5	2,1	1,0	6,4	zasycha część gałęzi
26	Robinia akacjowa (<i>Robinia pseudoacacia</i>)	15	0,56	7,4	4,4	5,0	4,2	
27	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	15	0,37	4,7	6,1	6,2	6,5	
28	Kasztanowiec biały (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	26	0,61	5,2	7,4	3,7	5,3	
29	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	23	0,54	1,5	6,0	4,2	7,0	
30	Kasztanowiec biały (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	26	0,8	5,5	5,3	5,0	7,4	
31	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	20	0,47	3,0	5,3	3,3	3,7	guzowate narośla na pniu, odrosty od podstawy pnia, na wys. 0,7-2,2 m pęknięcie wzdłuż pnia
32	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	22	0,48	3,4	9,0	5,0	3,6	

PROJEKT MODERNIZACJI ZESPOŁU OGRODOWEGO...

33	Jaśminowiec wonny (<i>Philadelphus coronarius</i>)	5	wielopniowy	2,0	1,5	1,5	2,4	
34	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	22	0,56	4,2	3,9	5,3	3,2	
35	Kasztanowiec biały (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	23	0,51	2,0	5,3	3,1	6,7	
36	Kasztanowiec biały (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	26	0,89	7,5	4,2	6,4	6,3	
37	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	15	0,27	6,8	1,6	4,5	0,9	do wys. ok. 5,0 m obcięte gałęzie
38	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	24	0,64	4,7	6,7	4,1	6,2	od podstawy do wys. ok. 5,0 m pęknięcie wzdłuż pnia
39	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	15	0,37	2,0	2,1	2,5	1,8	uschnięty czubek drzewa
40	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	15	0,48	3,8	4,0	1,0	5,8	
41	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	15	0,43	2,3	3,1	2,8	2,5	od podstawy do wys. 0,7m pęknięcie wzdłuż pnia, odrosty od podstawy
42	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	15	0,4	3,5	4,9	1,9	4,6	pęknięcie pnia od nasady do wys. 0,8 m
43	Klon pospolity (<i>Acer platanooides</i>)	13	0,19	2,5	1,9	3,6	3,0	na wys. 1,0-1,3 m pęknięcie wzdłuż pnia
44	Klon pospolity (<i>Acer platanooides</i>)	13	0,21	4,6	3,4	3,2	2,9	
45	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	25	0,54	8,2	7,5	7,8	7,3	
46	Świerk pospolity (<i>Picea abies</i>)	4	0,08	Ø 1,5				
47	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	26	0,41	3,8	8,4	7,4	3,9	do wys. ok. 10,0 m dolne gałęzie usunięte
48	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	26	0,41	2,3	6,5	4,4	9,5	do wys. ok. 10,0 m dolne gałęzie usunięte
49	Grab pospolity (<i>Carpinus betulus</i>)	20	0,15	1,9	4,2	1,8	2,4	
50	Grab pospolity (<i>Carpinus betulus</i>)	20	0,17	2,2	3,5	1,7	4,3	drzewo pochylone na zach.
51	Świerk pospolity (<i>Picea abies</i>)	10	0,11	Ø 3,4				

MAŁGORZATA DYRSKA

52	Śnieguliczka biała (<i>Symphoricarpus albus</i>)	1,5	grupa zajmująca powierzchnię o wymiarach 2,5 x 4,4 m					
53	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	25	0,24	2,4	5,0	2,5	4,0	
54	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	25	0,27	1,8	4,0	4,1	2,6	
55	Śliwa wiśniowa, mirabelka odm. czerwonołistna (<i>Prunus cerasifera</i> 'Atropurpurea')	8,0	grupa zajmująca powierzchnię o wymiarach 3,8 m x 14,3 m					
56	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	15	0,36	5,6	6,5	4,6	6,5	
57	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	15	dwupniowy 0,39; 0,25	6,7	7,5	6,5	4,4	
58	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	16	0,21	0,8	6,1	1,9	6,0	
59	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	15	dwupniowy 0,33; 0,27	3,7	7,6	5,6	5,8	
60	Kasztanowiec biały (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	15	0,62	4,4	5,7	4,2	5,2	na wys. 1,3 m rozdziela się na dwa pnie
61	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	16	0,39	6,4	2,9	5,1	6,0	
62	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	16	0,28	5,0	1,9	4,1	4,7	odrosty u podstawy pnia
63	Klon pospolity (<i>Acer platanooides</i>)	12	0,15	4,5	2,8	3,6	3,3	
64	Lilak pospolity (<i>Syringa vulgaris</i>)	1,6	grupa zajmująca powierzchnię o wymiarach 1,0 x 4,0 m					
65	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	24	0,31	3,8	4,9	4,8	4,8	do wys. ok. 4 m usunięte dolne gałęzie
66	Lilak pospolity (<i>Syringa vulgaris</i>)	3,8	grupa zajmująca powierzchnię o wymiarach 3,7 x 3,9 m					

WARUNKI PRZYRODNICZE

Położenie i ukształtowanie terenu

Kraków leży w dolinie rzeki Wisły, w Kotlinie Sandomierskiej, która od północy graniczy z Wyżyną Małopolską, od północnego zachodu z Wyżyną Krakowsko-Częstochowską, natomiast od południa z Pogórzem Karpackim., a od zachodu Bramą Krakowską. Miasto położone jest na wysokości 200-250 m n.p.m. (Trąfas, 1988).

Obszar objęty opracowaniem, czyli zespół klasztorno-szpitalny bonifratrów, znajduje się na terasie rzecznej, na równinie terasy akumulacyjnej, bardzo blisko koryta rzecznej – graniczy z Wisłą od południa⁶⁸. Typ krajobrazu naturalnego określany jest jako „krajobraz dolin i równin akumulacyjnych – krajobraz den dolinnych”⁶⁹. Ze współcześnie zachodzących tu procesów geomorfologicznych należy wymienić intensywne procesy antropogeniczne. Obszar ten zaliczany jest do grupy krajobrazów o najwyższym stopniu synantropizacji (Kozłowski, 1994).

Klimat regionu i miejsca

Kraków znajduje się na obszarze, gdzie stykają się klimaty wyżyn środkowych, podgórskich nizin i kotlin, oraz klimaty górskie i podgórskie (z przewagą wpływu wyżyn i gór). W ciągu roku na ogół dominuje napływ powietrza polar-no-morskiego, które w zimie powoduje ocieplenie i częste odwilże oraz zwiększone zachmurzenie i opady. W cieplej porze roku napływa ono jako powietrze chłodne i powoduje najczęściej duże zachmurzenie z przejaśnieniami i obfite opady, najczęściej o charakterze przelotnym. W cieplej porze roku, w czasie zalegania tego powietrza, istnieje też skłonność do burz (Folia Geographica, 1974).

Według klasyfikacji regionów klimatycznych Polski, dokonanej przez E. Romera (Wilczyńska, 1997), klimat tego obszaru określono jako „klimat

⁶⁸ Tak bliskie sąsiedztwo rzeki ma niewątpliwie olbrzymi wpływ na mikroklimat tego miejsca.

⁶⁹ Kozłowski S. (red.), Atlas środowiska geograficznego Polski, Warszawa 1994, tabl. 30.

podgórskich nizin i kotlin⁷⁰. Jest on charakteryzowany jako stosunkowo łagodny, szczególnie w zachodniej części obszaru. Występuje tu najkrótsza zima i najdłuższe lato w Polsce, a okres wegetacyjny trwa najdłużej: 210 do 220 dni (Wilczyńska, 1997). Średnie miesięczne temperatury wynoszą: dla sierpnia 19°C (temp. najwyższa w roku), dla stycznia -3°C (temp. najniższa w roku). Średnia temperatura roczna to 4,0-4,5°C (Trafas, 1998), w innych źródłach podaje się 8,0-8,5°C (Wilczyńska, 1997).

Suma rocznych opadów 600-650 mm⁷¹. Rozkład opadów atmosferycznych w ciągu roku kształtuje się następująco: najmniejsze opady występują w styczniu-lutym ok. 30 mm, najwyższe opady – w czerwcu-sierpniu ok. 100-105 mm. Maksymalne opady dobowe: największe 100 mm we wrześniu, najmniejsze ok. 20 mm w lutym. Opady półrocza chłodnego wynoszą od 200 do 225 mm, zaś półrocza ciepłego od 400 do 500 mm (Trafas, 1988).

Przewaga wiatrów o kierunku zachodnim (z zachodu i północnego-zachodu w cieplej porze roku, zaś z południowego-zachodu w porze zimnej). Taki rozkład wiatrów to zjawisko typowe dla dolin o kierunku wschód-zachód. Ponadto trzeba podkreślić znaczny wpływ wiatru typu „halny”. Do ruchów powietrza w istotny sposób kształtujących stosunki klimatyczne Krakowa, a zwłaszcza mikroklimat terenu, na którym znajduje się opracowywany obiekt, należy także nocny spływ chłodnego powietrza, stoków do zagłębień terenowych – płynie ono wzdłuż dna koryta rzecznej, zgodnie z nurtem. Skutkiem tego zjawiska są inwersje temperatury i powstawanie mgły (Folia Geographica, 1974).

Średnia liczba dni z pokrywą śnieżną – od 60 do 80. Średnia grubość pokrywy śnieżnej – od 50 do 100 mm (Wilczyńska, 1997).

Średnie roczne zachmurzenie Krakowa nie różni się zbytnio od tego, jakie panuje na innych obszarach kraju i nie przekracza 70 %. Najwyższe przypada na okres od listopada do lutego, z maksimum w grudniu. Jednak nad gęsto zabudowanym śródmieściem Krakowa dni pochmurnych jest o 30 % więcej niż nad pozostałymi terenami. Spowodowane jest to znacznym zanieczyszczeniem powietrza śródmieścia – w atmosferze jest więc więcej jąder kondensacji (Folia Geographica, 1974).

⁷⁰ B. Wilczyńska, Jaki jest klimat w twoim regionie, „Kwietnik” 1997, Nr. 9 (33), s. 42.

⁷¹ Są to więc opady stosunkowo duże w porównaniu z innymi obszarami kraju.

Kraków, jak każde miasto, na skutek przeobrażenia środowiska naturalnego, wytwarza swoisty „klimat miejski”, charakterystyczny dla terenów o gęstej zabudowie – powstają tzw. „wyspy ciepła”. Specyficzna, gęsta zabudowa terenu i nieprzepuszczalne podłoże, przyczynia się bowiem do tego, iż w mieście temperatury są wyższe, a wilgotność mniejsza, warstwa dymu i pyłu zmienia reżim radiacyjny i warunki kondensacji pary wodnej, a ponadto dodatkowe ilości ciepła wydzielane są m.in. na skutek spalania węgla i innych paliw (Folia Geographica, 1974).

Specyficzna lokalizacja Krakowa w kotlinie, zasłoniętej ze strony przeważających wiatrów zachodnich Garbem Tenczyńskim i Wyzyną Małopolską powoduje, iż istnieje tu bardzo słaba wymiana powietrza między miastem, a jego otoczeniem. Stąd też klimat Krakowa określany jest jako niekorzystny. Brak odpowiedniego przewietrzania to powód powstawania i występowania wielu innych niekorzystnych zjawisk klimatycznych (Folia Geographica, 1974).

Stosunki wodne i glebowe

Ponieważ opracowywany teren znajduje się tuż przy Wiśle, naturalnie występujące tu gleby to na poziomie terasy niższej mady i piaski rzeczne, piaski rzeczne tarasów i powierzchni akumulacyjnych; natomiast na terasie wyższej wytworzone na glinach i lessach zalegających na piaskach i żwirach gliniaste, wilgotne lub świeże gleby brunatne i bielicowe.

Obecnie gleby te są w znacznym stopniu zniszczone lub trwale przekształcone przez zabudowę (Folia Geographica, 1974).

Przebiegająca przez ten teren hydroizobata 2-5 m (Trafas, 1988) i hydroizohipsa 200 (Folia Geographica, 1974) świadczy o tym, iż wody gruntowe znajdują się na głębokości 2-5 m i na wysokości 200 m n.p.m.

Obszar ten jednak, na skutek postępujących procesów antropogenizacji, posiada zachwiane stosunki wodne (Folia Geographica, 1974).

Siedlisko, roślinność potencjalna

Dla opracowywanego obszaru charakterystyczne są kompleksy siedliskowe wyższych tarasów rzecznych o glebach gliniastych – kompleks łąk.

Kompleks grądów to wielogatunkowy las liściasty z przewagą grabu (*Carpinus betulus*), który może tworzyć jednogatunkowe płaty lub występować w domieszce z dębem szypułkowym (*Quercus robur*), a także klonami (*Acer pseudoplatanus*, *A. platanoides*, *A. campestre*), wiązami (*Ulmus laevis*), jesionem (*Fraxinus excelsior*); niekiedy z dużym udziałem lipy (*Tilia cordata*) lub buka (*Fagus sylvatica*). Gatunkami charakterystycznymi są : *Carex pinosa*, *C. umbrosa*, *Carpinus betulus*, *Cerasus avium*, *Dactylis aschersoniana*, *Gallium schultesii*, *G. silvaticum*, *Melampyrum nemorosum*, *Potentilla sterilis*, *Rosa arvensis*, *Stellaria holostea*, *Tilia cordata*. (Zimny, 1995).

Grąd to zbiorowisko wielopostaciowe, tworzące liczne zespoły, podzespoły i facje uzależnione od poziomu uwilgocenia gruntu i żyzności podłoża. Drzewostan jest zwykle dwuwarstwowy lub trójwarstwowy. Najwyższą warstwę tworzą dęby, najniższą – graby. Warstwa krzewów (podszyt) wśród których przeważają : leszczyna, trzmielina, wiciokrzew oraz podrosty dębu i grabu, może być różnorodnie wykształcona (Krzymowska-Kostrowicka, 1997). Inne źródła podają, iż warstwa drzew jest dobrze zwarta, w związku z czym niewiele światła dostaje się pod okap koron; podszyt z powodu niedostatecznego dopływu światła nie osiąga więc znacznego zwarcia (Zimny, 1995). W zależności od zwarcia drzew i krzewów rozwija się runo. Może ono całkowicie wypełnić dno lasu lub też występować jedynie w postaci szczątkowej. Runo jest zwykle wielogatunkowe (w zależności od siedliska dominują w nim różne gatunki). Wykazuje ono zróżnicowanie sezonowe. Gatunki wczesnowiosenne rozwijają się przed ulistnieniem drzew i krzewów. Duży udział w runie mają mchy i gatunki cieniznośne. Runo złożone z niskiej roślinności geofitowej wykazuje dużą siłę żywotną i stosunkowo szybko się odradza (Krzymowska-Kostrowicka, 1997; Zimny, 1995).

Jak już wyżej wspomniano, grąd przywiązany był do gliniastych, wilgotnych lub świeżych gleb brunatnych. Na terasach dolinnych i w lokalnych obniżeniach terenu panowały wilgotniejsze podzespoły grądu tzw. grądy niskie (*Tilio-Carpinetum stachyetosum*), w miejscach wyżej wzniesionych podzespoły suchsze, tzw. grądy wysokie (*Tilio-Carpinetum typicum*, *Tilio-Carpinetum caricetosum pilosae*) (Folia Geographica, 1974). Wszystkie te podzespoły zaliczane są do zbiorowiska grądu subkontynentalnego (*Tilio-Carpinetum*), grądu lipowo-grabowego występującego w środkowo-wschodniej i wschodniej części kraju (Krzymowska-Kostrowicka, 1997).

Dla opracowywanego obiektu charakterystyczny jest raczej podzespół o charakterze bardziej suchym.

Grądy występują w całej Polsce (na niżu i w piętrze pogórza) i należą do dość powszechnych jeszcze układów roślinności leśnej (Krzymowska-Kostrowicka, 1997). Są to zbiorowiska niezwykle trwałe (klimaksowe). Gatunki grądowe wykazują bardzo dużą trwałość i przywiązanie do zajmowanych siedlisk (Zimny, 1995).

Tereny miasta Krakowa zostały jednak w większości trwale przekształcone przez zabudowę miejską, skutkiem czego znikły pierwotne zbiorowiska roślinne, gatunki rodzime (Trafas, 1988). Obecnie w skład kompleksów roślinnych wchodzi częściowo lub wyłącznie antropogeniczne zbiorowiska wtórne (zastępcze) utrzymywane przez gospodarkę ludzką. Pojawiły się gatunki synantropijne obcego pochodzenia wprowadzone celowo (głównie rośliny uprawne) lub zawleczone przypadkiem (rośliny ruderalne i chwasty polne) (Folia Geographica, 1974).

Degradacja i skażenie środowiska

Powszechnie znany niekorzystny klimat Krakowa, wynikający jak już wcześniej wspomniano ze specyficznego położenia miasta, pogarsza się dodatkowo wraz ze wzrostem zanieczyszczenia atmosfery. Zanieczyszczenia i skażenia powietrza pochodzą zarówno z samego miasta Krakowa, jak też z zewnątrz, m.in. od przemysłu (tranzyt zanieczyszczeń). Jest to obszar o przekroczonym maksymalnie dopuszczalnym średnim dobowym stężeniu zawartości w powietrzu pyłów SO_2 (dwutlenku siarki). W 1985 roku stężenie SO_2 wynosiło $100\text{-}120\text{ ug/m}^3$ (norma dla obszaru chronionego do 1990 r. wynosiła 64 ug/m^3 , a po 1990 już 32 ug/m^3 , zaś dla obszarów szczególnie chronionych 11 ug/m^3). Natomiast opad pyłu w 1985 roku wynosił $250\text{-}500\text{ t/km}^2/\text{rok}$ (norma dla obszaru chronionego wynosi $250\text{ t/km}^2/\text{rok}$, a dla obszaru szczególnie chronionego $40\text{ t/km}^2/\text{rok}$) (Trafas, 1988). W Krakowie cały czas ma miejsce stałe przekraczanie normy opadu pyłu oraz stałe wielokrotne przekraczanie normy stężeń SO_2 . Z silnym skażeniem powietrza przez różnoimienne naładowane aerozole przemysłowe wiążą się zakłócenia pola jonizacyjnego, wywołujące niekorzystne objawy biologiczne. Skażone

powietrze doprowadza do wielu schorzeń i dolegliwości organizmu ludzkiego, a także oddziałują szkodliwie na szatę roślinną i zabytkowe budynki (Folia Geographica, 1974).

Zanieczyszczone i skażone są także gleby oraz wody – zarówno powierzchniowe, jak i podziemne (Folia Geographica, 1974). I tak wody rzeki Wisły na wysokości Krakowa są poza klasą – nie przydatne do żadnych celów, a w jej osadach dennych znajdują się metale ciężkie m.in. cynk (Zn) (Trafas, 1988). Wody podziemne cechują się wysoka zawartością siarczanów i chlorków. Stwierdza się także silne skażenie mikrobiologiczne wód (Folia Geographica, 1974).

Z innych zagrożeń należałoby wymienić hałas, którego źródłem jest między innymi komunikacja i zakłady produkcyjne.

Region ten znajduje się w zasięgu zagrożenia mikrobiologicznego spowodowanego stałym ruchem ludności, a także zaburzeniem stosunków wodnych⁷² (Trafas, 1988). Posiada objawy kryzysu aerosanitarne – efekt wielokrotnego przekraczania zdolności samooczyszczania się atmosfery. Jest to równoznaczne ze stałą obecnością w powietrzu dużej ilości pyłów i gazów. Nad miastem tworzy się czapa aerozolu (dymów, pyłów i gazów). Często występujące mgły i zamglenia w warunkach ciszy lub słabych wiatrów przechodzą w mgły stagnacyjne, a te z kolei nasycone chemicznie aktywnymi zanieczyszczeniami emitowanymi do atmosfery, przekształcają się w mgły toksyczne – smog (Folia Geographica, 1974).

W Polsce, obok Górniczego Okręgu Przemysłowego, jest to jeden z obszarów o najbardziej skażonym środowisku, a tym samym o najbardziej niekorzystnych warunkach życia (Folia Geographica, 1974).

⁷² Dotyczy to w zasadzie całej Kotliny Sandomierskiej.

UWARUNKOWANIA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNE

Kazimierz jako dzielnica Krakowa

Zespół budynków klasztornych, stanowiących własność krakowskiego konwentu bonifratrów, znajduje się w południowej części dzielnicy Kazimierz. Aż do czasu zaboru austriackiego, do 1800 roku, Kazimierz stanowił oddzielne miasto⁷³. Wraz ze Stradomiem został przyłączony do Krakowa jako VI Dzielnica, kiedy to Austriacy wprowadzili swoją administrację (Adamczewski, 1996). W granicach nowego Krakowa znalazły się wtedy dawne podkrakowskie miasta, przedmieścia i jurydyki (Mydel, 1994). Obecnie Kazimierz zaliczany jest do centrum krakowskiej aglomeracji.

Kazimierz leży w zakolu Wisły. Rzeka wyznacza jego zasięg w kierunku południowym i zachodnim. Przez Wisłę Kazimierz sąsiaduje z południowymi dzielnicami Krakowa – Podgórzem i Ludwinowem. Zasięg Kazimierza od północy i północnego-zachodu wytycza przebieg ulicy Dietla. Przedłużeniem ulicy Dietla w kierunku zachodnim jest Most Grunwaldzki. Od północy Kazimierz sąsiaduje z dzielnicą Stradom. Od wschodu i północnego-wschodu granice dzielnicy wyznacza ulica Starowiślna, której przedłużenie to Most Powstańców Śląskich.

⁷³ Kazimierz został założony w 1335 roku przez ostatniego z Piastów – króla Kazimierza Wielkiego. Powstanie niezależnego organizmu miejskiego, nieopodal siedziby królewskiej, było związane z dążeniami do stworzenia przeciwwagi dla ulegającego wpływowi niemieckim Krakowa. W Kazimierzu osadzono bowiem ludność pochodzenia polskiego. Miasto położone było na wyspie, pomiędzy odnogami Wisły, które oddzielały je od Krakowa. Jednak pod koniec XIX w., podczas akcji porządkowania i upiększania Krakowa stare koryto Wisły zostało zasypane i splantowane. Poprowadzono tędy arterię komunikacyjną – dzisiejszą ulicę Józefa Dietla. W ten sposób Kazimierz znalazł się po tej samej stronie rzeki co Wawel. Kazimierz otoczony był murami obronnymi, które miały prawie 3000 metrów długości, 4-5 metrów wysokości i 1,8 metra grubości. Do dnia dzisiejszego zachowały się tylko ich fragmenty wzdłuż ulic: Paulińskiej, Podgórskiej i obok Starej Bożnicy (Adamczewski, 1996). Drogi wjazdowe do miasta prowadziły przez cztery bramy. Wiódł tędy trakt handlowy w kierunku Wieliczki, Bochni i dalej na Węgry (Jędrzejewski, 1999). Powołując Kazimierz do życia król nadał mu oprócz własnego imienia, liczne przywileje. Kazimierz otrzymał między innymi zezwolenie na budowę młyna i prawo składu soli (Adamczewski, 1996). Miasto posiadało duży rynek z ratuszem i kramami przypominającymi Sukiennice, które zostały rozebrane pod koniec XVIII w. (Adamczewski, 1996), a także własny wodociąg. Działały tu cechy rzemieślnicze i Bractwo Kurkowe. Przywilejami Kazimierz dorównywał Krakowowi. Nie mógł co prawda konkurować z sąsiadem, ale o zamożności mieszkańców świadczą zachowane do dzisiaj budynki kościelne i świeckie (Jędrzejewski, 1999).

Kazimierz słynie z zabytków kultury żydowskiej – synagog, cmentarza, kamienic. Kiedyś istniało tu całe niezależne miasto żydowskie⁷⁴. Kazimierz jest jednym z najstarszych zachowanych na terenie Polski układów urbanistyczno-architektonicznych, typowych dla siedzib żydowskich (Jędrzejewski, 1999). Niektóre jego ulice i zaułki przypominały miasta Wschodu (Adamczewski, 1996). Kazimierz jako układ urbanistyczny uznano za zabytkowy 23.II.1934 roku⁷⁵.

Wielowiekowej egzystencji krakowskich Żydów kres położyła niemiecka okupacja. Także i po wojnie celowo dążono do usunięcia śladów obecności społeczności żydowskiej. Później, przez długie lata Kazimierz był miejscem zapomnianym. Jego przebudzenie nastąpiło wraz z normalizacją stosunków polsko-izraelskich w 1991 roku. W latach 90. rozpoczęto odbudowę i remonty zrujnowanych obiektów. Obecnie dzielnica ta zaczyna przeżywać odrodzenie (Jędrzejewski, 1999). Ze względu na swoją przeszłość staje się turystyczną atrakcją. Istnieje więc realna szansa na zmianę oblicza tej części miasta – póki co, jest jednak w większości zrujnowana i sprawia przygnębiające wrażenie.

Kazimierz znany jest przede wszystkim jako dzielnica żydowska, a przecież istnieją tu także zabytkowe świątynie katolickie. Jest to miejsce w którym wyraźnie daje się odczuć współistnienie dwóch religii, dwóch kultur, dwóch światów. W efekcie panuje tu specyficzna atmosfera, która pomimo administracyjnej przynależności Kazimierza do Krakowa, cały czas stanowi o jego odrębności. Przez wiele lat Kazimierz był miejscem koegzystencji narodu polskiego i żydowskiego, o czym świadczą usytuowane w bliskim sąsiedztwie pomniki sztuki sakralnej obydwu wyznań. W części wschodniej dzielnicy koncentrują się obiekty żydowskie, zachodnia część jest bardziej katolicka. Widać to także po nazwach ulic w tych rejonach. I tak do pierwszej grupy zaliczyć można ulicę Meisela, Warszawera,

⁷⁴ Żydzi osiedlili się na Kazimierzu pod koniec XV w., kiedy to w wyniku zatargów z ludnością innych nacji zamieszkujących Kraków, zmuszeni byli go opuścić. W 1553 roku władze miasta zezwoliły gminie żydowskiej na oddzielenie się od części chrześcijańskiej Kazimierza osobnym, wewnętrznym murem. Tak powstało *Oppidium Judeorum* – miasto żydowskie. Swoją niezależność administracyjną utrzymywało do 1801 roku. Aż do II wojny światowej dzielnica żydowska zachowała swoisty klimat kulturowy i obyczajowy (Jędrzejewski, 1999). Kazimierz uznawany był za stolicę intelektualną Żydów polskich, gdyż istniały tu ośrodki kultury, nauki i religii o wielkim znaczeniu (Adamczewski, 1996).

⁷⁵ Na podstawie wywiadu w Wojewódzkim Urzędzie Konserwatora Zabytków w Krakowie.

Berka Joselewicza, Jakuba, Długą, Szeroką. Katolicko brzmiące nazwy to z kolei: Bonifratska, Trynitaraska, Paulińska, św. Wawrzyńca, Bożego Ciała.

Na Kazimierzu, oprócz wspomnianego obiektu klasztornego będącego własnością bonifratrów, znajduje się jeszcze kilka innych katolickich zespołów sakralnych:

Tuż nad Wisłą, na Skałce, zespół klasztorny paulinów z kościołem św. Michała i Stanisława (ulica Paulińska i Skałeczna).

W pobliżu ulicy Krakowskiej kościół św. Katarzyny i zespół klasztorny augustianów (ulica Skałeczna, Augustiańska).

Kościół Bożego Ciała i zespół klasztorny kanoników laterańskich (ulica Bożego Ciała i św. Wawrzyńca).

Wszystkie wymienione obiekty posiadają ogrody. Od wieków wpisane są w krajobraz tej części miasta. Klasztory z towarzyszącymi im ogrodami, nie stanowią w Krakowie rzadkości. Jest ich tu stosunkowo dużo. Jednak ogród wchodzący w skład założenia stanowiącego własność bonifratrów jest w pewien sposób wyjątkowy – jest bowiem jednocześnie ogrodem szpitalnym.

Kazimierz to nie tylko synagogi i kościoły. Tak jak w każdym mieście, tak i tu, główną tkankę stanowi zabudowa mieszkaniowa. W tym przypadku, przestrzeń w znacznej części tworzy wielorodzinna, zwarta zabudowa mieszkaniowa (różnej wysokości) oraz tereny mieszkaniowo-usługowe: warsztaty, drobne zakłady usługowe i remontowe, niewielkie sklepiki. Równoległe do ulicy Starowiśniej biegnie linia kolejowa. Niegdyś na Kazimierzu znajdowała się także gazownia miejska. W XIX i na początku XX w. dzielnicę tą zamieszkiwała przede wszystkim uboższa część społeczeństwa. Wszystko to nadaje tej dzielnicy specyficzny charakter. Sprawia ona wrażenie zaniedbanej, ubogiej, niezbyt przyjaznej i w pewien sposób wciąż tkwiącej w przeszłości. Lata powojenne były bowiem okresem regresu dla całego Kazimierza.

Współczesny Kazimierz posiada stosunkowo niewiele terenów zieleni⁷⁶: wspomniane ogrody należące do klasztorów, bulwary nadwiślańskie – Inflandzki i Kurlandzki, nieliczne skwery oraz zielen wewnątrz zabudowy mieszkaniowej.

⁷⁶ W przeszłości wyglądało to jednak zupełnie inaczej. „Większe przestrzenie zielone długo, bo nawet do XVIII w., zachował Kazimierz i Stradom”. „Kazimierz, założony w 1335 roku jako odrębne miasto, zachował do końca XVIII w. znacznie większe przestrzenie terenów zielonych nie zabudowanych, które zamienione były na ogrody, łąki, pola i pastwiska”. (Stępniewska, 1973). Jednak jak w przypadku każdego dużego miasta, ceną za jego rozwój było uszczuplenie terenów zieleni, które wchłonęła rozrastająca się aglomeracja.

Z tego też powodu, podtrzymanie istnienia każdego obiektu zieleni, w tej tak przecież zanieczyszczonej części miasta, jest bardzo ważnym zadaniem.

Najbliższe otoczenie klasztoru

Obiekt stanowiący przedmiot opracowania usytuowany jest na południu Kazimierza, przy ulicy Krakowskiej 48⁷⁷. Obecnie jest to bardzo ruchliwa ulica – przebiega tędy linia tramwajowa, jeżdżą autobusy. Ulica Krakowska prowadzi w kierunku centrum Krakowa – jej przedłużeniem jest Stradomska, która kończy się u stóp Wawelu i Plant. W kierunku przeciwnym Krakowska dociera do Mostu Piłsudskiego i na Podgórzu odnajduje swą kontynuację w ulicy Legionów. Ulica Krakowska jest obecnie jedną z tras, które stanowią bezpośrednie wyprowadzenie z centrum miasta, na drogę wiodącą w kierunku Zakopanego. Krakowska wraz ze Starowiślną, to dwie najważniejsze ulice Kazimierza – ulice, które posiadają połączenie z drogami wylotowymi z miasta.

Kwartał terenu, który prawie w całości stanowi własność zakonu bonifratrów, otaczają cztery ulice: Krakowska, Trynitarzka, Mostowa i Podgórska. Z trzech stron graniczy on z zabudową – w przeważającej części wielorodzinną, kamienicami średniej wysokości. Z czwartej strony – od południa, sąsiaduje z Wisłą.

Ulica Krakowska ogranicza kwartał od zachodu. Jak już wcześniej wspomniano, jest to bardzo ruchliwy szlak, który prowadzi na znajdujący się tuż obok Most Piłsudskiego. Jak na panujący tu ruch, ulica jest stosunkowo wąska – jej środkiem dodatkowo biegnie tramwajowe torowisko. Wzdłuż Krakowskiej wznoszą się kilkupiętrowe kamienice ze sklepami na poziomie parteru. W bezpośrednim sąsiedztwie należącego do bonifratrów budynku klasztoru, kościoła i kamienicy, po drugiej stronie ulicy, znajduje się apteka, sklep zoologiczny, dom pomocy społecznej, dom sióstr albertynek z przytułkiem dla bezdomnych i biednych, oraz konsulats Ukrainy. Na Krakowskiej, w pobliżu bonifratrów, praktycznie brak drzew i jakiegokolwiek zieleni, rosnącej wzdłuż samej jezdni.

⁷⁷ Ulica Krakowska to dawna ulica Wielicka. Wcześniej jeszcze nazywana była Solną (taka nazwa zachowała się w spisach podatkowych z 1369), gdyż znajdowała się tu Brama Solna i Most Solny. Na początku XV w. Solna ustąpiła nazwę Wielickiej – ta określała kierunek szlaku prowadzącego do Wieliczki (Krasnowolski, 1992).

Od północy obiekt graniczy z ulicą Trynitarą⁷⁸. Wzdłuż niej znajdują się po kolei: ściana budynku klasztornego, fasada szpitala z wejściem głównym na wprost prostopadłej do Trynitarąskiej ulicy Bonifraterskiej, ceglany mur posesji zakonu. Wspomniana ulica Bonifraterska prowadzi do Placu Wolnica – dawnego Rynku Kazimierza. Wzdłuż ulicy Trynitarąskiej, po przeciwnej stronie, znajdują się stare budynki mieszkalne (niskie i średniej wysokości), warsztaty samochodowe, kilka sklepików. Tam też, wzdłuż ulicy i w obrębie podwórek, rosną drzewa i krzewy. Na rogu Trynitarąskiej i Mostowej znajduje się niewielki zieleńiec. Na ulicy po stronie szpitala brak zieleni. Parkuje tu natomiast dużo samochodów, co przy niewielkiej szerokości ulicy, utrudnia poruszanie się nią. Stosunkowo nieduża szerokość ulicy Trynitarąskiej powoduje, iż trudno się domyśleć, że w tak wąskiej, bocznej uliczce znajduje się szpital. Wynikające z historycznych uwarunkowań usytuowanie obiektu, różni się zdecydowanie od preferowanych współcześnie szerokich i wygodnych podjazdów szpitalnych.

Od wschodu i północnego-wschodu zasięg kwartału wyznacza ulica Mostowa. Prowadziła ona kiedyś na dawny Most Podgórski – dziś o jego istnieniu świadczy tylko ślad w kamiennym umocnieniu wiślanego nabrzeża na wylocie ulicy. Wzdłuż Mostowej, na całej długości omawianego kwartału, biegnie mur posesji zakonu. Po tej samej stronie ulicy, równoległe do ogrodzenia, rośnie rząd drzew, pojedyncze krzewy i trawnik. Po drugiej stronie ulicy znajdują się 2-3 piętrowe kamienice.

Biegająca równoległe do Wisły ulica Podgórska, to południowa granica kwartału, na którym znajdują się budynki zakonu bonifratrów. Ulica ta jest wygodnym szlakiem komunikacyjnym łączącym dwa mosty – Piłsudskiego i Powstańców Śląskich. Wzdłuż Podgórskiej ciągnie się pas zieleni z rzędem klonów. Od strony rzeki, ulica oddzielona jest kamiennym umocnieniem i balustradą. Poniżej, przy samej Wiśle, wytyczony jest ciąg spacerowo-rowerowy. Nabrzeże to nazywane jest Bulwarem Kurlandzkim. Po drugiej stronie ulicy ciągnie się mur (częściowo kamienny, częściowo ceglany), będący ogrodzeniem obiektu

⁷⁸ Trynitarąska to dawna ulica Różana. Nazwa „Różana” jest bardzo stara – świadczy o miejscu ulicy w układzie urbanistycznym, miejscu związanym z ogrodami na zapleczu działek (XVI wiek). Nazwa „Trynitarąska” wymieniona została dopiero na początku XVII w. – pojawiła się wraz z przejmowaniem posesji przez zakon trynitarzy (Krasnowolski, 1992).

klasztornego. Fragmenty tego muru to pozostałość dawnego muru obronnego Kazimierza, który częściowo zrekonstruowano, częściowo zaś jego przebieg utrwalono w podziałach urbanistycznych znajdującego się tam budynku. Przy Podgórskiej stoją bowiem samotnie trzy kilkupiętrowe kamienice – częściowo przylegają do ogrodzenia bonifratrów. Na rogu Podgórskiej i Krakowskiej znajduje się zieleniec⁷⁹ z licznymi drzewami i krzewami.

Charakteryzując najbliższe otoczenie zespołu budynków będących własnością zakonu bonifratrów, należy dodać, że całkiem blisko, bo po drugiej stronie ulicy Krakowskiej, przy ulicy Skawińskiej, znajduje się szpital specjalistyczny – Klinika Alergologii i Immunologii Akademii Medycznej. Poza szpitalem bonifratrów na Kazimierzu nie ma drugiego szpitala ogólnego – posiada on więc stosunkowo dużo potencjalnych pacjentów.

Przy samej Krakowskiej znajduje się też dawny Ratusz Kazimierski. Dziś w jego wnętrzu mieści się Muzeum Etnograficzne.

Usytuowanie obiektu bonifratrów jest stosunkowo korzystne, gdyż znajduje się on dość blisko śródmieścia, jednak nie w ścisłym centrum. Posiada dobre połączenia komunikacyjne z resztą miasta. Gdy szpital przeniół się tu na początku XIX w., tereny te określano jako peryferie Krakowa. Na skutek lokalizacji na uboczu, utracił on wtedy swe dotychczasowe znaczenie. Dzisiaj takie usytuowanie można uznać za dość atrakcyjne. Z pewnością także i położenie zadecydowało o tym, iż szpital funkcjonuje tu po dziś dzień (gdy szpitale ze Starego Miasta nie dotrwały do lat współczesnych). Taka lokalizacja powoduje, że sam szpital znajduje się w stosunkowo spokojnej okolicy. Jedynym jej mankamentem jest dość intensywny hałas, jaki dociera od strony Krakowskiej. Stanowi on utrudnienie w funkcjonowaniu kościoła, a także zakłóca spokój mieszkańcom klasztoru i kamienicy. Szum komunikacyjny rozprasza się jednak o przylegające do ulicy budynki tak, że w ogrodzie szpitalnym zupełnie się go nie słyszy.

⁷⁹ Tu gdzie dziś znajduje się zieleniec, jeszcze w okresie międzywojennym stały cztery kamienice – przylegały aż do samego muru obronnego. Zostały wyburzone w związku z budową Mostu Piłsudskiego (Krasnowolski, 1992).

Zespół klasztorny bonifratrów

Należący do bonifratrów obiekt składa się z kilku budynków, które tworzą zamknięty układ na planie prostokąta, z dwoma ogrodami wewnątrz – szpitalnym i wirydarzowym. Ogrody te praktycznie nie są widoczne z zewnątrz i początkowo trudno domyślić się ich istnienia. Korony rosnących tam drzew widoczne są tylko od ulicy Podgórskiej i Mostowej. Cały obiekt jest stosunkowo zwarty. Tworzy zamkniętą, izolowaną, obudowaną przestrzeń. Ramy tej przestrzeni od ulicy Krakowskiej wyznacza budynek klasztoru, kościoła i kamienicy, od ulicy Trynitarńskiej – gmach szpitala, a od Mostowej i Podgórskiej – ceglany, bądź kamienny mur.

Do wnętrza obiektu, bezpośrednio na teren ogrodu szpitalnego, prowadzą dwie bramy: jedna – przy szpitalu, prawie na rogu Trynitarńskiej i Mostowej, druga – od strony Podgórskiej, z wjazdem przy kamienicy, skrajem zieleńca, od Krakowskiej. W zasadzie istnieje jeszcze jedna brama, od ulicy Podgórskiej, w miejscu dawnej rogatki miejskiej, na wyniesionej platformie. Brama ta wykorzystywana jest tylko do wywozu śmieci. Na teren obiektu można się dostać także przez kilka mniejszych wejść. Prowadzą one jednak przez budynek szpitala, klasztoru lub kościoła.

Rozmieszczenie większości budynków wynika z historycznego rozplanowania tej przestrzeni. Wybudowanie pod koniec XIX w. istniejącego po dziś dzień szpitala, spowodowało, że właściwa część ogrodu, praktycznie ze wszystkich stron otoczona jest różnego typu mniejszymi, bądź większymi budowlami. Należy podkreślić, że we wschodniej i południowo-wschodniej części znajdują się przede wszystkim budynki gospodarcze. Te, które zostały dobudowane w latach powojennych (na przykład garaże), cechuje dość chaotyczne usytuowanie. Ich lokalizacja wynikała najprawdopodobniej z potrzeby maksymalnego wykorzystania wolnej przestrzeni.

We właściwym ogrodzie szpitalnym można zaobserwować niebezpieczne dla niego zjawisko, a mianowicie „wkradanie się” na jego teren elementów infrastruktury technicznej – np. butle ze sprężonym tlenem. Z pewnością są one potrzebne, ale ich usytuowanie w części ozdobnej, wprowadza dysonans pomiędzy przeznaczeniem ogrodu, a jego faktyczną funkcją. Na przykładzie obiektów

gospodarczych widoczny jest brak planu zabudowy, który grupował by poszczególne obiekty według pełnionej przez nie funkcji, a nie tylko lokalizował je tam, gdzie istnieje jeszcze jakaś wolna przestrzeń.

Wspomniana sytuacja jest wynikiem problemów z brakiem przestrzeni, jaka potrzebna jest każdemu rozbudowującemu się obiektowi. Szpital bonifratrów aspiruje do statusu szpitala nowoczesnego, a tymczasem od ponad stu lat posiada wciąż tę samą formę i zajmuje niezmiennie tę samą przestrzeń. Ze względu na problemy lokalowe, dyrekcja, administracja, laboratorium i krwiodawstwo zostały przeniesione, i znajdują się w innych budynkach niż główny gmach szpitala. Usytuowane są po drugiej stronie ogrodu. Rozwiązanie to jednak nie jest najlepsze. Obiekty te znajdują się bowiem zbyt daleko, przez co stają się mało dostępne dla pacjentów. Aby ich funkcjonowanie było rzeczywiście sprawne, powinny mieścić się blisko głównego wejścia, blisko ulicy. Zaistniały układ przestrzenny spowodował, iż ogród szpitalny zaczął pełnić funkcję skrótu komunikacyjnego. Przechodzący przez jego środek ciąg pieszy łączy bowiem wspomniane obiekty.

Obiegająca tak zwaną „właściwą część” ogrodu szpitalnego, droga okrężna, wykorzystywana jest przede wszystkim jako droga dojazdowa i gospodarcza, a nie spacerowa czy ozdobna. Jest to dość szeroka droga pieszo-jezdna. Ponieważ wykonana jest z trelinki, sprawia wrażenie ciężkiej i mało estetycznej. Droga ta zapewnia dojazd do szpitalnej kuchni i znajdującego się obok składu węgla. Służy ponadto jako parking – zwłaszcza od strony klasztoru (głównie na potrzeby zakonu). Jako parking, tym razem przede wszystkim dla pracowników szpitala, wykorzystywany jest plac w części gospodarczej. W obrębie wewnętrznej przestrzeni obiektu, znajduje się ponadto niewielki postój dla karetki (przed szpitalem jest dla niej podjazd, gdzie wnoszeni są przywiezieni chorzy). Karetka stoi w szpitalnym ogrodzie, bowiem przed frontem szpitala jest stosunkowo mało miejsca. Zawsze i tak parkuje tam bardzo dużo samochodów, należących czy to do pracowników szpitala, czy też do pacjentów albo do odwiedzających ich gości.

W przypadku ozdobnego wirydarza, także i tu, droga wiodąca przez jego środek traktowana jest jako skrót komunikacyjny (pomiędzy furta, a dalszymi częściami klasztoru i szpitala), a nie tylko jako droga ozdobno-spacerowa. Jako że

jest ona wąska, nie stanowi wygodnego skrótu. W tym jednak przypadku, funkcja drugorzędna nie jest jednak w stanie zdominować pełnionej przez wirydarz funkcji ozdobno-rekreacyjnej.

Należy stwierdzić, że przy tak wielu funkcjach, jakie pełni należące do bonifratrów założenie klasztorno-ogrodowe, posiada ono stosunkowo mało przestrzeni, albo też przestrzeń ta jest nieumiejętnie wykorzystana. Widoczne przemieszanie funkcji użytkowych z ozdobno-rekreacyjnymi nie zawsze jest korzystne, gdyż wtedy żadna z nich nie może się całkowicie sprawdzić. Układu tego, który w znacznej mierze wynika z historycznych ustaleń przestrzennych, nie da się zmienić w sposób znaczący. Można jedynie próbować go usprawnić.

UWARUNKOWANIA FIZJONOMICZNE

Kazimierz jako dzielnica Krakowa

Kazimierz charakteryzuje ścisła, zwarta zabudowa typu miejskiego, obecna zwłaszcza w tej jego części, gdzie kiedyś istniało miasto żydowskie. Niekorzystny wygląd większości znajdujących się tu obiektów, to wynik braku zakrojonych na szerszą skalę prac renowacyjnych. Do upadku Kazimierza przyczyniła się nie tylko wojna, ale i okres Polski powojennej. Dopiero lata dziewięćdziesiąte przyniosły wzmożony ruch w branży budowlanej i konserwatorskiej. Póki co, wizerunek Kazimierza ma w sobie jeszcze wiele z Kazimierza przełomu stuleci.

Aby bardziej przybliżyć „klimat” dzisiejszego Kazimierza, warto wiedzieć, że pod koniec XIX w., podobnie jak i cały Kraków, przeszedł on swą urbanistyczną metamorfozę. Kazimierz zaczęto intensywnie zabudowywać nowymi kamienicami. Proces ten nie objął jednak całej dzielnicy, skutkiem czego stała się ona obszarem pełnym kontrastów. U schyłku XIX w. teren dawnego miasta żydowskiego zamieszkiwała praktycznie tylko ludność uboższa. Żydowska inteligencja przenosiła się bowiem do nowo wznoszonych domów poza granicami *Oppidium Judeorum* (Krasnowolski, 1992). Podobnie sprawa przedstawiała się i w przypadku ludności polskiej. Tu także istniały bogate, nowe ulice i stare – biedne, gdzie warunki mieszkaniowe ludności przedstawiały się bardzo źle. Zdeprawowane domy, przybudówki, drewniane budy i chlewiki, wałące się parkany – to wszystko stanowiło zaprzeczenie zasad higieny i bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Duża gęstość zaludnienia, analfabetyzm mieszkańców nadawały temu miejscu specyficzny klimat (Bieniarzówna, 1979).

Jednocześnie charakteryzując obraz urbanistyki i architektury Kazimierza przełomu XIX i XX w., należy stwierdzić, że był to czas kiedy estetyce nowo powstających obiektów, poświęcano szczególnie dużo uwagi. Ulice zakładano bowiem w formie wysadzanych strzyżonymi drzewami alei. Świadomie komponowano osie widokowe, stosowano ciekawe rozwiązania fasad. Na zapleczu posesji zakładano ogrody. Powstały też liczne obiekty użyteczności publicznej – na przykład szkoły, budynki związane z żydowskimi instytucjami społecznymi. W tym okresie powstał także i szpital bonifratrów. Rozbudowywał się również

kwartał przemysłowy. Obok gazowni powstała zajezdnia tramwajowa i elektrownia. W okresie międzywojennym, cały czas układ urbanistyczny Kazimierza uzupełniany był zabudową o wysokich standardach technicznych (Krasnowolski, 1992).

Po II wojnie światowej miejsce dawnych mieszkańców zajęli przypadkowi przybysze. Działalność budowlana w tym okresie nie wniosła praktycznie żadnych większych wartości. W latach 50. i 60. XX w. miały miejsce wyburzenia całych zabytkowych kompleksów zabudowy mieszkalnej w obrębie dawnego miasta żydowskiego. Od lat 80. tereny te zajmowane są przez współczesne budynki mieszkaniowe. W latach powojennych zabudowa Kazimierza została poważnie uszkodzona albo wręcz zniszczona. (Krasnowolski, 1992).

Tak, jak prawie sto lat temu, tak i dzisiaj Kazimierz nie posiada jednolitego charakteru. Cały czas jawi się jako dzielnica kontrastów, silnie osadzona w przeszłości Krakowa. Spośród specyficznej zabudowy wyraźnie wybija się tylko kilka obiektów. Są to między innymi wysokie, gotyckie wieże dwóch kościołów fundacji Kazimierza Wielkiego – Bożego Ciała i św. Katarzyny. Wśród swej ścisłej zabudowy Kazimierz posiada niewiele terenów zieleni – znaczna część z nich skryta jest wewnątrz podwórek. Niewątpliwym atutem dzielnicy jest jej usytuowanie tuż nad Wisłą. Stwarza to ciekawe uwarunkowania widokowe.

Poważnym problemem dla słoczonyj kazimierskiej zabudowy jest silne zanieczyszczenie atmosfery, które wynika z usytuowania w pobliżu Krakowa wielu zakładów przemysłowych. Jeszcze do niedawna największym trucicielem miasta i jego zabytków była Huta im. Lenina.

Najbliższe otoczenie klasztoru

Zespół budynków zakonu bonifratrów praktycznie ze wszystkich stron otoczony jest różnego typu obiektami, toteż sprawia wrażenie wciśniętego w otaczającą go zabudowę. Ze względu na niewielką szerokość ulicy Krakowskiej, nawet fasada kościoła została skonstruowana tak, aby oglądać ją nie z przodu (co uniemożliwia brak przestrzeni przed wejściem), ale z boku, w skrócie perspektywicznym. Zastosowanie ciekawego rozwiązania kulisowego sprawiło, że kościół św. Trójcy zaliczany jest do najwspanialszych barokowych zabytków Krakowa.

Obiekt praktycznie nie posiada specjalnie konstruowanych powiązań kompozycyjnych i widokowych z otaczającą go przestrzenią. Jedynie główne wejście do szpitala zostało wytyczone na osi ulicy Bonifraterskiej 80. Ze względu na wysokie walory artystyczne, stanowi ono interesujący akcent widokowy na zakończeniu ulicy.

Jeszcze na początku XX w., przed wybudowaniem Mostu Piłsudskiego, widok z Podgórza na Kazimierz uznawano za bardzo malowniczy. Był na tyle ładny, że wielokrotnie go kopiowano i powielano. Dziś także górująca wieża kościelna przyciąga wzrok, ale panorama Kazimierza z drugiego brzegu Wisły straciła wiele ze swej malowniczości.

Oceniając otoczenie klasztoru bonifratrów, warto przyjrzeć się, jakiego typu „nastrój” posiadają poszczególne ulice w jego najbliższym sąsiedztwie.

I tak: ulica Krakowska, na odcinku wzdłuż posesji bonifratrów, nie sprawia pozytywnego wrażenia. Elewacje kamienic, poszarzałe od atmosferycznych zanieczyszczeń, a także brak drzew w okolicznej przestrzeni, tworzą ponury, przygnębiający klimat. Akcent zdecydowanie optymistyczny wprowadzają widoki, jakie roztaczają się u wylotu Krakowskiej. Z jednej strony jest to zieleń Podgórza (Park Bednarskiego), z drugiej wieże stradomskiego kościoła misjonarzy i Staro Miasta.

Wąska, spokojna ulica Trynitaraska także nie jest zbyt przyjazna. Z jednej strony znajduje się tu bowiem interesująca architektonicznie, lecz surowa i zimna fasada szpitala, bez śladu jakiegokolwiek zieleni. Liczne samochody parkujące tuż przy ścianie budynku, na i tak niezbyt szerokim chodniku, blokują przejście i stwarzają wrażenie ścisku. Druga strona ulicy, ocieniona jest koronami rosnących tu drzew. Rozlokowane wzdłuż niej warsztaty i obskurne podwórka niereмонтowanych od dawna kamienic, wywierają na przechodniach przygnębiające wrażenie.

Zupełnie niewykorzystany jest efektowny przebieg prostopadłej do Trynitaraskiej ulicy Bonifraterskiej. Prowadzi ona od Placu Wolnica (Rynku Kazimierza) do głównego, bardzo ozdobnego wejścia szpitala – zostało wybudowane

⁸⁰ Ulica Bonifraterska została wytyczona jeszcze przed budową szpitala – w 1877 roku, w oparciu o plan upiększenia Kazimierza z 1844 (Krasnowolski, 1992).

specjalnie na jej osi. Ten zaniedbany element kompozycyjny wart jest odpowiedniej oprawy.

Inny wizualnie ciekawy element to czerwony, ceglany mur, oddzielający ogród szpitalny od ulicy oraz kępa zieleni niewielkiego skweru na rogu Trynitar-skiej i Mostowej.

Klimat ulicy Mostowej tworzy po części ceglany, po części kamienny mur bonifratrów, zniszczone, osypujące się elewacje kamienic oraz rzędy drzew po obydwu stronach jezdni. Dużo zieleni i niewielki ruch uliczny czyni to miejsce spokojnym i nieco sennym.

Ulica Podgórska posiada charakter nadrzecznego bulwaru (choć właściwy bulwar znajduje się poniżej, tuż nad samą Wisłą). Klonowa aleja, ładny widok na wodę, a z drugiej strony biały wapienny mur nadają temu miejscu bardzo przyjemny charakter. W sposób znaczący walory estetyczne tego zakątka podnosi zieleniec na rogu Podgórskiej i Krakowskiej. Przecinające go fragmenty umocnień obronnych oraz duże drzewa i krzewy (wierzby płaczące, klony pospolite i jesionolistne, forsycje, derenie, czarny bez) to zdecydowanie wyróżniające się elementy. Do parkowego charakteru Podgórskiej nie pasują trzy przylegające do siebie kamienice, o fasadach, które niewątpliwie wymagają już generalnego remontu.

Zespół klasztorny bonifratrów

Przestrzeń obydwu ogrodów – wirydarza i ogrodu szpitalnego, jest przestrze-nią odizolowaną, zamkniętą murami budynków lub ogrodzeniem, nie posiada więc żadnych powiązań kompozycyjnych z otoczeniem. Zarówno budowle, jak i ogrodzenie, pochodzą z różnych epok. Są tu historyczne mury kazimierzowskie, ale także elementy z końca XIX w., lat 60., czy 80. XX w.. Zauważalne jest więc silne zróżnicowanie stylowe.

Wirydarz

Wirydarz pochodzi z XVIII w., ale jego oryginalna kompozycja nie zacho-wała się do dzisiejszego dnia (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983). Obecna kompozycja wnętrza – centralna z osią wschód-zachód i figurą Maryi po środku,

została stworzona współcześnie. Jest rozwiązaniem swobodnym i praktycznie nie posiada nawiązań do historycznego wzorca ogrodów tego typu.

Oceniając wirydarz pod kątem jego estetyki, należy zwrócić uwagę na kilka zagadnień. Przede wszystkim posadzono tu bardzo dużo – może nawet za dużo, rozmaitych gatunków roślin ozdobnych. Na obszarze wirydarza znajduje się także mnóstwo elementów „wyposażenia wnętrza” np.: kuta brama, plastikowe meble ogrodowe, drabinka, woliera, plastikowy staw, latarenki na trawniku, różne rodzaje pojemników na rośliny. Także i w tym przypadku można zauważyć, że jest ich zbyt dużo, tym bardziej, że są to elementy różnocyłowe. Nadmiar tak różnorodnych elementów wprowadza do przestrzeni chaos.

Do charakteru tego historycznego miejsca nie pasuje zastosowana na nawierzchniach betonowa kostka bauma. Kamienny kopiec, na którym stoi figura wydaje się zbyt wysoki – rzeźba jest przez to źle osadzona w przestrzeni.

Niewątpliwą zaletą obiektu są niedawno odnowione ściany budynku klasztornego, które stanowią ładne tło dla roślinnych kompozycji. Wirydarz jest zadbane. Jako całość, sprawia wrażenie kolorowego i atrakcyjnego, choć może przesadnie „umeblowanego”.

Ogród szpitalny

Miejsce to posiada klimat starego parku z wiekowymi drzewami. Jak już wspomniano wcześniej, wewnątrz jest odizolowane. Jedyne ponad murem, od strony ulicy Mostowej, widać wyższe piętra kamienic, a od Mostowej i Podgórskiej – także korony drzew.

Elementem wyraźnie przyciągającym wzrok jest szpitalna fasada. Bryła i detal architektoniczny, pochodzącego z końca XIX w. budynku, nawiązują do form późnego gotyku. Zbliżona chronologicznie jest także neoromańska kaplica (obecnie kostnica) w głębi ogrodu (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983). Budynek neogotyckiego szpitala wyraźnie dominuje w tej przestrzeni, toteż ogród był z nim ściśle powiązany. To podporządkowanie determinowało, dziś już praktycznie zatarty, układ kompozycyjny.

Ślady dawnej kompozycji ogrodowej są obecnie mało czytelne. W ich odnalezieniu pomaga znajomość przeszłości tego miejsca. Figura św. Jana Bożego i szczątki alejek przypominają o istnieniu podłużnej osi założenia, która miała

postać układu podwojonych ścieżek spacerowych, zakończonych kolistym klombem. Widać wyraźnie, że misyjna figura świętego stoi na osi bocznego wejścia do budynku klasztoru. Kolejna oś kompozycyjna, to oś grotty loretańskiej. Jest ona skierowana na wcześniej wspomnianą figurę (centrum dawnego kwietnika). Z kolei o istnieniu dawnej poprzecznej osi kompozycyjnej, świadczy obecnie tylko figura Matki Bożej. Elementem dawnego założenia, który dotrwał do dnia dzisiejszego są rosnące po dziś dzień kasztanowce (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983).

Pierwotny układ ogrodu został zweryfikowany, gdyż zdominowały go ciągi funkcjonalne biegnące poprzecznie przez ogród. Zmiany te spowodowały wydzielenie kilku odrębnych wnętrz – kompozycja ogrodu rozpadła się na szereg aneksów (Swaryczewska, Fabijanowska-Sałas, 1983). Jeden z nich, wykorzystywany jest obecnie przez pacjentów jako zakątek rekreacyjny.

W ogrodzie widoczne są liczne nawarstwienia pochodzące z ostatnich dziesięcioleci. Wyraźnie daje się zauważyć, że przez wiele lat nikt nie dbał o jego wizerunek estetyczny. To zaniedbanie wynika stąd, iż w okresie powojennym, ogród wraz ze szpitalem, został przejęty przez państwo. Wtedy to popadł w ruinę – brakowało pieniędzy na jego właściwe utrzymanie. Dzisiaj zaobserwować można mnóstwo elementów – pozostałości tamtych czasów, które rażą i które należałoby wymienić albo naprawić. Jako przykład można tu podać drogi parkowe – ciężką, pieszo-jezdną drogę z trelinki; połamane i pokruszone płyty chodnikowe oraz nawierzchnie betonowe. Budynki gospodarcze są mało estetyczne i dość chaotycznie ustawione – np. garaż z blachy falistej, baraki pod południowym murem. Elementy takie, jak podjazdy, wejścia gospodarcze, skład węgla, śmietniki przy budynku klasztoru są nieosłonięte, nie oddzielone od reszty ogrodu. Nieładna jest wschodnia ściana budynku klasztoru. Szpeci zbiornik ze sprężonym tlenem usytuowany w ogrodzie, blisko altany. Współczesne latarnie nie pasują do charakteru tego miejsca. Nawet nieliczne, co prawda, nasadzenia młodych krzewów iglastych są raczej przypadkowe i nieprzemyślane.

Ładne elementy ogrodowego wnętrza są często zniszczone lub za mało wyeksponowane. Tu jako przykład można podać wejście do szpitala od ogrodu, którego wartość estetyczną wyraźnie obniżają znajdujące się poniżej, przy ziemi, toporne drzwi do piwnicy. Elewacja szpitala (która zresztą wymaga już remontu)

przesłonięta jest tylko kilkoma rachitycznymi krzewami. Zestawienie dużej płaszczyzny ściany i trawnika nadaje jej bardzo surowy, monumentalny wygląd. Zupełnie niedoceniono wartości artystycznej budynku kaplicy przedpogrzebowej, dziś już poszarzałej i zaniedbanej (z odpadającym tynkiem), z powojennymi, klockowatymi dobudówkami i nieładnym podjazdem.

Przyglądając się ogrodowi szpitalnemu można zauważyć, że obecnie znaczenie użytkowe przestrzeni, dominuje nad walorami estetycznymi całości założenia. To, co stanowi prawdziwa wartość estetyczną obiektu, zostało stworzone jeszcze przed II wojną światową.

WSKAZANIA DO PROJEKTU

Dwa ogrody – ogród szpitalny i wirydarz, wchodzące w skład założenia klasztorного bonifratrów, to jak już wcześniej udowodniono w pracy, obiekty, które z różnych powodów (m.in. powojennego zaniedbania – braku właściwej konserwacji, zbyt wielu różnystylowym nawarstwieniom) wymagają przebudowy. Jest to zadanie dziś o tyle łatwiejsze, że zdobycie odpowiednich materiałów budowlanych, jaki i poszczególnych gatunków roślin, nie sprawia już większych problemów. Nowe realia ekonomiczne, szansa na fachowe doradztwo i wykonawstwo, czyni to przedsięwzięcie zdecydowanie bardziej możliwym niż jeszcze kilkanaście czy kilka lat temu. Aby jednak przyszły wizerunek ogrodu w pełni odpowiadał randze tego miejsca, a także oczekiwaniom właścicieli i użytkowników, powinien powstać w oparciu o konkretne wytyczne, które sprawią, że przebudowa zostanie wykonana właściwie.

Projekt modernizacji ogrodu bonifratrów powinien powstać w oparciu o dwie naczelne zasady:

Po pierwsze – należy uwzględnić przeszłość obiektu. Wszystkie zmiany muszą być dokonane w poszanowaniu wartości historycznych, które ten obiekt sobą reprezentuje (jako konkretne założenie i jako reprezentant ogrodów klasztornych).

Drugi warunek – to konieczność dostosowania obiektu do dzisiejszych oczekiwań i potrzeb jego właścicieli i użytkowników, tak innych od tego, co działo się kilkadziesiąt lub kilkaset lat temu, gdy obiekt powstawał. To właśnie sąsiedztwo sprawnie funkcjonującego szpitala, który aspiruje do pozycji jednej z najlepszych krakowskich placówek medycznych, wymusza dokonanie w ogrodzie zmian. Zmiany te dotyczyć będą zarówno warstwy funkcjonalnej, jak i estetycznej. Nowoczesny obiekt musi bowiem posiadać dobrze rozwiązane zaplecze, a jego użytkownicy powinni być zadowoleni także z jego wyglądu i programu.

Jak więc widać, sporządzony projekt nie może ograniczać się tylko do rewitalizacji. Musi łączyć w sobie tradycję z nowoczesnością, stanowić próbę syntezy tych dwóch „wartości”. Historyczne elementy założenia powinny stać się osnową dla „nowej” formy. Nie tylko, że nie mogą zostać zaprzepaszczone, ale wręcz

wskazane jest aby stały się atutem nowego wizerunku założenia. Należy odpowiednio je wyeksponować tak, aby podkreślały jego indywidualny charakter.

Poza założeniami wymienionymi powyżej, istnieje także szereg innych, zdecydowanie bardziej szczegółowych wytycznych, które także warto uwzględnić w projekcie:

Dla wirydarza

Ogród ten nadal powinien pełnić swe funkcje dotychczasowe – wypoczynkową i ozdobno-reprezentacyjną. Właściwe wydaje, się aby w projekcie modernizacji pozostał on miejscem spacerów, modlitwy i kontemplacji oraz biernego wypoczynku na ławach, przeznaczonym dla tych samych co dotychczas użytkowników – zakonników, ich gości oraz pacjentów korzystających z poradni i apteki ziołoleczniczej, znajdującej się tuż obok.

Program ogrodu musi zostać dopasowany do funkcji pełnionych przez tą przestrzeń, a jednocześnie konieczne jest jego urozmaicenie. Poszczególne elementy programu, dodane bądź usunięte, powinny zachęcać do przebywania w tym miejscu i uprzyjemniać czas tu spędzony. Niektóre z proponowanych zmian mogą ograniczyć się jedynie do wymiany pewnych elementów na ich lepsze jakościowo i bardziej estetyczne odpowiedniki. Działanie to ma na celu podniesienie walorów estetycznych przestrzeni oraz zwiększenie komfortu wypoczynku.

Projekt modernizacji wirydarza powinien uwzględnić następujące, konkretne rozwiązania:

- Forma wirydarza powinna nawiązywać do historycznych wzorców wirydarzy – zarówno w ich geometryczno-symetrycznym układzie kwatrowym, jak i w hodowanych gatunkach roślin, które były typowe dla tego rodzaju założeń (na przykład zioła, czy gatunki o znaczeniu symbolicznym).
- Projektowane w obsadzeniach gatunki roślinne powinny uwzględniać specyfikę zakonu bonifratrów (zakonnicy zajmują się ziołolecznictwem – jest to kolejny powód, który przemawia za zastosowaniem roślin leczniczych). W wirydarzu powinny być obecne rośliny zimozielone, a ze względu na akcentującą środek

- założenia figurę Matki Boskiej – dużo kwiatów i roślin tradycyjnie już przypisywanych Maryi. Aby ogród „żył” i „odczuwało się w nim ruch” można wprowadzić gatunki roślin, które wabią motyle i pszczoły, a także rośliny intensywnie i przyjemnie pachnące.
- Dla stworzenia lepszych proporcji wnętrza i ułatwienia percepcji figury Maryi, należy obniżyć wysokość kamiennego kopca na którym jest ona usytuowana. W obecnej chwili postument ten wydaje się bowiem zbyt wysoki, przez co źle odczytuje się go w przestrzeni wirydarza.
 - Należy zrezygnować z niewielkiego zbiornika wodnego, który znajduje się u podnóża figury Maryi. Jest to element zbędny. Jego obecność przyczynia się jedynie do przeładowania wnętrza i tak wypełnionego już nadmierną ilością ozdób. Dla zaakcentowania centralnego punktu wirydarza wystarczy sama figura.
 - Wolierę z ptakami należy przenieść w inne miejsce i odpowiednio ją wyeksponować.
 - Konieczna wydaje się przebudowa nawierzchni – wymiana nie pasującej do stylu i charakteru tego miejsca kostki betonowej na materiał szlachetniejszy (na przykład kostkę kamienną).
 - Istniejące meble ogrodowe (czyli plastikowe ławki) trzeba wymienić na ławy wygodniejsze, o innej formie i wykonane z materiału bardziej estetycznego. W miarę możliwości należy także dążyć do wkomponowania ich w grupy roślinności.
 - Wirydarz z założenia powinien być bardzo ozdobny – jest on bowiem swoistym nawiązaniem do „raju”, ale nie może być „przeładowany”. Aby tego uniknąć warto niektóre elementy ujednoczyć – na przykład ławki, ozdobne pojemniki na rośliny. Dobrym sposobem na uniknięcie chaosu może być ograniczenie gamy kolorów roślin kwitnących – zawężenie jej do kolorów chłodnych: bieli, różu, fioletu i niebieskiego, które jednocześnie są kolorami „maryjnymi”.

Dla ogrodu szpitalnego

Ogród szpitalny nadal powinien pełnić swe dotychczasowe funkcje czyli ozdobno-rekreacyjną i gospodarczą, z tym, że funkcja gospodarcza, ze względu

na swą ekspansywność, która przejawia się zajmowaniem przestrzeni typowo ozdobnej przez kolejne obiekty i urządzenia gospodarcze, musi zostać ograniczona. W praktyce powinno być to zrealizowane poprzez rozdzielenie części ozdobnej, od części wykorzystywanej do celów gospodarczych.

Użytkownikami tego ogrodu są szpitalni pacjenci i odwiedzające ich rodziny, pracownicy szpitala oraz sami zakonnicy. Ta pierwsza grupa, to praktyczni najważniejsi użytkownicy elementów typowo wypoczynkowych. To właśnie dla nich program z zakresu rekreacyjno-ozdobnego powinien zostać wzbogacony, gdyż w swej dotychczasowej postaci wydaje się on bardzo ubogi. Jest mało urozmaicony i zupełnie nie wykorzystuje dostępnej przestrzeni, co wyraźnie widać po niskiej frekwencji użytkowników. Brakuje nawet tak podstawowych elementów jak ławki, zaś nawierzchnie i szerokość dróg nie sprzyjają spacerom – a są to praktycznie wszystkie możliwości wypoczynku, jakie proponuje ogród szpitalny. Program ogrodu szpitalnego powiązany z jego funkcją wypoczynkową, musi posiadać coś do zaoferowania tak, aby pacjenci i odwiedzające ich rodziny, pracownicy szpitala i zakonnicy, woleli przyjść odpoczywać właśnie tu, niż przebywać wewnątrz budynku. Spacer, modlitwa, wypoczynek na ławkach przy rozmowie lub czytaniu książek, powinien mieć ku temu sprzyjające warunki, nie tylko w zakresie samych elementów wyposażenia wnętrza, ale i estetyki otaczającej przestrzeni.

Projekt modernizacji ogrodu szpitalnego powinien uwzględnić następujące, konkretne rozwiązania:

– Planując kompozycję ogrodu szpitalnego należy nawiązać do istniejącego niegdyś układu osi podłużnej i poprzecznej.

Oś poprzeczna powinna zostać ponownie wytyczona na osi głównego wejścia do szpitala – zostanie ono dzięki temu odpowiednio podkreślone i wyeksponowane. Bryła budynku szpitalnego (ze względu na wysoką wartość estetyczną) powinna stać się dominującym elementem całości kompozycji.

Oś podłużna powinna uwzględnić istniejący niegdyś układ dwóch symetrycznych, równoległych alejek zaakcentowanych z jednej strony (na wprost wejścia od klasztoru do ogrodu) klombem z figurą Jana Bożego, a z drugiej – grupą kasztanowców.

- Warto przywrócić elementy ozdobne takie, jak klomby kwiatowe, rabaty z roślin sezonowych, które pozostawały w kompozycyjnej zależności ze wspomnianymi powyżej osiami ogrodowymi.
- Wprowadzając nowe gatunki roślin trzeba uwzględnić panujące tu specyficzne warunki – stosunkowo duże ocienienie spowodowane przewagą starych drzew o rozrośniętych koronach. Na skutek braku przestrzeni i ograniczonych możliwości wegetacyjnych, wprowadzać można tu przede wszystkim rośliny okrywowe i cieniolubne – głównie byliny i krzewinki, nieliczne krzewy. Kształtując strukturę roślinną należy próbować tworzyć w miarę możliwości zróżnicowane wnętrza kompozycyjne i tematyczne grupy roślin. Warto pomyśleć o zastosowaniu gatunków roślin ujemnie jonizujących powietrze oraz wydzielających fitoncydy, które dzięki swemu korzystnemu działaniu na organizm ludzki mogą wpływać pozytywnie na proces rehabilitacji pacjentów szpitala.
- Sprawą bardzo pilną jest wyleczenie drzew. Przy okazji usunięcia chorych gałęzi zwiększony zostanie dostęp promieni słonecznych do poziomu runa, a przez to stanie się możliwe wprowadzenie gatunków o większych wymaganiach świetlnych.
- Mało estetyczną wschodnią ścianę budynku szpitala – klasztoru, ścianę budynku dyrekcji i administracji oraz ścianę kamienicy przylegającej do ogrodu szpitalnego od południa, należy przesłonić pnączami.
- Pnącza mogą też znaleźć się na pniach niektórych drzew. Taki wertykalny element zmniejszy dystans, jaki istnieje na skutek braku wyraźnej warstwy krzewów, pomiędzy koronami wysokich drzew a runem.
- Należy zadbać o odpowiednią oprawę (przede wszystkim oprawę roślinną) znajdujących się na terenie ogrodu trzech figur – św. Jana Bożego i dwóch figur Maryi (z czego jednej w grocie loretańskiej).
- Odpowiedniego wyeksponowania i oprawy roślinnej (na przykład gatunki powiązane symbolicznie z pojęciem śmierci i nieśmiertelności) wymaga też wejście do zabytkowego budynku kaplicy – kostnicy. Tu także za wzór może posłużyć dawny układ historyczny.
- Konieczne jest wprowadzenie roślinności (krzewów, roślin okrywowych) wzdłuż południowej elewacji szpitala, na całej jego długości. Ma to na celu złagodzenie wrażenia monumentalności i przytłoczenia jakie obecnie powstaje na skutek zestawienia płaszczyzny elewacji szpitala z pustą płaszczyzną trawnika.

- Istniejącą altanę trzeba zmienić na mniejszą albo całkowicie ją zlikwidować. Przemawia za tym fakt, że i tak w ogrodzie jest dużo cienia, zaś w altanie jest dodatkowo zimno i wilgotno.
- Należy zwiększyć ilość ławek i siedzisk. Usytuować je w różnych częściach ogrodu, nie tylko przy najbardziej uczęszczanych ciągach komunikacyjnych tak, aby stworzyć zarówno miejsca wypoczynku grupowego, jak i indywidualnego.
- Na terenie całego ogrodu szpitalnego należy wymienić nawierzchnię. Usunąć zniszczone płyty betonowe i chodnikowe, a zwłaszcza ciężką i mało estetyczną trelinkę. W zależności od przeznaczenia danego fragmentu terenu (część gospodarcza, część ozdobno-wypoczynkowa) można zastosować kostkę betonową, kostkę granitową, kamień naturalny lub sztuczny.
Drogi i wszelkie podjazdy powinny być wykonane możliwie starannie, z zachowaniem odpowiednich spadków umożliwiających poruszanie się po nich pacjentom na wózkach inwalidzkich.
Ważne jest tu także zapewnienie odpowiedniej szerokości wszelkim drogom i przejściom.
- Dla prawidłowego funkcjonowania obiektu, jak też jego korzystnego wizerunku estetycznego, należy oddzielić część ozdobno-wypoczynkową ogrodu od części gospodarczej.
aki podział możliwy będzie tylko wtedy, gdy wszystkie elementy i obiekty gospodarcze (na przykład zbiorniki ze sprężonym tlenem, postój dla karetki i miejsca parkingowe) zostaną przeniesione do wschodniej części obiektu. (Należy tu także wspomnieć o konieczności wyznaczenia dodatkowych miejsc parkingowych).
Część gospodarcza musi ulec reorganizacji. Stojące dziś chaotycznie i w beładzie obiekty gospodarcze (trafostacja, garaże, śmietniki) powinny zostać właściwie pogrupowane – tak aby nie marnować cennej przestrzeni, której i tak jest tu niewiele.
Wspomniane elementy, a także wszelkie wejścia gospodarcze, powinny zostać w miarę możliwości przesłonięte roślinami.

Na koniec warto jeszcze podkreślić bardzo istotny fakt, iż założenie klasztorne

bonifratrów to stosunkowo duży obszar zieleni wśród zwartej zabudowy miejskiej – prawie w centrum miasta. Z tego też względu, podtrzymanie istnienia występującej tam roślinności lub wręcz wzbogacenie jej składu gatunkowego, ma olbrzymie znaczenie ekologiczne – między innymi ze względu na oczyszczanie i natlenianie powietrza, którego jakość w Krakowie nie jest najlepsza. Ważna funkcja roślinności, to także podnoszenie komfortu psychicznego użytkowników obiektu, co w przypadku szpitala posiada znaczenie szczególne.

UZASADNIENIE PROJEKTU

Wirydarz

Forma i elementy kompozycji

Proponowana w projekcie modernizacji forma wirydarza klasztoru bonifratrów nawiązuje do wzorcowego układu czterech symetrycznych kwater. Takie właśnie kwatery istniały w tym miejscu przed wiekami. Świadczy o tym pochodząca z drugiej połowy XVIII w. akwarela. Ukazuje ona między innymi fragment wirydarza bonifratrów z kwaterami wewnątrz których znajdowały się kolisty klomby (stan ogrodu w okresie baroku). Obecny układ ogrodu (na dwie części dzieli go ścieżka o przebiegu północ-południe), to prawdopodobnie wynik zmian jakie miały miejsce w okresie powojennym. Tak więc proponowany obecnie układ to jedynie powrót do dawnej formy.

Odtwarzane wirydarzowe kwatery nie będą jednak idealnie symetryczne. Kwatery północne są nieco mniejsze, krótsze od kwater południowych. Nierówności te powstały na skutek wybudowania daszku przy wejściu, od strony klasztornej furty.

Ważny element kompozycji wirydarza, to znajdująca się w punkcie centralnym, w miejscu przecięcia ścieżek, figura Maryi Panny. Ponieważ ustawiona jest na kamiennym kopcu, który wydaje się zbyt wysoki (ma ponad 2 m), w projekcie zakłada się jego obniżenie do wysokości około 1,3-1,5 m. Taka zmiana zdecydowanie ułatwi oglądanie figury i polepszy proporcje wnętrza. Kolejna proponowana zmiana, to wspomniana już w założeniach do projektu, likwidacja niewielkiej sadzawki u podnóża figury. Jest to w tym przypadku element zbędny, gdyż dla podkreślenia centralnego punktu wirydarza stosowano zawsze albo rzeźbę, albo fontannę lub źródelko, a nie kilka elementów jednocześnie. Rezygnacja z tego zbiornika wodnego jest o tyle łatwiejsza, iż nie posiada on szczególnych walorów estetycznych.

Przyglądając się uważnie figurze Maryi można zauważyć, iż jest ona zwrócona na wschód. Kierunek wschodni to strona rajska. Według sięgającej najdawniejszych czasów tradycji, kościół chrześcijański budowany jest rytualnie wzdłuż osi wschód-zachód, przy czym szczyt kościoła, jego prezbiterium, zwrócone jest

ku wschodowi. Św. Augustyn mówił, iż „kiedy wstajemy do modlitwy, zwracamy się ku wschodowi, miejscu, gdzie podnosi się słońce” (Hani, 1994). I właśnie ze względu na to symboliczne znaczenie, warto figurę w takim ustawieniu pozostawić, choć stoi tyłem do głównego wejścia do klasztoru i tyłem do osób, które wchodzi do wirydarza oczekując na wizytę w gabinecie ziołolecznicy.

W projekcie po postumencie na którym stoi figura pięć się będą pnącza: delikatny powojnik alpejski (*Clematis alpina var. sibirica*) o drobnych, białych kwiatach, kwitnie pod koniec IV do VI, czasami powtarza kwitnienie w VII-VIII, oraz zimozielony bluszcz pospolity (*Hedera helix*). Całość postumentu otoczona będzie kolistym klombem, na którym znajdują się przede wszystkim byliny, ale także wiosenne rośliny cebulowe. Klomb ten oznaczono jako KLOMB V. Dobierając do niego rośliny wzięto pod uwagę panujące tu w ciągu dnia nasłonecznienie (postument bowiem powoduje ocienienie części klombu, dlatego od strony północnej i północno-wschodniej znajdują się rośliny o mniejszych wymaganiach świetlnych).

KLOMB V:

1. piwonia lekarska (*Paeonia officinalis*), V-VI
2. róża (*Rosa 'Bonica 82'*), kolor różowy
3. lilia królewska (*Lilium regale*), VII-VIII
4. złocień właściwy (*Chrysanthemum leucanthemum*), VI-VIII
5. ostróżka ogrodowa (*Delphinium x cultorum*), VI-VIII
6. krwawnik pospolity (*Achillea millefolium*), VII-X
7. tawułka Arendsa (*Astilbe x arendsii*), VI-IX
8. funkia Siebolda (*Hosta sieboldiana*), VI-VII
9. naparstnica purpurowa (*Digitalis purpurea*), VI-VIII
10. pióropusznik strusi (*Matteucia struthiopteris*)
11. kosaciec ogrodowy (*Iris x hybrida*), V-VI
12. stokrotka (*Bellis perennis*), V-X
13. chaber górski (*Centaurea montana*), V-VI
14. goździk pierzasty (*Dianthus plumarius*), VI-VIII
15. dzwonek karpacki (*Campanula carpatica*), VI-IX
16. fiołek rogaty (*Viola cornuta*), V-X
17. ubiorek wiecznie zielony (*Iberis sempervirens*), V-VI

18. goździk pierzasty – j.w.
 19. lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*), V-IX
 20. dzwonek szerokolistny (*Campanula latifolia*), VI-VIII
 21. serduszka wspaniała (*Dicentra eximia*), V-VI
 22. ubiorek wiecznie zielony – j.w.
 23. barwinek pospolity (*Vinca minor*), IV-V
 24. brunera wielkolistna (*Brunnera macrophylla*), V-VI
 25. bodziszek Endressa (*Geranium endressii*), V-IX
- oraz wiosenne rośliny cebulowe : przebiśnieg pospolity (*Galanthus nivalis*), szafrak drobnokwiatowy (*Muscari botryoides*), krokus – szafran wiosenny (*Crocus vernus*), hiacynt wschodni (*Hyacinthus nivalis*).

Zarys każdej kwatery wirydarza wyznacza niski żywopłot z bukszpanu wieczniezielonego (*Buxus sempervirens*) oraz kwiatowa obwódka. Bukszpanowy żywopłot ma stanowić „szkielet”, który dzięki zimozielonemu ulistnieniu będzie widoczny i atrakcyjny nawet zimą. Otaczająca kwatery rabata to kwietnik sezonowy. Ze względu na różnorodność i bogactwo gatunkowe roślin kwitnących, znajdujących się w innych częściach ogrodu, kwietnik ten przewidziano jako spokojny i stonowany, monochromatyczny. Dobrane gatunki to rośliny jednoroczne i dwuletnie. Zmieniane będą w trzech obsadzeniach: wiosennym, letnim i jesiennym. W każdym obsadzeniu pojawią się dwa kolory – jeden dla wyróżnienia centralnego płacyku z figurą, drugi – dla reszty rabat. Takie rozplanowanie kolorów ma na celu skupienie uwagi na środku wirydarza, jego najważniejszym elemencie i jedynie delikatne podkreślenie geometrycznego zarysu kwater.

OBSADZENIA SEZONOWE OBWÓDEK KWIATOWYCH:

A. kwiecień – maj

bratek ogrodowy (*Viola x wittrockiana*) – kolor biały i niebieskofioletowy

B. koniec maja – sierpień/wrzesień

żeniszek meksykański (*Ageratum houstonianum*) – kolor jasnofioletowy

lobelia przyłądkowa (*Lobelia erinus*) – kolor błękitny

C. wrzesień – pierwsze mrozy

złocienie ogrodowy (*Chrysanthemum x hortorum*) – kolor biały i jasnoróżowy

Wewnątrz każdej kwatery znajduje się trawnik i klomb. Warto zaznaczyć, że niekiedy wewnątrz wirydarzowej kwatery wypełniał tylko trawnik. Projektowane klomby to kwietniki mieszane – sadzone będą na nich byliny, nieliczne krzewy, a także rośliny cebulowe, dwuletnie i jednoroczne. Po środku znajdują się rośliny najwyższe; wysokość kwietnika stopniowo obniża się ku jego brzegom. Dobór roślin został wykonany w taki sposób, aby uwzględnić zróżnicowane warunki świetlne panujące w każdej kwaterze. Ze względu na otoczenie z czterech stron ścianami budynków, poszczególne części ogrodu otrzymują różne ilości promieniowania słonecznego. I tak KLOMB I jest oświetlony najlepiej. KLOMB II i KLOMB IV są częściowo ocienione, natomiast KLOMB III znajduje się praktycznie przez większość dnia w cieniu budynków.

KLOMB I:

1. budleja Dawida (*Buddleja dawidii*), VII-X
2. lilia królewska (*Lilium regale*), VII-VIII
3. róża (*Rosa* 'Marchenland'), kolor różowy, wys. 0,8-1,2 m
4. chaber górski (*Centaurea montana*), V-VI
5. lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*), V-IX
6. jeżówka purpurowa (*Echinacea purpurea*), VII-X
7. heliotrop (*Heliotropium peruvianum*), VII-X
8. rozmaryn lekarski (*Rosmarinus officinalis*)
9. róża (*Rosa* 'Margaret Merril'), kolor biały, wys. 0,6 cm
10. złocień właściwy (*Chrysanthemum leucanthemum*), VI-VIII
11. miłek wiosenny (*Adonis vernalis*), IV-V
12. len trwały (*Linum perenne*), VIII-IX
13. aster gawędka (*Aster amellus*), VIII-IX
14. lawenda wąskolistna – j.w.
15. ruta ogrodowa (*Ruta graveolens*)
16. krwawnik pospolity (*Achillea millefolium*), VII-X
17. piwonia lekarska (*Paeonia officinalis*), V-VI
18. szalwia lekarska (*Salvia officinalis*)
19. miłek wiosenny – j.w.
20. tymianek właściwy (*Thymus vulgaris*)

21. rogownica Biebersteina (*Cerastium biebersteinii*), V-VII
 22. goździk pierzasty (*Dianthus plumarius*), VI-VIII
 23. rezeda wonna (*Reseda odorata*), VII-X
 24. stokrotka (*Bellis perennis*), V-X
 25. ubiorek wiecznie zielony (*Iberis sempervirens*), V-VI
 26. dzwonek karpacki (*Campanula carpatica*), VI-IX
 27. mięta pieprzowa (*Mentha piperita*)
 28. fiołek rogaty (*Viola cornuta*), V-X
 29. maciejka wonna (*Matthiola bicornis*), VI-VII
 30. ubiorek wiecznie zielony – j.w.
 31. rezeda wonna – j.w.
 32. tymianek właściwy – j.w.
 33. kosaciec ogrodowy (*Iris x hybrida*), V-VI
 34. barwinek pospolity (*Vinca minor*), IV-V
 35. dzwonek karpacki – j.w.
 36. melisa lekarska (*Melissa officinalis*)
 37. ubiorek wiecznie zielony – j.w.
 38. szafran jesienny (*Colchicum autumnale*), VIII-X
 39. barwinek pospolity – j.w.
 40. kosaciec ogrodowy – j.w.
- oraz wiosenne rośliny cebulowe: przebiśnieg pospolity (*Galanthus nivalis*), szafirek drobnokwiatowy (*Muscari botryoides*), cebulica syberyjska (*Scilla sibirica*), krokus – szafran wiosenny (*Crocus vernus*), hiacynt wschodni (*Hyacinthus orientalis*).

KLOMB II:

1. ostróżka ogrodowa (*Delphinium x cultorum*), VI-VIII
2. pióropusznik strusi (*Matteucia struthiopteris*)
3. gipsówka trwała (*Gypsophila paniculata*), VI-VIII
4. chaber górski (*Centaurea montana*), V-VI
5. melisa lekarska (*Melissa officinalis*)
6. lak pachnący (*Cheiranthus cheirii*), V-VII
7. lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*), V-IX

8. hyzop lekarski (*Hyssopus officinalis*)
 9. złociień właściwy (*Chrysanthemum leucanthemum*), VI-VIII
 10. piwonia lekarska (*Paeonia officinalis*), V-VI
 11. serduszka wspaniała (*Dicentra eximia*), V-VI
 12. funkia Siebolda (*Hosta sieboldiana*), VI-VII
 13. naparstnica purpurowa (*Digitalis purpurea*), VI-VIII
 14. funkia Siebolda – j.w.
 15. orlik mieszańcowy (*Aquilegia x hybrida*), VI-VII
 16. tojad mocny (*Aconitum napellus*), VII-VIII
 17. lawenda wąskolistna – j.w.
 18. kosaciec ogrodowy (*Iris x hybrida*), V-VI
 19. dzwonek karpacki (*Campanula carpatica*), VI-IX
 20. mięta pieprzowa (*Mentha piperita*)
 21. goździk pierzasty (*Dianthus plumarius*), VI-VIII
 22. stokrotka (*Bellis perennis*), V-X
 23. tymianek właściwy (*Thymus vulgaris*)
 24. miłek wiosenny (*Adonis vernalis*), IV-V
 25. lak pachnący – j.w.
 26. goździk pierzasty – j.w.
 27. ubiorek wiecznie zielony (*Iberis sempervirens*), V-VI
 28. melisa lekarska – j.w.
 29. dzwonek karpacki – j.w.
 30. stokrotka – j.w.
 31. szafran jesienny (*Colchicum autumnale*), VIII-X
 32. barwinek pospolity (*Vinca minor*), IV-V
 33. skalnica Arendsa (*Saxifraga x arendsii*), V
 34. fiołek wonny (*Viola odorata*), III-IV
 35. ubiorek wiecznie zielony – j.w.
 36. barwinek pospolity – j.w.
- oraz wiosenne rośliny cebulowe: przebiśnieg pospolity (*Galanthus nivalis*), szafirek drobnokwiatowy (*Muscari botryoides*), cebulica syberyjska (*Scilla sibirica*), krokus – szafran wiosenny (*Crocus vernus*), hiacynt wschodni (*Hyacinthus orientalis*), narcyz (*Narcissus*).

KLOMB III:

1. wiązówka błotna (*Filipendula ulmaria*), VI-VIII
 2. naparstnica purpurowa (*Digitalis purpurea*), VI-VIII
 3. parzydło leśne (*Aruncus dioicus*), VI-VIII
 4. liliowiec ogrodowy (*Hemerocallis x hybrida* 'Pink Damask'), VI-VII
 5. przywrotnik ostroklapowy (*Alchemilla mollis*), VI-VIII
 6. pióropusznik strusi (*Matteucia struthiopteris*)
 7. tawułka Arendsa (*Astilbe x arendsii*), VII-IX
 8. bergenia sercowata (*Bergenia cordifolia*), IV-V
 9. tojad mocny (*Aconitum napellus*), VII – VIII
 10. pióropusznik strusi – j.w.
 11. serduszka wspaniała (*Dicentra eximia*), V-VI
 12. tawułka Arendsa – j.w.
 13. orlik mieszańcowy (*Aquilegia x hybrida*), VI-VII
 14. bergenia sercowata – j.w.
 15. funkia Siebolda (*Hosta sieboldiana*), VI-VII
 16. jasnota plamista (*Lamium maculatum*)
 17. funkia Siebolda – j.w.
 18. brunera wielkolistna (*Brunnera macrophylla*), V-VI
 19. barwinek pospolity (*Vinca minor*), IV-V
 20. jasnota plamista – j.w.
 21. funkia Siebolda – j.w.
 22. miódunka pstra (*Pulmonaria saccharata*), IV-V
 23. dzwonek szerokolistny (*Campanula latifolia*), VI-VIII
 24. brunera wielkolistna – j.w.
 25. skalnica Arendsa (*Saxifraga x arendsii*), V
 26. pierwiosnek ząbkowany (*Primula denticulata*), III-IV
 27. miódunka pstra – j.w.
 28. bodziszek Endressa (*Geranium endressii*), V-IX
 29. dzwonek szerokolistny – j.w.
- oraz wiosenne rośliny cebulowe: przebiśnieg pospolity (*Galanthus nivalis*), sza-firek drobnokwiatowy (*Muscari botryoides*), cebulica syberyjska (*Scilla sibirica*), narcyz (*Narcissus*).

KLOMB IV:

1. róża (*Rosa* 'Margaret Merril'), kolor biały, wys. 0,6 m
2. budleja Dawida (*Buddleja dawidii*), VII-X
3. lilia królewska (*Lilium regale*), VII-VIII
4. pióropusznik strusi (*Matteucia struthiopteris*)
5. aster gawędka (*Aster amellus*), VIII-IX
6. piwonia lekarska (*Paeonia officinalis*), V-VI
7. lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*), V-IX
8. chaber górski (*Centaurea montana*), V-VI
9. krwawnik pospolity (*Achillea millefolium*), VII-X
10. szałwia lekarska (*Salvia officinalis*)
11. kosaciec ogrodowy (*Iris x hybrida*), V-VI
12. tojad mocny (*Aconitum napellus*), VII-VIII
13. liliowiec ogrodowy (*Hemerocallis x hybrida* 'Pink Damask'), VI-VII
14. pióropusznik strusi (*Matteucia struthiopteris*)
15. bergenia sercowata (*Bergenia cordifolia*), IV-V
16. brunera wielkolistna (*Brunnera macrophylla*), V-VI
17. fiołek wonny (*Viola odorata*), III-IV
18. miódunka pstra (*Pulmonaria sacharata*), IV-V
19. miłek wiosenny (*Adonis vernalis*), IV-V
20. rezeda wonna (*Reseda odorata*), VII-X
21. fiołek rogaty (*Viola cornuta*), V-X
22. lebiódka pospolita (*Origanum vulgare*)
23. maciejka wonna (*Matthiola bicornis*), VI-VII
24. mięta pieprzowa (*Mentha piperita*)
25. tymianek właściwy (*Thymus vulgare*)
26. miódunka pstra – j.w.
27. bodziszek Endressa (*Geranium endressii*), V-IX
28. fiołek wonny – j.w.
29. barwinek pospolity (*Vinca minor*), IV-V
30. konwalia majowa (*Convallaria majalis*), V
31. barwinek pospolity – j.w.
32. dzwonek szerokolistny (*Campanula latifolia*), VI-VIII

oraz wiosenne rośliny cebulowe: przebiśnieg pospolity (*Galanthus nivalis*), szafirek drobnokwiatowy (*Muscari botryoides*), cebulica syberyjska (*Scilla sibirica*), krokus – szafran wiosenny (*Crocus vernus*), hiacynt wschodni (*Hyacinthus orientalis*), narcyz (*Narcissus*).

Kwaterowy układ wirydarza tworzą dwie krzyżujące się ścieżki. Właściwe wydaje się także utworzenie przejścia po obrzeżu ogrodu, wzdłuż ścian budynków. Nawierzchnia w wirydarzu powinna zostać całkowicie wymieniona. W miejsce istniejącej kostki betonowej, można położyć dużo bardziej pasujący do charakteru tego miejsca, szlachetny bruk kamienny. Najlepsza wydaje się tu kostka z piaskowca twardego albo z piaskowca żółtego „Radków”. Jest to materiał odporny na tyle, iż nadaje się nawet do wykładania nawierzchni przeznaczonych na drogi dla samochodów osobowych. Ponadto ze względu na swój ciepły, piaskowobeżowy kolor, bardzo ładnie komponuje się z kolorem ścian klasztoru. Aby jednak płaszczyzny ścian i płaszczyzna nawierzchni nie zlewały się, warto ułożyć ciemniejszą ramkę, obrzeże z kostki sjenitowej (koloru ciemnoszarego) albo bazaltowej (szary wpadający w grafitowy). Kostka na nawierzchni będzie układana równoległe do ścian budynków, jedynie w przypadku kolistego płacyku z figurą Maryi powinna być kładziona centrycznie. Takie ułożenie nawierzchni ma podkreślać wagę punktu centralnego i powodować (podobnie jak w przypadku koloru obwódek kwiatowych) podświadome dążenie wzroku ku temu miejscu.

W projekcie postanowiono stworzyć interesującą oprawę obydwu zakończeń alejki poprzecznej, przy ścianach budynku. I tak elementem organizującym kompozycję od strony wschodniej będzie woliera z ptakami (obecnie znajduje się ona w innej części wirydarza), zaś a od strony zachodniej – ławka. Całość dopełnią rośliny w donicach (między innymi zioła, zimozielony bukszpan czy też gatunki prowadzone w formie kwitnących drzewek) oraz jako tło – trejaże z pnąciami. Zarówno ptaki jak i ławka nie zostały wybrane przypadkowo. Ptaki to symbol duszy ludzkiej – tak wyobrażano ją sobie już w starożytności. Ptaki symbolizują także cnoty świętych, uwolnienie się od spraw ziemskich i wzniesienie ku Bogu (Forstner Osb, 1990). Ławka to z kolei nawiązanie do ławy darniowej, elementu często pojawiającego się w średniowiecznych ogrodach klasztornych.

Trejaże i pnącza, ławka otoczona trejażem, to elementy pojawiające się w wirydarzowych założeniach od dawna (Putkowska, 1999). Zioła w donicach to z kolei nawiązanie do od wieków uprawianej przez zakonników medycyny naturalnej, a zwłaszcza ziołolecznictwa bonifratrów.

ROŚLINY PRZY WOLIERZE:

a). w donicach

1. bukszpan wieczniezielony (*Buxus sempervirens*)
2. ołownik (*Plumbago auriculata*)
3. zioła: lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*), ogórecznik lekarski (*Borago officinalis*), szczypiorek (*Allium schoenoprasum*), czosnek niedźwiedzi (*Allium ursinum*)
4. złocień (*Argyranthemum frutescens*) – prowadzony jako drzewko
5. zioła: rumianek pospolity (*Matricaria recutita*), mięta pieprzowa (*Mentha piperita*), babka lancetowata (*Plantago lanceolata*)

b). pnącza

1. powojnik wielkokwiatowy odm. Błękitny Anioł (*Clematis* ‘Błękitny Anioł’) – kolor jasnoniebieski, kwiaty średnie, kwitnie VI-VIII
2. powojnik wielkokwiatowy odm. Matka Siedliska (*Clematis* ‘Matka Siedliska’) – kolor biały, kwiaty średnie, kwitnie V-VI, VII-IX

ROŚLINY PRZY ŁAWCE:

a). w donicach

1. bukszpan wieczniezielony (*Buxus sempervirens*)
2. agapant (*Agapanthus*)
3. złocień (*Argyranthemum frutescens*) – prowadzony jako drzewko
4. zioła: bukwica zwyczajna (*Betonica officinalis*), melisa lekarska (*Melissa officinalis*), rumian szlachetny (*Chamaemelum nobile*), lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*)

b). pnącza

1. róża (*Rosa* ‘New Dawn’) – kolor jasno różowy, kwiaty pachnące, pędy wiotkie
2. powojnik wielkokwiatowy odm. Jan Paweł II (*Clematis* ‘Jan Paweł II’) – kolor białoalabastrowy, kwiaty duże, kwitnie V-VI, VII-IX

Na podporach drewnianego daszku, przylegającego do północnej części budynku klasztoru, rozpięte zostaną pnącza: powojnik wielkokwiatowy (*Clematis* ‘Madame Le Coultre’), który kwitnie w VI, VIII-IX, oraz róża pnąca (*Rosa* ‘Bobbie James’) o pojedynczych, pachnących kwiatach i wiotkich pędach. Wybrano odmiany o białych kwiatach po to, aby stojąc na przeciwległym końcu wirydarza stanowiły one delikatne tło dla figury i otaczającego ją barwnego klombu. Biały kolor to jedyny kolor, który harmonizuje z kolorem daszku i pasuje jednocześnie do kolorystyki całego wnętrza. Na daszku zawieszono także pojemniki z ozdobnymi roślinami sezonowymi o przewisających pędach.

ROŚLINY W POJEMNIKACH WISZĄCYCH (AMPLACH):

- pelargonja bluszczolistna (*Pelargonium peltatum*) – kolor różowy
- werbena (*Verbena*) z grupy Tapiens lub Tamari – kolor jasnofioletowy
- petunia kaskadowa (*Petunia*) Surfinia lub Million Bells – kolor błękitny i fioletoworóżowy

Pod daszkiem, ze względu na bliskie sąsiedztwo przychodni ziołoleczniczej, ustawione zostaną ławki. Dzięki temu przychodzący po poradę ludzie, będą mogli wejść do wirydarza i oczekiwać na swoją kolej, w miejscu zdecydowanie bardziej przyjemnym niż zimny, klasztorny korytarz. Pod wspomnianym daszkiem znajdują się także ozdobne pojemniki z roślinami kwitnącymi i atrakcyjnie ulistnionymi. Ich gatunki zostały dobrane tak, aby odpowiadał im panujący tu półcień.

ROŚLINY W DONICACH POD DASZKIEM:

1. bukszpan wieczniezielony (*Buxus sempervirens*)
2. serduszka piękna (*Dicentra formosa*)
3. żurawka drzączkowata (*Heuchera brizoides* ‘Palace Purple’)
4. skalnica (*Saxifraga trifurcata*)
5. funkia (*Hosta*)
6. agapant (*Agapanthus*)
7. begonia stale kwitnąca (*Begonia semperflorens*)
8. tawułka chińska (*Astilbe chinensis* ‘Pumila’)

Roślinną oprawę przewidziano także dla przeciwnego wejścia do budynku klasztoru.

ROŚLINY PRZY WEJŚCIU DO WIRYDARZA OD STRONY POŁUDNIOWEJ:

a). w donicach

1. bukszpan wieczniezielony (*Buxus sempervirens*)
2. cytryna (*Citrus limon*) – prowadzona jako drzewko
3. zioła: lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*), melisa lekarska (*Melissa officinalis*)
4. ubiorek wiecznie zielony (*Iberis sempervirens*)

b). pnącza

1. powojnik wielkokwiatowy odm. Błękitny Anioł (*Clematis* ‘Błękitny Anioł’) – kolor jasnoniebieski, kwiaty średnie, kwitnie VI-VIII
2. powojnik wielkokwiatowy odm. Fujisume (*Clematis* ‘Fujisume’) – kolor lazurówoniebieski, kwiaty duże, kwitnie V-VI, VIII-IX

Wszystkie aranżacje roślinne powiązane z takimi elementami jak woliera, ławka, daszek, czy też południowe wejście do wirydarza, zostały zaprojektowane po to, aby „ożywić” nawierzchnię i ścianę w miejscu ich połączenia. Obecnie bowiem ściana jest gładka i pusta, przez co sprawia nieco przygnębiające i monumentalne wrażenie. Ustawienie przy murze, na obrzeżu wirydarza, zróżnicowanych wysokością i kształtem donic i roślin, spowoduje zatarcie ostrej granicy pomiędzy pionową ścianą budynku klasztornego, a poziomym, płaskim partem. Takie rozwiązanie zachęci do spaceru ścieżką biegnącą po obwodzie wirydarza. Idąca tędy osoba będzie kolejno docierała do zróżnicowanych stanowisk. Spacer po pustych brzegach wybrukowanej nawierzchni, wzdłuż gładkich ścian, nie stanowiłby bowiem żadnej atrakcji.

Kryteria doboru roślin

Dokonując wyboru poszczególnych gatunków roślin zamieszczonych w projekcie wirydarza, kierowano się konkretnymi zasadami, które spowodowały, iż żaden gatunek nie pojawił się przypadkowo. Wiele roślin posiada odniesienie

do tradycji sztuki chrześcijańskiej i kanonu ogrodów wirydarzowych. Niektóre, dzięki swym specyficznym walorom, zostały wybrane tak, aby wzbogacić wystrój tej „odizolowanej” od świata zewnętrznego przestrzeni i nadać jej charakter „raju” – miejsca obfitującego we wszystko, co tylko w pojęciu człowieka najpiękniejsze.

I tak wśród zastosowanych gatunków znalazły się :

1. Rośliny o charakterze symbolicznym. Do tej grupy można zaliczyć na przykład róże (ze względu na swe piękno i zapach zajmują pośród kwiatów pierwsze miejsce i dlatego, jako najpiękniejszy kwiaty przypisano je Maryi), białe lilie – symbol niewinności, fiołki – pokory, bluszcz – nieśmiertelności. Wszystkie kwiaty, a szczególnie róże i lilie oznaczają wiosnę, a więc odradzanie się życia. Kwiaty to cząstka utraconego raju, niemy hołd składany Bogu. Obecność kwiatów symbolizuje radość i wzbudza podniosły nastrój (Forstner Osb, 1990). Dlatego w projekcie większość roślin to właśnie gatunki kwitnące.

2. Rośliny o barwach, które w symbolice chrześcijańskiej przypisywane są Maryi – a więc biel i błękit.

Biel – kolor nierozszczepionego światła. Wyraz radości i świątecznego nastroju. Kolor najodpowiedniejszy dla ludzi miłujących pokój i światło. Kolor uwielbienia. Biel wyobraża ponadto doskonałą czystość, zwycięstwo i wieczną chwałę. Jest to kolor obowiązujący podczas liturgii świąt ku czci Matki Bożej (Forstner Osb, 1990).

Błękit – kolor i symbol nieba, oraz wszystkiego co ma z nim jakiś związek. Symbol trwania, stałości i wierności. Po części podziela symboliczne znaczenie z bielą jako znak nieskazitelności i czystości, a więc przymiotów, które są właściwe wszystkiemu co związane z niebem. Dlatego też kolor niebieski stał się kolorem Matki Bożej, a niebiesko-biały znakiem poświęcenia się Niepokalanej Dziewicy. Od XV w. Matkę Boską często przedstawia się właśnie w jasnoniebieskim lub niebieskim płaszczu (Forstner Osb, 1999).

Nie można także nie wspomnieć o kolorze zielonym, który stanowi podstawę przestrzeni ogrodowej i tło dla wszystkich innych barw. Warto tu przypomnieć, że nazwa „wirydarz” pochodzi właśnie od łacińskiego słowa „viridis” – zielony (Putkowska, 1999). Zieleń – to kolor kiełkującej roślinności, oczekiwania

na zbiory, a więc nadziei. Barwa, która w świecie roślinnym jest zapowiedzią życia. Jest to kolor młodości, radości, „czyni duszę wolną i zwraca ją ku dobrom nieprzemijającym”. Barwa łagodna i pojednawcza. Po przez liturgię (pojawia się bowiem w tak zwanym „okresie zwykłym”) znak codziennej pracy i dążenia do Boga (Forstner Osb, 1990).

Dodatkowo włączono także kolor różowy i fioletowy, które mieszczą się w chłodnej gamie kolorystycznej i doskonale pasują do błękitu i bieli.

Zawężenie gamy kolorystycznej roślin pojawiających się w projekcie, do wymienionych barw chłodnych, czyni wnętrze wirydarza bardziej czytelnym i spokojnym. Nie stanowi konkurencji dla pojawiających się kształtów, ale jest ich dopełnieniem.

3. Rośliny kwiatowe ogrodów średniowiecza (w połączeniu z roślinami leczniczymi i przyprawowymi), zaliczane do ważniejszych roślin tamtego okresu⁸¹: tojad mocny (*Aconitum napellus*), miłek (*Adonis*), stokrotka pospolita (*Bellis perennis*), chaber (*Centaurea*), lak pospolity (*Cheiranthus cheirii*), złocień (*Chrysanthemum*), konwalia majowa (*Convallaria majalis*), szafran jesienny (*Colchicum autumnale*), goździk pierzasty (*Dianthus plumarius*), naparstnica purpurowa (*Digitalis purpurea*), liliowiec (*Hemerocallis*), kosaciec (*Iris*), lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*), lilia (*Lilium*), narcyz (*Narcissus*), piwonia lekarska (*Paeonia officinalis*), rozmaryn lekarski (*Rosmarinus officinalis*), ruta zwyczajna (*Ruta graveolens*), fiołek wonny (*Viola odorata*), bratek ogrodowy (*Viola tricolor*).

4. Zioła i rośliny lecznicze (obecne w projekcie czy to w donicach, czy na klombach), które niegdyś obowiązkowo musiały się znaleźć w każdym ogrodzie zakonnym – np. ruta ogrodowa (*Ruta graveolens*), szalwia lekarska (*Salvia officinalis*), mięta pieprzowa (*Mentha piperita*), rozmaryn lekarski (*Rosmarinus officinalis*), konwalia majowa (*Convallaria majalis*).

Inne zastosowane w projekcie: lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*), hyzop lekarski (*Hyssopus officinalis*), tymianek właściwy (*Thymus vulgaris*), ogórecznik lekarski (*Borago officinalis*), szczypiorek (*Allium schoenoprasum*),

⁸¹ Majdecki L., Ochrona i rewaloryzacja zabytkowych założeń ogrodowych, Warszawa 1993, str. 300.

czosnek niedźwiedzi (*Allium ursinum*), rumianek pospolity (*Matricaria recutita*), babka zwyczajna (*Plantago lanceolata*), bukwica zwyczajna (*Betonica officinalis*), melisa lekarska (*Melissa officinalis*), rumian szlachetny (*Chamaemelum nobile*), jeżówka purpurowa (*Echinacea purpurea*), krwawnik pospolity (*Achillea millefolium*), piwonia lekarska (*Paeonia officinalis*), naparstnica purpurowa (*Digitalis purpurea*).

Uwzględnienie roślin leczniczych jest szczególnie ważne, ze względu na prowadzoną przez zakon bonifratrów działalność ziołolecniczą. Można je traktować nie tylko jako ozdobę, ale także nadają się one do codziennego użytku (oczywiście w ograniczonym zakresie).

5. Rośliny intensywnie i przyjemnie pachnące: krzewy i krzewinki – budleja Dawida (*Buddleia davidii*); lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*); byliny – parzydło leśne (*Aruncus dioicus*), goździk pierzasty (*Dianthus plumarius*), bodziszek (*Geranium sp.*), fiołek wonny (*Viola odorata*), hiacynt (*Hyacinthus sp.*), szafirek (*Muscari sp.*), heliotrop (*Heliotropum peruvianum*), konwalia majowa (*Convallaria majalis*), wiązówka błotna (*Filipendula ulmaria*), lilia królewska (*Lilium regale*), róża (*Rosa*) oraz jednoroczne : maciejka wonna (*Matthiola bicornis*), rezeda wonna (*Reseda odorata*), lak pachnący (*Cheiranthus cheiri*).

Już od najdawniejszych czasów piękny zapach był szczególnie ceniony, a aromatyczne substancje roślinne stanowiły drogocenny towar, dostępny tylko nielicznym. W symbolice chrześcijańskiej piękny zapach wskazywał na coś nadzwyczaj subtelnego, duchowego, co można uchwycić jedynie zmysłem wewnętrznym (Forstner Osb, 1990).

6. Rośliny wabiące motyle i pszczoły: krzewy i krzewinki – budleja Dawida (*Buddleia davidii*), lawenda wąskolistna (*Lavandula angustifolia*); byliny – bergenia sercowata (*Bergenia cordifolia*), bodziszki (*Geranium sp.*), chaber górski (*Centaurea montana*), złocien właściwy (*Chrysanthemum leucanthemum*), jeżówka purpurowa (*Echinacea purpurea*), krwawnik pospolity (*Achillea millefolium*), hyzop pospolity (*Hyssopus officinalis*), lebidka pospolita (*Origanum vulgare*), mięta pieprzowa (*Mentha piperita*), szafirek drobnokwiatowy (*Muscari*

botryoides), tojad mocny (*Aconitum napellus*), miodunka pstra (*Pulmonaria saccharata*) oraz jednoroczne: maciejka wonna (*Matthiola bicornis*), lak pachnący (*Cheiranthus cheiri*), rezeda wonna (*Reseda odorata*), żeniszek meksykański (*Ageratum houstonianum*).

Pojawienie się latających owadów wprowadzi ze sobą ruch i delikatny dźwięk. Będzie stanowić dodatkowy przejaw życia i piękna przyrody.

Wyznaczenie zakresu gatunków, jakie mogły zostać użyte w projekcie oraz określenie zasad, na których ma się oprzeć koncepcja wirydarza, spowodowało, iż pomimo bogactwa zastosowanych roślin i innych elementów ozdobnych, nie odnosi się wrażenia ich przesytu. Tworzą one kompozycyjną całość, a nie jak do tej pory przestrzeń wypełnioną chaotycznie, przeładowaną i świadczącą o snobizmie właścicieli.

W wirydarzu splatają się i powtarzają motywy kwadratu (symbolu ziemi) i koła (symbolu nieba). Są one szczególnie widoczne w kształcie kwater, klombów, centralnego placyku z figurą Maryi. Geometryczna forma wirydarza została złagodzona delikatnymi formami roślin, a symbolika figur geometrycznych dopełniona symboliką poszczególnych elementów wystroju wnętrza.

Ponieważ rozwój roślin ma stanowić odzwierciedlenie kolejnych pór roku, wszystkie klomby zostały zaprojektowane w ten sposób, aby od wiosny do jesieni zawsze część z nich kwitła. W założeniach ma to być bowiem miejsce atrakcyjne o każdej porze roku. Z tego też powodu w obrębie wirydarza znalazły się elementy zimozielone – między innymi bluszcz (*Hedera helix*), bukszpan (*Buxus sempervirens*) i barwinek (*Vinca minor*).

Użytkownicy i wyposażenie obiektu

W swej docelowej postaci wirydarz bonifratrów ma być bardzo ozdobny i pełnić funkcję reprezentacyjną, choć jednocześnie, jak prawdziwy wirydarz klasztorny, ma stanowić miejsce wypoczynku. W ciągu dnia mogą z niego korzystać goście i pacjenci z poradni i apteki ziołoleczniczej, zaś rano i wieczorem, gdy ludzie z zewnątrz nie mają tu już wstępu, jego atmosfera powinna sprzyjać modlitwie i kontemplacji zakonników.

Typowych elementów wyposażenia wnętrza nie ma tu zbyt wiele, gdyż praktycznie cały wystrój opiera się na bogatych gatunkowo i zróżnicowanych formą aranżacjach roślinnych – to one są podstawą kompozycji. Ławki pod daszkiem, ławka przy jednej za ścian na zakończeniu alejki poprzecznej, trejaże, donice stojące i pojemniki wiszące, woliera z ptakami, pomagają zbudować specyficzny nastrój tego miejsca, czynią je bardziej atrakcyjnym i jednocześnie bardziej dostępnym dla użytkowników. Umożliwiają i ułatwiają wypoczynek na ławach, czytanie książek, spacer, rozmowy, obserwację przyrody ogrodu, kontemplację modlitewną. Wyciszeniu i refleksji, rozważaniom natury religijnej, sprzyja warstwa symboliczna obecna w formie ogrodu, poszczególnych gatunkach roślin, kolorach oraz centralnie usytuowanej figurze Matki Bożej.

Projekt modernizacji wirydarza w swych założeniach dąży do uczynienie tego miejsca nie tylko skrótem komunikacyjnym i poczekalnią do ziołolecznictwa, ale także przestrzenią, która będzie przyciągać użytkowników świadomie chcących spędzić tu swój wolny czas.

Ogród szpitalny

Modernizacja ogrodu szpitalnego opiera się na uwzględnieniu historycznego układu przestrzennego, widocznego na zebranych materiałach źródłowych oraz wykorzystaniu stanu istniejącego. Oznacza to, iż pewne elementy zostaną dopracowane i usprawnione, a tylko niektóre wymienione. Nie ma potrzeby przeprowadzania rewolucyjnych zmian, ani wprowadzania całkowicie nowej formy – byłoby to przedsięwzięcie całkowicie nieuzasadnione. Ze względu na zmieniające się wraz z czasem potrzeby użytkowników i właścicieli, ogród ten, jak już wspomniano we „Wskazaniach do projektu”, wymaga pewnych zmian, które usprawnią jego funkcjonowanie.

Podział funkcjonalny przestrzeni ogrodowej

Podstawowym przedsięwzięciem proponowanym w projekcie będzie próba rozdelenia części ozdobnej od gospodarczej – próba rozdelenia funkcji pełnionych przez tą przestrzeń.

Część ozdobna to w zasadzie tylko środek ogrodu szpitalnego – tzw.

„właściwa część ogrodu” czyli rozległa trawiasta przestrzeń ze starymi drzewami. Część gospodarcza jest w chwili obecnej nieco rozbita, rozczłonkowana, gdyż poszczególne jej elementy są rozrzucone praktycznie po całym terenie. W założeniach, część gospodarcza będzie zajmować wschodnią strefę ogrodu szpitalnego. Zgrupowane zostaną tam praktycznie wszystkie budynki gospodarcze oraz zostanie utworzony duży plac manewrowy, którego część w ciągu dnia służyć będzie jako parking (istnienie takiego placu wskazane jest także ze względów bezpieczeństwa).

Aby jednak tego dokonać koniecznie należy przenieść niektóre obiekty – i tak :

- a). Zbiorniki ze sprężonym tlenem, obecnie znajdujące się w części ozdobnej ogrodu, w pobliżu altany i figury św. Jana Bożego, należy przenieść na miejsce przy ogrodzeniu – wjeździe od strony ulicy Trynitarńskiej. Należy tu dodać, iż obecne ich usytuowanie jest bardzo niekorzystne i szpeci ozdobną część ogrodu.
- b). Postój dla karetki spod fasady szpitala, zostanie przeniesiony na miejsce pod wschodnim ogrodzeniem – pod Murem Kazimierzowskim.
- c). Wszystkie miejsca parkingowe z obszaru całego ogrodu szpitalnego, powinny zostać przeniesione na nowy parking utworzony za ścianą żywopłotu⁸² przy kaplicy pogrzebowej, oraz na zmodernizowany parking na placu manewrowym. W celu odciążenia przestrzeni ogrodowej proponuje się także wykorzystanie do parkowania miejsc poza ogrodzeniem, wzdłuż ulicy Mostowej i Podgórskiej. Posunięcie to wydaje się konieczne ze względu na fakt, iż w ogród nie może pełnić tylko funkcji parkingowej. Może to być jego zadanie dodatkowe, ale na pewno nie główne.
- d). Budynek trafostacji powinien zostać przeniesiony na miejsce obecnych śmiet-

⁸² Stworzenie tego parkingu będzie wymagało „obciążenia” brzegu podestu wyniesionego nieco wyżej niż pozostała część ogrodu, a znajdującego się na równi z poziomem ulicy. Podest ten, to pozostałość po dawnej rogatce miejskiej. Ponieważ jest to element „zapomniany”, który nie posiada jakiegoś konkretnego, istotnego znaczenia (znajdują się tu obecnie tylko śmietniki i mały placik gospodarczy), niewielkie uszczuplenie jego powierzchni nie powinno budzić niczyich sprzeciwów. Niewątpliwie jednak przed podjęciem takich działań wymagana jest konsultacja Konserwatora Zabytków.

ników przy bramie od strony ulicy Trynitarńskiej⁸³. Obecny budynek został niewłaściwie usytuowany i zabiera zbyt dużo cennej przestrzeni. Proponowana zmiana stworzy możliwość wyznaczenia wspomnianego parkingu przy kaplicy pogrzebowej. Dzięki przeniesieniu trafostacji usprawnione zostanie też funkcjonowanie dużego placu gospodarczego oraz można będzie otworzyć wjazd do obiektu po pochylni, od strony Wisły (wjazd ten wydaje się użyteczny ze względów bezpieczeństwa – droga ewakuacyjna na wypadek pożaru, oraz dla celów gospodarczych np. wywóz śmieci).

Przedstawiony zabieg „skoncentrowania” obiektów gospodarczych w jednej części ogrodu szpitalnego wydaje się celowy, zarówno ze względów estetycznych, jak i funkcjonalnych. Stwarza on szansę lepszego zagospodarowania i wykorzystania przestrzeni, której i tak nie ma tu zbyt wiele.

Układ kompozycyjny części ozdobnej – „ogrodu właściwego”.

Jak już wspomniano wcześniej w pracy, część ozdobna to w zasadzie tylko środkowa część ogrodu, nazwana dla ułatwienia „ogrodem właściwym”. Przypomina ona obecnie wielki trawnik ze starymi drzewami, otoczony dookoła drogą gospodarczą. To właśnie tej części ogrodu przywrócony zostanie układ kompozycyjny, nawiązujący do historycznego stanu ogrodu z przełomu XIX i XX w.. Szczątki tego układu dotrwały do dnia dzisiejszego – była o tym mowa w poprzednich rozdziałach. Ze względu na powierzchnię, jak i potencjalne możliwości jej aranżacji, jest to najważniejsza część ogrodu szpitalnego.

Szkielet proponowanej obecnie kompozycji „ogrodu właściwego” oprze się na dwóch symetrycznych alejach podłużnych, zakończonych z obydwu stron

⁸³ Nowe, proponowane usytuowanie trafostacji nie stwarza żadnego zagrożenia dla zdrowia pacjentów szpitala. Pomieszczenie stacji transformatorowej może być usytuowane nawet w tym samym budynku, w którym przebywają ludzie pod warunkiem, iż „zostanie zachowana odległość pozioma i pionowa od pomieszczeń przeznaczonych na stały pobyt ludzi co najmniej 2,8 m; ściany i stropy będą stanowiły oddzielenia przeciwpożarowe oraz będą miały zabezpieczenia przed przedostawaniem się cieczy i gazów” (§ 182). „Pomieszczenie techniczne, w których są zainstalowane urządzenia emitujące hałas lub drgania, może być sytuowane w bezpośrednim sąsiedztwie pomieszczeń przeznaczonych na stały pobyt ludzi, pod warunkiem zastosowania rozwiązań konstrukcyjno – materiałowych, zapewniających ochronę sąsiednich pomieszczeń przeznaczonych na pobyt ludzi przed uciążliwym oddziaływaniem tych urządzeń” (§ 96) (Rozporządzenie Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa z dnia 14 grudnia 1994 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. z 1995 r., Nr 10, poz.46 ze zm.).

ozdobnymi klombami. Po środku jednego z nich, na wprost bocznego wejścia do klasztoru, znajdzie się figura św. Jana Bożego. Aleje podłużne przetnie oś poprzeczna, która zostanie wytyczona w taki sposób, aby znalazła się na wprost głównego wejścia do szpitala. Obecnie droga ta nie znajduje się ani na osi wejścia do szpitala, ani na osi wejścia do budynku dyrekcji i administracji. Ze względów kompozycyjnych zdecydowano, iż zostanie ona podporządkowana budynkowi szpitala. Budynek ten posiada wyjątkowe walory estetyczne i dlatego jego bryła powinna dominować nad całością kompozycji.

Zarówno po środku alei poprzecznej, jak i podłużnej, założone zostaną klomby sezonowe. Na klombie po środku drogi prowadzącej od wejścia głównego szpitala, ustawiona zostanie figura Matki Bożej – będzie nieco przesunięta na wschód ze swego obecnego położenia. Droga na osi poprzecznej na części swej długości składać się będzie z dwóch pasm, które po minięciu figury połączą się w jeden bieg. Zaproponowano taki układ, ponieważ pasuje do ozdobnych schodów przy głównym wejściu do szpitala (posiadają one zejście z dwóch stron), a ponadto podkreśla figurę Maryi. Czyni ją punktem centralnym osi poprzecznej.

Ze względów funkcjonalnych pozostawiona zostanie droga łącząca budynek dyrekcji i administracji z mniejszym, bocznym wejściem do szpitala.

Wspomniane powyżej drogi, z których część stanowi jednocześnie osie ogrodowe, narzucają przestrzeni sztywny układ. Między innymi w celu złagodzenia tej zgeometryzowanej formy, założona zostanie ścieżka spacerowa, o nieregularnym kształcie, przechodząca po obrzeżach „ogrodu właściwego”. Swobodna droga, ze względu na swój meandrujący przebieg, przeznaczona jest dla pacjentów bardziej sprawnych ruchowo. Natomiast drogi-osie, przeznaczone są do użytku także dla chorych np. na wózkach inwalidzkich i o kulach. Jednocześnie należy zaznaczyć, że droga meandrująca posiada zdecydowanie bardziej intymny, przytulny charakter, w przeciwieństwie do dróg-osie, które przypominają „ruchliwe deptaki”.

Rodzaje nawierzchni

Znaczną część ogrodu szpitalnego zajmują różnego typu nawierzchnie – drogi piesze i pieszo-jezdne. Ze względu na ich zły stan oraz niedopasowanie do charakteru miejsca, w zasadzie wszystkie powinny zostać wymienione. I tak :

Na drodze otaczającej „właściwą część ogrodu”, komunikującej praktycznie wszystkie znajdujące się tu obiekty, w miejsce trelinki można ułożyć się szarą, betonową kostkę kształtem przypominającą kamienny bruk. Oczywiście zdecydowanie lepszy efekt uzyskano by stosując bruk prawdziwy. Takie rozwiązanie nie jest jednak w tym przypadku możliwe do zastosowania, gdyż jest to olbrzymia powierzchnia, a zakupienie i ułożenie potrzebnej ilości tego materiału, wiązało by się ze zbyt dużym kosztem.

Wspomnianą kostką betonową zostanie wyłożona cała część gospodarcza. Jedyne miejsca parkingowe zostaną wyróżnione innym kolorem kostki lub innym sposobem jej ułożenia.

W pobliżu bramy wjazdowej od strony ulicy Trynitarskiej, na wjeździe do garażu oraz podjeździe do zbiorników ze sprężonym tlenem, ułożona zostanie nawierzchnia typu power-grass. Zaletą tego typu nawierzchni jest to, iż ze względu na swą specyficzną budowę, przerasta ją trawa. Materiał ten stwarza szansę zachowania przynajmniej odrobiny zieleni. Został zaproponowany w tym miejscu, gdyż dookoła jest już wystarczająco dużo „wybetonowanej” z konieczności powierzchni. Power-grass pozwoli uniknąć wrażenia pustego, monotonnego placu. Za jego użyciem przemawia także fakt, iż wspomniane miejsca nie będą intensywnie użytkowane.

Pozostałe drogi na terenie ogrodu, czyli drogi piesze na terenie tzw. „ogrodu właściwego”, zostaną wyłożone kostką kamienną – kostką granitową. Musi być ona ułożona równo i starannie, aby nie sprawiała trudności pacjentom poruszającym się o kulach i na wózkach inwalidzkich. Kostka kamienna zostanie też zastosowana przed głównym wejściem do szpitala oraz przed odnowioną kaplicą przedpogrzebową – będą to bowiem miejsca szczególnie wyeksponowane.

Kolejny rodzaj materiału proponowanego do wykorzystania jako nawierzchnia na terenie ogrodu szpitalnego, to kamienne płyty o zeszlifowanej powierzchni. Zostanie nimi wyłożona meandrująca dróżka, biegnąca po obrzeżu „ogrodu właściwego”. Zastosowanie tego typu materiału ma nadać dróżce specyficzny „klimat”, wyraźnie inny od pozostałych dróg – bardziej kameralny i intymny.

Warto zaznaczyć, iż przy układaniu wszystkich powyżej wymienionych typów nawierzchni, trzeba pamiętać o zachowaniu odpowiednich spadków, umożliwiających podjazd pacjentom na wózkach inwalidzkich. Nawierzchnie muszą być

wykonane wyjątkowo starannie, ich powierzchnie powinny być równe – przeznaczone są bowiem między innymi dla rekonwalescentów, którzy nie posiadają pełnej sprawności fizycznej.

Ostatni, szczególny rodzaj nawierzchni, proponowanej do zastosowania na terenie ogrodu szpitalnego, to nawierzchnia pod koronami dwóch drzew, które rosną na obrzeżu „ogrodu właściwego” – w jego południowej części. Drzewa te „wyrastają” na drodze gospodarczej. Ich obecne misy są zbyt małe i jednocześnie wchodzi w nawierzchnię drogi, powodując jej zwężenie. W projekcie modernizacji proponuje się zwiększenie średnicy misy i ułożenie na niej ozdobnej, żeliwnej, ażurowej kraty⁸⁴. Taka krata zapewni korzeniom drzewa dostęp wody opadowej i powietrza. Ponieważ będzie złożona z ruchomych elementów, łatwo będzie ją podnieść, aby oczyścić i spulchnić ziemię dookoła pnia. Zastosowanie rozwiązania tego typu, będzie korzystne zarówno ze względu na stworzenie właściwych warunków do rozwoju drzewa, jak też zapewni przejazd pojazdom poruszającym się po drodze gospodarczej.

Roślinność

Centralnie usytuowana trawiasta przestrzeń z drzewami, określana jako „właściwa część ogrodu” to teren, gdzie koncentruje się większość roślin z obszaru całego ogrodu szpitalnego. Miejsce ich egzystencji można przyrównać do „wyspy”, otoczonej ze wszystkich stron drogą gospodarczą. Pozostała przestrzeń ogrodu, możliwa do wypełnienia roślinami, to niewielkie skrawki terenu przylegające do poszczególnych budynków czyli wzdłuż fasady szpitala, przed kaplicą przedpogrzebową, przy budynku dyrekcji i administracji, czy też przy garażach i trafostacji.

Charakteryzując warunki siedliskowe, należy stwierdzić, iż na skutek obecności licznych, starych drzew o rozłożystych koronach, w większości ogrodu

⁸⁴ Średnica misy powinna być równa obszarowi, jaki zajmuje rzut korony drzewa. Ponieważ często nie jest to możliwe ze względu na ograniczenia infrastrukturą podziemną i nadziemną, przyjmuje się, że wymiary misy powinny wynosić 3,5 x 3,5 m, a w przypadku małych drzew 2,5 x 2,5 m.

Krata powinna być zawieszona kilka centymetrów nad powierzchnią gleby.

Glebę wokół pnia należy zabezpieczyć przed nadmiernym wysychaniem wysypując ją np. warstwą kory (Siewniak, 2000).

szpitalnego panuje półcień. Tylko nieliczne miejsca są dobrze oświetlone. Stan ten nieznacznie poprawi się, gdy zostaną przeprowadzone zabiegi pielęgnacyjne, polegające na usunięciu uschłych i chorych gałęzi. Dzięki temu zwiększony zostanie dostęp promieniowania słonecznego do poziomu runa.

Miejscami nienajlepsze warunki świetlne rzutują na dobór gatunków roślin, które zostaną zaproponowane w projekcie modernizacji. Brak odpowiedniej ilości wolnej przestrzeni i brak pełnego, równomiernego oświetlenia uniemożliwia wprowadzenie nowych drzew. Z tego też powodu, dosadzone będą krzewy i przede wszystkim byliny – rośliny okrywowe i ceniolubne. Na licznych nieosłoniętych przestrzeniach pionowych proponuje się także zastosowanie pnączy. Przyjęte postępowanie zgodne jest z zasadą, aby wprowadzać maksymalnie dużo roślinności, a pozostawiać możliwie jak najmniej pustych powierzchni.

Krzewy liściaste, iglaste i pnącza zastosowane w projekcie:

KRZEWY LIŚCIASTE

1. bukszpan wieczniezielony (*Buxus sempervirens*)
2. kalina Burkwooda (*Viburnum burkwoodii*)
3. trzmielina Fortune'a odm. Dart's Blanket (*Euonymus fortunei* 'Dart's Blanket')
4. dereń kanadyjski (*Cornus canadensis*)
5. głóg dwuszyjkowy odm. Candidoplena (*Crataegus oxycantha* 'Candidoplena')
6. kalina koreańska (*Viburnum carlesii*)
7. jaśminowiec Lemoine'a (*Philadelphus x lemoinei*)
8. śnieguliczka Chenaulta odm. Hancock (*Symphoricarphus x chenaultii* 'Hancock')
9. kalina sztywnolistna (*Viburnum rhytidophyllum*)
10. irga pozioma (*Cotoneaster horizontalis*)
11. hortensja krzewiasta (*Hydrangea arborescens*)
12. jaśminowiec Falconera (*Philadelphus x falconerii*)
13. czeremcha pospolita (*Prunus padus*)
14. rododendron (*Rhododendron sp.*)
15. azalia (*Rhododendron sp.*)
16. śnieguliczka biała (*Symphoricarphus albus*)

17. irga Dammera odm. *radicans* (*Cotoneaster dammeri var radicans*)
18. śliwa wiśniowa (mirabelka) odm. *Atropurpurea* (*Prunus cerasifera* ‘*Atropurpurea*’)

KRZEWY IGLASTE

1. cis pospolity odm. *Dovastoniana* (*Taxus baccata* ‘*Dovastoniana*’)
2. jałowiec sabiński odm. *Tamariscifolia* (*Juniperus sabina* ‘*Tamariscifolia*’)
3. jałowiec pośredni odm. *Mint Julep* (*Juniperus x media* ‘*Mint Julep*’)
4. jałowiec pośredni odm. *Gold Star* (*Juniperus x media* ‘*Gold Star*’)
5. jałowiec pospolity odm. *Repandens* (*Juniperus communis* ‘*Repandens*’)

PNĄCZA

1. winobluszcz trójklapowy (*Parthenocissus tricuspidata*)
2. winobluszcz pięciolistkowy (*Parthenocissus quinquefolia*)
3. bluszcz pospolity (*Hedera helix*)

Charakteryzując kompozycję ogrodu szpitalnego wspomniano już, iż szkielec „właściwej części ogrodu” stanowić będzie układ podłużnych i poprzecznych dróg-osi w powiązaniu z klombami kwiatowymi i rabatami z roślin sezonowych. Klomby znajdują się więc na obydwu końcach alei podłużnej. Dwa klomby zostaną także wkomponowane w środek alei poprzecznej. Ich dopełnienie i połączenie stanowić będą obwódki kwiatowe ciągnące się wzdłuż dróg-osi. Proponowane klomby nawiązują do klombów uwiecznionych na akwarelach z przełomu XIX i XX w.. Posiadają one również odniesienie do wzorcowych klombów modnych w tamtych czasach.

Najbardziej ozdobny i jednocześnie największy, będzie klomb mieszany, usytuowany po zachodniej stronie alei podłużnej. Elementem go organizującym stanie się centralnie usytuowana figura św. Jana Bożego – założyciela zakonu bonifratrów. Klomb będzie się składał z elementów zimozielonych – szkieletu⁸⁵ z bukszpanu wieczniezielonego (*Buxus sempervirens*), a jego wewnątrz wypełnią częściowo

⁸⁵ Wzór klombu zaczerpnięto z „Ochrony i konserwacji zabytkowych założeń ogrodowych” L. Majdeckiego, Warszawa 1993, s. 226.

rośliny sezonowe, a częściowo trawa. Bardzo ozdobna forma klombu – jego wzór i różnorodność proponowanych gatunków roślin, wynika z chęci podkreślenia znaczenia osoby Jana Bożego dla tego zgromadzenia zakonnego.

Na przeciwnym końcu alei podłużnej, znajdzie się owalny klomb z roślin sezonowych, który w swym rysunku posiada motyw krzyża i okręgu. Niegdyś koniec alei akcentowała grupa kasztanowców. Ponieważ jednak grupa ta „rozmyła się”, uznano że bardziej czytelnym zakończeniem drogi będzie wyznaczenie nowego elementu – akcentu. Proponowane obecnie rozwiązanie polega na stworzeniu miejsca kontemplacji i ciszy – temu właśnie służy motyw krzyża. Został on wprowadzony także ze względu na symbolikę całej drogi-alei. Z jednej strony postać świętego, z drugiej – krzyż, ma bowiem ukazywać drogę do świętości.

Kolejne proponowane klomby znajdują się na drodze – osi poprzecznej, prowadzącej od głównego wejścia do szpitala, do budynku dyrekcji i administracji. Elementem organizującym tą przestrzeń będzie zabytkowa figura Maryi Panny, ustawiona po środku podkowiasto otoczonego drogą klombu sezonowego. Aby stworzyć odpowiednią oprawę dla figury, klomb ten powinien być utrzymany w delikatnej i chłodnej kolorystyce kolorów „maryjnych” : bieli, niebieskiego, fioletu. Przed nim, bliżej szpitala, na wprost głównego wejścia, znajdzie się drugi klomb, którego kształt będzie przypominał owoc granatu – symbol zakonu bonifratrów⁸⁶. Został on zaprojektowany w miejscu bardzo ruchliwym, uczęszczanym przez wiele osób, gdyż ma stanowić „wizytówkę” bonifratrów.

Pozostała część opisywanego układu dróg i klombów, to rabaty z roślin sezonowych – kwiatowe obwódki. Będą one biegle wzdłuż dróg – ich brzegiem, zaś środek pasma wypełni trawa. Kolorystyka obwódek powinna być w miarę

⁸⁶ Owoce granatu – już w antyku symbol życia i płodności, a dzięki czerwonej barwie – płomiennej miłości. Jabłko granatu – „symbol Kościoła, który przez cierpienie Pana i męczenników jaśniej i najpiękniejszą czerwienią. W łupinie świętego milczenia kryje on pełnię tajemnic i nadzieję dóbr wiecznych. (...) Ogarnia rzesze zbawionych, którzy stanowią, jak komórki w jabłku granatu, jakby gminy i stany, i są płodni wielorakością darów łask, cnoty i zasługi” (Forstner Osb, 1990, s. 165). Z ascetycznego punktu widzenia „podobnie jak jabłko granatu kryje swoje skarby w niejadalnej łupinie, tak w doskonałym chrześcijaninie pozostaje ukryta jego wewnętrzna piękność, której strzeże cierpkość surowego stylu życia; hojnie jednak dzieli się on swymi bogactwami wtedy, gdy wymaga tego miłość” (op. cit., s. 165). „Jabłko granatu, którego ziarenka można dostrzec poprzez szczelinę pękniętej skorupy, jest emblematem zakonu miłosiernych braci (bonifratrów), a oznacza: miłość, która się otwiera i oddaje bliźniemu” (op. cit., s. 166).

spokojna, choć jednocześnie muszą być one urozmaicone gatunkowo – ze względu swą znaczną długość nie mogą stać się zbyt monotonne.

Opisywana geometryczna kompozycja roślinna, zajmie tylko część powierzchni „ogrodu właściwego”. Resztę stanowić będzie układ o charakterze zdecydowanie bardziej swobodnym, naturalistycznym. Pomimo wspomnianego półcienia, w obrębie „ogrodu właściwego” można wyróżnić miejsca o nieco odmiennych warunkach mikroklimatycznych. Podstawę tego podziału stanowi zróżnicowana wilgotność podłoża. Część zachodnia „ogrodu właściwego” jest bowiem zdecydowanie bardziej wilgotna niż część wschodnia – doskonałym na to dowodem jest rodzaj występującego tu runa. W części zachodniej znajduje się ponadto trochę lepiej nasłonecznione miejsce określone jako „światlista polana”.

Powyższe spostrzeżenia stały się podstawą do zaproponowania utworzenia kilku różnych zakątków, kilku tematycznych grup roślinnych, których gatunki powinny czuć się dobrze we wspomnianych warunkach mikroklimatycznych. Takie zróżnicowanie ma na celu urozmaicenie z pozoru jednorodnego ogrodu. Ma przyczynić się do podniesienia jego atrakcyjności i zachęcić do zwiedzania go.

Kształtując strukturą roślinną wyróżniono następujące grupy roślin:

a) Cienisty zakątek.

W założeniach ma być to grupa roślin cieniulubnych, otaczająca grotę loretańską z figurą Maryi. Do tej pory, pomimo sąsiedztwa drzew, grotka była „samotnym”, wysokim elementem, który odbierany był jako sztuczny i źle osadzony w przestrzeni. Proponowane zmiany mają na celu wtopienie grotki w roślinność. Kilka krzewów hortensji krzewiastej (*Hydrangea arborescens*) i kaliny Burkwooda (*Viburnum burkwoodii*) stanie się dla niej tłem. Wprowadzana roślinność powinna być zróżnicowana pod względem wysokości i kształtu np. wyższe – parzydło leśne (*Aruncus dioicus*), świecznica groniasta (*Cimicifuga racemosa*); niższe – paprocie: piórpusznik strusi (*Matteucia struthiopteris*) i narecznica samcza (*Dryopteris filix-mas*); funkie (*Hosta sp.*), bergenia sercowata (*Bergenia cordifolia*); najniższe – tiarella sercowata (*Tiarella cordifolia*), bodziszek korzeniasty (*Geranium macrorrhizum*), brunera wielkolistna (*Brunnera macrophylla*), jasnota

plamista (*Lamium maculatum*). Przy samej grocie znajdzie się więcej roślin kwitnących – serduszka piękna (*Dicentra formosa*), napastrnica purpurowa (*Digitalis purpurea*), orlik mieszańcowy (*Aquilegia x hybrida*), tawułka Arendsa (*Astilbe x arendsii*), skalnice Arendsa (*Saxifraga x arendsii*).

Aby uzyskać właściwy efekt, wymienione rośliny powinny w sposób „naturalny” przechodzić, łączyć się z występującymi w łąkach roślinami runa – konwalia majową (*Convallaria majalis*), fiołkiem wonnym (*Viola odorata*), barwinkiem (*Vinca minor*), kopytnikiem pospolitym (*Asarum europaeum*), bluszczkiem kurdybankiem (*Glechoma hederacaea*).

Należy wspomnieć, iż likwidacji ulegnie dotychczasowa altana. Uznano, iż jest w tym miejscu niepotrzebna – i tak panuje tu cień. Altana jest zbyt duża, wewnątrz jest wilgotno i ciemno, a z obserwacji wynika, iż mało kto z niej korzysta. W miejsce altany zostaną posadzone krzewy.

b) Świetlista polana.

Jest to najlepiej oświetlone miejsce na terenie całego „ogrodu właściwego” – z tego też powodu zyskała swą nazwę. Cechę tą należy wykorzystać, bo dzięki niej, możliwe jest zastosowanie innych gatunków roślin, a przez to stworzenie miejsca o odmiennym „klimacie”. Słoneczny nastrój „świetlistej polany” znajdzie swe odzwierciedlenie w słonecznych barwach kwitnących tu roślin np. liliowca ogrodowego (*Hemerocallis x hybrida*), jęczyczki Przewalskiego (*Ligularia przewalskii*), pierwiosnka lekarskiego (*Primula officinalis*).

Inne proponowane gatunki to bergenia sercowata (*Bergenia cordifolia*), tarczownica tarczowata (*Peltiphyllum peltatum*), narecznica samcza (*Dryopteris filix-mas*), tawułka Arendsa (*Astilbe x arendsii*), brunera wielkolistna (*Brunnera macrophylla*), dzwonek skupiony (*Campanula glomerata*), dzwonek szerokolistny (*Campanula latifolia*), napastrnica purpurowa (*Digitalis purpurea*), bodziszek Endressa (*Geranium endressii*), dąbrówka rozłogowa (*Ajuga reptans*).

c) Gaik fitoncydowy

Będzie to miejsce, w którym zgromadzone zostaną rośliny ujemnie jonizujące powietrze oraz wydzielające fitoncydy – substancje o specyficznych właściwościach leczniczych, które zabijają drobnoustroje i odkażają otoczenie. Rośliny

te, dzięki swemu korzystnemu działaniu na organizm ludzki, mogą pozytywnie wpływać na proces rehabilitacji pacjentów szpitala. Wśród zastosowanych gatunków wymienione właściwości posiada: czeremcha pospolita (*Prunus padus*), jaśminowiec Falconera (*Philadelphus x falconerii*) i jaśminowiec Lemoine'a (*Philadelphus x lemoinei*), jałowiec sabiński odm. Tamariscifolia (*Juniperus sabina* 'Tamariscifolia'), paprocie : pióropusznik strusi (*Matteucia struthiopteris*) i narecznica samcza (*Dryopteris filix-mas*) oraz połączenie konwalii majowej (*Convallaria majalis*). Inne gatunki to pierwiosnek lekarski (*Primula officinalis*), barwinek pospolity (*Vinca minor*) oraz kalina Burkwooda (*Viburnum burkwoodii*). W fitoncydowym gaiku znajdzie się kilka siedzisk, tak aby pacjenci mogli odpoczywać w pobliżu korzystnie na nich oddziałujących roślin.

Rozważając zjawisko wpływu roślin na organizm ludzki, trzeba wspomnieć, iż według A. Krzymowskiej-Kostrowickiej: „lokalizowanie w pobliżu grądów szpitali i sanatoriów nie jest wskazane, ze względu na zbyt intensywne, a zarazem jednostronne oddziaływanie tych lasów na organizm ludzki”⁸⁷. Bioklimat grądowy działa bowiem przede wszystkim pobudzająco. Wzmaga odporność organizmu, poprawia krążenie zwłaszcza mózgowe i podwyższa ciśnienie tętnicze krwi. Posiada także działanie antyseptyczne. Dłuższe przebywanie w lasach grądowych jest niewskazane dla osób z nadciśnieniem, nadczynnością tarczycy i znajdujących się w stanie ostrego pobudzenia emocjonalnego. Warto tu podkreślić, iż naturalną właściwością zbiorowiska grądowego jest wysoka jonizacja powietrza w warstwie rekreacyjnej oraz olbrzymie zróżnicowanie substancji chemicznych wydzielanych przez rośliny grądowe – wiele z tych substancji posiada właśnie charakter fitoncydów (najsilniej na bakterie chorobotwórcze oddziałują fitoncydy emitowane przez krzewy i glebę).

Proponowane w projekcie modernizacji gatunki wydzielają fitoncydy (tak, jak zbiorowisko grądowe), ale jednocześnie ujemnie jonizują otoczenie. Jonizacja ujemna jest dla żywych organizmów korzystniejsza – wpływa na nie uspokajająco i regenerująco. W założeniach opisywane rośliny powinny więc przynajmniej częściowo zniwelować pobudzający wpływ grądu.

⁸⁷ Geoekologia turystyki i wypoczynku, Warszawa 1997, s. 196.

d). Kolekcja rododendronów

Grupa ta została zaprojektowana jako element o charakterze wyłącznie ozdobnym. Jej podstawę będzie stanowić kilka odmian różaneczników i azalii (*Rhododendron sp.*), dobranych w ten sposób, aby kwitły w zróżnicowanych terminach. Dla zachowania jedności kompozycyjnej, wszystkie odmiany powinny być utrzymane w delikatnej kolorystyce – biel, jasnoróżowy, róż. Wśród proponowanych znajdują się: różanecznik wielkokwiatowy ‘Album Novum’ – biały z odcieniem lila oraz ‘Catharine van Tol’ – różowy; azalie wielkokwiatowe ‘Il Tasso’ – różowa, ‘Irene Koster’ – jasnoróżowa, ‘Magnifica’ – biała; różanecznik jakuszmiański (*Rhododendron yakushimanum*) – bladoróżowy.

Kwitnącym krzewom towarzyszyć będzie zimozielony cis pospolity odm. Dovastoniana (*Taxus baccata* ‘Dovastoniana’) oraz jałowiec sabiński odm. Tamariscifolia (*Juniperus sabina* ‘Tamariscifolia’). Grupę dopełni barwinek pospolity (*Vinca minor*), tawułka Arendsa (*Astilbe x arendsi*), parzydło leśne (*Aruncus dioicus*), rodgersja kasztanowcolistna (*Rodgersia aesculifolia*), funkia (*Hosta sp.*), wiązówka bulwkowata (*Filipendula ulmaria*).

Jak widać, proponowana roślinność „ogrodu właściwego” to na ogół gatunki ceniolubne. Niewiele tu krzewów. Dominują byliny – wśród nich często okrywowe. Na pniach niektórych drzew pojawi się bluszcz pospolity (*Hedera helix*) – w „cienistym zakątku” i w pobliżu „kolekcji rododendronów”. Taki wertykalny element ma spowodować zmniejszenie dystansu, jaki istnieje pomiędzy koronami wysokich drzew a runem, na skutek braku wyraźnej warstwy krzewów. (Dla uzyskania podobnego efektu bluszcz na drzewach pojawi się także w kilku innych miejscach ogrodu szpitalnego – przy kaplicy pogrzebowej i przy trafostacji).

Na obszarze „ogrodu właściwego”, poza wnętrzem klombów, nie przewidziano trawników. Zamiast nich zostanie zachowane istniejące runo, które wzbogacą nowe gatunki. Jak już wcześniej wspomniano, obszar ten posiada zróżnicowaną wilgotność. Dlatego też w część zachodniej – bardziej wilgotnej, pojawi się: kopytnik pospolity (*Asarum europaeum*), bluszczyk kurdybanek (*Glechoma hederacea*), fiołek wonny (*Viola odorata*), ziarnopłon wiosenny (*Ficaria verna*), zawilec gajowy (*Anemone nemorosa*), barwinek pospolity (*Vinca minor*), gajowiec

żółty (*Galeobdolon luteum*), konwalia majowa (*Convallaria majalis*). Natomiast w części wschodniej dosadzone zostaną: dąbrówka rozłogowa (*Ajuga reptans*), marzanka wonna (*Asperula odorata*), miódunka płamista (*Pulmonaria officinalis*), bodziszek korzeniasty (*Geranium macrorrhizum*), fiołek wonny (*Viola odorata*), barwinek pospolity (*Vinca minor*). W runie można posadzić także rośliny cebulowe takie, jak: śnieżyczka przebiśnieg (*Galanthus nivalis*), cebulica syberyjska (*Scilla sibirica*), czosnek niedźwiedzi (*Allium ursinum*), śniedek baldaszkowy (*Ornithogalum umbellatum*), śnieżyca wiosenna (*Leucojum vernalis*) i śnieżyca letnia (*Leucojum aestivum*). Runo powinno łączyć się z poszczególnymi grupami roślinnymi, tworząc efekt wzajemnego ich przenikania.

Na obszarze „ogrodu właściwego” zwiększona zostanie ilość ławek i siedzisk. Będą one usytuowane zarówno wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych (dróg-osi), jak też w spokojniejszych, bardziej kameralnych miejscach (przy kamiennej ścieżce). Dla komfortu wypoczynku zadbano, aby ławki znalazły się w „zielonym” otoczeniu. Nawet niska ściana roślin za plecami buduje bowiem nastrój bezpieczeństwa i intymności.

W projekcie modernizacji zaadaptowane zostały praktycznie wszystkie drzewa i krzewy z terenu „ogrodu właściwego”. Do usunięcia przeznaczono jedynie te, które znalazły się w miejscu projektowanych klombów akcentujących zakończenia osi podłużnej. Usunięte zostaną więc: nr 3 – wierzba biała odm. płacząca (*Salix alba* ‘Tristis’), nr 4 – ketmia syryjska (*Hibiscus syriacus*), nr 5 – migdałowiec pospolity (*Prunus amygdalus*), oraz nr 33 – jaśminowiec wonny (*Philadelphus coronarius*). Niektóre krzewy, aby mogły zostać włączone w nową kompozycję, muszą najpierw być poddane radykalnym cięciom odmładzającym – dotyczy to przede wszystkim lilaka pospolitego (*Syringa vulgaris*) oraz jaśminowca wonnego (*Philadelphus coronarius*).

Poza „ogrodem właściwym”, roślinność pojawia się także w kilku innych, aczkolwiek zdecydowanie mniejszych, miejscach na terenie ogrodu szpitalnego. Przede wszystkim wymienić tu należy otoczenie zabytkowego budynku kaplicy przedpogrzebowej, użytkowanej współcześnie jako kostnica. Budynek jest obecnie nieco zaniedbany, ale renowacja i odpowiednia oprawa roślinna, której za wzór posłużyć może dawny układ historyczny, są w stanie przywrócić mu dawną elegancką formę.

Przy kaplicy pogrzebowej znajdują się dwa typy roślinności. Pierwszy – to rośliny kwietnikowe, które nawiązywać mają do klombów niegdyś tu istniejących. Dodatkowo na kwietniki wprowadzony zostanie motyw krzyża wskazujący na „przeznaczenie” tego obiektu. Drugi typ – to roślinność sadzona wzdłuż budynku, która częściowo go przesłoni (zwłaszcza nieładną zachodnią dobudówkę i boczne wejście). Niektóre z proponowanych gatunków, poprzez swe kolczaste pędy, czerwone owoce oraz zimozielone liście i igły, związane są symbolicznie z pojęciem śmierci i nieśmiertelności. Wśród proponowanych gatunków znajdują się więc: cis pospolity odm. Dovastoniana (*Taxus baccata* ‘Dovastoniana’), bukszpan wieczniezielony (*Buxus sempervirens*), irga Dammera odm. radicans (*Cotoneaster dammeri var radicans*), irga pozioma (*Cotoneaster horizontalis*), jałowiec sabiński odm. Tamariscifolia (*Juniperus sabina* ‘Tamariscifolia’), jałowiec pośredni odm. Mint Julep (*Juniperus x media* ‘Mint Julep’), jałowiec pospolity odm. Repandens (*Juniperus x media* ‘Repandens’) oraz barwinek pospolity (*Vinca minor*) i bluszcz pospolity (*Hedera helix*).

Kolejne miejsce, to pas zieleni wzdłuż południowej fasady szpitala, na praktycznie całej jego długości. Proponowany w modernizacji zabieg wprowadzenia zróżnicowanej wysokości i formą roślinności, ma na celu złagodzenie wrażenia monumentalności i przytłoczenia, jakie powstaje obecnie na skutek zestawienia płaszczyzny elewacji budynku z pustą płaszczyzną trawnika. Posadzone zostaną krzewy i byliny – także zimozielone, a wśród nich wiele roślin okrywowych i zadarniających. Nie jest wskazane stosowanie zbyt wielu różnorodnych gatunków, aby nie stwarzać wrażenia przesytu, tym bardziej że bogata gatunkowo będzie sąsiadująca część centralna – „ogród właściwy”. Dlatego też projektowane rośliny powinny tworzyć spokojne, stonowane grupy. Warto zaznaczyć, iż ze względu na usytuowanie okien na wysokości suterenu, nie można tu sadzić zbyt wielu dużych krzewów, aby nie ograniczać dostępu światła do wnętrza pomieszczeń.

Główne, ozdobne wejście do szpitala (które jest stosunkowo dobrze oświetlone) zostanie z dwóch stron podkreślone pachnącymi kalinami Burkwooda (*Viburnum burkwoodii*) o częściowo zimozielonych liściach i pięknie kwitnącym głogiem dwuszyjkowym odm. Candidoplena (*Crataegus oxycantha* ‘Candidoplena’) oraz grupą bylinową, której gatunki to rośliny lecznicze: lawenda wąskolistna (*Lavandula*

angustifolia), krwawnik pospolity (*Achillea millefolium*), szalwia lekarska (*Salvia officinalis*), mięta pieprzowa (*Mentha piperita*), piwonia chińska (*Paeonia chinensis*), goździk pierzasty (*Dianthus plumarius*), chaber białawy (*Centaurea dealbata*), jeżówka purpurowa (*Echinacea purpurea*). Kwitnąca grupa bylinowa podkreśli też boczne wejście szpitalne: serduszką piękną (*Dicentra formosa*), orlik mieszańcowy (*Aquilegia x hybrida*), tawułka Arendsa (*Astilbe x arendsi*) oraz miodunka pstra (*Pulmonaria saccharata*), dąbrówka rozłogowa (*Ajuga reptans*).

Wzdłuż fasady szpitala znajdują się krzewy intensywnie pachnące i odkażające otoczenie: jaśminowiec Lemoine'a (*Philadelphus x lemoinei*), jałowce – jałowiec sabiński odm. Tamariscifolia (*Juniperus sabina* 'Tamariscifolia'), jałowiec pośredni odm. Mint Julep (*Juniperus x media* 'Mint Julep'), jałowiec pośredni odm. Gold Star (*Juniperus x media* 'Gold Star'), kalina koreańska (*Viburnum carlesii*). Inne proponowane tu gatunki to: śnieguliczka Chenaulta odm. Hancock (*Symphoricarphus x chenaultii* 'Hancock'), trzmielina Fortune'a odm. Dart's Blanket (*Euonymus fortunei* 'Dart's Blanket'), dereń kanadyjski (*Cornus canadensis*), bluszcz pospolity (*Hedera helix*), barwinek pospolity (*Vinca minor*) – rośliny te świetnie nadają się do zastosowania zamiast trawnika, oraz funkia (*Hosta sp.*), naparstnica purpurowa (*Digitalis purpurea*), brunera wielkolistna (*Brunera macrophylla*), paprocie: pióropusznik strusi (*Matteucia struthiopteris*), narecznica samcza (*Dryopteris filix-mas*). Ponadto na trawie można posadzić wiosenne rośliny cebulowe np. szafran wiosenny (*Crocus vernus*) albo śnieżyczkę przebiśnieg (*Galanthus nivalis*).

Ważny element w przestrzeni ogrodu szpitalnego to roślinność, której zadaniem jest przesłonięcie, „zazielenienie” mało estetycznych miejsc. Dotyczy to:

- wejścia kuchennego do szpitala – tu zostanie wykorzystana roślinność istniejąca (zwłaszcza śnieguliczka biała »*Symphoricarphus albus*«) oraz bluszcz pospolity (*Hedera helix*)
- niewielkiego wejścia gospodarczego przy głównym wejściu do szpitala – przesłonią je wspomniane krzewy i byliny sadzone wzdłuż fasady szpitala
- garaży i zbiorników ze sprężonym tlenem – tutaj proponowany jest żywopłot ze śnieguliczki białej (*Symphoricarphus albus*) oraz duże, powierzchniowe nasadzenia śnieguliczki Chenaulta odm. Hancock (*Symphoricarphus x chenaultii* 'Hancock') ożywione egzemplarzami zimozielonej kaliny sztywnolistnej (*Viburnum rhytidophyllum*)

– skrawka przestrzeni wzdłuż południowego muru ogrodu szpitalnego i przed budynkiem dyrekcji i administracji – żywopłot ze śnieguliczki białej (*Symphoricarphus albus*)

Podobną funkcję „przesłony”, pełnić będzie strzyżony żywopłot oddzielający budynek kaplicy – kostnicy od projektowanego parkingu. Zastosowany tu gatunek to śliwa wiśniowa odm. Atropurpurea (*Prunus cerasifera* ‘Atropurpurea’) – taki sam, jak przy wschodniej ścianie budynku dyrekcji i administracji. Gatunek ten został powtórzony celowo – ma stanowić pewnego rodzaju kontynuację, nawiązanie do tego co już w ogrodzie istnieje. Czerwonobordowa ściana stanie się interesującym tłem dla grupy roślinności przy kaplicy.

Specyficzne rozwiązanie to niewielki zieleniec, który powstanie przy przeniesionym budynku trafostacji. Taki układ, został w pewien sposób wymuszony potrzebą zabezpieczenia pni kilku rosnących tu drzew, przed uszkodzeniami ze strony przejeżdżających tędy pojazdów. Proponowany zieleniec chroni drzewa i jednocześnie ożywia dużą przestrzeń nawierzchni wyłożoną betonową kostką. Aby ułatwić dojście do trafostacji wytyczono też przejście skrótowe przy ścianie tegoż budynku. Zamiast obsiewać zieleniec trawą, zaproponowano następujące gatunki: jałowiec sabiński odm. Tamariscifolia (*Juniperus sabina* ‘Tamariscifolia’), jałowiec pośredni odm. Mint Julep (*Juniperus x media* ‘Mint Julep’), irga pozioma (*Cotoneaster horizontalis*) oraz bluszcz pospolity (*Hedera helix*) – zarówno jako roślina okrywowa, jak i pnącze osłaniające ścianę budynku.

Ostatnia ważna grupa roślinności pojawiająca się w ogrodzie szpitalnym to pnącza – rośliny, które nadają się do wprowadzenia na powierzchnie pionowe. W stosunkowo krótkim czasie są w stanie zazielenić mało estetyczne ściany i uczynić je efektownymi, wertykalnymi akcentami o interesującej fakturze. Pnącza posiadają niewielkie zapotrzebowanie na powierzchnię poziomą – jedynie w miejscu ich posadzenia. Są grupą roślin, które warto zastosować w ogrodzie takim jak ten – z licznymi nieosłoniętymi, nieciekawymi ścianami. W projekcie modernizacji proponuje się zastosować je na:

- wschodniej ścianie budynku szpitala-klasztora – winobluszcz pięciolistkowy (*Parthenocissus quinquefolia*)
- ścianie budynku dyrekcji i administracji – winobluszcz trójklapowy (*Parthenocissus tricuspidata*)

- ścianie kamienicy przylegającej do ogrodu szpitalnego i fragmencie muru obok – winobluszcz trójklapowy (*Parthenocissus tricuspidata*)
- miejscu przy parkingu za kaplicą pogrzebową – winobluszcz pięciolistkowy (*Parthenocissus quinquefolia*)

Poza wymienionymi gatunkami winobluszczu, zastosowany zostanie także bluszcz pospolity (*Hedera helix*), jednak o jego użyciu była mowa już wcześniej.

Pozornie nieciekawym ogród szpitalny, dzięki wprowadzeniu opisywanych gatunków i stworzeniu wymienionych grup roślinności, ma szansę stać się interesującą przestrzenią, zróżnicowaną pod względem nastroju. Jednorodnie na pierwszy rzut oka warunki, okazały się być podstawą dla wielu odmiennych tematycznie zakątków. Brak tu tendencji dominującej, obserwujemy natomiast splot, przenikanie naturalizmu z formą uporządkowaną, geometryczną – daje to w efekcie interesujący wynik.

Próba segregacji poszczególnych obiektów w zależności od ich przeznaczenia powoduje, iż miejsce to może pełnić jednocześnie wiele funkcji (ozdobną, wypoczynkową, gospodarczą) i mimo to posiadać atrakcyjny wygląd – jedno drugiemu wcale nie musi przeczyć. Sugerowane rozwiązania powinny poprawić układ przestrzenny tak, aby codzienne funkcjonowanie szpitala i jego zaplecza, nie było uciążliwe dla samej roślinności, a przez to nie odbijało się na wizerunku estetycznym ogrodu.

Użytkownicy i wyposażenie

Użytkownicy ogrodu szpitalnego, to w części gospodarczej pracownicy szpitalni i sami zakonnicy, natomiast w części ozdobnej – podstawową grupę stanowią pacjenci szpitala oraz odwiedzające ich rodziny (wymienione wcześniej dwie grupy użytkują bowiem część ozdobną ogrodu w stopniu zdecydowanie mniejszym), którzy wykorzystują tę przestrzeń do celów rekreacyjnych.

Część gospodarcza została „przesunięta” do wschodniej strefy ogrodu – skupiono tam praktycznie wszystkie obiekty i urządzenia techniczne. Dzięki temu posunięciu odległości pomiędzy nimi zmniejszyły się – ułatwia to m.in. ich obsługę. Co prawda, jest stąd stosunkowo daleko do budynku klasztoru, ale cały czas możliwy jest np. chwilowy podjazd i wyładunek zaopatrzenia do klasztoru i szpitala, a następnie pozostawienie pojazdów na parkingach w części gospodarczej. Dokonane zmiany powodują, iż elementy typowo techniczne nie szpecą już części ozdobnej; zyskały dodatkowo zielen, która je przesłania i maskuje,

a jednocześnie sama w sobie stanowi ozdobę np. mały zieleniec przed trafostacją. Roślinność jest więc jedynym nowo wprowadzonym elementem, który można potraktować jako swoisty punkt programu tego wnętrza i element jego wyposażenia.

W części ozdobnej ogrodu szpitalnego, podobnie jak i w przypadku wirydarza, podstawę kompozycji stanowią elementy roślinne. Dzięki swemu zróżnicowaniu budują one rozmaite struktury (np. klomby i obwódki kwiatowe), wnętrza i zakątki, opisane już we wcześniejszym rozdziale. Typowych elementów wyposażenia wnętrza jest więc tu niewiele. Można do nich zaliczyć: ławy i siedziska, figury św. Jana Bożego i Maryi (z tego jedna w grocie loretańskiej). Mimo, iż jest ich stosunkowo mało, to w powiązaniu ze strukturami roślinnymi, stwarzają rozmaite możliwości rekreacji. Wypoczynek na ławkach i siedziskach w miejscach gwarantujących odosobnienie (zwłaszcza w poszczególnych zakątkach roślinnych przy kamiennej ścieżce obwodowej) i w miejscach zdecydowanie bardziej integracyjnych (wzdłuż dwóch alei podłużnych stanowiących oś „części właściwej”), spotkania pacjentów z rodzinami i znajomymi, czytanie książek i prasy, obserwacja przyrody, modlitwa, medytacja i kontemplacja religijna, spacer (w tym także rehabilitacyjne, gdyż ruch, a nawet samo przebywanie na świeżym powietrzu, przyspiesza proces rekonwalescencji) – to najważniejsze formy rekreacji, jakie proponuje przestrzeń ozdobnej części ogrodu szpitalnego.

W projekcie modernizacji, na terenie ogrodu szpitalnego nie przewidziano żadnych specjalnych urządzeń, ani sprzętów wspomagających rehabilitację. Profil leczniczy szpitala takiego postępowania nie wymaga. Rozwinięta rehabilitacja nie jest tu prowadzona. Pacjenci przebywają w szpitalu stosunkowo krótko i wracają do domów – tam dopiero odzyskują pełną sprawność fizyczną. Jak już wcześniej wspomniano, należy jedynie zadbać o utworzenie odpowiednich spadków na drogach, zapewnić im właściwą szerokość i gładką nawierzchnię, umożliwiającą poruszanie się pacjentom na wózkach i o kulach. Dodatkowo leczenie wspomagają zastosowane gatunki roślin ujemnie jonizujących powietrze, wydzielających fitoncydy i odkażających otoczenie. Połączenie funkcji wypoczynkowo-ozdobnej z terapeutyczną, to istotny punkt programu przestrzeni ogrodu szpitalnego. Powinien on zachęcić, nie tylko pacjentów, do wyjścia z budynku i spędzania tu nawet krótkiej chwili wolnego czasu.

PODSUMOWANIE

Zgodnie z przedstawionymi we „Wskazaniach” zaleceniami, projekt modernizacji zespołu ogrodowego przy założeniu klasztornym bonifratrów w Krakowie, został sporządzony w oparciu o dwie naczelne zasady. Dla przypomnienia powtórzmy, że chodziło o takie działanie, które połączy przeszłość obiektu – jego kilkunastowieczną historię, z aktualnymi potrzebami użytkowników. Aby tego dokonać, przeanalizowano dostępne materiały dotyczące historii całego obiektu, przemian układu przestrzennego założenia ogrodowego, sporządzono też inwentaryzację terenu i zapoznano się z jego obecnym funkcjonowaniem.

Wykonany projekt powyższe założenia uwzględnia. Forma ogrodu posiada liczne nawiązania do wcześniejszego stanu – można to ocenić przeglądając podrozdział pt. „Ewolucja układu przestrzennego”. Tworząc koncepcję modernizacji, starano się również wziąć pod uwagę potrzeby obecne – zwłaszcza pogodzić funkcję ozdobną z gospodarczą. Zastosowane rozwiązania miały na celu urozmaicenie ogrodowej przestrzeni. W planach znalazło się także uatrakcyjnienie pozornie nieciekawych elementów tak, aby zyskały dzięki swej nowej oprawie – dobrym na to przykładem mogą być drogi w ogrodzie szpitalnym. Pełnią one cały czas funkcje komunikacyjne pomiędzy poszczególnymi budynkami należącymi do szpitala, ale ich nowa, bardziej ozdobna forma powoduje, iż mają szansę wtopić się w zieloną przestrzeń, a nie jak to miało miejsce do tej pory, wyraźnie się z niej wybijać. Rozwiązanie to wskazuje, że czasami wystarczy tylko zmiana materiału, z jakiego dany element jest wykonany, aby całkowicie odmienić jego wizerunek, a przez to i sposób, w jaki jest on postrzegany.

Istotny aspekt pracy to dość rygorystyczne zasady projektowe, dotyczące zwłaszcza części gospodarczej i układu komunikacyjnego, wymuszone ograniczeniami przestrzennymi i lokalowymi. Powierzchnia założenia bonifratrów, wyznaczona historycznym układem części zabudowań, dziś z trudem zaspokaja przestrzenne zapotrzebowanie szpitala. Niestety tego stanu nie da się zmienić. Brak możliwości powiększenia terenu powoduje, że praktycznie wszystkie działania ograniczają się jedynie do zmian ustawienia poszczególnych elementów, tudzież ich formy.

Aby projekt modernizacji mógł zostać wcielony w życie i w tej rzeczywistości sprawnie funkcjonował, podstawową sprawą wydaje się dopilnowanie ograniczenia ekspansji funkcji gospodarczej i komunikacyjnej. To właśnie nadmierny udział tych czynników doprowadził obiekt do stanu, w którym konieczne stało się odtwarzanie kompozycji zieleni i jej ochrona. Aby zapobiec sytuacji zdominowania ogrodu przez funkcje drugorzędne, przestrzeń musi być racjonalnie wykorzystana. Założenie to wymagało stworzenia całościowego rozwiązania, które by opisał zagrożenia uwzględniało. Próby takich rozwiązań sugerowały już dwa wcześniejsze opracowania, przedmiotem których było założenie bonifratrów. Jedno – to praca znajdująca się w Ewidencji Zabytkowych Założeń Zielonych Miasta Krakowa wykonana przez M. Swaryczewską i K. Fabijanowską-Sałas w 1983 dla Zakładu Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej. Drugie – to „Projekt techniczny zieleni z inwentaryzacją i gospodarką zielenią istniejącą” autorstwa J. Thiel z 1988 roku, sporządzony dla Krakowskiego Biura Projektowo-Badawczego Budownictwa. Opracowanie pierwsze posiada bardzo dobrze nakreśloną historię obiektu i inwentaryzację. Drugie – to inwentaryzacja zieleni i projekt. Pierwsza praca kończyła się dość ogólnym studium kompozycyjnym i wytycznymi konserwatorskimi. W drugim przypadku, był to projekt, sporządzony, jak dla tak dużego obszaru, w mało dokładnej skali (1:500). Dobór gatunkowy roślinności nie był najlepszy – mało urozmaicony i nie do końca odpowiadający panującym tu warunkom siedliskowym. Natomiast proponowane rozwiązania – szablonowe, mało oryginalne. Obydwa opracowania ograniczały się raczej do ogólnych stwierdzeń, nie podając sposobu ich praktycznego rozwiązania i zastosowania. Kończyły się sformułowaniem, iż „obiekt powinien być objęty ochroną, zaś sam ogród zasługuje na pełną ochronę ze względów ekologicznych, jak i konserwatorskich”.

Konieczność ochrony, a więc szczególna troska o zieleni ogrodu wirydarzowego i szpitalnego, została podkreślona także i w niniejszej pracy. Jak już wspomniano w rozdziale dotyczącym warunków przyrodniczych, obiekt ten pełni ważną funkcję ekologiczną, jako wyspa zieleni w intensywnie zabudowanej przestrzeni miejskiej. Szczególny powód, dla którego istnienie każdego obiektu zieleni jest tu tak istotne, to fakt, iż Kraków jest miastem poważnie skażonym różnego typu zanieczyszczeniami – zwłaszcza opadem pyłu i dwutlenkiem siarki.

Korzystny wpływ roślinności przejawia się na liczne sposoby. Podstawowym jej zadaniem jest oczywiście produkcja tlenu. Oprócz tego rośliny podnoszą wilgotność miejskiego powietrza i działają jako biofiltry. Przyczyniają się do zmniejszenia stężenia zanieczyszczeń gazowych (dwutlenku siarki, siarkowodoru, tlenu azotu), które gromadzą się w ich tkankach. Z kolei zanieczyszczenia pyłowe absorbowane są na powierzchni liści, skąd później deszcz zmywa je do podłoża (Czerwieniec, Lewińska, 1996). Piętrowa struktura zadrzewień ogrodu szpitalnego przypomina po części strukturę charakteryzującą się najwyższą skutecznością zatrzymywania pyłów⁸⁸. Także i jej zwarcie zapewnia dobre warunki do przepływu dolnych warstw zapyłonego powietrza umożliwiając filtrację zanieczyszczeń⁸⁹. Warto też podkreślić, iż w zatrzymywaniu pyłów i metali ciężkich – pochodzących głównie ze spalin samochodowych, istotną rolę pełni zieleń niska – trawniki i runo (Czerwieniec, Lewińska, 1996), licznie przecież obecne w opracowywanych ogrodach.

Oprócz modyfikacji warunków klimatycznych środowiska miejskiego, zieleń tłumi hałas – fale dźwiękowe przechodząc przez teren pokryty roślinnością są rozpraszane i pochłaniane (Czerwieniec, Lewińska, 1996). Zjawisko to jest dla opracowywanego obiektu bardzo istotne, ponieważ klasztorne budowle sąsiadują z ruchliwą ulicą Krakowską. Obiekt jest w o tyle dobrej sytuacji, że obydwie ogrody są izolowane murami budynków i ogrodzeniem, co już na wstępie powoduje częściowe wytłumienie ulicznych odgłosów.

Inne ważne zadanie zieleni, to także jej pozytywny wpływ na psychikę ludzi. Podnosi komfort pracy i wypoczynku. Jej obecność jest więc szczególnie pożądana, zwłaszcza w placówkach o charakterze leczniczym. Roślinność w otoczeniu szpitali ułatwia bowiem pomyślną rehabilitację psychiczną pacjentów (Czerwieniec, Lewińska, 1996).

Zanieczyszczenia środowiska nie pozostają jednak bez wpływu na kondycję zieleni. Gdy ich stężenie przekroczy pewną wartość, zaczyna się to odbijać na wyglądzie roślin. Niekorzystny wpływ zanieczyszczeń objawia się między innymi

⁸⁸ Brak tu jedynie wyraźnej warstwy krzewów.

⁸⁹ Optymalne w tym względzie są zadrzewienia o zwarcie luźnym (do 50 %), umożliwiającym przepływ powietrza zarówno nad drzewostanem, jak i przenikanie przez jego wnętrze. (Czerwieniec M., Lewińska J., Zieleń w mieście, Warszawa 1996, s. 31).

zasychaniem i brązowieniem liści, a w końcu ich utratą – można to zaobserwować na niektórych drzewach w ogrodzie szpitalnym. Pocieszający wydaje się tu fakt, iż roślinność grądowa (czyli potencjalne zbiorowisko z obszaru ogrodu szpitalnego) jest dość odporna. Jak już wspomniano w rozdziale pt. „Warunki przyrodnicze”, grądy to zbiorowiska niezwykle trwałe. Ich gatunki wykazują dużą żywotność i przywiązanie do zajmowanego siedliska. Istnieje więc szansa, iż w niesprzyjających warunkach miejskich poradzi sobie ona lepiej, niż roślinność jakiegokolwiek innego zbiorowiska.

Jak widać, podtrzymanie istnienia roślinności znajdującej się na terenie założenia klasztornego bonifratrów, lub wręcz wzbogacenie jej gatunkowo, a przez to uczynienie bardziej odporną⁹⁰, powinno stać się zadaniem priorytetowym. Obydwa ogrody należy objąć ochroną ze względu na śródmiejskie usytuowanie, a ogród szpitalny dodatkowo ze względu na jego wartość dendrologiczną – większość znajdujących się tu drzew pochodzi z początku XX w..

W niniejszej pracy, oprócz wiadomości i wytycznych dotyczących konkretnego, opracowywanego obiektu, znalazły się także rozdziały traktujące ogólnie o ogrodach klasztornych, szpitalnictwie i ziołolecznictwie. I choć nie wszystkie te informacje zostały wykorzystane bezpośrednio przy tworzeniu projektu modernizacji, to ich podstawowym zadaniem jest stworzenie odniesienia dla rozważań nad założeniem bonifratrów – budowa tła, dającego możliwość wielopłaszczyznowego ujęcia tematu i rozpatrzenia go z punktu widzenia różnych dziedzin.

Dzięki takim właśnie informacjom wiadomo na przykład, że obecny ogród szpitalny, nawiązujący do ogrodu z przełomu wieków, daleki jest od pierwotnych wzorców ogrodów szpitalnych, które były powiązane z ogrodami użytkowymi, a ich forma opierała się na podziale przestrzeni według zasady „*ad quadratum*”. Współczesny ogród szpitalny bonifratrów swym wyglądem przypomina park. Posiada więc zupełnie inny typ roślinności i „klimat”. Nie jest to też ogród typowo rehabilitacyjny (ze względu na profil szpitala, nie było takiej potrzeby), ale raczej ozdobny i rekreacyjny. Gdyby nie proponowane gatunki

⁹⁰ „Ważnym czynnikiem łagodzącym działanie zanieczyszczeń na roślinność drzewiastą jest wprowadzanie nowych nasadzeń drzew na siedliska właściwe dla odpowiednich gatunków, zwłaszcza siedliska wilgotne i żyzne” (Op. cit., s. 52). W opracowywanym przypadku wprowadzanie nowych gatunków ograniczy się tylko do krzewów i bylin.

roślin wspomagających rekonwalescencję, to równie dobrze mógłby się on znaleźć przy jakimkolwiek innym obiekcie.

Dzięki wspomnianym materiałom, możliwe było również opracowanie projektu modernizacji wirydarza. Do dzisiejszego dnia nie dotrwały bowiem praktycznie żadne archiwalia ukazujące jego faktyczną formę – poza akwarelę z drugiej połowy XVIII w.. Brak szczegółowej dokumentacji uniemożliwia rekonstrukcję wirydarza, dlatego to, co zaproponowano, to wizja autorska. Ogólna wiedza zgromadzona na ten temat pozwoliła jednak, aby proponowane rozwiązania posiadały liczne nawiązania, zarówno w warstwie formy, jak i treści, do wzorcowych wirydarzy klasztornych.

Obydwa ogrody – szpitalny i wirydarz, są bardzo ozdobne, bogate gatunkowo i znaczeniowo. Z pewnością jednak, nie ma tu już tylu symboli, co na przykład w ogrodach średniowiecznych. Po części był to zabieg celowy. Zebrane wiadomości, przedstawione w rozdziale o symbolice w ogrodach klasztornych, mają uświadomić czytelnikowi obawę, że zastosowana symbolika może być dla przeciętnego odbiorcy niezrozumiała. Zapoczątkowana już w renesansie tendencja do zastępowania symboli religijnych, symbolami świeckimi spowodowała bowiem, że na skutek laicyzacji życia, grono znawców i odbiorców głębszego przesłania sztuki zawężyło się. Dziś przemawia przede wszystkim forma. Pomimo to, projekt modernizacji proponuje elementy zarówno świeckie, jak i rozwiązania o znaczeniu symbolicznym. Jego właścicielami i najważniejszymi użytkownikami są przecież zakonnicy.

Rodzaj działalności bonifratrów powodował, że ich ogrody były dostępne nie tylko dla samych braci – wypoczywali w nich również pacjenci. Także i obecny krakowski ogród przez cały dzień jest dostępny dla różnych grup użytkowników, dzięki czemu można powiedzieć, że naprawdę „żyje”. Przewidziany w projekcie program dodatkowo podnosi atrakcyjność tej przestrzeni, czyni ją interesującą na tyle, aby każdy mógł tu znaleźć coś dla siebie. Zakonnicy odnajdą tu przede wszystkim odniesienia religijne, symboliczne, miejsca do modlitwy – sprzyjają temu figury Matki Bożej, św. Jana Bożego, motyw krzyża, symbole śmierci i nieśmiertelności. Chorzy – zróżnicowane miejsca do odpoczynku: grupowe i bardziej kameralne, słoneczne i ocienione, a niektóre wzbogacone o gatunki roślin, które poprzez ujemną jonizację powietrza i działanie fitoncydów pozytywnie

wpływają na stan psychofizyczny człowieka. Pracownicy szpitalni – przyjemne środowisko pracy, zintegrowane i estetyczne skomunikowane. Miejsc do spaceru lub na rozmowy z bliskimi nie powinno także zabraknąć dla gości odwiedzających szpitalnych pacjentów. Ładne, zadbane wnętrza przyciągnie ludzi i zachęci do odnajdywania przyjemności w obcowaniu z naturą.

Podsumowując rozważania na temat problemów poruszonych w niniejszym opracowaniu, warto raz jeszcze podkreślić, iż podstawę dobrego rozwiązania stanowi wielopłaszczyznowe ujęcie tematu, które stanie się solidną bazą do dalszych działań. Bliższe zapoznanie się z historią obiektu przed podjęciem jakichkolwiek kroków, czyni go bowiem mniej anonimowym, a przy okazji pozwala docenić ukryty potencjał możliwości – trzeba je tylko umieć odkryć. Nawet pozornie nieciekawa przestrzeń, może się dzięki temu stać prawdziwą ozdobą. Sugerując jakiegokolwiek działania, należy przede wszystkim pamiętać o tym, aby „wczuć” się w atmosferę danego miejsca. Żadne prace wykonane w obiekcie „wyrwanym z kontekstu” nie wyjdą mu bowiem na dobre. Biorąc pod uwagę powyższe wytyczne, opracowanie to podkreśla indywidualny charakter krakowskiego założenia bonifratrów, zarówno na tle ogrodów klasztornych, jak i szpitalnych.

W przypadku obiektów zabytkowych, konieczne jest wykonanie studiów historyczno-kompozycyjnych, poprzedzających wytyczne i projekt. Istotne wydaje się to, aby zabytkowe kompleksy funkcjonujące po dziś dzień, nie tylko rewaloryzować, ale i w miarę możliwości dostosowywać do współczesności. Niekiedy bowiem kosztem niewielkich tylko zmian, można przywrócić im utracone piękno i dostosować je do zmieniającej się rzeczywistości. Należy pamiętać, że nie będzie sprawnie funkcjonował obiekt, któremu tylko zostanie przywrócona forma sprzed stu lat – takie są bowiem prawa mijającego czasu.

WNIOSKI

Na zakończenie pracy, należy raz jeszcze wyróżnić zadania, które dla modernizacji zespołu ogrodowego w założeniu klasztorным bonifratrów w Krakowie, uznać można za priorytetowe. Wskazania, których realizacja jest konieczna, dla właściwego ukształtowania „nowego” wizerunku ogrodów, stanowiących przedmiot niniejszego opracowania.

Ochroną objąć należy pozostałości zabytkowego układu założenia ogrodowego. Ochrona musi być jednak pojmowana w sposób na tyle elastyczny, aby obiekt mógł zostać dostosowany do dzisiejszych potrzeb użytkowników i uwzględnione zostały zmiany, które mają na celu podniesienie sprawności jego funkcjonowania. Ze względu na charakter i przeszłość obiektu, w projekcie modernizacji uzasadnione wydaje się nawiązanie do jego układu historycznego-przestrzennego i kompozycyjnego. Z uwagi na wartość dendrologiczną, szczególnej ochronie powinien podlegać drzewostan ogrodu szpitalnego. Aby utrzymać go we właściwym stanie zdrowotnym, konieczne jest przeprowadzenie natychmiastowych zabiegów pielęgnacyjnych.

Śródmiejskie usytuowanie przemawia za objęciem ochroną roślinności całego obiektu (rośliny są bowiem producentem tlenu, żywym filtrem zanieczyszczeń, pozytywnie wpływają na proces rehabilitacji pacjentów, podnoszą komfort pracy i wypoczynku, posiadają interesujące walory estetyczne). Dla zachowania dobrej kondycji roślinności istniejącej, wzmocnienia jej odporności, konieczne są nowe nasadzenia – zwłaszcza gatunków ze zbiorowiska roślinności potencjalnej ogrodu szpitalnego, czyli roślinności siedliska grądowego.

Zarówno ze względów estetycznych, jak i ekologicznych, na terenie całego obiektu należy zastosować maksymalnie dużo roślin. Warto pomyśleć o wprowadzeniu ich nie tylko na powierzchnie poziome, ale i pionowe.

W obrębie ogrodu szpitalnego należy ograniczyć ekspansywną funkcję gospodarczą i komunikacyjną, na rzecz funkcji ozdobno – wypoczynkowej. Konieczne jest także rozdzielenie zasięgu oddziaływania tych dwóch funkcji – między innymi ze względów estetycznych.

Usprawnieniu powinno ulec funkcjonowanie zaplecza gospodarczego – możliwe jest to poprzez zmianę usytuowania poszczególnych obiektów gospodarczych.

Należy zadbać o podniesienie atrakcyjności wizerunku przestrzeni ogrodowej – zwłaszcza w części ozdobno-wypoczynkowej. Jej program powinien zostać wzbogacony w zakresie doboru gatunkowego roślin i elementów wyposażenia. Musi być on zdecydowanie bardziej zróżnicowany w stosunku do stanu obecnego.

Przy doborze roślin warto uwzględnić gatunki obecne w tradycji ogrodów klasztornych i symbolice chrześcijańskiej. Natomiast sama kompozycja, powinna posiadać nawiązania do formy klasycznych wzorców ogrodów klasztornych.

Na obszarze ogrodu szpitalnego należy wprowadzić udogodnienia dla pacjentów – pod ich kątem wzbogacić program i wyposażenie obiektu.

Ze względu na sąsiedztwo szpitala, można dosadzić (zwłaszcza w ogrodzie szpitalnym) rośliny wydzielające fitoncydy, oraz odkażające i ujemnie jonizujące otoczenie.

Zastosowane elementy muszą być dopasowane do specyficznego charakteru tego miejsca, gdzie część budynków to obiekty zabytkowe. Wszelkie proponowane materiały powinny ze sobą współgrać i tworzyć harmonijną całość.

Uwzględnienie wymienionych wniosków stwarza szansę zaistnienia obiektywnego rozwiązania, postrzeganego jako atrakcyjne i sprawnie funkcjonujące, zarówno w mikro, jak i makro skali – skali miejsca, jak i całego miasta.

LITERATURA

Piśmiennictwo

- Adamczewski J., *Mała Encyklopedia Krakowa*, Wydawnictwo WANDA, Kraków 1996
- Banach J., *Dawne widoki Krakowa*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1983
- Bieniarzówna J. (red.), *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1796-1918*. Tom III, – Wydawnictwo Literackie, Kraków 1979
- Bogdanowski J. (red.), *Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem. Katalog parków i ogrodów w Polsce*. Tom I, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa 1997
- Bogdanowski J., *Polskie ogrody ozdobne. Historia i problemy rewaloryzacji*, Arkady, Warszawa 2000
- Brzeziński T. (red.), *Historia medycyny*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1995
- Chmiel H. (red.), *Uprawa roślin ozdobnych*, PWRiL, Warszawa 1993
- Czerniewicz-Umer T. (red.), *Kraków*. Przewodnik Wiedzy i Życia, Wydawnictwo Wiedza i Życie, Warszawa 1999
- Czerwieńiec M., Lewińska J., *Zieleń w mieście*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa 1996
- Delumeau J., *Historia rajów*, PIW, Warszawa 1996
- Dobrowolski T., *Sztuka Krakowa*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1971
- *Folia Geographica*, Series Geographica – Physica, Kraków – środowisko geograficzne. Vol. VIII. PWN, Warszawa – Kraków 1974
- Forstner Osb D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1990
- Gaertner H., *Brat Gabriel (Kamil hrabia Ferrary) założyciel szpitali-konwentów bonifratrów w Austrii, Polsce i Czechach*, Krakowski Oddział Towarzystwa Polsko-Austriackiego, Kraków 1994
- Gaertner H., *Medyczna i charytatywna działalność krakowskiego szpitala-konwentu Braci Miłosierdzia (OO. Bonifratrów)*, Instytut Teologiczny Księża Misjonarzy, Kraków 1997

- Hani J., *Symbolika świątyni chrześcijańskiej*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 1994
- *Informator Szpitala Zakonu Bonifratrów św. Jana Grande w Krakowie*, 1998
- *Informator Zakonu Szpitalnego św. Jana Bożego*. Sekretariat Generalny, 1997:
 - *Bonifratrzy w świecie*. Dane statystyczne na 31.12.1997
- Jędrzejwski D., *Miasto dwóch religii*, Gazeta Wyborcza – Turystyka, sobota-niedziela 20-21 listopada 1999: s. 6-7
- *Komitet Organizacyjny Obchodów Jubileuszowych, Szpital miejski im. dr Edmunda Biernackiego w Krakowie. 160 lat istnienia (...)*, Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne, Kraków 1972
- Kozłowski S. (red.), *Atlas zasobów, walorów i zagrożeń środowiska geograficznego Polski*, PAN Instytut Geografii Przestrzennego Zagospodarowania, Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak, Warszawa 1994
- Krasnowolski B., *Ulice i place krakowskiego Kazimierza*, Towarzystwo Autorów i Wydawnictw Prac Naukowych Universitas, Kraków 1992
- Krzymowska-Kostrowicka A., *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, PWN, Warszawa 1997
- Książkiewicz T. (red.), *Zielnik klasztorny Ojców Bonifratrów. Poradnik zdrowia oparty na 400-letnim doświadczeniu*, Agencja Wydawnicza „Comes”, Warszawa 1994
- Książkiewicz T., Górecka M., *Święty Jan Boży – życie i dzieło. W 500 rocznicę urodzin założyciela Zakonu Ojców Bonifratrów. Parafia św. Jana Bożego w Warszawie*, Warszawa 1995
- Kuźnicka B., Dziak M., *Zioła i ich stosowanie. Historia i współczesność*, PZWL, Warszawa 1992
- Kuźniewski E., Augustyn-Puziewicz J., *Przewodnik ziołolecznictwa ludowego*, PWN, Warszawa – Wrocław 1986
- Lichaczow D., *Poezja ogrodów*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1991
- Lurker M., *Przesłanie symboli w mitach, kulturach i religiach*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1994
- Lurker M., *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Wydawnictwo Pallotinum, Warszawa 1989
- Łań-Mirowska H., *Bonifratrzy w Polsce (1609-1983)*, Editrice Vaticana – Citta del Vaticano, Rzym 1984

- Łobozek M., *Działalność bonifratrów cieszyńskich w latach 1946-1996*, Klasztor bonifratrów, Cieszyn 1996
- Łobozek M., *Polska Prowincja Zakonna Bonifratrów pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Marii Panny. 75 lat istnienia. Klasztor OO. Bonifratrów w Cieszynie*, 1997
- Majdecki L., *Historia ogrodów*, PWN, Warszawa 1981
- Majdecki L., *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, PWN, Warszawa 1993
- Marcinkowski J., *Byliny ogrodowe – produkcja i zastosowanie*, PWRiL, Warszawa 1991
- Matuszkiewicz W., *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski*, PWN, Warszawa 1982
- Mircea E., *Traktat o historii religii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1966
- Mydel R., *Rozwój urbanistyczny miasta Krakowa po drugiej wojnie światowej*, Wydawnictwo i drukarnia „Secesja”, Kraków 1994
- Neufert E., *Podręcznik projektowania architektoniczno-budowlanego*, Arkady, Warszawa 1995
- Ożarowski A., Jaroniewski W., *Rośliny lecznicze i ich praktyczne zastosowanie*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1989
- Piszczek R., *Człowiek, który umiał kochać*, Pallotinum, Poznań – Warszawa 1987
- Pokorski J., Siwiec A., *Kształtowanie terenów zieleni*, WSiP, Warszawa 1998
- Polak-Pałkiewicz E., *Chory jest najważniejszy*, Niedziela, nr 10 (227) 2000: s. 11
- Romain E., Hawkey S., *Zioła w doniczkach*, Wydawnictwo Wiedza i Życie, Warszawa 1996
- Rostafiński T., *Architektura Krakowa*, Gebethner i Wolff, Kraków 1920
- *Rozporządzenie Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa z dnia 14 grudnia 1994 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie* (Dz. U. z 1995 r., Nr 10, poz. 46 ze zm.)
- Rożek M., *Blaski i cienie baroku. Dzieje narodu i Państwa Polskiego*, KAW, Kraków 1992
- Rożek M., *Kraków – światowe dziedzictwo kultury*, KAW, Kraków 1992
- Rożek M., *Przewodnik po zabytkach i kulturze Krakowa*, PWN, Warszawa – Kraków 1997

- Rumińska A., *Rośliny lecznicze*. PWN, Warszawa 1981
- Rumińska A., Ożarowski A. (red.), *Leksykon roślin leczniczych*, PWRiL, Warszawa 1990
- Seneta W., *Dendrologia*, PWN, Warszawa 1991
- Stępniewska B., *Ogrody Krakowa w okresie średniowiecza i renesansu*. (w:) Estreicher K. (red.), 1973: Rocznik krakowski. Tom XLIV. Ossolineum, Kraków: s. 5-20
- Stryjewski Cz., *Zakony*, Książka i Wiedza, Warszawa 1961
- Swarczewska M., Fabijanowska-Sałas K., *Ewidencja Zabytkowych Założeń Zielonych Miasta Krakowa – Ogród Szpitala Bonifratrów*. Zakład Architektury Krajobrazu Instytutu Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Politechniki Krakowskiej, Kraków 1983, maszynopis
- Szafrąńska M. (red.), *Ogród – forma, symbol, marzenie*, Arx Regia – Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie, Warszawa 1998
- Thiel J., *Projekt techniczny zieleni z inwentaryzacją i gospodarką zielenią istniejącą*. Krakowskie Biuro Projektowo-Badawcze Budownictwa, 1988, maszynopis
- Trafas K. (red.), *Atlas Miasta Krakowa*, Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. E. Romera, Kraków 1998
- Wasilewski H., *Kim są bonifratrzy?* Nakładem OO. Bonifratrów, Kraków 1919
- Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo – Ogrodowych, 1992 : *Spis parków i ogrodów zabytkowych w Polsce. Stan na rok 1991*. Ogrody nr 1
- Zimny H., *Wybrane zagadnienia z ekologii*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1995

Nowoczesne techniki i materiały budowlane

Jarosław Barański

Nowoczesne materiały budowlane dostępne obecnie na rynku pozwalają – praktycznie każdemu – w wygodny sposób zbudować, wyremontować lub zmodernizować budynek. Jedynym wymogiem jest posiadanie zamiłowania do samodzielnego majsterkowania i kilku podstawowych narzędzi. Olbrzymim wsparciem jest obecność rozbudowanych dokumentacji technicznych, wskazówek, a nawet filmów poglądowych. Znaleźć je można zarówno u producentów, jak i w Internecie. Warto także przejrzeć coraz częściej doceniane listy dyskusyjne. Znajdziemy tam odpowiedzi na większość pytań dotyczących danej technologii. Co ważne, informacje te będą odnosiły się do strony praktycznej zagadnienia, bowiem wynikają z doświadczeń osób, które z danymi produktami miały już do czynienia.

Poniżej przedstawiam kilka z przykładowych, dostępnych dla każdego, technologii budowlanych.

Świeża woda dla każdego, czyli instalacje wodociągowe z miedzi

W Polsce instalacje z miedzi nie są jeszcze powszechne. Jest to konsekwencja stosunkowo wysokiej ceny elementów (w porównaniu z instalacjami z tworzywa lub tradycyjnymi, stalowymi) oraz ich obecności jedynie w większych sklepach branży instalacyjnej. Może to stwarzać wrażenie trudniejszej dostępności tych elementów.

Osoby budujące nowe domy decydują się najczęściej na tradycyjne rozwiązania instalacji wodnych i CO. Wykorzystują w tym celu mało trwałe przewody stalowe. Na niektórych budowach powiewem nowoczesności jest zastosowanie instalacji plastikowych, niestety, zupełnie nie do zaakceptowania w obiektach zabytkowych. W krajach Europy Zachodniej sytuacja jest odmienna. Jako podstawowe najczęściej stosowane są właśnie elementy miedziane. Powodów jest kilka. Instalacja z miedzi wykazuje bardzo dobrą odporność na korozyjne działanie wody. Czas bezawaryjnego działania jest porównywalny z najlepszymi instalacjami z tworzyw sztucznych i wynosi co najmniej czterdzieści lat. W praktyce jest znacznie dłuższy. Deklarowana przez producentów elementów trwałość jest możliwa do uzyskania pod warunkiem poprawnego montażu i spełnienia określonych wymagań. Panuje również przekonanie, że woda z rur miedzianych jest smaczniejsza.

W instalacjach miedzianych wymagane jest wykonanie odpowiednich spadków przewodów. Ułatwia to ich opróżnianie. Przed głównym podłączeniem instalacji powinny być zamontowane filtry. Ich rolą jest zatrzymywanie wszelkich ciał stałych. Ważne też w odpowiedni sposób wykonać połączenia z elementami stalowymi.

Montaż poszczególnych elementów nie jest skomplikowany. Do łączenia części z miedzi stosuje się lutowanie twarde lub miękkie. Sposób ten służy również do naprawy lokalnych uszkodzeń. Pęknięcie lub dziurę uszczelnia się przyłutowaną łata z blachy miedzianej. W niektórych systemach miedzianych łączenia na gorąco zastępują złączki do połączeń zaciskanych.

Olbrzymią zaletą instalacji miedzianych jest ich wszechstronne zastosowanie. Miedź wytrzymuje bez uszczerbku materiału temperatury dużo wyższe od

dopuszczalnych w instalacjach z tworzyw sztucznych. Oprócz transportu wody, można ją wykorzystywać w systemach doprowadzających gaz ziemny lub płynny. Zastosowanie znajdują też w instalacjach z paliwami płynnymi do pieców CO. Wszystko to oznacza zminimalizowanie liczby zastosowanych w obrębie jednego budynku elementów instalacyjnych. Ich montaż może przeprowadzić jedna ekipa, wykorzystując jedynie ograniczoną liczbę niezbędnych narzędzi.

Ostatecznym argumentem przemawiającym za stosowaniem miedzi jest fakt, iż można materiał ten określić mianem ekologicznego – zużyte czy uszkodzone elementy nadają się do ponownego wykorzystania.

Jak wyglądają elementy instalacji miedzianej

Miedź jest materiałem stosunkowo miękkim. Z pewnymi metalami, w obecności elektrolitu, jakim jest woda, tworzy ogniwa elektrochemiczne. Powoduje to jej bardzo szybką korozję. Dlatego połączenie ze stałą, cynkiem lub aluminium należy wykonać w specjalny sposób. Wykorzystuje się do tego mosiężne kształtki pośredniczące. Co ważne, zjawisko elektrokorozji występuje wtedy, kiedy woda przepływa najpierw przez rury z miedzi, a następnie z metali niemiedzianych.

Do łączenia rur i kształtek w zdecydowanej większości przypadków stosuje się lutowanie. Stosowane są dwie jego odmiany. Tzw. miękkie charakteryzuje niższa, potrzebna do stopienia spoiwa temperatura. Otrzymana spoina jest stosunkowo miękka i plastyczna. Lutowanie twarde odbywa się w wyższej temperaturze. Uzyskiwana spoina jest twarda i sztywna. Podczas lutowania twardego należy uważać, aby nie przegrzewać łączonych elementów.

Podobnie jak w przypadku innych systemów wodnych, w skład instalacji miedzianej wchodzi rury, łączniki oraz specjalne kształtki.

Rury wykonywane są z miedzi odtlenionej fosforem. Produkowane są bez szwu, metodą ciągnięcia. To właśnie dzięki temu znakomicie nadają się do instalacji gazowych. W handlu znajdują się dwie podstawowe odmiany przewodów. Rury twarde są sztywniejsze i mają większą wytrzymałość mechaniczną. Stosowane są przede wszystkim w tzw. pionach. Oferowane są w średnicach 12, 15, 18, 22, 28, 35, 42 i 54 mm. Rury miękkie są bardzo plastyczne. Można je wygiąć w rękach, łatwo dopasowując do kształtu podłoża. Dlatego też są chętnie

wykorzystywane do podłączeń zaworów, osprzętu oraz wszędzie tam gdzie instalacja układana jest na nietypowych, nierównych powierzchniach. Niestety, są droższe od rur twardych. Oferowane są w średnicach 12, 15, 18 i 22 mm. Grubości ścianek elementów o średnicach do 28 mm wynoszą 1 mm. Większe uzyskują ścianki o grubości 1,5 mm. Dla podłączeń całych budynków oferowane są specjalne wykonania rur tzw. preizolowanych. Wyposażono je w fabrycznie nałożoną otulinę z pianki termoizolacyjnej. W instalacjach domowych elementy te nie są praktycznie wykorzystywane.

Ponieważ sposób produkcji rur umożliwia powstanie wewnętrznych spękań struktury, wszystkie elementy przed opuszczeniem fabryki poddawane są badaniom jakości metodą defektoskopową lub wykonuje się tradycyjną próbę ciśnieniową. Pozytywne zaliczenie testów kończy się naniesieniem oznaczeń zawierających m.in. średnicę elementu i grubość jego ścianek. Rury miedziane sprzedawane są na metry.

Kształtki służą do połączenia poszczególnych odcinków instalacji. Zaliczamy do nich **łączniki, czyli mufy**. W handlu znajdują się dwie ich odmiany. *Łączniki równoprzelotowe* służą do połączenia odcinków rur o tej samej średnicy. Są często stosowane w przypadku konieczności naprawy uszkodzonego odcinka instalacji. Kształtki te występują we wszystkich średnicach rur, tj. 12-54 mm. *Złączki redukcyjne* pozwalają połączyć rury o różnej średnicy. Oferowane są

przede wszystkim do rur o mniejszej średnicy, do 28 mm. Redukcja rur o większych średnicach jest możliwa z wykorzystaniem tulei redukcyjnych. Są one krótsze od złązek redukcyjnych.

W każdej instalacji niezbędne są **kolanka**. Z ich pomocą możliwa jest łatwa zmiana przebiegu instalacji. W asortymencie znajdują się elementy o zakrzywieniu 90° i 45°. Produkowane są jako elementy równoprzelotowe. Występują w dwóch zasadniczych wykonaniach: *zwykłym i nypłowym*. Pierwsze z nich oznacza obecność dwóch kielichów połączeniowych – na każdym z końców złązki. Drugie wykonanie charakteryzuje obecność tylko jednego w ten sposób ukształtowanego zakończenia. Takie rozwiązanie umożliwia nasunięcie na gładki koniec złązki rury z kielichem. Możliwe jest też wsunięcie do wewnątrz elementu o mniejszej średnicy. Kolana 90° mogą być wykonane jako długie i krótkie. W długich załamanie przebiegu wody jest łagodniejsze.

Innymi często stosowanymi złączkami są **trójniki**. Wykonuje się je jako *równoprzelotowe* oraz *redukcyjne*. Wszystkie ramiona wyposażone są w kielichy. Wariant redukcyjny oznacza różne możliwości rozmieszczenia. Kielich o mniejszej średnicy może znajdować się na jednym z bocznych ramion lub na środkowym. Produkowane są również elementy, w których mniejszą średnicę mają jedno z bocznych oraz górne ramię. Nie występują trójniki z trzema średnicami kielichów. Trójniki równoprzelotowe wytwarza się w średnicach do 54 mm. Największe trójniki redukcyjne mają kielichy o średnicy 42 mm.

By uniknąć kolizji różnych części instalacji stosuje się **obejścia**. Są to elementy pozwalające omijać krzyżujące się gałązki instalacji. Stosowane są najczęściej w przypadku dwururowej sieci centralnego ogrzewania. Wykonywane są wyłącznie jako równoprzelotowe, z jednym (nypłowe) lub dwoma kielichami. Oferuje się je tylko dla rur o średnicach 12-22 mm.

Zaśleпки to elementy służące do zamykania ślepych gałązek instalacji. Rzadko stosowane. Dla wszystkich średnic rur.

Łączniki specjalne wykonywane są najczęściej z mosiądzu lub brązu. Służą dołączaniu instalacji miedzianej do rur z innych materiałów, umożliwiają też wyposażenie jej w typowe zawory i baterie. *Złączki proste, bateryjne*, oferowane są w dwóch rozmiarach: 15 x 1/2" oraz 22 x 3/4". Do podłączenia części gwintowanych wykorzystywana jest znajdująca się na końcu elementu nakrętka.

Mocowanie baterii naściennych znacznie wygodniej wykonać, stosując **kolano z łapami**. Korpus elementu posiada specjalne wsporniki. Dzięki nim ułatwione jest jego zamocowanie do podłoża, np. ściany. Oferowane są cztery wykonania: 12 x ½", 15 x ½", 18 x ½" oraz 22 x ¾".

Bardzo ważnymi elementami instalacji są **złączki zabezpieczające** przed powstaniem elektroogniwa na styku miedzi z innymi metalami. Produkowane są jako typ GZ (czyli z gwintem zewnętrznym) oraz typ GW (gwint wewnętrzny). Oferowane są dla rur o średnicach do 28 mm. Pozwalają dołączyć je do tradycyjnych elementów stalowych, wyposażonych w gwint do 1". W ofercie znajdują się również kolana 90° typu GZ. Średnice – jak w przypadku złączek GZ/GW.

Gdy planujemy okresowe odłączenie naszej instalacji od głównego systemu z rur stalowych, możemy zastosować **złączki przejściowe**. Produkowane w czterech wielkościach, umożliwiają uzyskanie łatwo rozbieralnego połączenia. Dla rur: 15 x ½", 22 x ¾", 28 x 1" i 35 x 1¼".

Wszystkie firmy, w których możemy zaopatrzyć się w rury i kształtki, oferują też **akcesoria pomocnicze**. Należą do nich topniki, obcinarki do rur, spoiwa, palniki i szyny mocujące do baterii itp.

Przykładowe zużycie materiałów

Instalacja miedziana ma zostać położona w niewielkim mieszkaniu w kamienicy z 1938 r. Wnętrza będą wykorzystane do zainstalowania wyposażenia gabinetu stomatologicznego. W łazience znajdzie się umywalka, natrysk i WC. W niedużej wniece kuchennej konieczna jest instalacja niedużego zlewu. Trzeba również doprowadzić gaz do dwupalnikowej kuchenki. Główny pion budynku wyposażony jest w filtr wody. Ponieważ mieszkanie znajduje się w tzw. starym budownictwie, wcześniej ciepła woda uzyskiwana była w termie gazowej. Przekształcając mieszkanie w punkt usługowy, zrezygnowano z niej na rzecz elektrycznego grzejnika przepływowego. Wykorzystane podczas wykonywania instalacji materiały przedstawiono w tabeli.

L.p.	Materiał	Zakupiona ilość
1.	Rura 15 x 1	21 m
2.	Złączka przejściowa 15 x ½”	5 szt
3.	Kolano krótkie 90°	11 szt
4.	Kolano długie 90°	4 szt
5.	Trójnik równoprzelotowy 15	4 szt
6.	Kolano z łapami 15 x ½”	7 szt
7.	Łącznik równoprzelotowy 15	4 szt
8.	Obejście pełne 15	1 szt
9.	Obcinarka do rur	1 szt
10.	Uchwyty montażowe – tworzywo	1 kpl
11.	Otulina z pianki poliuretanowej	21 m
12.	Paski instalacyjne	1 op.
13.	Mocowania podejść do baterii	4 szt.
14.	Śruby, kołki rozprężne	

Wszystkie potrzebne materiały zakupiono w jednym sklepie – pozwala to na uzyskanie niedużego rabatu. Mocowania do baterii można wykonać własnoręcznie, z kawałków mosiężnych płaskowników. Rury sprzedawane były w kawałkach nie krótszych niż 1 m. W specyfikacji nie uwzględniono topnika, spoiwa cynowego oraz gazu do palnika.

Podane ilości kształtek i rur opisują łącznie instalację wodną i gazową.

Niezbędne narzędzia:

- obcinarka do rur lub piłka do metalu
- palnik do lutowania miękkiego ze zbiornikiem z gazem
- pilnik trójkątny lub skrobak
- papier ścierny
- szczotka druciana
- wiertarka udarowa z kompletem wiertel widiowych
- wkrętak
- klucz nastawny
- komplet kluczy nasadowych

- ostry nóż
- ołówek
- miarka zwijana
- młotek i dłuto
- pędzelek do nanoszenia topnika

Zrób to sam czyli montaż

Instalacja miedziana jest bardzo łatwa do wykonania nawet przez osoby mało wprawne. Wszelkie prace montażowe należy poprzedzić fazą projektowania. Trzeba bowiem dokładnie zaplanować umiejscowienie wszystkich elementów. Na tej podstawie można obliczyć liczbę i rodzaj potrzebnych kształtek oraz długość łączących je rur. Drobne zmiany kierunku uzyskuje się, wyginając ostrożnie rury. Warto też zastanowić się nad sposobem zamocowania i zabudowania instalacji. Autorowi znany jest przypadek pozostawienia wszystkich elementów miedzianych na powierzchni ścian. Zamocowane za pomocą wykonanych na zamówienie, estetycznych uchwytów, stanowią efektowny element dekoracyjny kuchni.

W opisywanym przykładzie rury z wodą umieszczono w bruzdach wykutych w ceglanym murze. By miedź nie dotykała bezpośrednio materiału ściany, zdecydowano się osłonić instalację warstwą poliuretanowej pianki izolacyjnej. W handlu występuje ona pod postacią gotowych otulin o różnych średnicach. Połączenie z kuchenką poprowadzono po powierzchni ściany, zasłaniając je następnie maskownicą z płyty wiórowej. Wszystkie zespolenia kształtek instalacji gazowej wykonał uprawniony monter. Podłączenia do głównego pionu z zimną wodą oraz do elektrycznego ogrzewacza wody wykonano samodzielnie. Zastosowano elementy rozłączne, ułatwiające przyszłe prace remontowe. Do zamocowania podejść baterii i zaworu WC wykorzystane zostały gotowe mosiężne szyny mocujące. W całej instalacji wodnej oraz gazowej wykorzystano jeden rodzaj rur – o średnicy 15 mm. Dzięki temu zminimalizowana została ilość odpadów, jak też ograniczono liczbę niezbędnych kształtek.

Na początku prac narysowany został na ścianach przebieg poszczególnych fragmentów instalacji. Dla rur wodociągowych zaznaczono szerokość bruzd. Ich wielkość zależy od rodzaju i grubości zastosowanej otuliny termoizolacyjnej.

Wykonanie bruzd ułatwiło nacięcie brzegów szlifierką kątową. Jej wyposażeniem była specjalnie przeznaczona do obróbki ceramiki tzw. tarcza diamentowa. Środek wybrano tradycyjną metodą – młotkiem i dłutem.

Bardzo ważny jest sposób mocowania poszczególnych elementów instalacji. W praktyce, w dużym stopniu, właśnie od tego zależy jej trwałość. Można wykorzystać uchwyty z tworzyw sztucznych (najlepsze), pasków blachy miedzianej lub stalowej (najtańsze). W przypadku tej ostatniej, między rurą a obejmą powinniśmy umieścić kawałek gumy lub tworzywa sztucznego. Chroni on rurę przed uszkodzeniami mechanicznymi, ułatwia jednocześnie wytłumienie dźwięków powstających podczas przesyłu wody. Uchwyty mają za zadanie zapewnić podparcie elementów instalacji w taki sposób, by nie doszło do jej wyginania się pod ciężarem własnym i wody. Odcinki rur prowadzone pionowo można mocować rzadziej.

Zalecane rozstawy prezentuje tabela.

Średnica rury	Zalecane odległości między mocowaniami [m]	
	Układ poziomy	Układ pionowy
12 x 1	1,20	1,70
15 x 1	1,30	1,75
18 x 1	1,55	2,00
22 x 1	2,00	2,50
28 x 1	2,40	2,70
35 x 1,5	2,50	2,80

Szczególną uwagę należy zwrócić na solidne zamocowanie wszelkiego rodzaju zaworów i baterii. Mimo dużej plastyczności miedzi, drobne drgania i przesunięcia kształtek mogą po jakimś czasie doprowadzić do lokalnego zmęczenia materiału. Efektem tego są mikropęknięcia i rozszczelnienie instalacji. Podejścia do baterii najwygodniej unieruchamia się, wykorzystując specjalne szyny mocujące. Jest to kawałek płaskownika z wykonanymi w odpowiednich miejscach, nagwintowanymi otworami. Za ich pośrednictwem przykręcamy kolanka z łapami. Ich rozstaw odpowiada najczęściej spotykanemu rozmiarowi gotowych, kupnych

baterii umywalkowych i wannowych. Szyna mocująca wyposażona jest również w szereg otworów do przełożenia śrub kotwiących. Przykręcając cały podzespół do muru, wystarczy zastosować cztery śruby o f8 mm. Należy wybrać te z łbem sześciokątnym, co znakomicie ułatwi ich dokręcanie. Do unieruchomienia pojedynczych gniazd zaworów wystarczy zastosować połowę szyny mocującej. Do podłoża mocujemy ją 2-3 wkrętami.

Przebieg instalacji miedzianej musi być tak zaprojektowany, by umożliwić niewielkie zmiany wymiarowe poszczególnych jej fragmentów. Materiał ten ma bowiem 1,5-krotne większy współczynnik wydłużenia niż rury stalowe. Zamocowanie rur i kształtek „na sztywno” może doprowadzić do ich zniszczenia. Kompensację temperaturową można uzyskać na dwa sposoby. W przypadku długich, prostych odcinków stosuje się znane z instalacji przemysłowych pętle kompensacyjne w kształcie litery U. W niedużych instalacjach domowych wystarcza specjalny sposób prowadzenia przewodów tzw. kompensacja naturalna. Należy unikać długich, prostych odcinków rur. Przy przechodzeniu instalacji przez ścianę trzeba koniecznie stosować elementy osłonowe. W bezpośredniej bliskości każdego kolanka powinien znajdować się tylko jeden uchwyt mocujący. Wszelkie punkty, do których podłączamy baterie i zawory, są stałymi fragmentami instalacji. W związku z tym w ich bliskości nie mogą znaleźć się inne stałe mocowania. Podobna sytuacja ma miejsce przy podłączaniu do głównych pionów budynku. Są to stałe punkty instalacji. Gdy w danym miejscu układu znajduje się piec czy nagrzewnica, rury podłączone do nich (lub tylko biegnące w bezpośrednim sąsiedztwie) nagrzewają i rozszerzają się mocniej niż reszta układu. Zjawisko to można wyeliminować poprzez zastosowanie dodatkowych pętli kompensacyjnych. Można również zaplanować odpowiedni przebieg przewodów. Ich doprowadzenie z boku spowoduje powstanie naturalnego elementu kompensacyjnego.

Uwaga! Stosowane przez niektórych montażystów obejście nie jest w stanie wyeliminować wszystkich efektów rozszerzalności cieplnej.

Do łączenia elementów miedzianych stosuje się lutowanie. W zależności od przeznaczenia instalacji wykorzystuje się luty miękkie lub twarde. Pierwszy

rodzaj spoiwa stosowany jest przede wszystkim w instalacjach zimnej i ciepłej wody użytkowej oraz w układach CO z roboczą temperaturą medium nieprzekraczającą 110°C. Nie wolno stosować go w gazociągach, układach oleju opałowego i sprężonego powietrza. Wszystkie te instalacje można wykonać przy zastosowaniu lutu twardego. Jego zastosowanie jest też konieczne, kiedy rezygnuje się z fabrycznych łączówek i samodzielnie wykonuje *kielichowanie* (samodzielne formowanie końcówek rur). Ponieważ potrzebny jest do tego specjalny, stosunkowo drogi przyrząd, wykorzystują go jedynie zawodowe ekipy instalatorów.

W obydwu metodach wypełnianie spoiwem styku dwóch elementów odbywa się metodą kapilarnego łączenia kielichowego. Jej istotą jest obecność wąskiej szczeliny pomiędzy ściankami łącznika i rury. Powoduje ona podciąganie cieczy ku górze. Podobne zjawisko ma miejsce podczas przenikania wody przez fundamenty budynku. Podczas lutowania ciekły lut wypełnia szczelinę kapilarną między łączonymi elementami. Następuje wtedy jego równomierne rozprowadzenie na całej powierzchni kielicha. Gdy szczelina jest zbyt duża, np. na skutek zgniecenia końca rury, efekt zasysania nie nastąpi i uzyskane połączenie będzie słabe i nietrwałe. Dlatego bardzo istotny jest odpowiedni sposób cięcia elementów miedzianych. Obróbkę należy przeprowadzić w taki sposób, aby linia przecięcia była prostopadła do osi elementu. Dlatego warto jest zakupić i wykorzystać specjalną obcinarkę do rur. Elementem tnącym jest w niej odpowiednio utwardzony, ostry krążek. Przecinaną rurę umieszcza się w wyprofilowanym gnieździe – uchwycie. Obrót elementu powoduje nacięcie miedzi, proces przebiega szybko i dokładnie. Dopasowanie detali możemy również przeprowadzić, wykorzystując typową piłkę do metalu. Zachowanie prostopadłości krawędzi umożliwi wtedy skrzynka uciosowa.

Bez względu na rodzaj zastosowanego narzędzia, na krawędziach przecięcia mogą wystąpić drobne nierówności, tzw. grady. Wewnętrzne będą zakłócać przepływ wody, zewnętrzne utrudnią wykonanie poprawnego połączenia. Usuwamy je skrobakiem lub zeszlifowanym końcem trójkątnego pilnika. Ważne jest przy tym, aby podczas obróbki nie spowodować sfazowania krawędzi rury. Bezpośrednio przed lutowaniem łączone powierzchnie należy dobrze oczyścić. Można do tego wykorzystać specjalne czyściki, wykonane z twardego tworzywa sztucznego lub z metalowych nitok. Można również zastosować miękkie szczotki stalowe lub papier ścierny o ziarnistości 240-300.

Uwaga! Do czyszczenia powierzchni nie wolno stosować pilników, noży lub urządzeń mechanicznych. Mogą spowodować lokalne uszkodzenie powierzchni rury lub jej nacięcie. W efekcie w miejscu łączenia powstanie zbyt szeroka szczelina, utrudniająca wnikanie spoiwa.

Przed właściwym lutowaniem na łączone powierzchnie należy nanieść topnik. Ma on najczęściej postać pasty lub płynu. Jego rolą jest ochrona powierzchni metalu przed utlenieniem się. Ułatwia też zwilżanie metalowej powierzchni roztopionym spoiwem. Topnik наносimy pędzelkiem lub szmatką tylko w miejscach lutowania. Ewentualne pozostałości po montażu należy usunąć.

Uwaga! Zbyt duża ilość topnika może, podczas łączenia elementów, utworzyć wewnętrzne, ograniczające przepływ wody, nacieki.

Różnica między lutowaniem twardym a miękkim tkwi w temperaturze, w której odbywa się łączenie części – w pierwszym przypadku powyżej 450°C, a w drugim – poniżej 450°C. Różne są też rodzaje spoiwa. W obu przypadkach występuje ono w postaci drutu lub prętów, co ułatwia nakładanie na łączone powierzchnie. Proces lutowania należy przeprowadzić po dopasowaniu i ustaleniu wzajemnego, ostatecznego położenia elementów. Pewnej wprawy wymaga podgrzewanie łączonych części. Niedogrzanie oznacza słabe, niepewne połączenie. Przegrzanie powoduje zwęglenie topnika. Przegrzany lut ma matową, chropowatą powierzchnię. Nie gwarantuje uzyskania wymaganej szczelności – również wtedy połączenie nie jest pewne. Osobom bez doświadczenia proponuję przećwiczenie procesu łączenia na zbędnych kawałkach rur. Podczas ogrzewania części warto jest wtedy zwrócić uwagę na zmiany zabarwienia powierzchni metalu. W ten przybliżony sposób można ustalić, czy temperatura jest odpowiednia do nanoszenia spoiwa. Warto również zaobserwować charakterystyczny moment jego zassania między łączone elementy. Przy prawidłowo wypełnionej szczelinie kapilarnej na jej wierzchu powinien utworzyć się nieduży wałek lutu lub mała kropelka – gdy części są ułożone poziomo.

Uwaga! Podczas montażu może dojść do oparzenia. Należy zachować szczególną ostrożność. Na czas lutowania jeden z łączonych elementów powinien być umocowany. Nie wolno trzymać go ręką.

Jak wspomniano, montaż instalacji rozpoczynamy od umocowania wszystkich jej stałych elementów. Następnie docinamy i dopasowujemy pozostałe fragmenty układu. Warto przy tym zwrócić uwagę na możliwość wyginania rur. W ten sposób można zrezygnować z niektórych łączników, co znajdzie odbicie w niższych kosztach materiału. Instalacja będzie również bardziej trwała – z mniejszą liczbą połączeń, stanowiących zawsze słabe miejsca systemu. Miedź odznacza się dużą podatnością na odkształcenia. Gięcie rur, zwłaszcza tych mniejszych, jest więc łatwe do wykonania. Pamiętać jedynie należy, by promień gięcia nie był mniejszy niż siedmio-, ośmiokrotna średnica elementu. Podczas dopasowywania elementów ich formowanie należy prowadzić ostrożnie, aby nie doprowadzić do spłaszczenia lub pęknięcia ścianek. Przy większej liczbie łuków warto przygotować wzornik do gięcia. Wykonać go można z kawałka płyty wiórowej – wycinamy z niej półokrąg o wymaganym promieniu. Mocujemy go na płaskiej powierzchni. Przy odrobinie wprawy możemy z jego pomocą wykonać obejście, rezygnując tym samym z elementów fabrycznych.

Gdy gotowe są wszystkie elementy instalacji, wykonujemy montaż „na sucho”. Likwidujemy ewentualne niedopasowania. Na tym etapie trzeba ostatecznie ustalić rozmieszczenie wszystkich uchwytów. Mocujemy je bezpośrednio przed lutowaniem instalacji. Jej montaż zaczynamy zawsze od stałych punktów. Gdy w ich podłączeniach znajdują się uszczelki, na czas lutowania należy je usunąć. Praktycznie w każdej instalacji wodnej występują trójniki. Łączenie ich ramion należy przeprowadzać w określonej kolejności. Wynika ona ze sposobu ustawienia kształtki. Przestrzeganie tego zalecenia ułatwia montaż i gwarantuje uzyskanie szczelności łączonych części.

Po zespoleniu wszystkich elementów czyścimy spoiny i mocujemy instalację do uchwytów. Próbę ciśnieniową można wykonać dopiero **po ostygnięciu** wszystkich spoin. Gdy obserwujemy wyciek z miejsc łączeń, można spróbować poprawić lutowanie. Instalację opróżniamy z wody. Na nieszczelne miejsca наносimy topnik, podgrzewamy i zalewamy spoiwem.

Po zalaniu rur wodą należy jeszcze raz dokładnie sprawdzić ich wszystkie zamocowania. W żadnym z nich nie powinny występować zbyt duże luzy. Jednocześnie cały czas powinniśmy mieć możliwość wykonywania drobnych przesunięć, wynikających ze zmian temperatury.

Prace wykończeniowe

W pierwszej kolejności należy zabezpieczyć wszelkie przejścia instalacji przez ściany i ścianki. Rury miedziane muszą znaleźć się w elementach osłonowych. Wykonujemy je z kawałków rur, z tworzyw sztucznych. Bardzo wygodne do mocowania są elementy karbowane. Ich odcinki można bezpośrednio zabetonować w ścianie. Szczelinę między rurą osłonową a przewodem miedzianym należy wypełnić elastycznym kitem silikonowym.

Uwaga! Końce rury osłonowej powinny wystawać na 1-2 cm poza płaszczyzną ściany.

Jeżeli instalację prowadzimy bezpośrednio przez otwór np. w stropie, należy ułożyć ją w ten sposób, aby nie mogła dotykać twardych jego fragmentów. Szczelin nie wolno wtedy wypełniać twardą zaprawą – w to miejsce wprowadzamy kit elastyczny.

Ostatnim etapem prac jest zaizolowanie rur z zimną, a przede wszystkim ciepłą wodą. Prowadzi to do zredukowania strat ciepłych – rzecz szczególnie istotna w przypadku instalacji CO. Miękką otulina umożliwia też miedzi na swobodne wydłużenia termiczne oraz stanowi dodatkowe podparcie przewodów.

Uwaga! W technologii szkieletu drewnianego wystarczającą izolację cieplną stanowi dźwiękochłonna wełna mineralna lub szklana, wypełniająca wewnętrzne przestrzenie ścian.

Kiedy rury układamy w ścianach murowanych, najlepszą osłonę cieplną zapewnią gotowe otuliny z pianki poliuretanowej. Produkowane są w różnych

rozmiarach, zatem łatwo można dopasować je do średnicy zastosowanych rur. Posiadają wykonane fabrycznie wzdłużne nacięcie. Upraszcza to i przyspiesza montaż. Ewentualne wycięcia pozwalające zaizolować kształtki bądź łuki wykonujemy ostrym nożem. Poszczególne fragmenty łączymy ze sobą taśmą klejącą.

Uwaga! Rozcięcie w otulinie powinno znajdować się zawsze od strony podłogi. Ułatwi to lokalizację ewentualnego przecieku. Aby podczas prac poszczególne kawałki nie przesunęły się, warto zacisnąć je elektrotechnicznymi paskami instalacyjnymi. Są dostępne w różnych długościach, można je też wzajemnie łączyć. Rozmieszczamy je co 30-50 cm. Tak zaizolowany rurociąg możemy zamurować bez obawy o jego uszkodzenie. Mamy również pewność, że zmiany wymiarów nie spowodują wypchnięcia kawałka ściany. Pozostaje już tylko pomalowanie ścian i montaż całego osprzętu.

Kilka praktycznych uwag!

1. W instalacji miedzianej konieczne jest stosowanie specjalnych złączy na granicy miedź-stal, cynk lub aluminium.
2. Podczas projektowania przebiegu poszczególnych odcinków trzeba przewidzieć kompensację rozszerzalności termicznej miedzi.
3. Rury muszą być mocowane do podłoża odpowiednimi uchwytami. Ich rozstaw jest zależny od średnicy zastosowanych elementów.
4. Podczas wykonywania lutowania twardego nie wolno dopuścić do przegrzania materiału.
5. Podczas łączenia elementów należy stosować specjalne topniki, ułatwiające dobre wypełnianie szczelin lutowiem.
6. Elementy instalacji gazowej mogą być łączone tylko z zastosowaniem lutowania twardego. Najlepiej pracę tę powierzyć specjalście.
7. Kształtki wykorzystane do podłączenia baterii i zaworów należy sztywno i mocno przymocować do podłoża.
8. Połączenia rozłączne należy wykorzystywać tylko w miejscach łączenia z instalacjami z innych materiałów oraz do podłączenia armatury i urządzeń.

9. Przejścia instalacji przez ściany i stropy powinny być zabezpieczone rurami osłonowymi. Kiedy jest to niemożliwe, szczeliny trzeba wypełnić elastycznym kitem.
10. Stosując gotowe otuliny termoizolacyjne, ich rozcięcia należy starać się umieszczać od dołu.

Efektowne i ekologiczne podłogi z korka

Według encyklopedii korek to tkanka wtórna okrywająca starsze łodygi (pnie), korzenie i bulwy; gruba warstwa korka, np. u dębu korkowego, dostarcza korka użytkowego.

Korek znany i używany jest w budownictwie od dawna. W krajach zachodnich jest jednym z najczęściej wykorzystywanych środków do ocieplania, wygłuszenia ścian i stropów. Jego atrakcyjny wygląd sprawił, że zaczął być stosowany również jako materiał dekoracyjny. Ten tradycyjny, naturalny materiał chętnie stosowany jest także w historycznym budownictwie i obiektach zabytkowych – zwłaszcza mieszkalnych.

W polskich domach korek gości stosunkowo rzadko. Przyzwyczajeni jesteśmy do rozwiązań tradycyjnych i niechętnie podchodzimy do pozornie nietrwałych materiałów. Być może taki stan rzeczy spowodowany jest brakiem odpowiedniej reklamy lub informacji o właściwościach użytkowych tego surowca. Dla wielu fachowców układanie płytek korkowych jawi jako czynność egzotyczna, związana ze skomplikowaniem montażu. Rzeczywistość jest jednak inna – tworzywo to może montować praktycznie każdy.

Słów kilka jeszcze o korku

Kora zdjęta z pni podlega sortowaniu i sezonowaniu na wolnym powietrzu. Pod wpływem zmiennych warunków atmosferycznych zachodzą w niej specyficzne procesy chemiczne. Prowadzą one do uszlachetnienia jakości wyrobu. Dopiero po tym czasie korek poddawany jest dalszej obróbce, tzn. cięciu, formowaniu i wykańczaniu powierzchni. Gotowy materiał charakteryzuje szereg zalet. Zaliczamy do nich niską przewodność cieplną. Bardzo dobre właściwości izolacyjne materiał ten zachowuje w szerokim zakresie temperatur. Pod tym względem znacznie przewyższa np. styropian, który – poddany działaniu wysokich temperatur – wyparowuje. Porównanie korka z innymi materiałami budowlanymi przedstawia się następująco: 4 mm warstwa jest równoważna 8 cm cegły pełnej, 5 cm cegły dziurawki lub 1,5 cm boazerii sosnowej.

Pokrycia korkowe posiadają bardzo cenną właściwość. Dzięki słabej przewodności termicznej nie wchłaniają i nie przepuszczają ciepła ludzkiego ciała.

W dotyku stwarza to wrażenie „ciepła wewnętrznego” – cecha bardzo istotna wszędzie tam, gdzie są dzieci lub gdzie chodzimy boso. Specjalnie dedykowany do izolacji wewnętrznej korek techniczny można układać na powierzchniach z tendencją do przemarzania oraz wszędzie tam, gdzie występuje zagrzybienie ścian. Jest to możliwe dzięki wyjątkowo wysokiej odporności na korozję biologiczną. Kolejną istotną cechą korka jest wysoka zdolność do tłumienia dźwięków. Zjawisko to jest możliwe dzięki porowatej budowie oraz dużej sprężystości materiału. Na powierzchni okładzin korkowych nie gromadzą się ładunki elektryczne. W związku z tym nie przyciąga on kurzu. Nadaje się on zatem do montażu w pomieszczeniach, w których przebywają osoby o skłonnościach alergicznych. Korek mimo upływu lat nie traci swoich właściwości, nawet kiedy nie jest specjalnie impregnowany. Elementy z korka cechuje duża elastyczność i nieduży ciężar. Dzięki temu do transportu i montażu niewielkich ilości wystarczy jedna osoba. Korek nie pali się tak jak tradycyjne drewno. Pod wpływem płomienia ulega jedynie zwęgleniu – a i to jedynie wtedy, kiedy zapewniony jest wystarczający dopływ tlenu. Po odjęciu źródła ognia gaśnie. Materiał ten jest więc zdecydowanie bezpieczniejszy od np. tradycyjnych klepek podłogowych.

Co na rynku?

Korek do zastosowań w budownictwie przygotowany jest w postaci elementów o różnych grubościach i wymiarach. Najczęściej stosowane są płytki, spotyka się również duże arkusze bądź fornir w rolkach. Wykończenie naroży umożliwiają specjalne cokoły i profile narożne.

Elementy z korka, w zależności od przeznaczenia, charakteryzuje specjalny sposób wykonania i wykończenia. Płytki przeznaczone do pokrywania ścian są najczęściej jednowarstwowe. Ich powierzchnia może mieć naturalny wygląd korka, ale spotykane są również elementy pokryte dodatkowo farbą. Jej rolą jest podkreślanie faktury tworzywa. Zabezpieczenie przed warunkami zewnętrznymi zapewnia cienka warstwa wosku. Powleczone nim płytki są odporne na wilgoć i zachlapania wodą. Można je zmywać tak jak tapetę winylową. Po 4-6 latach warstwę wosku należy odnowić.

Elementy korkowe przeznaczone do krycia podłóg muszą sprostać wysokim wymaganiom mechanicznym. Z tego powodu wytwarzane są w postaci wielowarstwowych „kanapek”. Otrzymuje się je w procesie kalandrowania i prasowania poszczególnych warstw. Stanowi to o wysokiej jakości produktu finalnego i gwarantuje, że poszczególne segmenty nie będą ulegały rozdzielaniu.

Warstwa spodnia wytwarzana jest z folii winylowej. Stanowi ona podstawę mechaniczną – jej rolą jest usuwanie naprężeń powstających w płytce. Ponieważ styka się bezpośrednio z klejem, jej powierzchnia ma charakterystyczne, zwiększające przyczepność przetłoczenia. Warstwa środkowa to właściwy korek lub prasowany korek mielony. To ona stanowi właściwą izolację termiczną i dźwiękową. Jej powierzchnia może być pokryta dodatkowym fornirem. Powstaje w ten sposób możliwość tworzenia ciekawych aplikacji. Warstwa wierzchnia ma za zadanie zabezpieczyć materiał przed wpływami codziennej eksploatacji. Możliwe są dwa rozwiązania. Do użytku domowego wykorzystywane są parkiety lakierowane. Ich powierzchnia lekko ugina się pod naciskiem. Po jego ustąpieniu korek powraca do pierwotnej objętości. Prace konserwacyjne ograniczają się do regularnego uzupełniania ochronnej powłoki lakieru. Odbywa się to w odstępach co 3-6 lat. Do pomieszczeń użyteczności publicznej oraz do mieszkań prywatnych nadają się płytki korkowe pokryte winylem. Ich powierzchni nie trzeba w żaden sposób odnawiać. Trwałość sięga 15-20 lat. Płytki te są twardsze od lakierowanych.

Asortyment elementów będących w sprzedaży jest bardzo duży. Płytki oferowane są w kolorach naturalnych lub pomalowane. Elementy korkowe mają rozmaite odcienie i faktury powierzchni. Poszczególne elementy występują w różnych wymiarach. Płytki podłogowe mają najczęściej kształt kwadratów 30 x 30 cm. Grubość wynosi 4 mm. Elementy ścienne to prostokąty 60 x 30 cm lub 15 x 90 cm. Elementy wykończeniowe występują w postaci listew o długości 90 cm. Korek techniczny występuje w postaci rolek i arkuszy. Przystosowany do izolacji wewnętrznej, ma grubość 1-10 mm. Można go stosować pod wykładziny, tapety, farbę itd. Do izolacji zewnętrznej przewidziane są kształtki o grubości 25-50 mm.

Przykładowe zużycie materiałów

Pokój, którego podłoga została pokryta korkiem, ma wymiary 4 x 5 m. Ponieważ mieszkają w nim małe dzieci, dla których jest placem zabaw, właściciel

postanowił pokryć też kawałek ściany – pas o szerokości 30 cm. Miejsca styku ściany z podłogą zakryte zostały specjalnymi, korkowymi profilami narożnymi.

L. p.	Materiał	Zakupiona ilość
1.	Korkowa płytką podłogowa kryta winylem	28 paczek
2.	Klej do podłóg korkowych	7 litrów
3.	Cokół – korek	19 szt
4.	Zaprawa samopoziomująca	4 worki
5.	Akrylowy lakier bezbarwny	1 litr
6.	Termoklej	1 zestaw
7.	Metalowa listwa progowa 90 cm	1 zestaw

Zastosowane płytki miały wymiar 30 x 30 cm. Sprzedawano je w opakowaniach zawierających 11 szt (0,99 m²). Jednak w większości sklepów istnieje możliwość kupna pojedynczych elementów. Znakomicie ułatwia to dobranie potrzebnej ilości. W planowaną do zakupu liczbę płytek wliczono mały zapas przewidziany na ewentualne naprawy. Pas naścienny wykonany został z tego samego rodzaju elementów co pokrycie podłogi. Potrzebnych 60 szt. zostało wliczone do ogólnej ilości zakupionych elementów. Rodzaj i ilość materiału potrzebnego do przygotowania podłoża zależy od jego stanu. W opisywanym przypadku konieczne było rozwiązanie najdroższe, czyli wykorzystanie masy samopoziomującej. Zakupiony klej miał wydajność 3 m² z 1 litra.

Niezbędne narzędzia:

- nóż do cięcia (z łamanymi ostrzami)
- duża, najlepiej metalowa listwa lub ekierka
- miarka zwijana
- średniej wielkości paca zębata (małe ząbki)
- nieduża szpachla
- młotek gumowy
- wałek dociskowy (np. z twardej gumy)
- gąbka, szmatka

- ołówek
- sznurek traserski (nakredowany)
- wiertarka elektryczna z końcówką mieszającą
- poziomica
- pędzel
- walec ogrodowy
- aplikator termokleju
- skrzynka uciosowa
- piłka do metalu

Zrób to sam czyli montaż

Podstawowym warunkiem ładnego i prawidłowego ułożenia płytek jest gładkie, wytrzymałe i niepyłące podłoże. Powinno odznaczać się odpowiednią wilgotnością, która nie może przekraczać 2,5%. Decydując się na modernizację eksploatowanych już wcześniej pomieszczeń, warunek ten jest najczęściej spełniony. Jeśli nie jesteśmy tego pewni, należy podłoże sprawdzić. Można w tym celu zastosować specjalne paski wskaźnikowe. Dostępne są w większych sklepach z materiałami budowlanymi. Przyłożone w wybranym miejscu, zmieniają swój kolor w zależności od ilości wilgoci. Z braku wskaźników można zastosować sposób, który udało mi się niedawno podpatrzeć na jednej z budow. Fragment podłogi przykryto kawałkiem przezroczystej folii. Jej brzegi dokładnie uszczelniono; nadaje się do tego taśma klejąca lub silikon. Jeżeli podłoże jest wilgotne, to po kilku dniach zobaczymy na spodzie tworzywa małe kropelki wody.

Podłoże zawilgocone trzeba dokładnie wysuszyć. Wykorzystać można dmuchawy ciepłego powietrza. Znacznie lepiej jednak wstrzymać się z pracami przez sezon letni – podłoże wyschnie samo.

Przykład. Pokój użytkowany był od wielu lat. Po zdjęciu starej, zniszczonej podłogi klepkowej, okazało się, że – jakkolwiek suche – podłoże jest mało spoiste, pełne wżerów i wgłębień. Należało je więc wyrównać. Zaczęto od usunięcia wszelkich pozostałości starego lepiku, którym przyklejona była klepka. Pomocne okazały się tu ostre szpachle. Klej odchodził dużymi płatami razem z kawałkami betonowego podłoża. Podczas tych prac powstało wiele luźnych

odłamków. Większe z nich zamiecione zostały zwykłą szczotką. Drobną pył usunięto starym odkurzaczem (najlepszy do tego rodzaju prac jest odkurzacz przemysłowy).

Bardzo istotne jest sprawdzenie wytrzymałości podłoża. Próbę przeprowadzamy, przeciągając po nim ostrym końcem noża. Gdy jest twarde i mocne, linia, jaką pozostawi ostrze, będzie cienka, równa i bez żadnych wykruszeń. W podłożu słabym zarysowanie będzie nierówne, o wykruszonych brzegach. Wtedy wylewkę wystarczy zagruntować środkiem wzmacniającym. Specjalne, gotowe preparaty oferuje wielu krajowych producentów. Środek gruntujący wzmocni i zwiąże również podłoże bardzo pyłące (np. po dodaniu do zaprawy zbyt dużej ilości wody). Po zastygnięciu, na wierzchu podłoża tworzy się warstewka uniemożliwiająca dobre przyleganie kleju.

Gdy nie jesteśmy pewni równości podkładu, na którym ma się znaleźć podłoga, w jego ocenie przydatna będzie długa, drewniana lub metalowa łąta. Przykładając ją do podłoża, możemy wypatrzeć i zmierzyć ewentualne prześwity. Ich wielkość nie powinna przekraczać 2-3 mm na długości ok. 1 m lub 4-5 mm na długości 2 m. W przypadku opisywanego pomieszczenia podłoże było w stanie wymagającym jego wyrównania.

Nowy podkład można wykonać poprzez ułożenie warstwy zaprawy cementowej. Jest to rozwiązanie najtańsze, lecz posiadające szereg wad. Należą do nich: konieczność ułożenia warstwy o grubości co najmniej kilku centymetrów, długi okres twardnienia i odparowywania resztek wilgoci, konieczność dokładnego odmierzania i przygotowania poszczególnych składników zaprawy. Zdecydujemy się więc na wykorzystanie nowoczesnej zaprawy samopoziomującej. Pomieszczenie podzielone zostało na cztery równe części. Wyrównywano je kolejno, zawsze po stwardnieniu poprzedniej porcji zaprawy samopoziomującej. Każdy z segmentów został wypełniony zawartością jednego worka. Taki sposób prowadzenia prac ułatwia komunikację w pomieszczeniu, pozwala też na stosowanie mniejszych porcji masy. Do rozrobienia każdej porcji posłużył duży, plastikowy kosz.

Do wyrównanego podłoża, przy pomocy wkrętów i kołków rozprężnych zamocowane zostały dwie listwy drewniane. Wyznaczały brzegi wyrównywanego obszaru. Ich górne powierzchnie wypoziomowano. Ustalono je na przewidywanej

wysokości, jaką osiągnie wylana masa wyrównująca. Łatwo ją obliczyć, korzystając z podanych na opakowaniu danych o zużyciu. Określają one, jaka porcja masy potrzebna jest dla uzyskania warstwy o grubości 1 mm. Przykładowo: gdy zużycie wynosi 1,5 kg/m²/mm oznacza to, że z worka 35 kg na powierzchni 5 m² uzyskamy warstwę o grubości:

$$35 \text{ [kg]} / 1,5 \text{ [kg/m}^2\text{/mm]} = 23 \text{ [m}^2\text{]}$$

$$23 \text{ [m}^2\text{]} / 5 \text{ [m}^2\text{]} = 4,6 \text{ [mm]}$$

Do rozrobienia zaprawy konieczna jest ściśle określona ilość wody. Proporcje producent podaje na opakowaniu. Niedotrzymanie tego warunku może spowodować zmianę cech fizycznych masy i np. jej złe poziomowanie lub niedostateczna twardość. Do pojemnika, w którym będziemy przygotowywać zaprawę, wlewamy potrzebną wodę. Następnie wsypujemy zawartość worka. Całość należy starannie wymieszać. Odradzam wykonywanie tej czynności ręcznie, gdyż jest bardzo mecząca i mało efektywna – pozostają liczne grudki. Najlepsze rezultaty gwarantuje wiertarka elektryczna, wyposażona w wykonane z kawałków płaskownika mieszadło.

Gotową masę wylewamy w przewidzianym rejonie i – korzystając z dużej pacy – wstępnie rozprowadzamy. Dalsze wyrównywanie następuje samoczynnie. W zależności od producenta zaprawa twardnieje w ciągu kilku-kilkunastu godzin i po tym czasie można już po niej chodzić. Przesuwamy wtedy jedną z listew ograniczających, tak by kolejny fragment wylewki połączył się z częścią już wykonaną. Następnie przygotowujemy świeżą porcję zaprawy.

Podłoże w opisywanym pomieszczeniu zostało wyrównane w ciągu dwóch dni. Kolejne części wylewane były co ok. 10 godzin. W miejscach ich styku powstały drobne nierówności. Wyrównywano je na bieżąco kawałkiem papieru ściernego nałożonego na drewniany klocek. Przed układaniem płytek korkowych odczekano jeszcze jeden dzień. Przez ten czas odparowały resztki wilgoci.

Przed wszelkimi pracami związanymi z montażem płytek korkowych należy rozplanować ich układ. Płytki kwadratowe mogą być przyklejane w układzie styków równoległych do ścian bocznych lub skośnych względem nich. W pierwszym przypadku spoiny mogą się mijać, tworząc charakterystyczny wzór „w cegiełkę”. W drugim jedna ze spoin może być jednocześnie przekątną pomieszczenia – ułatwi to montaż. Ułożenie skośne, aczkolwiek wizualnie atrakcyjne,

wymaga docinania wielu elementów. Powstaje przy tym wiele niewykorzystanych odpadów.

Ze względu na bogaty asortyment płytek możliwe jest również wykonanie różnych wzorów. Możemy np. zamontować biegnący dookoła pomieszczenia pas z ciemniejszych lub barwionych elementów. Wszelkie projekty należy opracować korzystając ze zwykłego, kratkowanego papieru. Możemy wtedy przyjąć, że jedna kratka odpowiada płytce. Dla najczęściej montowanych płytek 30 x 30 cm oznaczać to będzie skalę rysunku 1:30 (bok kratki 10 mm odpowiada bokowi płytki 30 cm). Na naszym planie 1 metr pokoju będzie miał długość 3,3 cm. Na kartkę nanosimy zarys ścian pomieszczenia. Możemy teraz dowolnie wymyślać układ płytek. Pamiętać jedynie należy o tym, aby nie planować rzędów o szerokości mniejszej niż 5 cm. Wyglądają nieładnie i słabo trzymają się podłoża. Wykonany plan pozwoli nam dokładnie obliczyć liczbę potrzebnych elementów.

Zalecanym sposobem montażu jest rozpoczęcie przyklejania wykładziny korkowej wzdłuż dwóch prostopadłych linii, przecinających się w środku pomieszczenia. W opisywanym przypadku zdecydowano się montować płytki równolegle do ścian. Określono dokładnie, w którym miejscu znajdą się linie bazowe – startowe. Jedna z nich łączy środki boków każdej z czterometrowych ścian. W tym przypadku nie zdecydowano się na jej przesunięcie, ponieważ konieczne byłoby przyklejanie wąskich kawałków płytek (jedna część o szerokości 1,8 m – 6 pełnych płytek, druga 2,2 m – 7 pełnych i 10 cm fragment). Druga, prostopadła do niej, jest przesunięta względem środków ścian pięciometrowych o 10 cm. Tym razem wyeliminowano konieczność docinania jednego dodatkowego rzędu płytek. Gdyby pomieszczenie podzielić na równe cztery części, wówczas na każdy odcinek o długości 2,5 m składałoby się 8 płytek pełnych i 10 cm kawałki. Przesunięcie linii bazowej spowoduje, że na bok 5 m składa się odcinek 2,4 m, czyli 8 pełnych rzędów płytek oraz odcinek 2,6 m – 8 pełnych rzędów oraz 20 cm kawałki.

Montaż podłogi rozpoczynamy od wyznaczenia linii startowych na podłożu. Wyznaczamy je według wcześniej opracowanych planów. Wykorzystać do tego należy sznurek traserski (z kredą lub barwnikiem). Jego końce rozciągamy między dwoma wyznaczonymi uprzednio punktami skrajnymi. Przyda się pomoc

drugiej osoby. Sznurek mocno naprężamy. Następnie odciągamy go lekko od podłoża i puszczamy. Sprężysty sznur, wracając do położenia pierwotnego, uderza o podłoże, zostawiając na nim ślad barwnika. Wszelkie dalsze (prostopadłe) linie bazowe wyznaczamy wyłącznie od linii już naniesionych. Wykorzystywanie do orientacji ścian pomieszczenia może spowodować znaczne przekłamania lub brak prostopadłości poszczególnych odcinków.

Do mocowania płytek korkowych stosowane są specjalne kleje. Dobierając ich rodzaj, najlepiej oprzeć się na doświadczeniu sprzedawcy. Doradzi masę łatwą do nakładania, nietoksyczną, dającą mocną i trwałą spoinę. W przypadku opisywanego pokoju zaferowane spoiwo dedykowane było specjalnie do pomieszczeń, w których odbywa się duży ruch. Otrzymana spoina przystosowana jest do przenoszenia obciążeń mechanicznych, wynikających najczęściej z przesuwania i ruchu mebli. Według opisu na pojemniku klej nadawał się również do pomieszczeń z ogrzewaniem podłogowym.

Spoiwo do płytek korkowych to substancja bezrozpuszczalnikowa, oparta na wodzie. Nie wydziela drażniącego zapachu. Nadaje się więc idealnie do pomieszczenia, w którym przebywają dzieci. Czas przydatności nałożonej warstwy to 10-20 minut, co wystarczy, aby przyklejany element ustawić i wyregulować. Powinniśmy zwrócić uwagę na datę przydatności spoiwa.

Montaż płytek rozpoczynamy od środka pomieszczenia. Ustawiamy je względem naniesionych uprzednio linii. Klej przed użyciem dokładnie mieszamy. Nanosimy go na podłoże, pokrywając jednorazowo powierzchnię odpowiadającą 2-3 m². Pokrywamy również spód płytek. Spoiwo rozprowadzamy szpachlą zębatą w ten sposób, by pokryć wszystkie miejsca styku, ale nie tworzyć skupisk. Klej szczególnie dokładnie należy nanieść na wszystkie brzegi płytek.

Czekamy aż spoiwo częściowo zastygnie (przyłożony do powierzchni palec nie powinien się przyklejać). Elementy układamy na podłożu i dobijamy gumowym młotkiem. Przydatny jest też wałek. Przy jego pomocy bardzo dokładnie i równomiernie można obciążyć brzegi kształtek. Dociskanie kolejnych płytek wiąże się z wypływaniem przez miejsca styków nadmiaru kleju. Zabrudzenia te należy natychmiast usuwać wilgotną gąbką lub ściereczką. Należy również czyścić powierzchnię wałka używanego do docisku. Podczas układania kolejnych płytek należy zachować staranność i precyzję, a zaowocuje to uzyskaniem bardzo

wąskich, prawie niewidocznych spoin. Ważne jest przy tym, aby oba brzegi sąsiadujących elementów znajdowały się dokładnie na tej samej wysokości. Jakakolwiek nierówność stwarza możliwość zaczepiania o wystający brzeg. Może to prowadzić do jego uszkodzenia, a w rezultacie do konieczności wymiany całej płytki.

Po ułożeniu wszystkich pełnych segmentów pozostaje już tylko uzupełnić kawałki o nietypowych szerokościach. Przycinamy je, układając na twardej, równej powierzchni. Nóż przeciągamy wzdłuż prowadnicy – najlepiej metalowego kątownika. Bardzo ważne jest, aby nóż, którym pracujemy, był ostry. W przeciwnym wypadku linia cięcia może być nierówna i mieć poszarpane krawędzie. Nóż należy dociskać z taką siłą, by ostrze przeszło przez wszystkie warstwy. Ponieważ przecięcie powoduje odsłonięcie pokrytego uprzednio warstwą winylu korka, warto jest go zabezpieczyć. Możemy do tego wykorzystać lakier bezbarwny. Można również pokryć przecięcia klejem. Podczas układania kawałków, przy ciętych krawędziach nakładana była większą porcją kleju. Późniejsze dociśnięcie powodowało jego wypłynięcie. Tworzył się wtedy charakterystyczny wałeczek, przykrywający brzeg płytki korkowej.

Wycięcia na rury wodociągowe i CO muszą zapewniać 5 mm odstęp brzegu korka od metalu. Szczeliny te wypełniamy kitem silikonowym. Każda płytka musi być starannie dociśnięta do podłoża. Producent zaleca dodatkowo, aby wszystkie przyklejane płytki co kilkadziesiąt minut dociskać, przetaczając po nich duży walec dociskowy. Takie wałowanie należy również przeprowadzić po zakończeniu montażu całej podłogi. Doskonale nadaje się do tego typowy walec ogrodowy. Jest to plastikowy zbiornik wyposażony w uchwyt, a stosowany do wyrównywania trawników. Po dokładnym wymyciu i napełnieniu wodą (obciążenie!) doskonale sprawdził się podczas nakładania podłogi korkowej.

Eksploatacja gotowego pokrycia podłogowego możliwa jest z reguły zaraz po jego ułożeniu. Jedynie w przypadku niektórych klejów przez pierwsze dni należy zachować ostrożność podczas przesuwania mebli i ciężkich przedmiotów.

Prace wykończeniowe

W pokoju należało jeszcze wykonać opaskę dookoła połogi. Wykorzystano do tego płytki identyczne z podłogowymi. Ściany w miejscach, które miały

zostać osłonięte, przeszlifowano papierem ściernym. Miało to za zadanie usunąć drobne nierówności i ocenić stan spójności powłoki malarskiej. Ponieważ przylegała bardzo dobrze, nie było konieczne jej usuwanie. Podczas przyklejania płytek do ścian obowiązują te same zasady, co podczas montażu pokrycia podłogi. Należy jedynie zwracać uwagę, aby nie nanosić zbyt dużo kleju. Jego nadmiar mógłby spływać, powodując pofalowanie dolnych brzegów płytek. Pewną niedogodność może stanowić dociśnięcie korka w miejscach styku podłoga-ściana. Pomocny okazał się klocek z twardego drewna. Do jego czoła doklejoną został kawałek gumy o grubości 5 mm. W drugi koniec uderzano młotkiem gumowym. W ten sposób łatwo można docisnąć brzegi elementów naściennych. Miejsca styków są gładkie, bez widocznych wybrzuszeń. Do ich zamaskowania wykorzystane zostały gotowe profile narożne. Te, które nam zaoferowano, były całkowicie wykonane z korka. Na rynku występują również listwy, których rdzeniem jest drewno lub płyta MFD, a wykończenie stanowi cienki, korkowy fornir. Są mocniejsze, lecz trudniej jest dopasować je do załamania i krzywizn.

Mimo iż w większości poradników sugeruje się mocowanie listew narożnych za pomocą gwoździ lub wkrętów i kołków rozprężnych, zrezygnowano z tego sposobu. Małe dzieci często przewracają się i toczą po podłodze, właściciel mieszkania chciał więc wyeliminować w tym obszarze wszelkie elementy z metalu. Listwy korkowe zostały przyklejone termoklejem. Zaczęto od przygotowania poszczególnych odcinków. Końce listew w narożnikach pomieszczenia zostały ścięte pod kątem 45° . Obróbkę przeprowadzono, korzystając ze skrzynki uciosowej. Do przecinania listew wykończeniowych należy używać piły o drobnych, małych ząbkach. Doskonale sprawdza się piłka do metalu. Gdy poprzestaniemy na nożu, przecięcie będzie nierówne i pofalowane. Możemy się przy tym pokaleczyć.

Montaż przygotowanych odcinków wykonywały dwie osoby. Jedna trzymała mocowany kawałek, druga nanosiła wałeczek kleju. Termoklej nakładany był wyłącznie na fragmenty przylegające do ścian. Następnie element przykładano w wybranym miejscu i dociskano przez kilkadziesiąt sekund. Podczas pracy z termoklejem należy zwrócić uwagę na staranność obsługi. Rozgrzana masa może spowodować oparzenia.

Elementy narożne wykonywane są z korka prasowanego, bez żadnej warstwy ochronnej. Powierzchnie te podatne są na zabrudzenia. Do ich zabezpieczenia

wykorzystany został bezbarwny, półmatowy lakier akrylowy. Naniesiono go pędzlem. Czynność tę wykonano dwukrotnie.

Do zakrycia miejsca styku podłogi korkowej z tradycyjną klepką (korytarz), wykorzystano gotową, profilowaną listwę progową. Zamocowano ją, stosując wkręty i kołki rozprężne.

Z perspektywy kilkunastu miesięcy wydaje się, że wybór podłogi korkowej był trafnym posunięciem. Pomieszczenie jest dużo cieplejsze (pokój znajduje się nad nieogrzewaną piwnicą). W istotnym stopniu wytłumione zostały hałasy dochodzące podczas zabaw dzieci. Korek spodobał się również innym domownikom. Doskonale współgra z nawiązującymi do historii domu elementami wystroju. Prawdopodobnie niedługo pokryte zostaną nim ściany w kolejnym pokoju. Tym razem zastosowane zostaną prostokątne, sprzedawane bez dodatkowych pokryć ochronnych, segmenty z korka. Możliwe jest wtedy jego barwienie. Wykorzystuje się do tego specjalne środki chemiczne. Sposób ten pozwala na wydobycie i podkreślenie wyglądu pięknych naturalnych wzorów tego surowca.

Jak dbać o piękno czyli konserwacja i użytkowanie podłóg korkowych

Zabezpieczanie odpowiedniej trwałości pokryć korkowych powinno odbywać się z zastosowaniem specjalnych, przeznaczonych do tego środków konserwujących. Są to produkty, które rozcieńcza się wodą, a następnie nanosi szczotką lub miękką szmatą. Nie zaleca się polerowania podłogi. Zabieg konserwacji należy powtarzać 2-3 razy w roku. Do codziennego czyszczenia można stosować roztwory wodne delikatnych detergentów myjących lub specjalne preparaty, zalecane przez producentów korka.

Podłoga korkowa jest bardzo wrażliwa na urazy zadane ciężkimi, ostrymi przedmiotami. Często powodują lokalne zniszczenie niektórych płytek. Warstwa materiału zostaje wyrwana lub nacięta, odsłaniając przy tym podłoże. Segment należy wtedy wymienić. Jego pozostałości usuwamy tak, aby nie uszkodzić płytek sąsiednich. W tym celu, na jego środku, wykonujemy nożem nacięcia. Wprowadzamy w nie wąską, stalową szpachlę. Przy jej pomocy odrywamy płytkę od podłoża. Ostrze kierujemy zawsze od środka ku bokom. Gdy podczas odrywania uszkodzone zostanie podłoże, należy powstałe nierówności wypełnić

szpachlówką. Dopiero wtedy wklejamy nowy segment. Nadmiar kleju usuwamy szmatką, całość obciążamy na kilkanaście minut.

Kilka praktycznych uwag

1. Podłogi korkowe można układać tylko na równe, niepyłące podłoże.
2. Wilgotność podłoża nie może przekraczać 2-2,5%.
3. Przygotowane do układania elementy korkowe należy przechowywać w suchych, dobrze przewietrzonych pomieszczeniach. Wystawienie ich na działanie wilgoci może spowodować deformację kształtek.
4. Klejenie do podłoża powinno odbywać się w temperaturze pokojowej.
5. Sposób ułożenia powinien być uprzednio rozplanowany na papierze. Uniknie się w ten sposób konieczności wykonywania zbędnych cięć.
6. Dokładne rozplanowanie pozwoli ograniczyć do minimum konieczną do zakupu liczbę elementów korkowych.
7. Należy sprawdzić, czy zakupiony klej nie jest przeterminowany.
8. Do konserwacji pokryć korkowych należy stosować wyłącznie środki przewidziane i zalecane przez producenta.
9. Podczas wymiany starego lub uszkodzonego elementu usuwamy go, podważając szpachlą. Zaczynamy od środka w kierunku boków. Zabezpieczy to przed uszkodzeniem sąsiednich elementów.
10. Powierzchnie okładziny z naturalnego korka należy zabezpieczyć. W tym celu pokrywamy ją woskiem lub lakierem bezbarwnym.
11. Podczas klejenia płytki dobijamy młotkiem gumowym lub wałkiem miejsce koło miejsca. W przeciwnym przypadku mogą powstać wybrzuszenia.
12. Całą podłogę należy kilkukrotnie obciążyć, przetaczając po niej duży walec ogrodowy.

Najważniejsza część domu czyli dach – pokryty gontami bitumicznymi

Dach jest jednym z zasadniczych elementów budynku. Ma za zadanie chronić jego wnętrze przed wszelkimi czynnikami atmosferycznymi – głównie deszczem i śniegiem. Zapobiega zarazem ucieczce ciepła – jego złe zaizolowanie może spowodować nawet trzecią część wszystkich strat grzewczych. Właściwe pokrycie dachu wystawione jest na oddziaływanie skrajnie niekorzystnych czynników. W lecie nagrzewa się do $+90^{\circ}\text{C}$. Zima to czas temperatur sięgających -30°C . Do tego pojawia się niszczące działanie piasku z wiatrem i samego wiatru. Powstaje zatem problem – jakie pokrycie dachowe wybrać. Powinno być trwałe, łatwe w montażu i oczywiście tanie. Rozwiązanie jest proste – dachówki bitumiczne, zwane czasem gontami papowymi.

Jak to wygląda czyli charakterystyka techniczna.

Gonty bitumiczne należą do drobnowymiarowych elementów pokryciowych. Wykonywane są z materiałów bitumicznych. Osnową większości typów jest tkanina z włókna szklanego, co zapewnia wysoką wytrzymałość mechaniczną. Cała dachówka ma strukturę warstwową. Pierwszą, zewnętrzną warstwę tworzy grys łupkowy. Rdzeń dachówki to tkanina szklana, pokryta z obu stron asfaltem modyfikowanym mineralnie. Spodnia warstwa to folia poślizgowa pokryta piaskiem krzemowym.

Dachówki bitumiczne posiadają wiele zalet – najważniejszą jest doskonała szczelność pokrycia. Technologia, w jakiej są wykonywane, zapewnia ich długą trwałość – nawet do 40 lat – bez konieczności jakiegokolwiek konserwacji. Łatwo układa się je samodzielnie, nawet na najbardziej rozbudowanych dachach. Ich sposób zamocowania i kształt zapewniają niekłopotliwość napraw i ewentualnej wymiany uszkodzonych elementów.

Ponieważ dachówki bitumiczne produkowane są w wielu kolorach i różnych kształtach, nie będziemy mieli kłopotu w dopasowaniu ich do stylu domu. Kolejną zaletą tego nowoczesnego pokrycia dachowego jest jego niewielki ciężar. Pojedynczy element – pas dachówek – waży około 1,6 kg. Ich zastosowanie, zamiast tradycyjnej dachówki ceramicznej lub cementowej, umożliwi docieplenie poddasza bez specjalnego wzmocnienia konstrukcji dachu. Jest to możliwe, ponieważ ciężar wełny mineralnej o grubości 15 cm (odpowiada to zazwyczaj stosowanym grubościom krokwi), desek lub płyt wiórowych wodoodpornych i gontów bitumicznych jest zbliżony do ciężaru pokrycia z dachówek ceramicznych.

Dachówki bitumiczne układa się jako wierzchnią warstwę na dachach o pochyleniu od 15 do 90 stopni. Dzięki dużej elastyczności i powtarzalności elementów mogą być one montowane na powierzchniach o najbardziej skomplikowanych kształtach. Gonty papowe zastępują dwie warstwy pokrycia z papy tradycyjnej, przewyższając ją po względem trwałości i szczelności. Są zakwalifikowane do materiałów nierozprzestrzeniających ognia.

Podstawowym elementem – modułem pokrycia – jest pas bitumiczny z kilkoma wycięciami. Całość wygląda jak zespół kilku oddzielnych dachówek. Ich kształt zależy od rodzaju wycięć.

Ile tego trzeba, czyli przykład dachu z gontem

Przykładowe wyliczenie materiałów potrzebnych do pokrycia 100 m² czterospadowego dachu przedstawione zostało w tabelce poniżej.

L. P.	Materiał	Zakupiona ilość
1.	Papa podkładowa	3 rolki
2.	Gonty bitumiczne	110 m ²
3.	Gwoździe „papiaki”	15 kg
4.	Preparat „Ogniochron”	1 opakowanie
5.	Klej do gontów papowych	1 kartusz

W przypadku montażu podkładu z płyt wiórowych V-100 należy przyjąć pewien zapas, licząc się z koniecznym dopasowaniem do kształtu dachu. W przypadku montażu podkładu z desek (wyfrezowane pióro – wpust) zapas może być mniejszy – około 1-2 m².

Niezbędne narzędzia

- młotek
- szczypce
- nóż
- miarka zwijana
- poziomica.
- sznurek lub cienka gumka
- linijka

Gdy wykonujemy sami oblachowanie – dodatkowo – nożyce do blachy.

Zrób to sam, czyli montaż

Początek prac to bardzo ważny etap – planowanie. Zaczynamy od ustalenia potrzebnej do kupienia liczby gontów. Powierzchnię całkowitą dachu obliczyć możemy np. na podstawie planów naszego budynku. Do tak otrzymanej liczby metrów kwadratowych musimy dodać pewien zapas. Będzie on tym większy, im

bardziej skomplikowana jest bryła dachu. W przypadku powierzchni prostych wystarczy 5% obliczonej powierzchni całkowitej, bardziej skomplikowane mogą wymagać zapasu równego 10-15%.

Dokonując zakupów, pamiętajmy o elementach mocujących. Są to zwykle gwoździe papowe (o dużym łebku) lub zszywki. Muszą być zabezpieczone antykorozyjnie lub ocynkowane. Dachówki powinny być wyposażone fabrycznie w samoprzylepny pasek mocujący. Ułatwi to późniejszy montaż i zwiększy trwałość dachu.

Warunkiem szczelności pokrycia z gontów bitumicznych jest dobry, równy podkład z niewypaczającego się, sztywnego podłoża. Możemy wykonać go na dwa sposoby. Pierwszy polecamy w przypadku budowy nowego domu. Do krokwi mocujemy przy pomocy gwoździ wiórowe płyty wodoodporne lub płyty sklejk wodoodpornej. Dzięki dużej powierzchni materiału montaż podkładu przebiega szybko i sprawnie. Wadą płyt jest ich wysoka cena oraz duży ciężar jednostkowy – do montażu potrzebne są dwie, trzy osoby. Płyty łączy się między sobą specjalnymi uchwytami w kształcie litery H. Ich grubość powinna wynosić 1,8-2 cm.

Drugi sposób na podkład pod dachówkę bitumiczną to rozwiązanie tradycyjne – deski. Powinny mieć grubość nie mniejszą niż 2,5 cm i szerokość co najmniej 10 cm. Najlepsze są te posiadające wyfrezowane tzw. pióro i wpust. Ten sposób połączenia daje dodatkową gwarancję sztywności i szczelności dachu.

Deski należy zaimpregnować jednym ze środków grzybobójczych i ogniochronnych. Przykładowo, preparat solny (zawartość opakowania rozpuszcza się w odpowiedniej ilości ciepłej wody) nanosi się poprzez natrysk lub zanurzając w nim elementy drewniane. Jako wannę do kąpeli można wykorzystać wyłożony folią plastikową, wykopany w ziemi dół. Na jego dnie należy umieścić kilka cegieł. Stanowiąc będą zabezpieczenie przed przedziurawieniem dna podczas wkładania desek. Elementy drewniane powinniśmy moczyć co najmniej przez dwie godziny. Po wyjęciu deski należy zostawić do wysuszenia, najlepiej w zadaszonym i przewiewnym miejscu.

Przed położeniem pokrycia dachowego należy wykonać wszystkie obróbki blacharskie. Najważniejsze to wykończenie przejścia dach-komin i dach-wywietrzniki. Następnie trzeba założyć wszystkie rynny dachowe. Elementem ich wykończenia są tzw. okapniki, czyli pasy blachy, kierujące spływającą z dachu wodę do rynien.

Gotowe kształtki można kupić w sklepach z materiałami żelaznymi. Osoby mniej wprawne wykonanie oblachowań powinny zlecić fachowcom.

Kolejny fragment prac to przykrycie dachu warstwą papy podkładowej. Warstwa podkładowa spełnia trzy zasadnicze funkcje. Jest dodatkowym gwarantem szczelności dachu. Wyrównuje powierzchnie, do której gonty będą mocowane. I sprawa najważniejsza – niweluje błędy i nierówności powstałe przy mocowaniu płyt lub desek. Funkcję tę spełnia tak dobrze, że jest możliwe wykorzystanie jako podkładu poszycia ze zwykłych desek – bez połączeń pióro-wpust.

Po zakończeniu wszystkich prac przygotowawczych możemy przystąpić do właściwego montażu gontów bitumicznych. Dachówki te są wytrzymałe, a zarazem lekkie i giętkie. Podczas układaniu pokrycia przy niskiej temperaturze powinniśmy zatroszczyć się o ich podgrzanie. Ułatwi to ich dopasowanie do kształtu dachu w różnych jego zakamarkach. Ważne też jest podgrzanie paska samoprzylepnego, co ułatwi sklejenie pasów. Oczywiście, pamiętać należy o uprzednim zdjęciu z niego papieru ochronnego. Jako źródło ciepła najwygodniej jest zastosować dmuchawę elektryczną. Można też, pod rygorem zastosowania szczególnych środków ostrożności, użyć palnika gazowego na propan-butan. W lecie, w słoneczne dni, promienie słońca w wystarczający sposób zmiękczej dachówki, powodując ich sklejenie.

Elementy niewyposażone w pasek samoprzylepny mocujemy przy pomocy specjalnej masy klejącej do pokryć bitumicznych. Nanosimy go również na powierzchnie wszelkich oblachowań. Klej zapobiega unoszeniu dachówek przez wiatr. Zwiększa szczelność pokrycia ograniczając podsiąkanie wody opadowej.

Pasy gontów bitumicznych układamy wzdłuż linii prostych, równoległych do okapu dachu. Najłatwiej wyznaczyć je przy pomocy sznurka (lub gumki) i poziomicy. Na jednym końcu pokrywanej powierzchni wyznaczamy miejsce, w którym powinna znaleźć się górna krawędź gontu. Wbijamy tam gwóźdź z przywiązanym sznurkiem. Na drugim brzegu czynność powtarzamy. Napinamy sznurek i sprawdzamy jego poziom przy pomocy poziomicy. Gdy wszystko jest w porządku, możemy przystąpić do montażu gontów. Sznurek wyznaczy miejsce, w którym powinny znaleźć się ich górne krawędzie.

Każdy pas przybijamy do podkładu dachowego pięcioma gwoździami papowymi (duże główki). Gwoździe musimy wbijać z odpowiednią siłą. Ich główki powinny dociskać przybijany materiał, nie zagłębiając się w nim i nie łamiąc go. Kolejny, wyższy pas przybijamy również pięcioma gwoździami. Powinien on nachodzić na dolny na około dwa centymetry od końca wycięcia dzielącego pas na poszczególne gonty. Jednocześnie powinien być przesunięty w bok o połowę szerokości pojedynczego gonta. Na dachach o małym-średnim pochyleniu (do 60°) gwoździe wbijamy wzdłuż paska z samoprzylepnym klejem. Skrajne powinny być oddalone od krawędzi pasa dachówki o 3 cm. Trzy środkowe gwoździe rozmieszczamy równomiernie na długości pasa. W przypadku dachów o większym pochyleniu mocowanie każdego pasa musimy dodatkowo wzmocnić. Stosujemy dodatkowe pięć gwoździ wbijane 2,5-3 cm od górnej krawędzi pasa. Na szerokości rozmieszczamy je, dublując wbite wcześniej.

Pas pierwszy, rozpoczynający pokrycie, zwracamy tylną krawędzią (bez nacięć) do okapu. Krawędź ta powinna wypadać równo z zagięciem obróbki blacharskiej. Na pas pierwszy układamy drugi, zwrócony już normalnie nacięciami do dołu. Dolna jego krawędź – końce gontów – powinna być oddalona od krawędzi pierwszego o 2-3 cm. Ma to zapewnić odpowiednią szczelność pokrycia na jego brzegu. Montaż kontynuujemy, przesuwając się stopniowo w stronę kalenicy.

Każdy poziomy pas pokrycia składa się z kilku lub kilkunastu pojedynczych segmentów – pasów dachówek bitumicznych. Z sąsiednimi łączą się one na styk. Linie tych styków w kolejnych pasach pokrycia powinny mijać się o połowę długości dachówki. Na szerokości poszczególne gonty muszą być przesunięte dokładnie o połowę. Środek każdego musi wypadać na linii dzielącej gonty w sąsiadującym pasie niższym.

Najtrudniejszym do wykonania elementem pokryć gontami bitumicznymi jest prawidłowe wykończenie kalenicy i koszy oraz dachu przy ścianach szczytowych. Kalenicę przykrywamy, montując pojedyncze gonty. Otrzymujemy je po rozcięciu pasów.

Dachówki bitumiczne bardzo łatwo przecina się przy pomocy zwykłego, ostrego noża. Prowadzimy go wzdłuż kawałka prostej listwy drewnianej lub linijki. Można też próbować ciąć dachówki poprzez ich załamanie i przeciągnięcie cienkiego stalowego drutu. Uzyskujemy wtedy lekko poszarpaną krawędź – nie wpływa to jednak w widoczny sposób na wygląd dachu.

Pojedyncze gonty zaginamy w połowie pod kątem prostym. Połacie dachowe mogą stykać się pod innym kątem, ale podczas mocowania elastyczny element dopasuje się do ich rzeczywistego nachylenia. Podczas wyginania gontu miejsce gięcia podgrzewamy nawiewem gorącego powietrza lub palnikiem gazowym. Następnie element zaginamy, korzystając z krawędzi drewnianego klocka lub brzegu stołu. Nie próbujemy zginać gontów zbyt zimnych. Mogłoby to doprowadzić do ich pokrzywienia lub popękania.

Przygotowane elementy przybijamy do kalenicy w taki sposób, aby każdy następny przykrył połowę poprzedniego.

Znacznie bardziej pracochłonne jest wykończenie koszy dachowych. Ponieważ w czasie deszczu są one intensywnie nawadniane, miejsca te muszą być dodatkowo zabezpieczone przed wilgocią. Wykorzystujemy do tego dodatkowy pas papy bitumicznej – najlepiej na osnowie szklanej. Pas ten powinien mieć szerokość 100 cm, rozkładamy go w taki sposób, by sąsiadujące ze sobą połacie dachu były przykryte na szerokości 50 cm każda. Pas izolacji przybijamy do podkładu dachowego czterema rzędami gwoździ po dwa przy każdej krawędzi. Nie wolno wbijać gwoździ w okolice miejsca styku obu połaci dachowych – mogłoby to spowodować nieszczelność pokrycia.

Pasy dachówek bitumicznych ścinamy skośnie na końcach. Linia cięcia powinna być zgodna z kątem linii kosza. Najłatwiej to sprawdzić, przykładając element do miejsca jego przyszłej lokalizacji. Ciecie powinno wypadać około 4 cm od linii styku połaci. Dachówki po zamontowaniu muszą całkowicie zakrywać gwoździe mocujące pas papy – izolacji.

Jest jeszcze drugi sposób rozwiązania wykończenia kosza. Wykonując go, pasy dachówek układamy bez ich docinania – ich końce zachodzą na sąsiednią połac dachową. Przykrywają całkowicie kosz wraz z izolacją przeciwwodną z pasa papy. Pasy dachówek układamy naprzemiennie, raz na jednej, raz na drugiej połaci dachowej. Koniec każdego elementu wywijamy na połac sąsiednią. Staramy się przeprowadzić to w taki sposób, by jego naroże było odległe od linii styku połaci o 20-30 cm. Wywinięte końce przybijamy 1-2 gwoździami każdy.

Wykończenie przy ścianach szczytowych jest podobne do obróbki kalenicy. Każda szczytowa krawędź dachu przed pokryciem gontami musi być odpowiednio przygotowana. Wzdłuż niej powinniśmy przybić drewnianą listwę trójkątną.

Utworzy się dzięki temu pochyłość, po której będzie spływać woda deszczowa. Do krawędzi połaci dachowej powinna być zamontowana deska. Pełni ona funkcję uszczelnienia – zabezpiecza przed wodą bok krokwi, podkładu pokrycia dachowego i listwy trójkątnej.

W trakcie układania gontów papowych ich końce wywijamy na listwę trójkątną. Naddatki ucinamy równo z deską szczytową. Aby zabezpieczyć krawędź dachu przed opadami, pokrywamy ją pojedynczymi gontami. Stosujemy metodę wykorzystaną przy pokrywaniu kalenicy. Pamiętać musimy o bardzo starannym przymocowaniu dachówek, przy pomocy gwoździ, do podkładu dachowego i deski szczytowej. Jest to istotne z tego względu, że podczas dużego wiatru przy krawędzi dachu powstają silne zawirowania powietrza, które mogą zerwać poszycie dachu.

Prace wykończeniowe

Do wykończenia pozostały nam jeszcze miejsca szczególne w połaci dachowej. Zaliczamy do nich wszystkie połączenia z kominami, oknami połaciowymi, kłapami – wyłazami, wywietrznikami oraz masztami antenowymi i instalacjami odgromowymi. Kominy i okna połaciowe oraz wyłazy można wykończyć na dwa sposoby. Pierwszy, tańszy i prostszy, charakteryzuje się – niestety – małą trwałością. Wynika z tego konieczność corocznej kontroli szczelności poszycia. Sposób ten polega na wywinieciu dachówek bitumicznych na ścianki wystającego z dachu obiektu. Zagięte części powinny mieć około 10-15 cm długości. Ich końce należy bardzo starannie przymocować – najlepiej za pomocą gwoździ. Dodatkowo do uszczelnienia powinniśmy użyć kitu silikonowego.

Drugi sposób wykończeń to zastosowanie kołnierzy obróbek blacharskich. W przypadku komina zaopatrzonego jest on z reguły w tzw. wydrę, czyli w cofnięcie ścianek w ich dolnych, sąsiadujących z dachem częściach. W zagłębieniu tym umieszczony jest blaszany kołnierz uszczelniający.

Układając dachówki bitumiczne montujemy je tak, by zasłaniały górną część kołnierza. Powinny również przykrywać boczne jego części, mniej więcej do połowy ich długości. Dachówki należy układać z zakładem 10-15 cm. Na pozostałej długości boków kołnierza oraz w jego dolnej części dachówki powinny zostać wsunięte pod blachę – na głębokość około 10 cm. W podobny

sposób (górną część – dachówki na kołnier, dolną część – dachówki pod kołnier) wykańczamy okna połaciowe i wszelkiego rodzaju wyłazy dachowe. Wszystko to ma na celu skierowanie wody opadowej z otoczenia obiektu dachowego na płaszczyznę dachu.

Wywietrzniki dachowe i wywiewki kanalizacyjne montowane są według trochę innych zasad. Wyposażone są w specjalne kołnierze uszczelniające. Ich montaż przeprowadzamy po ułożeniu pokrycia dachowego. Zaczynamy od zaznaczenia miejsca, w którym ma znaleźć się interesujący nas obiekt. Wykonujemy otwór o odpowiednim kształcie (najlepiej przy pomocy piły kątovej – wyrzynarki). Na korpus wywietrznika наносimy warstwę kitu silikonowego i całość wstawiamy w wycięty otwór w taki sposób, aby kołnier uszczelniający oparł się na płaszczyźnie dachu. Część znajdującą się pod dachem podłączamy do istniejącej instalacji. Styk zewnętrzny możemy dodatkowo uszczelnić, przyklejając odpowiednio wyprofilowane pojedyncze gonty bitumiczne.

Wsporniki do instalacji odgromowej mocujemy przy pomocy śrub, po ułożeniu całego poszycia dachu. Miejsca styku z gontami bitumicznymi pokrywamy kitem silikonowym. Pokrywamy nim również łby śrub mocujących. W podobny sposób montujemy wsporniki anten radiowej i telewizyjnej. W ich przypadku musimy jeszcze pamiętać o bardzo starannym uszczelnieniu miejsca, w którym przewody antenowe „wchodzą” do wnętrza domu. Należy je przyczepić do masztów antenowych, aby nie mogły łopotać na wietrze. Ruch ten mógłby bardzo szybko spowodować rozszczelnienie przejścia przez dach i – co za tym idzie – możliwa stałaby się migracja wody pod pokrycie dachowe.

Jeszcze kilka uwag

1. Należy zachować szczególną ostrożność podczas pracy z palnikiem gazowym.
2. Domocowaniagontów stosować należy wyłącznie gwoździe dużym łebkiem, tzw. „papiaki” lub zszywki. Gwoździe muszą być ocynkowane, zszywki ze stali nierdzewnej.
3. Każdy pas dachówek bitumicznych przymocować należy odpowiednią liczbą gwoździ.
4. Wszystkie krawędzie dachu muszą być dokładnie zabezpieczone przed

możliwością dostania się wody.

5. Należy bardzo dokładnie uszczelnić i zabezpieczyć wszelkie elementy przechodzące bezpośrednio przez płaszczyznę pokrycia dachowego.
6. Gonty papowe należy montować na warstwie papy podkładowej.
7. Szczególnie dokładnie wykonać należy pokrycie koszy dachowych, stosując dodatkową, uszczelniającą warstwę papy.

Akcesoria do dachów, czyli ważne drobiazgi

Asortyment elementów potrzebnych do wykończenia pokrycia dachu obejmuje dużą grupę wyrobów, jak: wywietrznik uniwersalny oraz standardowy z grzebieniem, elementy wietrzenia okapowego, wiatrownice, okapniki, gąsiory, wyłazy kominiarskie i wiele innych. Wszystkie są nieodzowne do prawidłowego zabezpieczenia i uszczelnienia połączeń. Elementy wykończeniowe zazwyczaj są dopasowane do danego systemu pokrycia. Często jednak możliwa jest ich zamiana na inne niż przewiduje to producent. Szczególnie ciężkie pokrycia dachówkowe (ceramiczne i cementowe) mają wiele wspólnych elementów, jak:

- wywietrznik uniwersalny lub standardowy z grzebieniem – na kalenicę i na narożnik dachu, zapewnia dobrą wentylację i możliwość samoczynnego osuszania się więźby dachowej;
- krata i inne elementy wietrzenia okapowego – zapewnia wentylację dachu oraz chroni przed ptakami i gryzoniami;
- podpórka łąty kalenicowej (do mocowania listwy kalenicowo-narożnej) oraz dekiel kalenicy;
- kosz dachowy i kliny do jego uszczelniania;
- klamry aluminiowe – do mocowania dachówek lub elementów kalenicowo-narożnych;
- taśma uniwersalna (ułatwia wietrzenie narożne i kalenicowe) i siodłowa (do uszczelniania przestrzeni między listwą kalenicową a pasem uszczelniającym).

Oprócz wymienionych akcesoriów, służących do ułożenia pokrycia dachu, stosowane są też specjalne dachówki wywietrznikowe i wentylacyjne, koszowe itp.

Do elementów dodatkowych zaliczają się również konstrukcje ułatwiające

prawidłową eksploatację dachu. Są to:

- przepusty na maszty antenowe, czerpnie i wywietrzniki dachowe (upraszczają wykonanie i uszczelniają rury i wsporniki w miejscu przejścia przez połac dachu);
- łąwy kominiarskie – instalowane w okolicy wyłazów dachowych, umożliwiające wygodne poruszanie się po połaci dachu;
- łąwy przeciwśniegowe – zapewniają równomierne obciążenie dachu śniegiem, chronią rynny przed uszkodzeniem masą zsuwającego się śniegu.

O ile kształtki dachowe produkuje się z mas ceramicznych, betonu, kompozytów czy blachy dachówkowej, łąwy kominiarskie i przeciwśniegowe są konstrukcjami całkowicie metalowymi.

W ofercie wielu producentów pokryć dachowych znajdują się również liczne elementy ozdobne: ceramiczne figurki, ozdobne gąsiorzy i dachówki. Jakkolwiek nie wpływają bezpośrednio na jakość dachów, stanowią atrakcyjne uzupełnienie domów i nadają im niepowtarzalny charakter wygląd. W przypadku obiektów historycznych zawsze warto skonsultować to z historykiem sztuki/architekturą, a w przypadku obiektów zabytkowych – zawsze w porozumieniu z konserwatorem zabytków.

Dlaczego warto stosować akcesoria dachowe?

- pozwalają łatwo wykonać nawet najbardziej skomplikowane dachy
- zapewniają wymaganą szczelność pokrycia
- gwarantują odpowiednią wentylację dachu, co wpływa na jego wysoką trwałość
- stanowią oryginalną ozdobę połaci

Na co warto zwracać uwagę wybierając akcesoria dachowe?

- należy dokładnie określić liczbę i rodzaj potrzebnych elementów
- akcesoria muszą pasować do wybranego systemu krycia
- gwarancja – na jaki okres i pod jakimi warunkami jest udzielana
- certyfikaty

Aksesoria dachowe, podobnie jak pokrycia, muszą posiadać aprobaty lub certyfikaty budowlane poświadczające zgodność wyrobu z obowiązującymi normami.

Otoczenie domu, czyli powrót do tradycji – brukowanie alejek i podjazdów

Jednym z końcowych etapów budowy domu jest zagospodarowanie jego otoczenia. Świeżo posadzone drzewa i krzewy oraz elementy małej architektury ogrodowej zadecydują o wyglądzie całej działki, a jej ostateczny kształt będzie powstawał przez wiele lat. Dlatego wszelkie prace musi poprzedzić dokładne ich zaplanowanie. Ma to szczególne znaczenie zwłaszcza w przypadku drózek, ścieżek i podjazdów. Spotykane w bezpośrednim otoczeniu domów, są jednymi z najbardziej typowych elementów zagospodarowania działki. Ich wygląd ma znaczący wpływ na estetykę całej posesji, a dobrze dobrany przebieg umożliwia sprawne dotarcie do wszelkich jej zakątków.

Jeszcze kilkanaście lat temu jedynym sposobem na utwardzenie powierzchni gruntu było zastosowanie typowych płyt chodnikowych, sześciokątnych „trylinek”, wylanie warstwy asfaltu lub betonu. Obecnie sytuacja uległa radykalnej zmianie. Ogromną popularnością cieszy się betonowa kostka brukowa. Konkuruje z nią elementy klinkierowe oraz kostka i płyty z kamienia łamanego. Te ostatnie bardzo często spotkać można w ogrodach. Wykonuje się z nich lokalne przejścia oraz obramowania klombów i oczek wodnych.

Istotną kwestią jest sposób wytyczenia poszczególnych drózek i podjazdów. Miejska rzeczywistość sugeruje rozwiązania tradycyjne. Chodniki prowadzone są „pod sznurek”, długimi, prostymi odcinkami. Tak być nie musi. Bardziej ciekawe i oryginalne są układy, w których przebieg ścieżek jest dowolny. Liczne, wkomponowane w soczystą zieleń trawników łuki, stanowią bardzo atrakcyjne rozwiązanie. Doskonałym sposobem na ciekawy wygląd jest też łączenie różnych materiałów. Tradycyjne, betonowe płyty chodnikowe można obramować łupanym kamieniem, cegły klinkierowe w połączeniu z kostką betonową umożliwią wykonanie atrakcyjnego podjazdu itd.

Podczas planowania i późniejszego montażu bruku konieczne jest spełnienie dwóch podstawowych warunków. Jeśli ścieżka nie ma charakteru ciągłego, tzn. tworzą ją luźno rozmieszczone, pojedyncze płyty, ich rozstaw powinien umożliwiać swobodny spacer. Przeciętna długość kroku dorosłego człowieka wynosi

ok. 60 cm i w takiej właśnie odległości należy rozmieścić środki poszczególnych kształtek.

Drugim ważnym elementem jest kwestia łatwej pielęgnacji bezpośredniego otoczenia ścieżki. Jej powierzchnia powinna znajdować się na równi z powierzchnią sąsiadującego trawnika. Pozwoli to na wygodne koszenie trawy.

Materiały, czyli czym brukować

W składach z materiałami budowlany dostępne są praktycznie wszystkie rodzaje bruków. Elementy betonowe produkowane i sprzedawane są również w małych, lokalnych wytwórniach. Cechuje je atrakcyjna cena i nieduże koszty transportu.

Do budowy drózek i podjazdów wokół obiektów o asocjacjach historycznych można zastosować:

- **kamień naturalny** – wykorzystywany jest głównie granit i bazalt. Są to materiały trwałe, odporne na wpływ warunków atmosferycznych, nienasiąkliwe, bardzo wytrzymałe na ściskanie i ścieranie. Tradycyjnym, znanym od wielu lat, jest bruk układany z naturalnych okrągłaków lub kamienia łupanego. Dostępne są również łamane płyty kamienne.

Zastosowanie materiałów kamiennych jest bardzo atrakcyjne wizualnie, ma jednak szereg wad. Ścieżki z *okrągłaków* są nierówne i niewygodne dla pieszych. W szczelinach rośnie trawa, usunąć ją można tylko ręcznie lub z zastosowaniem środków chemicznych. Układanie jest bardzo pracochłonne, bowiem należy uwzględnić wymiar każdego elementu. Wad tych częściowo pozbawiona jest *kostka kamienna*. Elementy mogą mieć fakturę porowatą (powstałą przy rozłupywaniu) lub gładką (po cięciu piłą i szlifowaniu). Oferowane są wyłącznie elementy sześciennie, o długości boku od kilku do kilkunastu centymetrów. Wymiar ten zależy przede wszystkim od planowanego obciążenia powierzchni. Montaż wymaga dużego doświadczenia. Ponieważ elementy, nawet w obrębie jednej partii, mają różne barwy i odcienie, a ich kształty nie są równomierne, efekt końcowy zależy od starannego rozplanowania całego pokrycia. Pewną przeszkodą jest wysoka cena materiału; sporadycznie można go uzyskać z demontażu starych dróg.

Ścieżki używane okazjonalnie oraz nieduże stopnie można wykonać z *łamanych płyt kamiennych*. Materiał ten jest jednym z droższych, jednak charakteryzuje go bardzo atrakcyjny wygląd. Nie sprawia specjalnych kłopotów w układaniu pod warunkiem luźnego rozstawienia. Płyty pokryte wodą, np. po deszczu, mogą być bardzo śliskie.

– **klinkier** – jest to produkt naturalny, wypalany z gliny w temperaturze ok. 1100°C. Charakteryzuje go bardzo wysoka odporność na ścieranie, na czynniki atmosferyczne i wpływy środowiskowe oraz mała nasiąkliwość. Klinkier jest materiałem chemicznie neutralnym i nieszkodliwym. Oznacza to, że można go wykorzystywać wielokrotnie, bez obaw o jego wpływ na środowisko. Kolory kształtek klinkierowych uzyskiwane są poprzez wypalenie odpowiednio zmieszanych glin przy kontrolowanym dostępie tlenu. Dzięki temu elementy nie blakną i trwale zachowują określoną barwę.

Bruk klinkierowy wytwarzany jest w różnych kształtach. Najczęściej stosowane są formaty standardowe 200 x 100 mm i 240 x 118 mm. Cechą charakterystyczną jest możliwość układania go płasko, a także na sztorc, z widoczną wozówką. Produkowane są również elementy specjalne, np. klinkier trawnikowy, kształtki przepuszczające wodę, obrzeża trawnikowe oraz ozdoby w kształcie rombu. Trzecią grupą wyrobów są kształtki. Służą do wypełniania nietypowych powierzchni, tworzenia rynien, pokryć murków itp.

– **elementy betonowe** – największą popularność zdobyły różne odmiany betonowej *kostki brukowej*. Elementy te są bardzo łatwe w układaniu. Produkowane są w różnych kształtach i kolorach. Beton barwiony jest w tzw. masie. Oznacza to, że wygląd zamontowanego elementu nie ulega zmianie pod wpływem warunków atmosferycznych. Różnice w kolorze traktowane są jako wady produkcyjne i kształtki takie są odrzucane. Układając bruk betonowy, uzyskamy ładną, równomierną i statyczną w formie nawierzchnię.

Wszystkie elementy mają równe i powtarzalne wymiary. Do zastosowań na przydomowych działkach w zupełności wystarczą elementy o grubości 6 i 8 cm. W miejscach szczególnie obciążonych układa się kształtki grubości 10 cm. W ofercie firm produkujących kostki betonowe znajdują się również kształtki specjalne. Podstawowym jest element krawędziowy (połówkowy). Jego zastosowanie pozwala wykończyć obrzeża bruku bez konieczności przecinania elementów typowych.

Oferowane są również krawężniki (większe) i obrzeża (mniejsze). Ich zastosowanie jest konieczne – stanowią fizyczne i wizualne ograniczenie pokrycia ścieżki lub podjazdu. Innym rodzajem bruku betonowego są elementy pozwalające zrealizować określony, nietypowy układ. Sprzedawane są wyłącznie w zestawach.

Bardzo istotną zaletą kształtek betonowych jest ich niska cena. Koszt 1 m² zależy bezpośrednio od wybranego kształtu i koloru.

Inna grupą elementów betonowych są prefabrykowane *płyty ażurowe*. Przeznaczone wyłącznie do pokrywania podjazdów i stabilizowania skarp. Po ułożeniu kształtek, w otwory wsypuje się żyzną ziemię i obsiewa trawą. Jest to rodzaj pokrycia ekologicznego, bowiem codzienna eksploatacja nie przeszkadza w rozwoju roślin. Dobrze ułożone i zagospodarowane, szybko wtapiają się w otoczenie. Płyty ażurowe można również układać pod wszelkimi odpływami z rynien oraz wszędzie tam, gdzie strumień wody powoduje wymywanie podłoża.

Odprowadzeniu nadmiaru wody opadowej służą prefabrykowane *korytka ściekowe*. Ich zastosowanie zapobiega tworzeniu się kałuż. Pełnią też rolę krawężników. W przypadku drózek wystarczy montaż z jednej strony, z drugiej – układamy tradycyjne obrzeża. Podjazdy dla samochodów należy ograniczyć odpływami ze wszystkich stron.

Tradycyjnymi, znanymi i stosowanymi od wielu lat elementami betonowymi są kwadratowe *płyty chodnikowe*. Występują w dwóch znormalizowanych wymiarach: 35 x 35 x 5 cm i 50 x 50 x 7 cm. Niegdyś produkowane wyłącznie w naturalnym kolorze betonu, dzisiaj oferowane również w innych barwach. Tanie i łatwe w układaniu, nadają się doskonale do budowy tymczasowych przejść i wąskich, lokalnych traktów komunikacyjnych. Mogą również pełnić rolę fragmentów większej kompozycji. W przypadku braku krawężników, nadają się do wykorzystania jako obrzeża ścieżek i podjazdów. Są to elementy bardzo tanie. Płyty już używane, można czasem odkupić od ekip prowadzących modernizację chodników.

Praktyka, czyli przykład

Betonową kostkę brukową w omawianym przykładzie wykorzystano do pokrycia podjazdu do garażu i ścieżek: głównej, łączącej furtkę z wejściem

do domu oraz alejek w niedużym ogrodzie. Zdecydowano się na zastosowanie kształtek jednego wzoru, lecz w dwóch kolorach. Zrezygnowano z kupna połówkowych elementów brzegowych. Wszystkie powierzchnie obramowano płytami krawężnikowymi (podjazd) oraz brzegowymi (ścieżki).

L. p.	Materiał	Zakupiona ilość
1.	Kostka brukowa UNI niebarwiona gr. 8 cm	84 m ²
2.	Kostka brukowa UNI barwiona gr. 8 cm	21 m ²
3.	Krawężnik 12 x 25 x 100 cm niebarwiony	30 szt
4.	Obrzeże 6 x 20 x 100 cm niebarwione	90 szt
5.	Żwir	Wg zużycia
6.	Piasek	Wg zużycia
7.	Cement	5 worków

W cenie bruku uwzględniono jego dostarczenie na miejsce budowy. Firma gwarantowała bezpłatny dowóz i rozładunek w promieniu 30 km od magazynów. Do kosztów elementów należy doliczyć wydatki związane z wypożyczeniem i eksploatacją (paliwo) zagęszczarki spalinowej. Kostka brukowa konfekcjonowana była na paletach. Na jednej znajdowała się ilość wystarczająca do pokrycia 10,5 m². Żwir i piasek przywiózł furmanką sąsiad. Materiał uzyskano bezpłatnie z pobliskich wyrobisk. Niestety, wiązało się to z samodzielnym za- i rozładunkiem.

Niezbędne narzędzia:

- młotek gumowy
- poziomica
- szlifierka wysokoobrotowa z tarczą tnącą do kamienia, przecinak i młotek
- miarka
- sznurek
- łopata, szpadel
- taczki

- ubijarka(zagęszczarka) spalinowa
- kielnia
- łaty metalowe lub drewniane
- miotła

Zrób to sam czyli montaż

Własnoręczne ułożenie bruku należy poprzedzić częścią projektową. Konieczny jest dobór koloru i kształtu elementów oraz określenie aranżacji i sposobu ułożenia pokrycia. Należy ustalić przebieg wszystkich alejek i podjazdów. Istotne jest przy tym oznaczenie ich szerokości. Parametr ten powinien być dobrany tak, by ograniczyć konieczność stosowania kształtek nietypowych, docinanych z pełnych kostek. Można go wyznaczyć na dwa sposoby. Pierwszy polega na skorzystaniu z rad producentów. Zalecają oni pewne sposoby ułożenia. Przy ich opisie podane są liczby potrzebnych kształtek w przeliczeniu na jednostkę powierzchni (jest to najczęściej 1m^2) oraz sugerowana szerokość układania. Drugą metodą jest wyznaczenie szukanego parametru „z natury”. Składamy kilka kształtek i na podstawie powstałego układu ustalamy szerokość ścieżek. Pamiętać jedynie należy, żeby bruku nie układać „na styk” – kilkumilimetrowe szczeliny pomiędzy umożliwiają przepływ deszczówki.

Na podstawie wymiarów alejek i podjazdów trzeba wyznaczyć wymaganą do ułożenia liczbę elementów. Należy przy tym pamiętać o uwzględnieniu pewnego zapasu. Jego wielkość jest proporcjonalna do przewidywanej ilości docinanych elementów. Jeżeli wybraliśmy jako pokrycie bruk betonowy, warto jest wykorzystać połówkowe elementy brzegowe. Zastosowane, przyspieszą i uproszą montaż.

Wszystkie alejki i podjazdy powinny mieć obrzeża. Są to gotowe, prefabrykowane kształtki. Większymi i masywniejszymi krawężnikami obudowujemy wszelkie drogi dojazdowe i miejsca postoju samochodów. Lżejsze kształtki obrzeżowe stanowią wyposażenie alejek. Inną możliwością jest wykorzystanie prefabrykowanych korytek ściekowych. Pełnią rolę kształtek obrzeżowych i jednocześnie znacząco ułatwiają odprowadzanie deszczówki, np. do instalacji ściekowej. Po ustaleniu listy koniecznych do zakupienia elementów, należy wybrać ich dostawcę. Oprócz ceny istotną kwestią jest również transport na miejsce montażu. Zarówno

bruk kamienny, jak i klinkierowy czy betonowy, jest ciężki i nie da się go załadować na małą przyczepkę samochodową. Kostka najczęściej pakowana jest na palety. Do jej za- i rozładunku wymagany jest niewielki dźwig. Dlatego wygodnie jest skorzystać z usług dealera, oferującego bezpłatny transport. W trakcie rozładunku należy dopilnować, by palety z elementami nie zostały ustawione w miejscu planowanego przebiegu ścieżek i podjazdów.

Podstawowym warunkiem trwałości i stabilności pokryć z kostki brukowej jest dobrze wykonane podłoże. Nawierzchni nie należy układać na warstwie ziemi próchnicznej, gdyż jest miękka i podatna na obciążenia. Pod wpływem obciążeń będą się tworzyć nierówności i zapadliska. Podłoże musi też zapewniać skuteczny odpływ wody. W przypadku montażu bruku na obszarach gliniastych należy przewidzieć skuteczny ich drenaż. W przeciwnym wypadku, w obrębie alejek będzie gromadzić się woda.

W prawidłowo wykonanej podbudowie możemy wyróżnić trzy zasadnicze warstwy. *Podłoże* to warstwa położona najgłębiej. Jej grubość to ok. 15-20 cm. Tworzy ją gruboziarnisty piasek, mieszanka piasku i żwiru, tłuczeń lub pospółka. Nie należy stosować gruzu ze starych cegieł ceramicznych. Poddane działaniu wilgoci, szybko ulegną zlasowaniu. Podłoża nie trzeba specjalnie zagęszczać. Jego rolą jest przede wszystkim wypełnienie wszelkich nierówności oraz zapewnienie prawidłowego odwodnienia.

Kolejna warstwa, tzw. *nośna*, ma za zadanie rozłożenie obciążeń przyjmowanych przez warstwę bruku oraz odprowadzenie wnikającej deszczówki. Wykonuje się ją z żwiru lub tłucznia. Ziarno powinno mieć wielkość od 12 do 50 mm. Materiał należy zagęścić, aby utworzył powłokę o grubości 10-40 cm. Ilość użytego żwiru jest zależna od planowanej nośności nawierzchni. W przypadku traktów pieszych można zastosować minimalną jego ilość lub całkowicie zrezygnować z warstwy nośnej. Wszędzie tam, gdzie wjeżdżają samochody, wykonanie warstwy nośnej jest niezbędne. Jeśli na brukowanym obszarze będzie występowało szczególnie duże obciążenie, podbudowę można dodatkowo wzmocnić. Służy temu pokrycie warstwy nośnej kilkucentymetrową wylewką z chudego betonu.

Warstwa leżąca bezpośrednio pod kostkami nosi nazwę *podsyпки*. Jej grubość to 2-10 cm. Wykonuje się ją z piasku o uziarnieniu do 2 mm i starannie ubija. Jej rolą jest dokładne wypełnienie wszelkich nierówności podłoża, podparcie

bruku i przekazywanie obciążeń do warstwy nośnej. Podsypka musi być bardzo dobrze ubita. Już na etapie ustalania grubości i liczby warstw podbudowy, należy pomyśleć o zapewnieniu odpowiednich spadków bruku. Umożliwi to odprowadzenie wody opadowej. Na drózkach, a także na niedużych podjazdach, najwygodniejsze jest uformowanie pochylenia jednostronnego. Większe płaszczyzny należy zaprojektować ze spadkiem w dwóch lub trzech kierunkach. Zalecane pochylenie nawierzchni to 1,5-2%. Oznacza to, że różnica wysokości dwóch punktów odległych od siebie o 1 m wynosi od 1,5-2 cm. Łatwo to wyznaczyć, dysponując odpowiednio długą poziomnicą lub samodzielnie wykonanym szablonem. Tworzą go dwa jednakowe kawałki listew o długości 1 m każda. Połączone są na jednym z końców, drugi należy rozchylić na szerokość zależną od planowanego pochylenia (1,5-2 cm).

Pracę przy brukowaniu rozpoczynamy od wykonania wykopu o głębokości zależnej od liczby i grubości warstw. Szerokość powinna być większa o ok. 50 cm od szerokości planowanej alejki. Z ziemi usuwamy wszystkie korzenie. Na tym etapie prac należy też zabezpieczyć instalacje, przebiegające pod przyszłymi drózkami i podjazdami. Wszelkie rurociągi (woda, kanalizacja) powinny znajdować się ok. 0,8 m poniżej powierzchni przyszej nawierzchni. Przewody elektryczne zabezpieczamy dodatkowo kształtkami ceramicznymi lub luźno położonymi cegłami. Pod miejscami o zwiększonym obciążeniu gruntu, na drogach dojazdowych oraz miejscach parkingowych, głębokość, na jakiej przebiegają instalacje, należy zwiększyć do 1 m. Wybieraną z wykopu ziemię należy odkładać na pryzmy. Po zakończeniu prac, pozostałe nadwyżki można wykorzystać w ogrodzie.

Materiał gruboziarnisty наносimy ręcznie. Rozwozimy go taczkami, rozprowadzamy łopatami i wstępnie wygładzamy łatami. Należy też od razu uformować wymagane spadki. Kolejny etap prac obejmuje przygotowanie warstwy nośnej. Żwir lub tłuczeń наносimy kilkucentymetrowymi warstwami, aż do uzyskania wymaganej grubości. Materiał ubijamy. Najwygodniej wykorzystać do tego spalinową zagęszczarkę. Maszyny tego typu można wypożyczyć w niektórych placówkach usługowych. Na koszt użytkowania składa się kaucja, opłata za wypożyczenie (liczona od liczby dni pracy) i kwota wydana na paliwo. W przypadku tego ostatniego konieczne jest posiadanie niedużego pojemnika na benzynę.

Zastosowanie zagęszczarki pozwoli uzyskać najwyższą jakość podbudowy. Osobom, które nie mają możliwości jej zastosowania, pozostaje praca narzędziami ręcznymi. Niestety, proces przygotowywania podłoża przebiega wtedy powoli i jest pracochłonny.

Na gotowej warstwie nośnej wyznaczamy przebieg krawężników i obrzeży. Ich rolą jest zapobieganie przesuwanemu się kostek podczas ich układania i późniejszej eksploatacji. Rozstawienie poszczególnych prefabrykatów wyznaczamy, korzystając ze sznurka rozpiętego między wbitymi w ziemię cienkimi prętami metalowymi. Krawężniki i obrzeża możemy osadzić na dwa sposoby. W pierwszym ich górna krawędź tylko nieznacznie będzie wystawać ponad płaszczyznę bruku. Rozwiązanie to jest korzystne, kiedy w bezpośrednim sąsiedztwie alejek będzie trawnik. Umożliwia to jego łatwe koszenie i pielęgnację. Jeśli planowane są nasadzenia niskiej roślinności i krzaków, znacznie wygodniejsze są obramowania wysokie, wystające kilka centymetrów ponad powierzchnię bruku. Rozwiązanie to jest również często stosowane w przypadku podjazdów dla samochodów. Krawężnik ogranicza wtedy możliwość zjechania z utwardzonego terenu.

Gotowe, prefabrykowane obrzeża ustawiamy w wybranych miejscach, wzdłuż linii wyznaczonych sznurkami. Poziomicą kontrolujemy ich wypoziomowanie. Sprawdzenie wzajemnego położenia obu obrzeży danej alejki ułatwi długa łąta. Opieramy ją na znajdujących się naprzeciwko kształtkach, na niej ustawiamy poziomicę. Drobne nierówności niwelujemy, podsypując lub ujmując żwiru. Ustawione ostatecznie krawężniki i obrzeża należy wzmocnić i unieruchomić, okładając ich podstawy warstwą chudego betonu.

Ostatni etap prac przy przygotowaniu podłoża obejmuje wykonanie drobnoziarnistej podsypki. Piasek rozwozimy taczkami. By nie naruszyć ubitej wcześniej warstwy nośnej, prowadzimy je po luźno ułożonych deskach.

Podsypkę należy bardzo dobrze ubić i dokładnie wygładzić. Zachowanie odpowiednich pochyłości i grubości warstwy ułatwi zastosowanie szablonów. W tej roli doskonale sprawdzają się rury z PVC. Ich zewnętrzna średnica powinna odpowiadać przewidywanej grubości podsypki. Układamy je w poprzek planowanej ścieżki, uwzględniając odpowiednie spadki. Piasek między rurami wygładzamy przesuwając po nich łątą. Uzupełniamy wszelkie zagłębienia. Następnie

jeden z szablonów przenosimy i przygotowujemy kolejny fragment podbudowy. Po wyrównaniu całej podsypki ubijamy ją. Następnie jeszcze raz mierzymy wysokość obrzeży i krawężników. Upewni to nas, że bruk znajdzie się dokładnie na zaplanowanym poziomie.

Z kostki można komponować różne wzory. Niekiedy to one wyznaczają początek układania. Najczęściej jednak pracę rozpoczyna się przy jednej z krawędzi. Montażysta znajduje się wtedy na sąsiadującym gruncie. Po ułożeniu fragmentu pokrycia można się już po nim poruszać i z niego kontynuować dalszy montaż. Taki sposób postępowania może wyeliminować konieczność chodzenia po uformowanej i ubitej warstwie podsypki.

Jeżeli jako pokrycie ścieżek i podjazdów wybrano kostkę betonową, pobieramy ją z jednej palety aż do całkowitego jej opróżnienia. W przypadku klinkieru czy kostki kamiennej, materiał należy pobierać jednocześnie z kilku palet. Otrzymamy wtedy naturalną grę kolorów. Aby szybko i łatwo uzyskać zaplanowany wzór, należy wstępnie ułożyć jego niewielki fragment. W ten sposób powstanie moduł, który za pomocą sznurków można łatwo „przenieść” na pozostałą, przeznaczoną do wybrukowania powierzchnię. Wzdłuż tak wyznaczonych linii układamy kolejne elementy. Gwarantuje to, że cała kompozycja będzie równa i powtarzalna, a znajdujące się między kostkami spoiny ułożą się harmonijnie na całej długości pokrycia. Wszystkie kostki układamy tak, by zachować między nimi szczeliny o szerokości 3-5 mm. Każdy element dobijamy do podłoża gumowym młotkiem. Uderzamy przez kawałek deski. Ułatwi to zachowanie równej powierzchni. Jeśli dysponujemy zagęszczarką, kostkę układamy luźno. Po przykryciu całej powierzchni dróżki, jej nawierzchnię wibrujemy mechanicznie.

Podczas montażu, w pierwszej kolejności układamy wszystkie pełne elementy. Dopiero po zmontowaniu całej nawierzchni wypełniamy pozostałe luki. Wykorzystujemy do tego gotowe kostki połówkowe lub docinamy z pełnych kształtek. Ich obróbkę najwygodniej wykonać szybkoobrotową szlifierką kątową, wyposażoną w diamentową tarczę tnącą. Wskazane jest, aby narzędzie zamocowane było w statywie. Podczas cięcia należy stosować okulary ochronne.

Obróbkę pojedynczych kostek można też przeprowadzić przecinakiem i młotkiem. Jest to szczególnie wygodne podczas dopasowywania elementów nietypowych.

Prace wykończeniowe

Prace przy układaniu bruku kończy wypełnienie wszystkich szczelin. Na ogół nie stosuje się do tego zapraw cementowych. Ich wykorzystanie jest uzasadnione jedynie w sytuacji występowania bardzo dużych obciążeń, np. od parkujących samochodów ciężarowych. W otoczeniu domu jednorodzinnego do spoinowania stosuje się wyłącznie piasek. Materiał ten przed użyciem musi być dokładnie przesiany. Chodzi o oddzielenie kamieni i innych zanieczyszczeń, które mogą zablokować szczeliny między kostkami. Przygotowany piasek rozsypujemy na powierzchni bruku. Rozprowadzamy i wmiatamy go w szczeliny szczotką. Zaraz po tym całą powierzchnię bruku polewamy dużą ilością wody. Jej obecność ułatwia dokładne wypełnienie wszelkich szczelin, dodatkowo powoduje, że piasek przyjmuje zwartą postać. Po paru godzinach cały proces powtarzamy. Postępujemy tak do momentu dokładnego, całkowitego wypełnienia wszelkich szpar. Gdy bruk wyschnie, usuwamy pozostały nadmiar piasku. Do wykończenia pozostaje już tylko bezpośrednio otoczenie ścieżek i podjazdów. Nierówności wypełniamy ziemią wybraną z wykopu pod podbudowę. Jeżeli w podjeździe do garażu zastosowaliśmy płyty ażurowe, wszystkie wgłębienia wypełniamy ziemią wymieszaną z nasionami traw. Całość obficie zwilżamy. Ziemia musi być dobrze ubita, aby nie zapadała się. Brak jakichkolwiek zagłębień jest pożądany dla wygodnego ruchu pieszego.

Kilka uwag na koniec

1. Instalacje biegnące pod powierzchnią ścieżek i podjazdów powinny być zagłębione w ziemi na co najmniej 0,8 m. Pod miejscami o szczególnie dużym obciążeniu głębokość tę należy zwiększyć. Nad przewodami elektrycznymi zalecane jest poprowadzenie siatki zabezpieczającej.
2. Trwałość pokrycia ścieżki lub podjazdu zależy od starannego ubicia wszystkich warstw podkładowych.
3. Prawidłowe odwodnienie bruku jest możliwe dzięki zachowaniu odpowiednich spadków oraz pozostawieniu niewielkich odstępów między kostkami.
4. W pobliżu rynien i korytek odpływowych należy stosować podbudowę cementową – zapobiegnie to jej wypłukiwaniu.

5. Grubość warstw podbudowy jest tym większa, im większe są planowane obciążenia bruku.
6. Wykwity pojawiające się czasami na powierzchni elementów betonowych nie są wadą materiału. Jest to efekt reakcji chemicznych zachodzących w kostkach. Ślady te znikają w przeciągu 1-2 lat.
7. Bruku nie należy układać na miękkich, plastycznych podłożach, np. na warstwie próchnicy.
8. Zarówno warstwa nośna, jak i posypka muszą być bardzo starannie ubite.
9. Nie należy chodzić po wyrównanej i ubitej podsypce.
10. Podczas wypełniania szczelin bruk należy obficie polewać wodą. W ten sposób piasek łatwiej dotrze do wszelkich zagłębień.

AutoCad – podstawy praktycznych zastosowań

Bartłomiej Rossa

Zagadnienia AutoCAD, do pracy przy których zaangażowani są nauczyciele i instruktorzy praktycznej nauki zawodu podczas staży, stanowią kompletne wprowadzenie do tych pojawiających się w praktyce inżynierskiej. Szczególną uwagę skupiliśmy na technikach elementarnych, których poznanie jest podstawą skutecznej pracy nad bardziej zaawansowanymi problemami.

Firma Autodesk, producent programu AutoCAD, ściśle współpracuje z projektantami, inżynierami, architektami. Wynikiem takiej współpracy jest starannie przemyślana filozofia pracy nad dokumentami oraz bardzo użyteczny interfejs użytkownika. Naszym celem jest zapoznanie stażystów z filozofią i metodyką pracy z oprogramowaniem tak, aby stało się ono naturalnym narzędziem w codziennej pracy. Szczególny nacisk staramy się położyć na filozofię pracy, dzięki której zdobywamy nawyki umożliwiające automatyczną naukę na dalszych etapach. Aby skutecznie pracować z narzędziem takim jak AutoCAD, należy „myśleć jak AutoCAD”. I to staramy za każdym razem podkreślić.

Zaprezentowany zestaw rysunków wykonanych w programie AutoCAD stanowi materiał przeznaczony do wstępnych prób. Jest to zestaw elementarnych modeli, które służą do składania bardziej złożonych obiektów.

PROGRAM SZKOLENIA AutoCAD – kurs podstawowy

1. Wprowadzenie
 - 1.1. Pierwsze kroki
 - 1.1.1. Otwieranie i zamykanie aplikacji CAD
 - 1.1.2. Otwarcie jednego, wielu rysunków
 - 1.1.3. Tworzenie nowego rysunku
 - 1.1.4. Określenie jednostek rysowania/jednostek pracy (metrycznych lub cali)
 - 1.1.5. Określenie zakresu rysunku
 - 1.1.6. Definiowanie, wyświetlanie siatki oraz blokowanie siatki/skoku
 - 1.1.7. Tworzenie rysunku z wykorzystaniem wskazanego, istniejącego pliku szablonu
 - 1.1.8. Zapisywanie rysunku jako pliku szablonu
 - 1.1.9. Zapisywanie rysunku w określonej lokalizacji na dysku
 - 1.1.10. Zapisywanie rysunku pod inną nazwą
 - 1.1.11. Przełączanie się pomiędzy otwartymi rysunkami
 - 1.1.12. Włączanie i wyłączanie wbudowanych pasków narzędzi
 - 1.1.13. Zamykanie rysunku
 - 1.1.14. Używanie dostępnych funkcji pomocy
 - 1.2. Nawigacja
 - 1.2.1. Używanie narzędzi powiększania rysunku
 - 1.2.2. Wykorzystywanie narzędzia przesuwania
 - 1.2.3. Odświeżanie ekranu i regeneracja rysunku
 - 1.3. Wykorzystywanie warstw/poziomów
 - 1.3.1. Tworzenie warstw/poziomów i określanie ich cech
 - 1.3.2. Modyfikacja cech/attributów warstwy/poziomu
 - 1.3.3. Wybór bieżącej warstwy/poziomu
2. Operacje podstawowe
 - 2.1. Tworzenie obiektów/elementów podstawowe informacje
 - 2.1.1. Stosowanie współrzędnych bezwzględnych i względnych, prostokątnych i biegunowych
 - 2.1.2. Rysowanie linii, prostokąta, polilinii
 - 2.1.3. Rysowanie łuku, wielokąta, koła, elipsy, pierścienia

- 2.1.4. Rysowanie krzywych typu spline
- 2.1.5. Tworzenie kreskowania
- 2.1.6. Wykorzystywanie trybu skokowego poruszania kursorem
- 2.2. Narzędzia selekcji
 - 2.2.1. Wybieranie pojedynczych/wielu obiektów
 - 2.2.2. Wykorzystywanie uchwytów
- 2.3. Modyfikacja obiektów/elementów w formie podstawowej
 - 2.3.1. Kopiowanie obiektów/elementów w obrębie rysunku, pomiędzy rysunkami, również z wykorzystaniem bloków
 - 2.3.2. Przesuwanie obiektów/elementów w obrębie rysunku oraz pomiędzy rysunkami
 - 2.3.3. Usuwanie obiektów/elementów
 - 2.3.4. Obracanie obiektów/elementów
 - 2.3.5. Skalowanie obiektów/elementów
 - 2.3.6. Generowanie lustrzanego odbicia obiektów/elementów
 - 2.3.7. Rozciąganie obiektów/elementów
 - 2.3.8. Kopiowanie równoległe obiektów/elementów
 - 2.3.9. Tworzenie szyku obiektów/elementów
 - 2.3.10. Przycinanie obiektów przy użyciu innych obiektów/elementów rysunku
 - 2.3.11. Wycinanie fragmentu obiektów
 - 2.3.12. Rozbijanie obiektów
 - 2.3.13. Przedłużanie i zmiana długości obiektów/elementów
 - 2.3.14. Fazowanie narożników
 - 2.3.15. Zaokrąglanie narożników
 - 2.3.16. Edytowanie polilinii/elementów złożonych
- 2.4. Odczytywanie danych
 - 2.4.1. Mierzenie odległości i kątów
 - 2.4.2. Mierzenie powierzchni
- 2.5. Właściwości
 - 2.5.1. Zmiana warstwy/poziomu oraz cech/atributów obiektów/elementów
 - 2.5.2. Ustawianie, zmiana typu linii, grubości, koloru obiektów/elementów
- 2.6. Opisy (teksty i wymiarowanie)
 - 2.6.1. Wstawianie i edycja tekstu

- 2.6.2. Tworzenie i edycja stylu tekstów. Ustawianie stylu tekstów jako stylu bieżącego
- 2.6.3. Zmiana stylu oraz czcionki obiektów tekstowych
- 2.6.4. Tworzenie wymiarów
- 2.6.5. Tworzenie i edycja stylu wymiarowania. Ustawianie stylu wymiarowania jako stylu bieżącego
- 3. Zagadnienia zaawansowane
 - 3.1. Bloki
 - 3.1.1. Tworzenie bloków
 - 3.1.2. Wstawianie bloków do rysunku
 - 3.1.3. Zapisywanie bloków
- 4. Wydruk
 - 4.1. Drukowanie / Opcje drukowania
 - 4.1.1. Wykorzystywanie arkuszy przestrzeni modelu i papieru
 - 4.1.2. Tworzenie, wykorzystywanie i modyfikacja arkuszy przestrzeni modelu
 - 4.1.3. Tworzenie, wykorzystywanie i określanie skali rzutni
 - 4.1.4. Dodawanie tabelki/bloku rysunku
 - 4.1.5. Wybieranie drukarki/plotera
 - 4.1.6. Dodawanie i wykorzystywanie tabeli stylów wydruku
 - 4.1.7. Wydruk całości lub części rysunku w skali lub dopasowanego do rozmiaru strony

PROGRAM SZKOLENIA AutoCAD – kurs 3D

1. Wprowadzenie do 3D
 - 1.1. Przestrzeń AutoCAD'a
 - 1.1.1. Zasada pracy podczas modelowania 3D
 - 1.1.2. Układy współrzędnych podczas modelowania 3D
 - 1.1.3. Praca z wykorzystaniem Lokalnych Układów Współrzędnych
 - 1.1.4. Korzystanie z widoków podczas projektowania
 - 1.1.5. Pasek narzędzi Orbita
 - 1.2. Wykorzystanie rzutni w celu zoptymalizowania przestrzeni roboczej podczas projektowania
 - 1.2.1. Ustawienia różnych rzutni
 - 1.2.2. Ustawienia lokalnych układów współrzędnych dla poszczególnych rzutni
2. Tworzenie obiektów 3D
 - 2.1. Tworzenie brył prostych
 - 2.1.1. Rysowanie kostki, kuli, walca, stoła, klinu
 - 2.2. Przekształcenie obiektów płaskich w bryły
 - 2.2.1. Tworzenie obiektów 3D poprzez wyciągnięcie prostej profilu
 - 2.2.2. Tworzenie brył obrotowych
3. Edycja Bryły
 - 3.1. Operacje z wykorzystaniem Algebra Boole'a
 - 3.1.1. Suma
 - 3.1.2. Różnica
 - 3.1.3. Iloczyn
 - 3.2. Wyciąganie, obracanie i pochylanie powierzchni
 - 3.3. Fazowanie i zaokrąglanie krawędzi
 - 3.4. Tworzenie odcisków i powłok
 - 3.5. Zmiana parametrów bryły
 - 3.6. Tworzenie przekroji
4. Operacje 3D
 - 4.1. Przesunięcie
 - 4.2. Obrót 3D
 - 4.3. Lustro 3D

4.4. Szyk 3D

4.5. Dopasuj

Pomiędzy 2 i 3 dniem szkolenia uczestnicy muszą poświęcić co najmniej 8 godzin na pracę na platformie w celu wykonania przygotowanych wcześniej ćwiczeń.

5. Tworzenie obiektów siatkowych

5.1. Różnice pomiędzy modelami siatkowymi i bryłowymi

5.2. Tworzenie prostych modeli siatkowych

5.2.1. Kształty bryłowe: szecian, kula, klin, stoek, kupa, torus

5.3. Tworzenie dowolnych obiektów siatkowych – różne kształty

6. Praca z wykorzystaniem podkładów

6.1. Dołączanie podkładów do rysunku

6.2. Tworzenie obiektów przestrzennych z wykorzystaniem podkładów

7. Oświetlenie i kamery

7.1. Dodawanie różnych źródeł światła

7.1.1. światło punktowe, odległe, reflektor

7.1.2. Ustawienia światła w celu lepszej prezentacji obiektu

7.2. Ustawianie kamer

8. Wizualizacja efektów pracy

8.1. Dodawanie i ustawianie materiałów do poszczególnych obiektów

8.2. Ustawienie tła

8.3. Ustawienia renderingu

8.4. Tworzenie dodatkowych efektów wizualnych

8.5. Renderowanie – czyli generowanie obrazów z utworzonych obiektów

9. Tworzenie animacji i filmów

9.1. Tworzenie scen filmowych

9.1.1. Ustawienie toru ruchu kamery

9.1.2. Ustawienie punktu kamery i ścieżki śledzenia

9.2. Ustawienia wstępne dla scen filmowych

9.3. Montaż i zapis scen filmowych

10. Eksport projektów 3D na potrzeby innych programów w różnych formatach zapisu.

skróty klawiaturowe

W słowniczku znajdują się wybrane polecenia polskie w porządku alfabetycznym, a w nawiasach kwadratowych znajdują się ich odpowiedniki w języku angielskim.

W nawiasach okrągłych zostały umieszczone skróty klawiaturowe.

Polecenia w języku angielskim są poleceniami uniwersalnymi i mogą być stosowane w każdej wersji językowej programu AutoCAD z poprzedzającym je znakiem „_” np. „_copy”. W takiej sytuacji polecenie musi być wpisane w całości, nie ma możliwości używania skrótów klawiaturowych np. „_co”.

adcenter (dc, adc, dcenter) [EN: adcenter (dc, adc, dcenter)] – polecenie służące do zarządzania zawartością rysunku i wstawiania obiektów takich jak bloki, odnośniki i wzory kreskowania z innych rysunków lub centrum OnLine (Ctrl+2)

aktualłączedanych (ald) [EN: datalinkupdate (dlu)] – polecenie służące do aktualizacji danych, poprzez pobranie ich z ustanowionego zewnętrznego łącza danych lub ich wysłanie do niego

atrrred, odatr (-ate) [EN: attedit (ate, att)] – polecenie służące do zmiany danych atrybutu w bloku

atrrredf, attredef (-at) [EN: attredef, attrdef (at)] – polecenie służące do zmiany definicji bloku i aktualizacji skojarzonych z nim atrybutów

atrwid (-) [EN: attdisp (-)] – polecenie służące do sterowania widocznością atrybutów

bedycja (be) [EN: bedit (be)] – polecenie służące do edycji bloku w edytorze

blok (-b) [EN: block (b)] – polecenie służące do definicji bloku z wybranych obiektów

bznapisz (-) [EN: bsaveas (-)] – polecenie służące do zapisu kopii definicji aktualnie edytowanego bloku pod nową nazwą

bzamknij (bzm) [EN: bclose (bc)] – polecenie służące do zamknięcia edytora bloku

bzapisz (bzp) [EN: bsave (bs)] – polecenie służące do zapisania definicji aktualnie edytowanego bloku

cofaj (c) [EN: undo (u)] – polecenie cofa ostatnią operację (Ctrl+z)

dopasobr (dopo) [EN: imageadjust (iad)] – steruje jasnością, kontrastem i wartością zaciemnienia obrazów

dopasuj (dp) [EN: align (al)] – dopasowuje położenie obiektów do innych obiektów

dołączobr (doło) [EN: imageattach (iat)] – wstawia nowy obraz rastrowy do bieżącego rysunku

dołączurl, hiperłącze (-) [EN: attachurl, hyperlink (-)] – dołącza hiperłącza do obiektów lub obszarów na rysunku (Ctrl+k)

edkresk (ek) [EN: hatchedit (he)] – zmienia istniejące kreskowanie lub wypełnienie

edplin (edp) [EN: pedit (pe)] – polecenie służące do edycji polilinii

edwtekst (-) [EN: mtedit (-)] – polecenie służące do edycji tekstu wielowierszowego

edycjapodkur (epk) [EN: attipedit (ati)] – zmienia zawartość tekstową atrybutu w bloku

eksport (exp) [EN: export (exp)] – zapisuje pliki w innych formatach (*.dwf, *.dwfx, *.wmf, *.sat, *.stl, *.eps, *.dxx, *.bmp, *.dgn)

elipsa (e) [EN: ellipse (el)] – tworzy elipsę lub łuk eliptyczny

etransmit (-) [EN: etransmit (-)] – tworzy komplet plików (wraz z zewnętrznymi odnośnikami, ustawieniami wydruku, plikami czcionek, stylami), ułatwiając ich późniejszą transmisję internetową

fazuj (fa) [EN: chamfer (cha)] – fazuje krawędzie obiektów

gradient (gd) [EN: gradient (gd)] – wypełnia wskazany obszar wypełnieniem gradientowym

granice (-) [EN: limits (-)] – ustala i kontroluje granice wyświetlania siatki

id (-) [EN: id (-)] – wyświetla współrzędne wskazanego punktu

import (imp) [EN: import (imp)] – importuje do rysunku pliki w różnych formatach (*.wmf, *.sat, *.3ds, *.dgn)

jedn, odjedn (-jed) [EN: units (un)] – polecenie służące do określenia jednostek oraz dokładności wymiarów liniowych i kątowych rysunku, a także jednostek wstawiania

kalkulator (qc) [EN: quickcalc (qc)] – otwiera Kalkulator (Ctrl+8)

kalkulatorzamknij (-) [EN: qcclose (-)] – zamyka Kalkulator

kopiuj (k) [EN: copy (co, cp)] – kopiuje obiekty w określonej odległości i w określonym kierunku

kreskuj, gkreskuj (gk, kre) [EN: hatch (h, bh)] – wypełnia obszar zamknięty lub wybrane obiekty wzorem kreskowania, pełnym wypełnieniem lub wypełnieniem gradientowym

kreśl (kr, plot) [EN: plot (print)] – polecenie służące do wydruków rysunków na ploterze, drukarce lub do pliku

linia (l) [EN: line (l)] – polecenie służące do tworzenia linii

lista (li, ls) [EN: list (li, ls)] – wyświetla w wierszu poleceń właściwości dla wybranych obiektów

lustro (lus) [EN: mirror (mi)] – tworzy lustrzaną kopię wybranych obiektów względem wskazanej płaszczyzny

luw (-) [EN: ucs (-)] – polecenie służące do zarządzania lokalnymi układami współrzędnych

menluw (lu) [EN: ucsmn (uc)] – polecenie służące do zarządzania zdefiniowanymi lokalnymi układami współrzędnych

młinia (ml) [EN: mline (ml)] – tworzy wiele linii równoległych

model (m) [EN: mspace (ms)] – polecenie służące do przełączania użytkownika z obszaru modelu do obszaru papieru

napraw (-) [EN: recover (-)] – naprawia uszkodzony rysunek

nfragm (nf) [EN: pan (p)] – pokazuje nowy fragment rysunku w bieżącej rzutni

nnazwa, odnnazwa (-nn) [EN: rename (ren)] – zmienia nazwy obiektów (bloki, style, widoki itp.)

nowy, snowy (-) [EN: new (-)] – tworzy nowy rysunek (Ctrl+n)

nzapisz (-) [EN: saves (-)] – zapisuje kopię bieżącego rysunku pod nową nazwą (Ctrl+Shift+s)

obiekt, odobiekt (-o) [EN: osnap (os)] – ustawia stałe tryby lokalizacji (włącz/wyłącz F3)

obraz (obr) [EN: image (im)] – wyświetla paletę Odnośniki

obrót (ob) [EN: rotate (ro)] – obraca obiekty wokół punktu bazowego

obszar (obs) [EN: solid (so)] – tworzy wypełnione trójkąty lub czworoboki

obwiednia (obw) [EN: boundary (bo)] – tworzy region lub zamkniętą polilinię

odatrdef (atr) [EN: attdef (att)] – definiuje nowy atrybut

odleg (odl) [EN: dist (di)] – polecenie służące do pomiaru odległość i kąt między dwoma punktami

odnedyca (-) [EN: refedit (-)] – polecenie służące do wyboru odnośnika lub odniesienie do bloku w celu edycji

odsuń (od) [EN: offset (o)] – tworzy koncentryczne okręgi, linie równoległe i krzywe równoległe

odtekst (odt) [EN: ddedit (ed)] – edytuje tekst jednowierszowy, tekst wymiarowy, definicje atrybutów i ramki kontrolne elementów

odtpunkt (-) [EN: ddptype (-)] – określa styl i wielkość wyświetlania symboli określających punkty

odwidok (wid) [EN: view (v)] – otwiera Menadżera widoków

odwym (d) [EN: dimstyle (d)] – otwiera Menadżera stylów wymiarowania

odłączurl (-) [EN: detachurl (-)] – usuwa hiperłącza z rysunku

offsetgaptype [zmienna systemowa] – kontroluje, jak traktowana jest potencjalna przerwa między segmentami polilinii podczas odsunięcia zamkniętych polilinii

Opis zmiennej systemowej zaczerpnięty z Helpa programu AutoCAD 2009

Rodzaj: Liczba całkowita

Zapisany w: Rejestr

Wartość początkowa: 0

– [0] – wypełnia przerwę przez wydłużenie segmentów polilinii

– [1] – wypełnia przerwy zaokrąglonymi segmentami łukowymi (promień segmentu łukowego jest równy odległości odsunięcia)

– [2] – wypełnia przerwy segmentami liniowymi fazowania (odległość w kierunku prostopadłym do każdego fazowania jest równa odległości odsunięcia)

okrąg (o) [EN: circle (c)] – tworzy okręgi

opcje (op) [EN: options (op)] – dostosowuje ustawienia programu

orto (-) [EN: ortho (-)] – ogranicza ruchy wskaźnika w kierunku poziomym i pionowym (włącz/wyłącz F8)

otwórz (-) [EN: open (-)] – otwiera istniejący plik rysunku (Ctrl+o)

paletynarzędzi (pnr) [EN: toolpalettes (tp)] – otwiera okno palety narzędzi (Ctrl+3)

papier (p) [EN: pspace (ps)] – polecenie służące do przełączania z obszaru modelu do obszaru papieru; działa tylko w zakładkach Arkusz [Layout]

pierścień (pr) [EN: donut (do)] – polecenie służące do tworzenia wypełnionych okręgów i pierścieni

pisownia (pis) [EN: spell (sp)] – polecenie służące do sprawdzania pisowni w rysunku

piszblok (pb) [EN: wblock (w)] – zapisuje wskazane obiekty lub blok do nowego pliku rysunku

plan (-) [EN: plan (-)] – wyświetla widok planu określonego lokalnego układu współrzędnych

plinia (pl) [EN: pline (pl)] – polecenie służące do tworzenia polilinii

podziel (pod) [EN: divide (div)] – rozmieszcza w równych odległościach punkty lub bloki wzdłuż wskazanego obiektu

pole (pol) [EN: area (aa)] – oblicza pole powierzchni i obwód obiektów lub zdefiniowanych obszarów

pomoc (-) [EN: help (-)] – wyświetla pomoc (F1)

połącz (-) [EN: join (j)] – łączy podobne obiekty, aby utworzyć pojedynczy, nierozdzielony obiekt

półprosta (-) [EN: ray (-)] – tworzy linię rozpoczynającą się w punkcie i ciągnącą się do nieskończoności

prostok (pro) [EN: rectang (rec)] – tworzy zamkniętą polilinię w kształcie prostokąta

przedłuż (prze) [EN: lengthen (len)] – zmienia długość obiektów i zakres kątowy łuków

przerwij (prz) [EN: break (br)] – przerywa wybrany obiekt między dwoma punktami

przerys (ps) [EN: redraw (r)] – polecenie służące do odświeżenia wyświetlania obrazu w bieżącej rzutni

przerysw (psw) [EN: redrawall (ra)] – odświeża wyświetlany obraz we wszystkich rzutniach

przesuń (prs) [EN: move (m)] – zmienia położenie obiektu o określoną odległość w określonym kierunku

punkt (pu) [EN: point (po)] – tworzy obiekt typu Punkt

regen (re) [EN: regen (re)] – dokonuje regeneracji (odświeżenia) rysunku w bieżącej rzutni

regenw (rew) [EN: regenall (rea)] – dokonuje regeneracji (odświeżenia) rysunku we wszystkich rzutniach

rezygnuj (rez) [EN: quit (exit)] – zamyka okno programu (Ctrl+q)

rozbij (r) [EN: explode (x)] – rozbija bloki i obiekty złożone na obiekty składowe

rozciągnij (rozc) [EN: stretch (s)] – rozciąga obiekty zaznaczone oknem przecinającym lub wielobokiem

rzutnie (-) [EN: vports (-)] – tworzy rzutnie w przestrzeni modelu lub w przestrzeni papieru

siatka (-) [EN: grid (-)] – wyświetla wzór siatki w bieżącej rzutni

skala (s) [EN: scale (sc)] – zwiększa lub zmniejsza wybrane obiekty na podstawie określonego współczynnika skali

skalujtekst (-) [EN: scaletext (-)] – zwiększa lub zmniejsza wskazany tekst na podstawie współczynnika skali

skok (sko) [EN: snap (sn)] – uruchamia tryb przesuwania kursora o określone odstępy

splajn (spl) [EN: spline (spl)] – tworzy gładką krzywą w oparciu o określone punkty

styl (st) [EN: style (st)] – otwiera okno Styl tekstu

swyberz (-) [EN: qselect (-)] – dodaje obiekty do zbioru wskazań według określonego kryterium

swymiar (-) [EN: qdim (-)] – szybko tworzy wymiary dla wskazanych obiektów

szerlin (sl) [EN: lweight (lw, lineweight)] – określa ustawienia szerokości linii

szyk (sz) [EN: array (ar)] – tworzy wiele kopii obiektów w szyku prostokątnym lub biegunowym

tblok (b) [EN: block (b)] – tworzy definicję bloku

tekst (dt) [EN: text (dt)] – tworzy tekst jednowierszowy

tolerancja (tol) [EN: tolerance (tol)] – tworzy tolerancje geometryczne zawarte w Tolerancji kształtu i położenia

ustawieniarys (ustrys) [EN: dsettings (ds)] – wyświetla okno ustawień rysunkowych (skok i siatka, śledzenie biegunowe, lokalizacja względem obiektu, wprowadzanie dynamiczne)

ustawieniastr (-) [EN: pagesetup (-)] – określa ustawień strony (układ papieru, urządzenie drukujące, rozmiar papieru i inne ustawienia dla każdego nowego układu)

usuń (us) [EN: purge (pu)] – usuwa nieużywane obiekty, warstwy oraz style z rysunku

utnij (ut) [EN: trim (tr)] – ucina wskazane obiekty do wskazanych krawędzi tnących

uzgłwłaściwości (uzg) [EN: matchprop (ma)] – kopiuje właściwości obiektu źródłowego do wskazanych obiektów docelowych

warstwa (wa) [EN: layer (la)] – wyświetla Menedżera właściwości warstw

warstwazamknij (-) [EN: layerclose (-)] – zamyka Menedżera właściwości warstw

warwył (-) [EN: layoff (-)] – wyłącza warstwy, na których znajdują się wskazane obiekty

widok (-wid) [EN: view (v)] – wyświetla okno Menedżera widoków

wielobok (wbo) [EN: polygon (pol)] – tworzy przy pomocy polilinii obiekt o określonej liczbie jednakowej długości boków

wklej (-) [EN: pasteclip (-)] – wstawia do rysunku dane ze Schowka systemu (Ctrl+v)

wklej_s (wks) [EN: pastespec (pa)] – wstawia dane ze Schowka i steruje formatem danych

wstaw, odwstaw (-w) [EN: insert (i)] – wstawia do rysunku blok lub inny rysunek

wstawobj (wo) [EN: insertobj (io)] – wstawia do rysunku połączony lub osadzony obiekt

wtekst (wt, -t) [EN: mtext (mt, t)] – tworzy tekst wielowierszowy (akapit tekstowy)

wwidok (ww) [EN: mview (mv)] – tworzy i określa wygląd rzutni w przestrzeni papieru (na arkuszach)

wybierz (-) [EN: qselect (-)] – dodaje wybrane obiekty do zbioru wskazań

wydłuż (wyd) [EN: extend (ex)] – wydłuża wskazane obiekty do krawędzi innych obiektów

wymaż (wy) [EN: erase (e)] – usuwa zaznaczone obiekty

wymbaza (wb) [EN: dimbaseline (dba)] – wstawia wymiar liniowy, kątowy lub współrzędnościowy od linii bazowej wybranego wymiaru

wymkątowy (wk) [EN: dimangular (dan)] – wstawia wymiar kątowy

wymliniowy (wl) [EN: dimlinear (dli)] – wstawia wymiar liniowy

wymnormalny (wn) [EN: dimaligned (dal)] – wstawia wymiar liniowy normalny

wympromień (wr) [EN: dimradius (dra)] – wstawia wymiar promienia dla okręgu lub łuku

wymśrednica (wd) [EN: dimdiameter (ddi)] – wstawia wymiar średnicy okręgu lub łuku

wymstyl (wst) [EN: dimstyle (d, dst)] – otwiera okno Menedżera stylów wymiarowania

wymuszereg (ws) [EN: dimcontinue (dco)] – wstawia wymiar linowy, kątowy lub współrzędnościowy od drugiej linii pomocniczej wybranego wymiaru

wymucięty (wu) [EN: dimbreak (-)] – wstawia wymiary ucięte dla łuków i okręgów

wymłuk (wł) [EN: dimarc (dar)] – wstawia wymiar łuku

wyodrądzonych (wyod) [EN: dataextraction (dx)] – eksportuje określone właściwości obiektu do tabeli wyodrębniania danych lub do pliku zewnętrznego (*.xls, *.csv, *.mdb, *.txt)

wypełnij (-) [EN: fill (-)] – pokazuje lub ukrywa wypełnienie obiektów, np. kreślowania lub obszaru

wytnij (-) [EN: cutclip (-)] – usuwa z rysunku wybrane obiekty przenosząc je do schowka (Ctrl+x)

właściwości (ce) [EN: properties (ch, mo)] – wyświetla paletę Właściwości (Ctrl+1)

właściwościzamknij (cz) [EN: propertiesclose (prclose)] – zamyka paletę Właściwości (Ctrl+1)

zamknij (-) [EN: close (-)] – zamyka bieżący rysunek

zamknijws (-) [EN: closeall (-)] – zamyka wszystkie otwarte rysunki

zaokrągl (za) [EN: fillet (f)] – zaokrągla wskazane narożniki obiektów

zapisz, szapisz (-) [EN: save (-)] – zapisuje bieżący rysunek pod obecną lub nową nazwą (Ctrl+s)

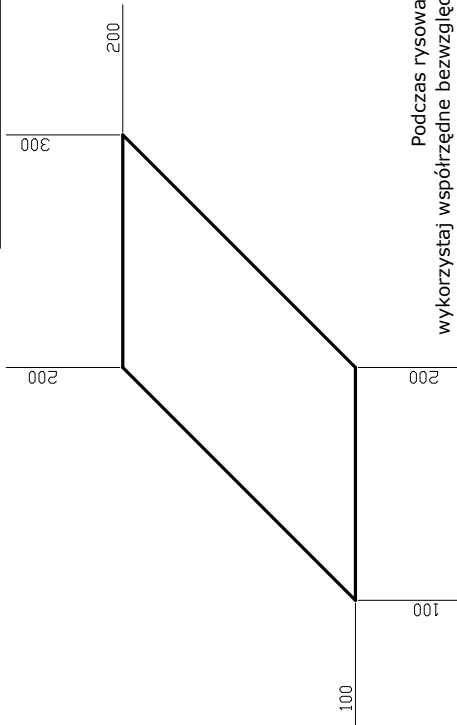
zmierz (zmi) [EN: measure (me)] – umieszcza w określonych odstępach punkty lub bloki na wybranym obiekcie

znacznik (zno) [EN: blipmode (-)] – pokazuje lub ukrywa widoczność znaczników

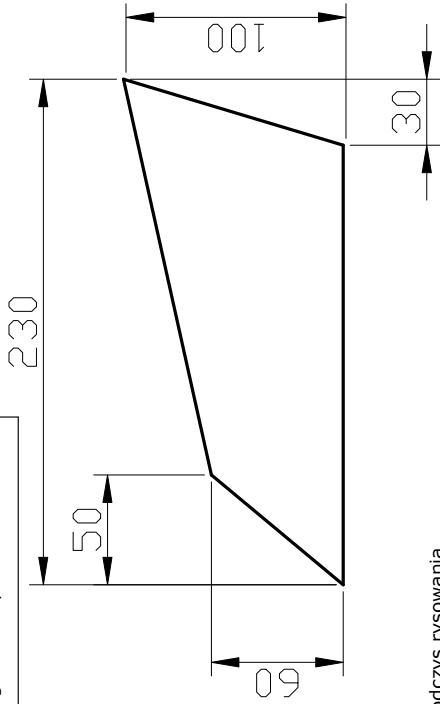
zoom (z) [EN: zoom (z)] – przybliża lub oddala widok obiektów w bieżącej rzutni

łuk (u) [EN: arc (a)] – polecenie służące do wrysowania łuku według określonych parametrów

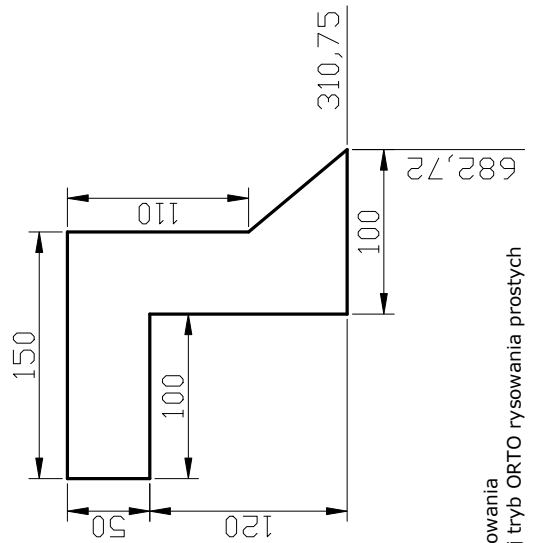
Za pomocą polecenia **linia** proszę narysować obiekty jak poniżej zgodnie z opisem

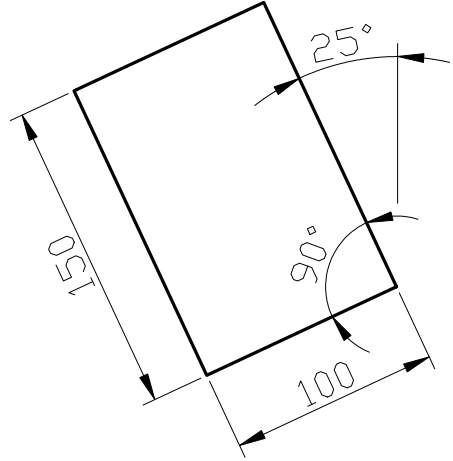
Podczas rysowania wykorzystaj współrzędne bezwzględne

Podczas rysowania wykorzystaj współrzędne względne

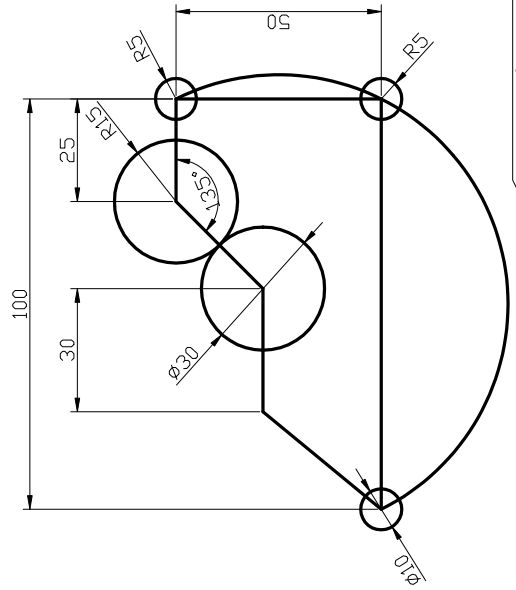
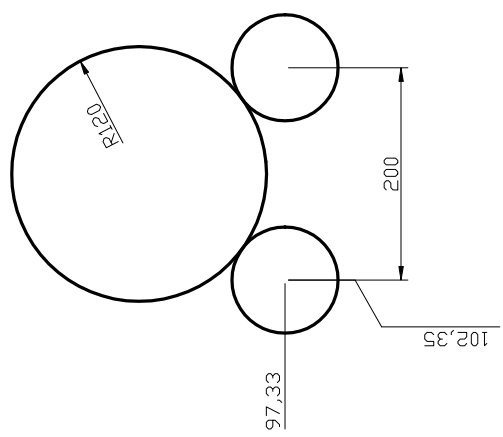
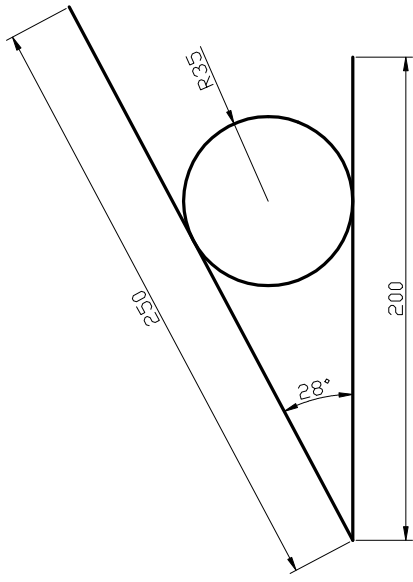

Podczas rysowania wykorzystaj tryb ORTO rysowania prostych

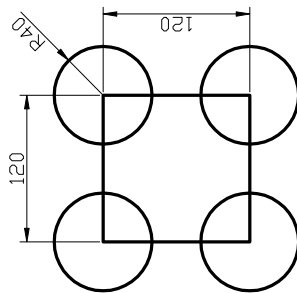

Podczas rysowania wykorzystaj współrzędne biegunowe

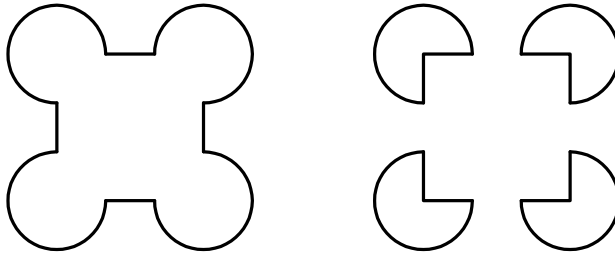
Proszę narysować obiekty jak poniżej wykorzystując odpowiednio funkcję **linia**, **okrąg** oraz **łuk**

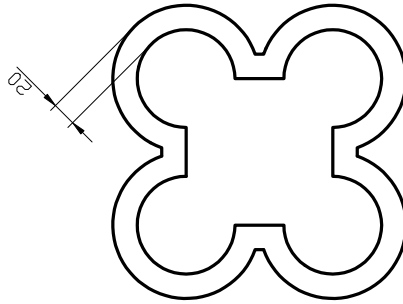
Proszę narysować figurę jak poniżej, a następnie skopiować ją 4 - krotnie

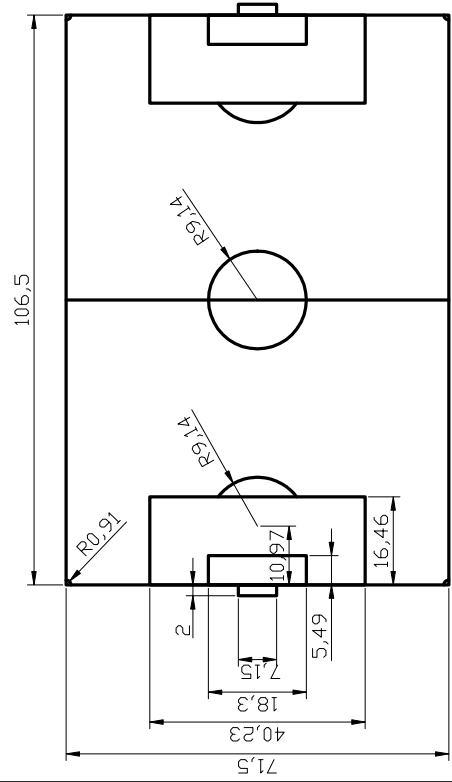
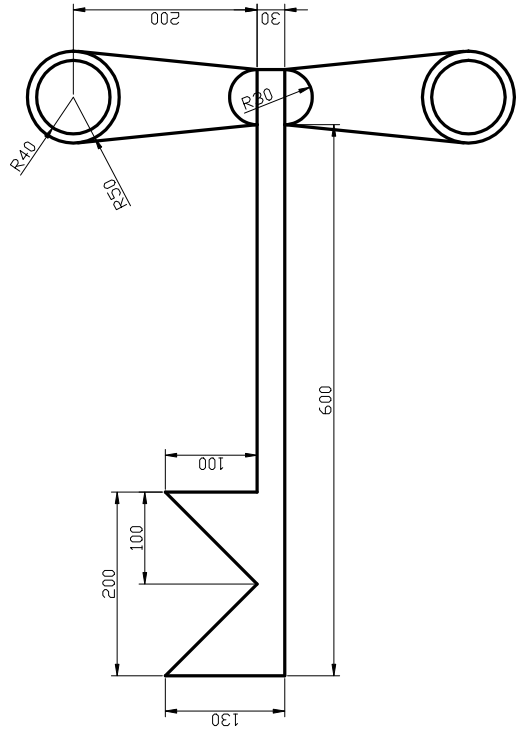
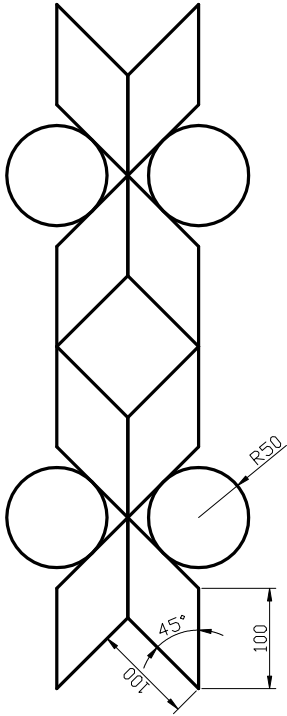
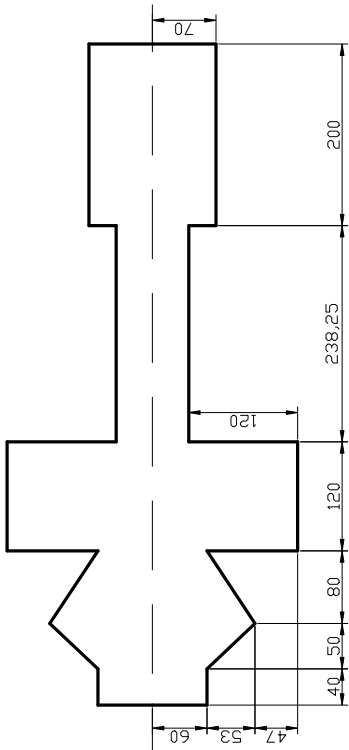
Za pomocą narzędzia **utnij** proszę zmodyfikować skopiowane elementy do postaci jak pokazane poniżej

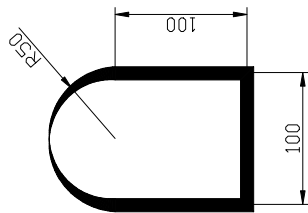
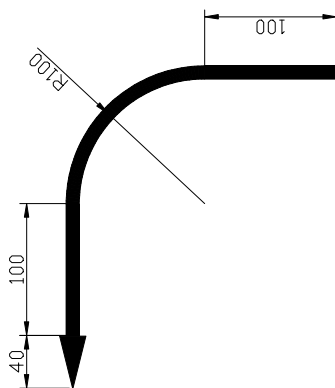
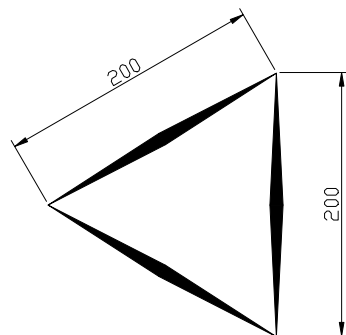
Proszę skopiować pierwszą figurę w górnym rzędzie, a następnie przekształcić ją w polilinie. Za pomocą narzędzia **odsuń** zmodyfikuj obiekt w sposób jak pokazano poniżej

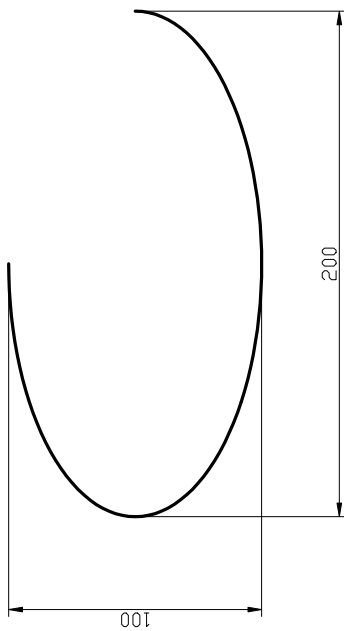
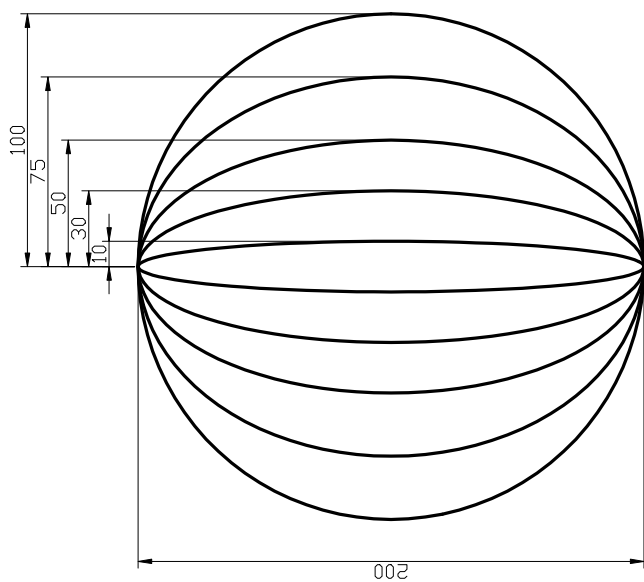
Za pomocą polecenia **lustro** oraz wcześniej poznanych funkcji proszę narysować poniższe obiekty

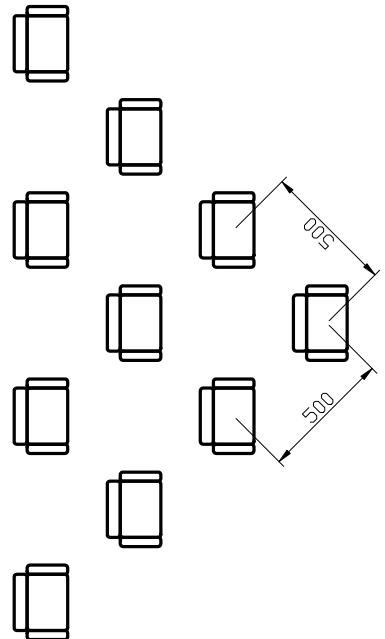
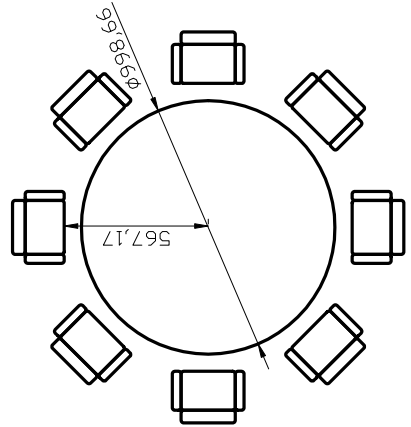
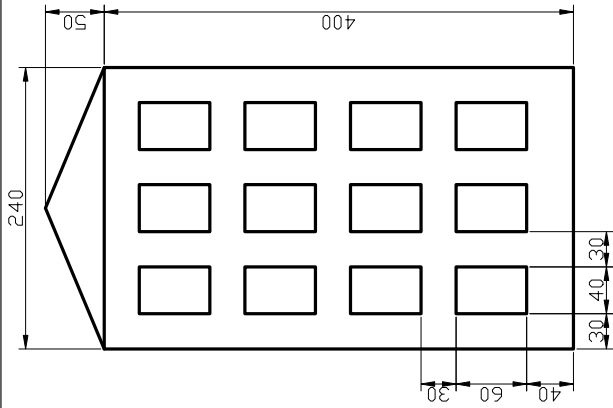
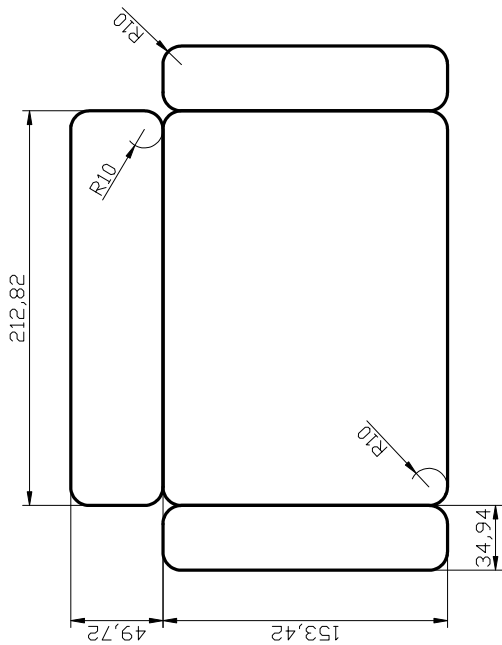
Za pomocą polecenia **polilinia** proszę narysować przedstawione poniżej obiekty.
Szerokości początkowe i końcowe polilinii obiektów 1 i 3 wynoszą 0 i 10, natomiast obiektu 2-go 0, 10 i 20.

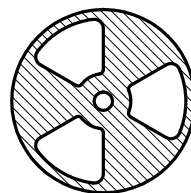
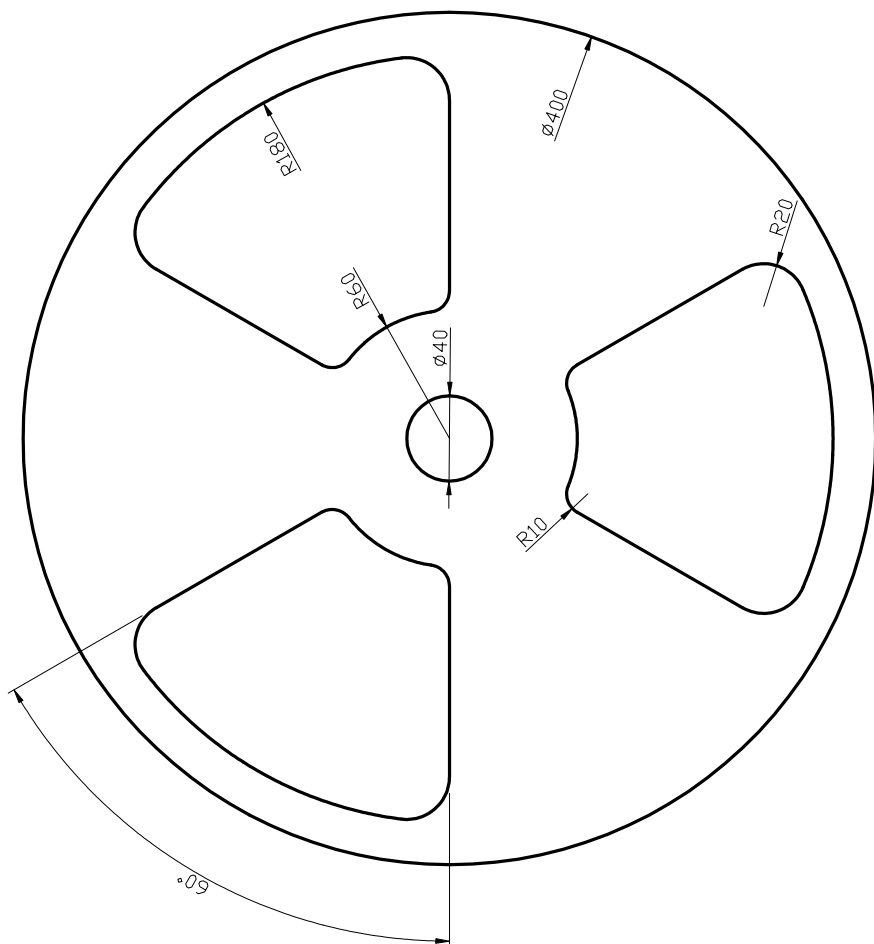

Za pomocą polecenia elipsa i łuk eliptyczny należy narysować
obiekty jak poniżej.

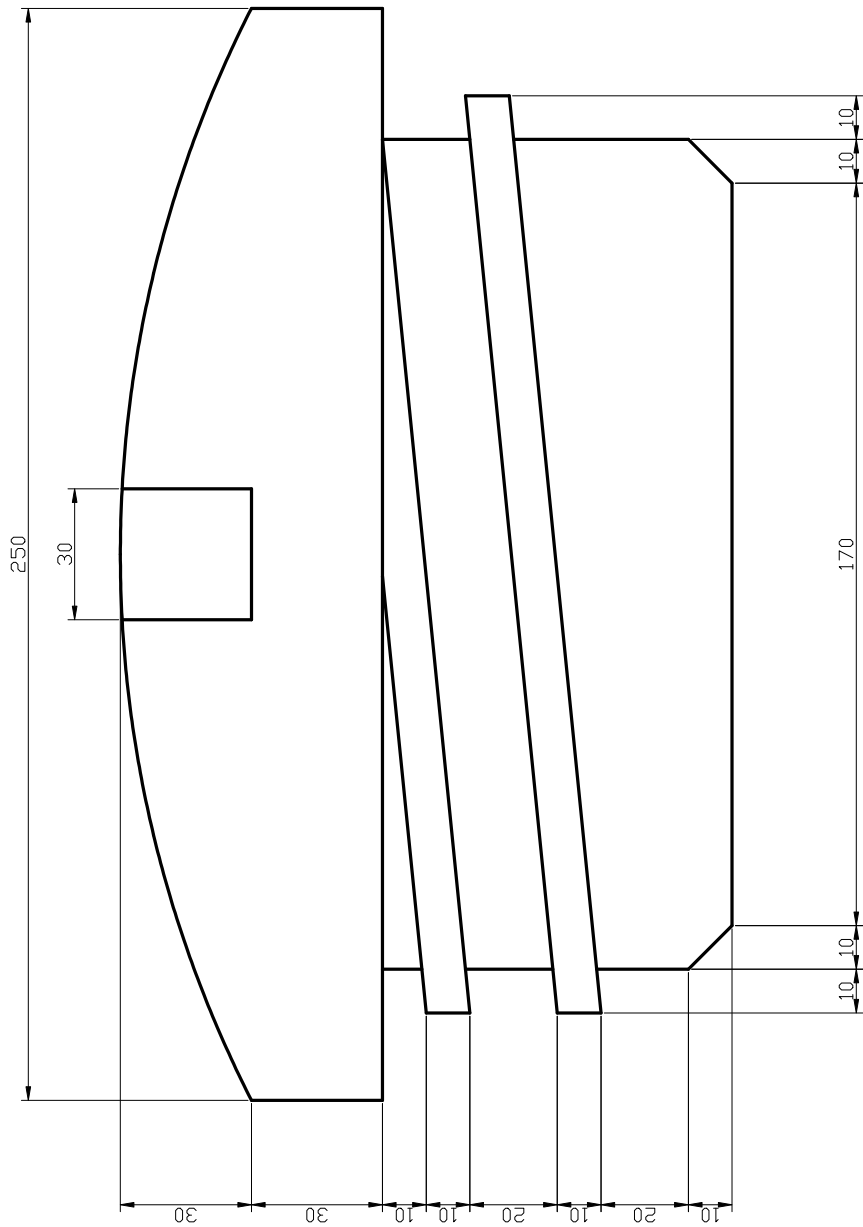
Wykorzystując funkcję **szyk prostokątny i kołowy** należy narysować poniższe rysunki

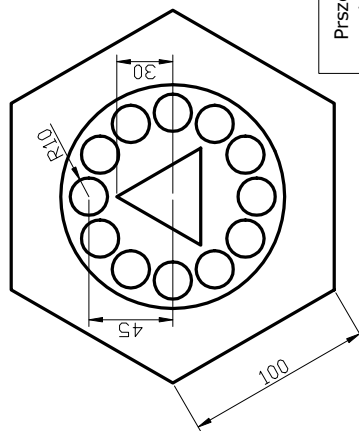
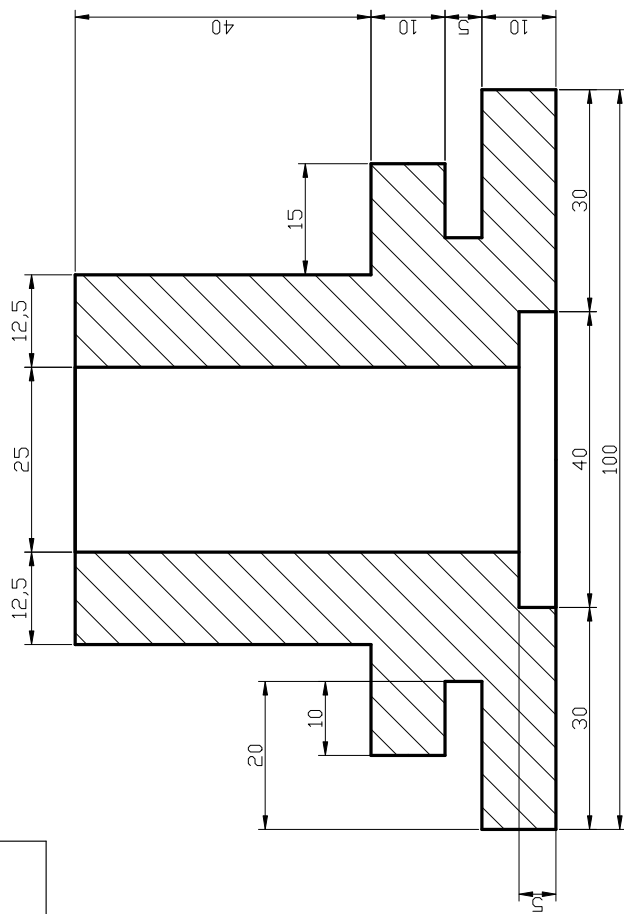

Wykorzystując poznane funkcje należy narysować powyższy obiekt, następnie proszę wykonać kreskowanie zgodnie z mniejszym rysunkiem i obliczyć pole powierzchni

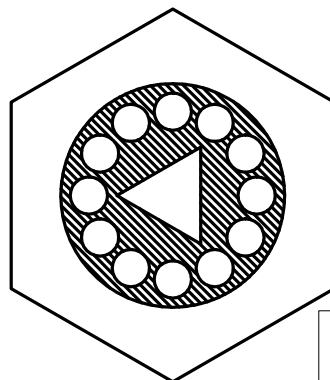
Proszę narysować poniższą figurę i ją zwymiarować

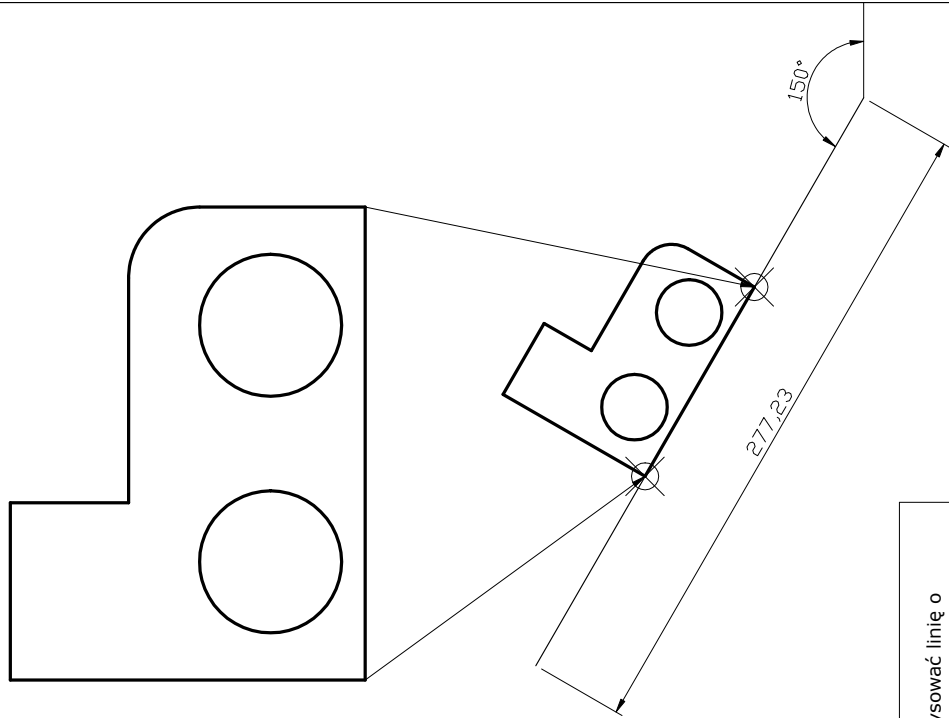

Przede narysować poniższy obiekt,
a następnie wykonać kreskowanie

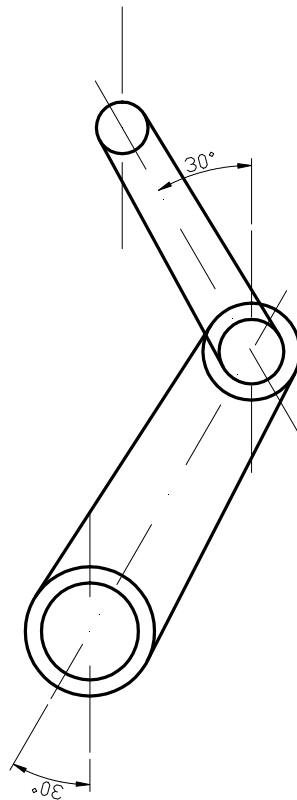
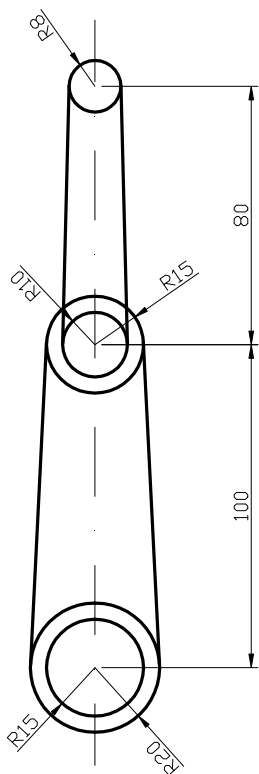
Przede narysować powyższy obiekt, wykonać kreskowanie,
wymiarowanie oraz obliczyć pole zakreskowanej powierzchni

Proszę narysować obiekt, zgodnie z podanymi danymi wymiarami, następnie należy narysować linię o długości 277,23 pod kątem 150°. Narysowaną linię należy podzielić za pomocą funkcji PODZIEL, a na koniec za pomocą polecenia DOPASUJ wstawić narysowany na początku obiekt zgodnie z ostatnim rysunkiem

Proszę narysować pierwszy od góry obiekt, a następnie za pomocą narzędzia OBRÓT zmodyfikować go zgodnie z 2-gim rysunkiem

*Wykorzystanie programu
AutoCAD w rzeczywistych
warunkach pracy*

(plany architektoniczne przedsiębiorstwa Artin)

Zbigniew Kucharuk

Wybór rzeczywistych planów architektonicznych, opracowanych w przedsiębiorstwie Artin, stanowi materiał do pracy w trakcie staży dla nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu. Załączone poniżej materiały wykorzystywano przy realizacji inwestycji Sand City Tower w Piasecznie. Są to najprostsze przykłady modelowania w AutoCAD, opanowanie których jest wskazane przed przejściem do bardziej zaawansowanych zagadnień. Rysunki zawierają niezbędną złożoność, pobawione są jednak detali, które mogłyby utrudniać przyswojenie wiedzy.

Stanowisko / praca (zadanie) nr 1

1. Nauczyciele otrzymują plany architektoniczne, każda osoba dostaje inny plan w formie papierowej.
2. Osoba nadzorująca pracę określa na każdym planie fragment, który powinien zostać odwzorowany w programie AutoCAD.
3. Przez kolejne 3 spotkania stażyści przygotowują trzy różne fragmenty tego samego planu. Ważne jest, aby zaznaczone przez prowadzącego części planu z jednej strony pokrywały cały otrzymany na początku projekt, a z drugiej posiadały części wspólne, każdy z każdym, o wielkości co najmniej 30%.
4. Pierwszy etap pracy kończy się przygotowaniem trzech częściowych projektów w programie AutoCAD. Czas realizacji tej pracy to 3x90 minut.
5. W drugim etapie uczestnicy łączą przygotowane wcześniej plany częściowe w jeden projekt. Czas realizacji tej pracy powinien wynosić do 120 minut.

W trakcie pracy ocenie podlega precyzja oddania elementów planu, dokładność odwzorowania wszystkich detali, szybkość wykonania projektu, sprawność i metodologia posługiwania się programem AutoCAD.

Stanowisko / praca (zadanie) nr 2

1. Uczestnicy są dzieleni na trzyosobowe zespoły. Każdy zespół otrzymuje jeden plan, wskazany przez osobę nadzorującą (różne zespoły otrzymują różne plany).
2. Każdy zespół dokonuje podziału pracy między członków, dzieląc plan na trzy fragmenty spełniające warunki:
 - a. pokrywają cały projekt,
 - b. posiadają części wspólne, każdy z każdym, o wielkości co najmniej 30%.
3. Wśród członków każdego zespołu wybierana jest jedna osoba, pełniąca rolę koordynatora pracy. Zadaniem koordynatora będzie również, w kolejnym etapie, połączenie częściowych wyników pracy członków zespołu.
4. Każdy członek zespołu przygotowuje fragment otrzymanego projektu z odpowiednią starannością, mając na uwadze późniejsze łączenie fragmentów. Nad przebiegiem tych prac czuwa wyznaczony koordynator. Czas realizacji tego zadania to 90 minut.
5. Koordynator łączy wyniki pracy zespołu. Czas realizacji tego zadania to 120 minut.

W trakcie pracy ocenie podlega sprawność i metodologia posługiwania się programem AutoCAD, umiejętność pracy w zespole, koordynacja i efektywność pracy zespołu.

Uwagi:

Praca (zadanie) nr 2 powinna zostać zrealizowana 3 razy, aby:

- za każdym razem żaden zespół nie pokrywał się osobowo z tym, który był wcześniej
- każdy uczestnik był raz koordynatorem pracy

W przypadku liczby uczestników niepodzielnej przez trzy, dopuszcza się zespoły większe niż trzyosobowe, mając na uwadze stosowne modyfikacje odnośnie czasu pracy.

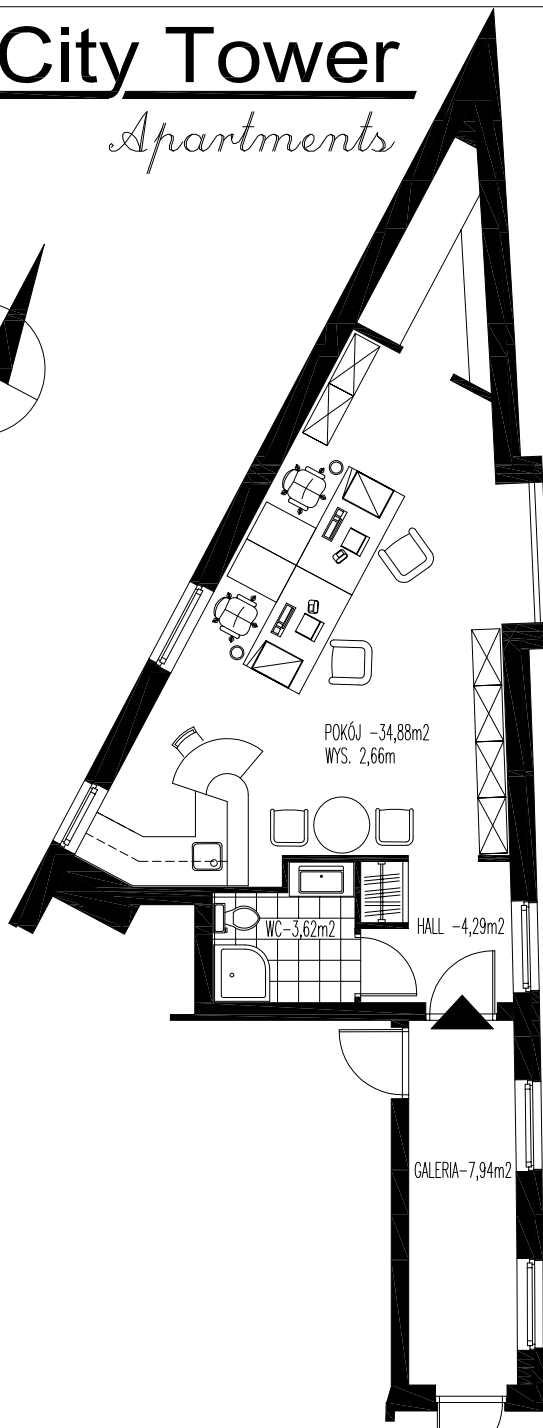
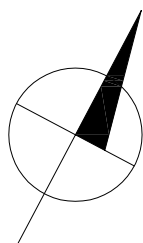
Obydwa zadania (nr 1 i nr 2) powinny być realizowane w kolejności (praca/

zadanie nr 1 i praca/zadanie nr 2) tak, aby nauczyciele mieli możliwość zapoznania się z pracą indywidualną (zadanie nr 1) oraz trudnościami wynikającymi z pracy w zespole (zadanie nr 2).

Dla kompletności merytorycznej obydwu zadania powinny być realizowane łącznie.

Sand City Tower

Apartments

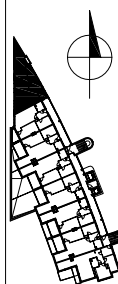
PIASECZNO

BIURO
10C

1 PIĘTRO –
43,41 m²

POWIERZCHNIA
BEZ ŚCIAN
DZIAŁOWYCH

skala 1:75

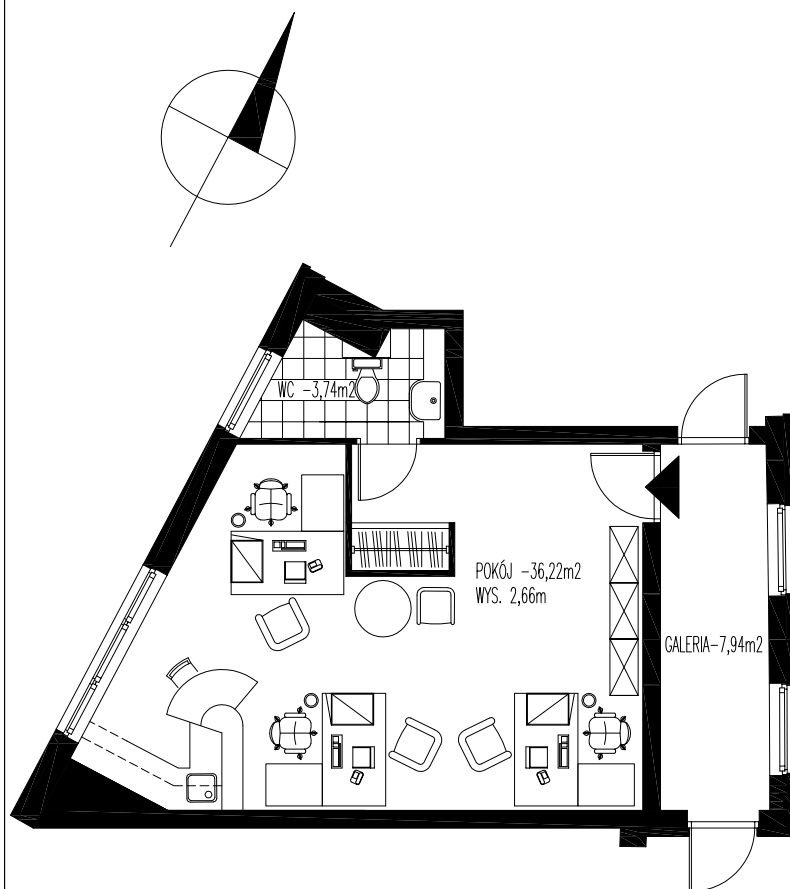
ILOŚĆ 1

artin

ZESPOŁ KOOPTOWNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartments

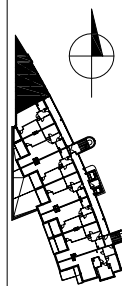
PIASECZNO

BIURO
11C

1 PIĘTRO-
40,50 m²

POWIERZCHNIA
BEZ ŚCIAN
DZIAŁOWYCH

skala 1:75

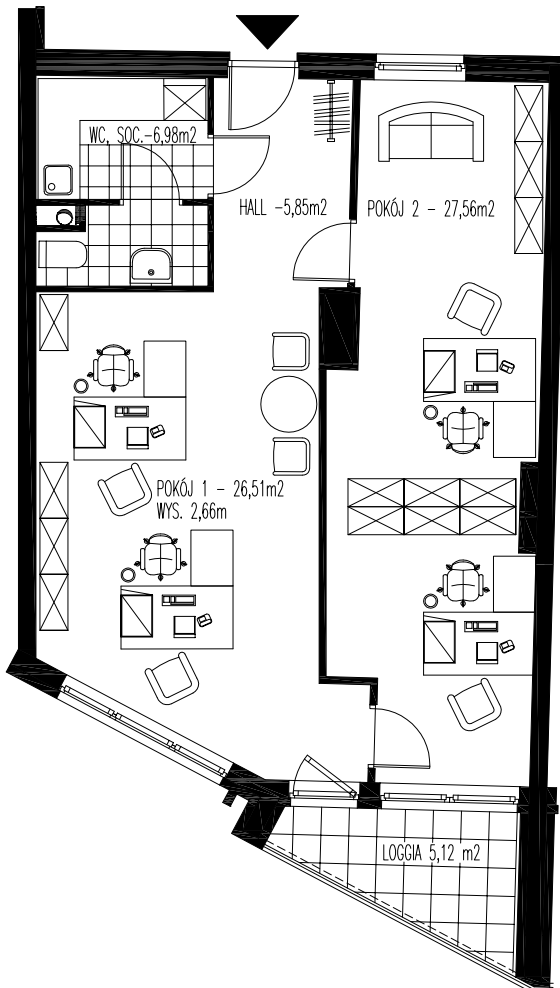
ILOŚĆ 1

artin

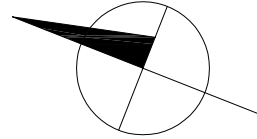
ZESPÓŁ KOOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartments

PIASECZNO

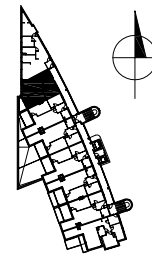
BIURO 12C

1 PIĘTRO - 69,53 m²

POWIERZCHNIA
BEZ ŚCIAN
DZIAŁOWYCH

+ LOGGIA 5,12 m²

skala 1:75

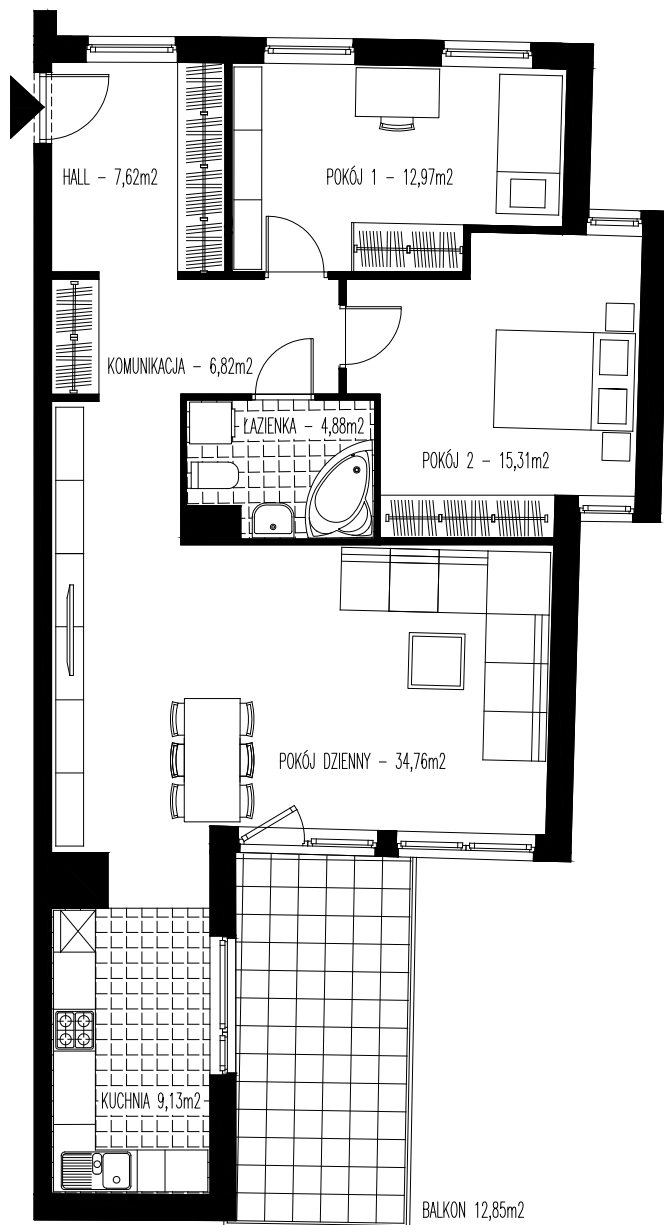
ILOŚĆ - 1

artin

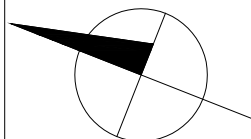
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

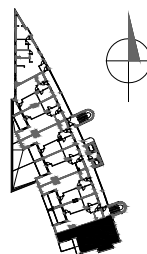
TYP A1a

1 PIĘTRO - 93,06 m²

ŚCIANKI G-K
1,57m²

+ BALKON
1 PIĘTRO - 12,85 m²

skala 1:75

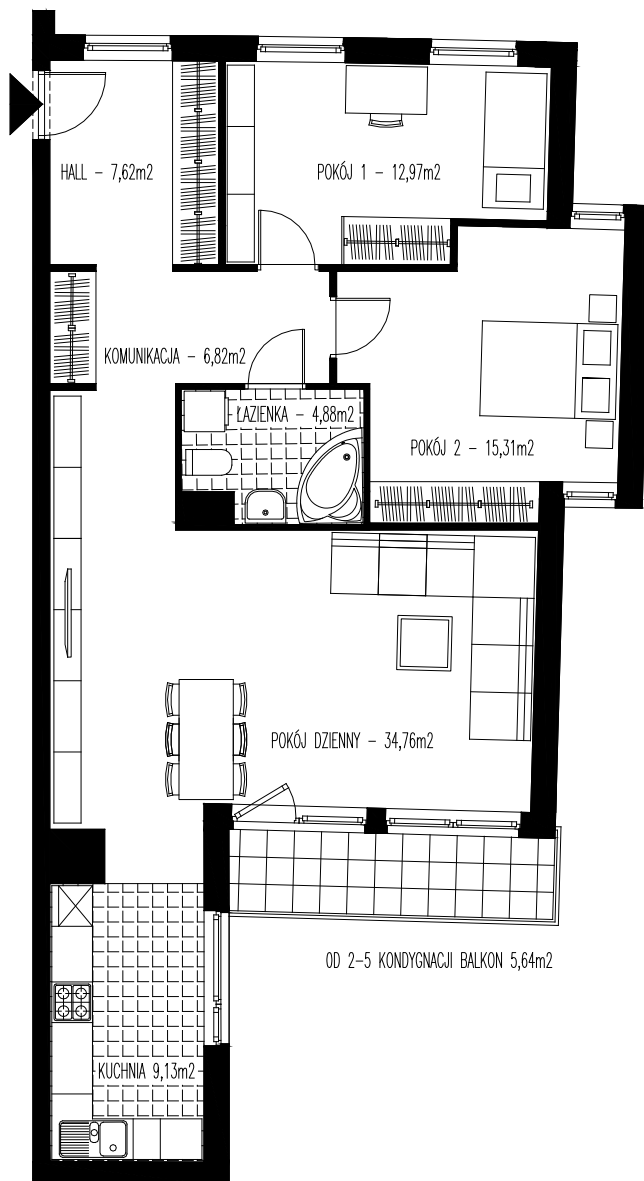
ILOŚĆ MIESZKAŃ - 1

artin

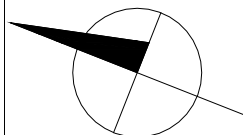
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

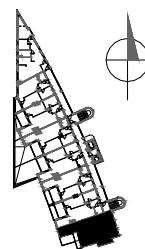
TYP A1b

2-7 PIĘTRO - 93,06 m²

ŚCIANKI G-K
1,57m²

+ BALKON
2-5 PIĘTRO - 5,64 m²₂

skala 1:75

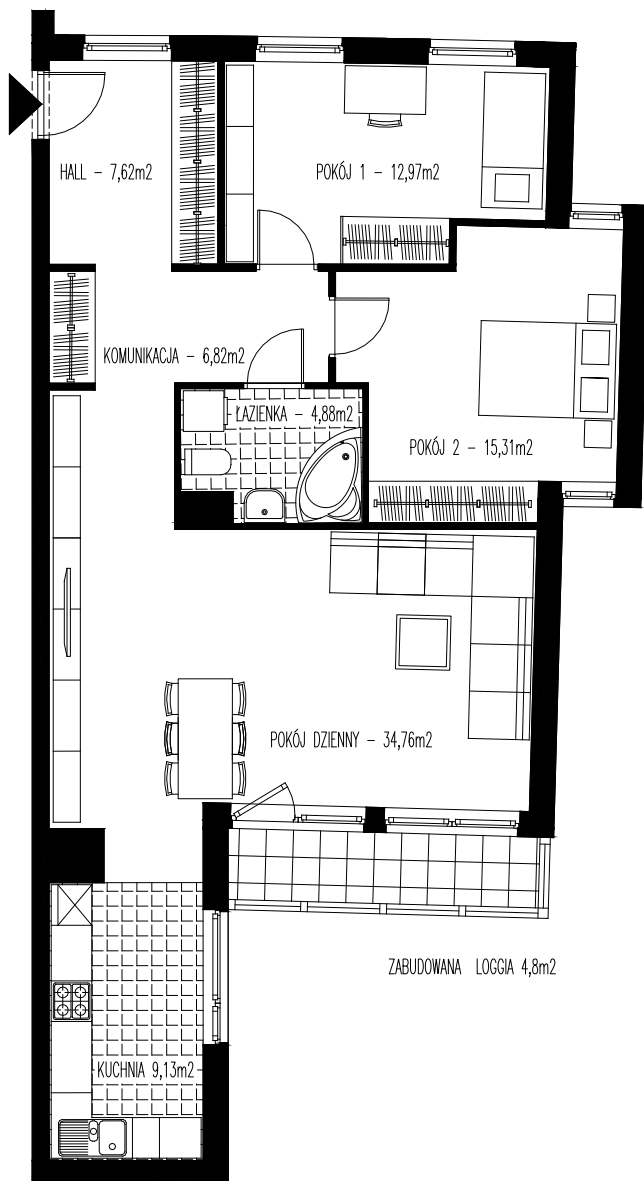
ILOŚĆ MIESZKAŃ - 6

artin

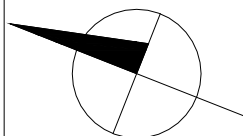
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

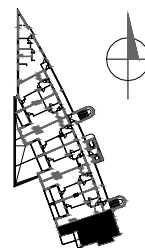
TYP A1c

8-10 PIĘTRO - 93,06 m²

ŚCIANKI G-K
1,57m²

+ LOGGIA
6-10 PIĘTRO - 4,80 m²

skala 1:75

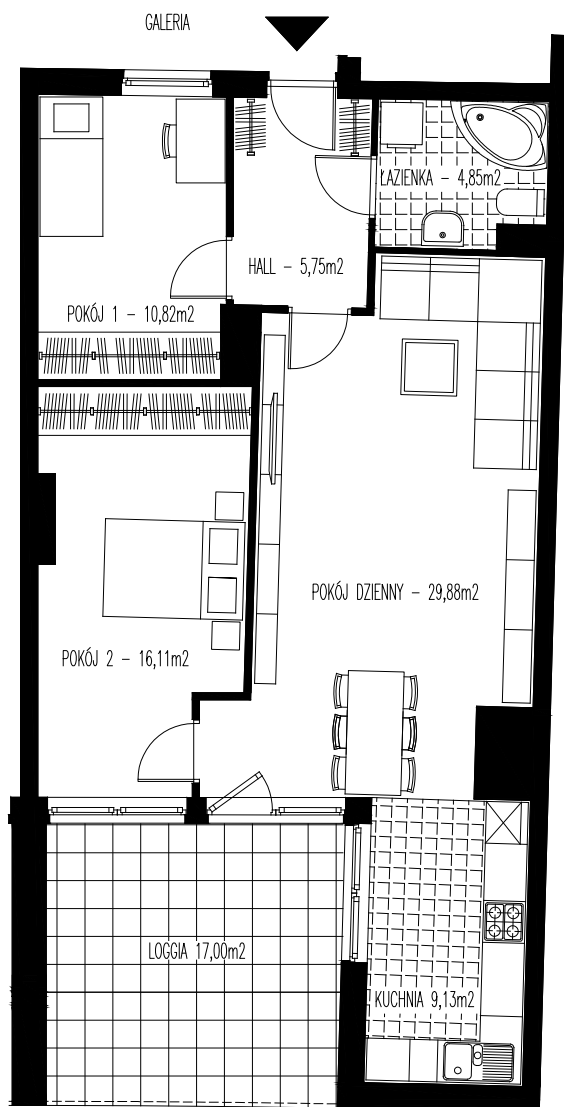
ILOŚĆ MIESZKAŃ - 3

artin

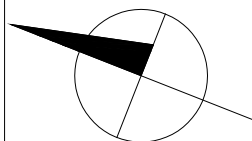
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

TYP A2a

PARTER-

1 PIĘTRO- **77,97 m²**

11-13 PIĘTRO-

14/15 PIĘTRO-

16 PIĘTRO-

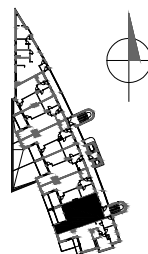
+LOGGIA

1 PIĘTRO- **17,00 m²**

ŚCIANKI G-K

1,43m²

skala 1:75

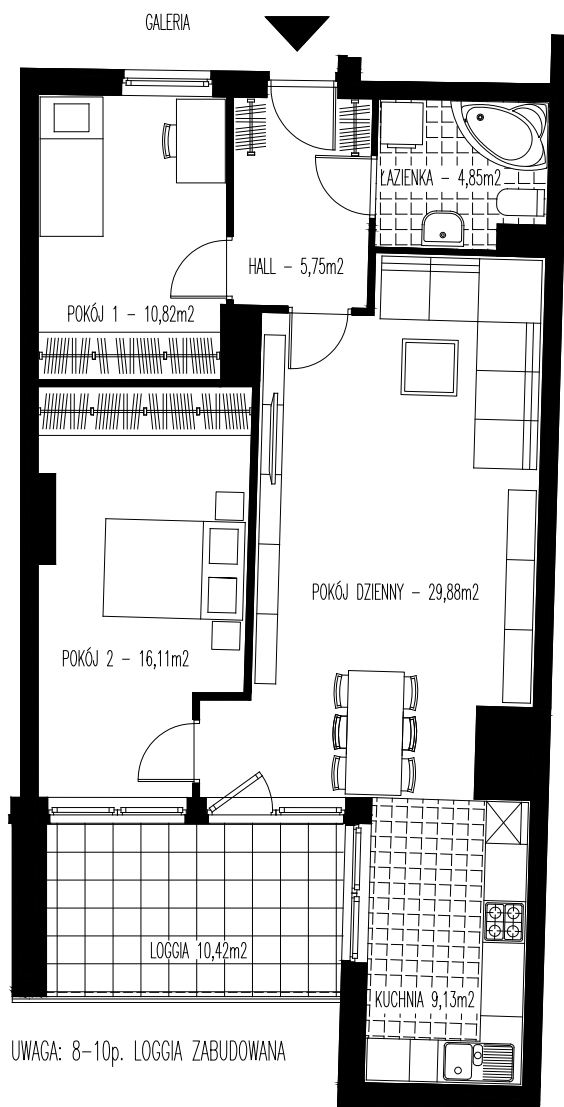
ILOŚĆ MIESZKAŃ - 1

artin

ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

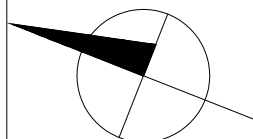
Sand City Tower

Apartaments

UWAGA: 8-10p. LOGGIA ZABUDOWANA

PIASECZNO

TYP A2b

PARTER-

2-10 PIĘTRO- **77,97 m²**

11-13 PIĘTRO-

14/15 PIĘTRO-

16 PIĘTRO-

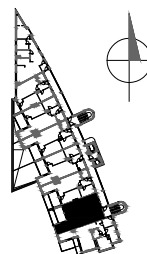
+LOGGIA

2-10 PIĘTRO- **10,42 m²**

ŚCIANKI G-K

1,43m²

skala 1:75

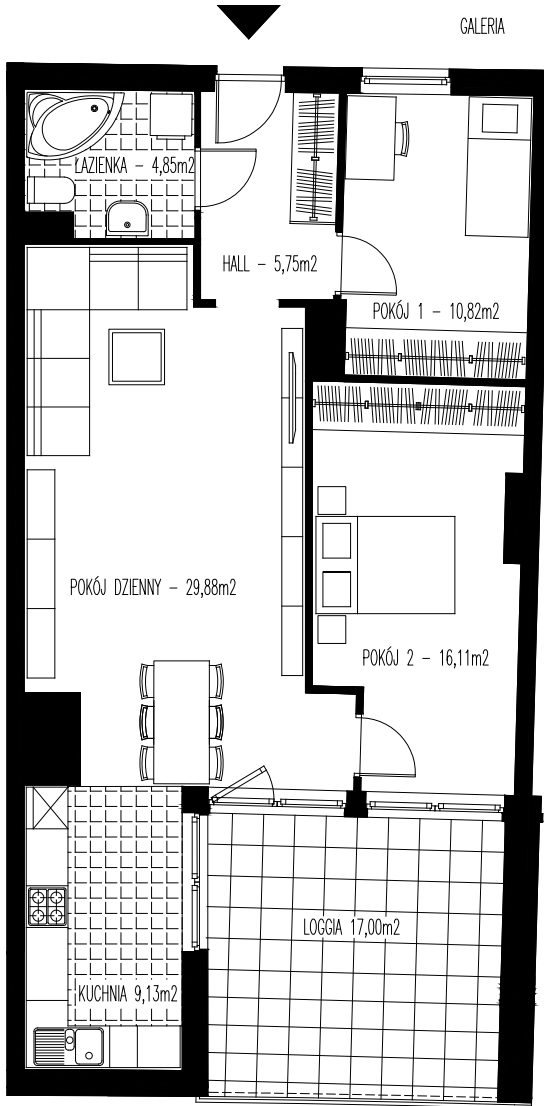
ILOŚĆ MIESZKAŃ - 9

artin

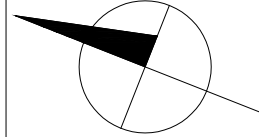
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

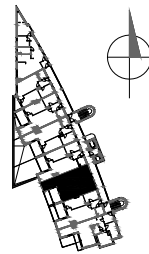
TYP A3a

PARTER-
 1 PIĘTRO- **77,97 m²**
 11-13 PIĘTRO-
 14/15 PIĘTRO-
 16 PIĘTRO-

+ LOGGIA
 1 PIĘTRO- **17,00 m²**

ŚCIANKI G-K
 1,43m²

skala 1:75

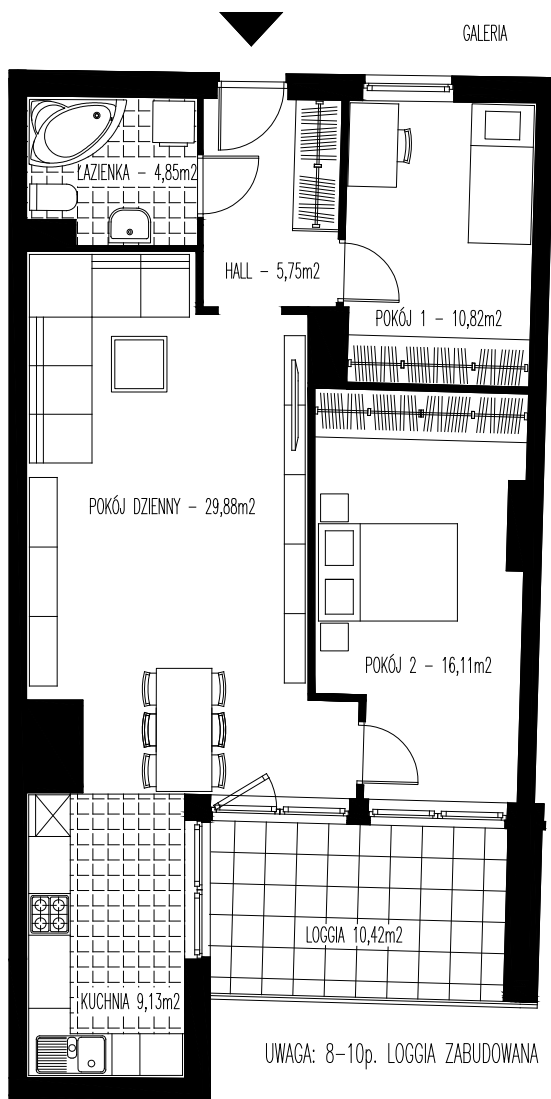
IŁOŚĆ MIESZKAŃ - 1

artin

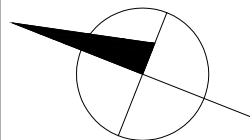
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
 ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
 tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

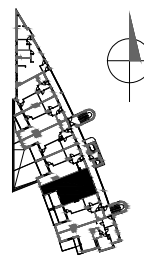
TYP A3b

PARTER-
 2-10 PIĘTRO- **77,97 m²**
 11-13 PIĘTRO-
 14/15 PIĘTRO-
 16 PIĘTRO-

+ LOGGIA
 2-10 PIĘTRO- **10,42 m²**

ŚCIANKI G-K
 1,43m²

skala 1:75

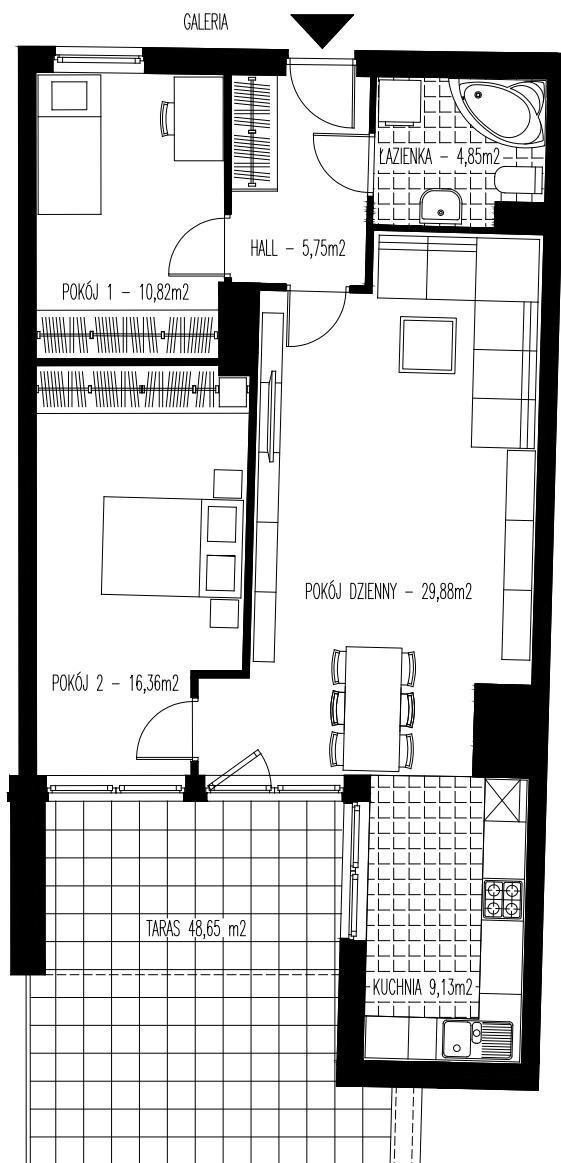
ILOŚĆ MIESZKAŃ - 9

artin

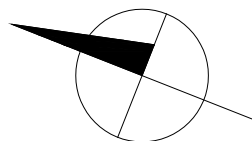
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
 ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
 tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

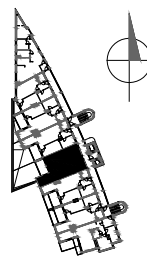
TYP A4a

PARTER-
 1 PIĘTRO- 78,20 m²
 11-13 PIĘTRO-
 14/15 PIĘTRO-
 16 PIĘTRO-

+ TARAS
 1 PIĘTRO- 48,65 m²

ŚCIANKI G-K
 1,41m²

skala 1:75

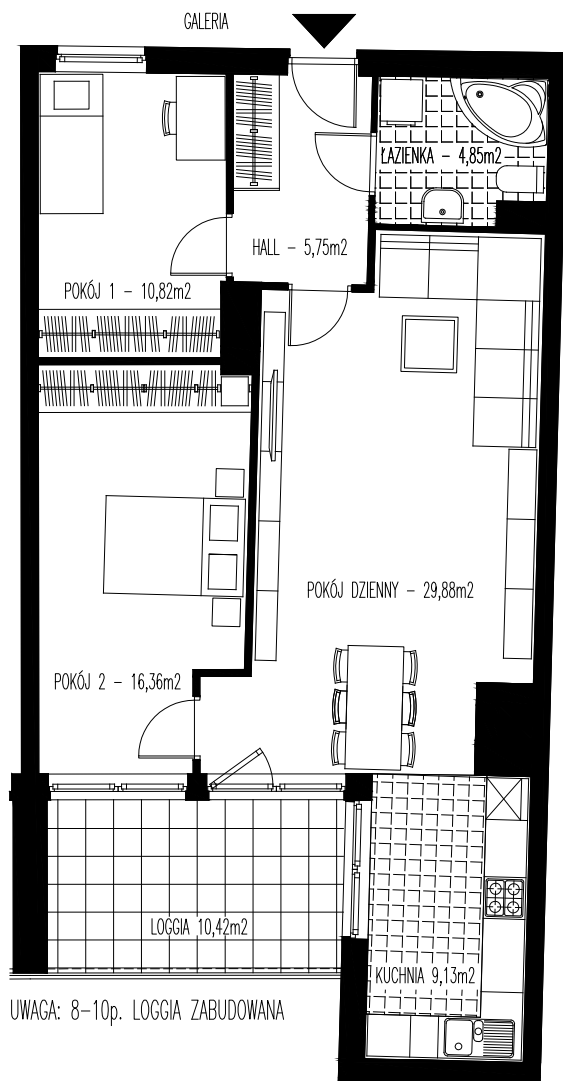
ILOŚĆ MIESZKAŃ - 1

artin

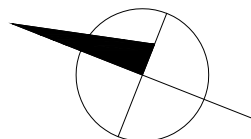
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
 ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
 tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

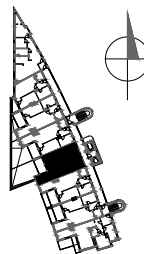
TYP A4b

PARTER-
2-10 PIĘTRO- 78,20 m²
11-13 PIĘTRO-
14/15 PIĘTRO-
16 PIĘTRO-

+ LOGGIA
2-10 PIĘTRO- 10,42 m²

ŚCIANKI G-K
1,41m²

skala 1:75

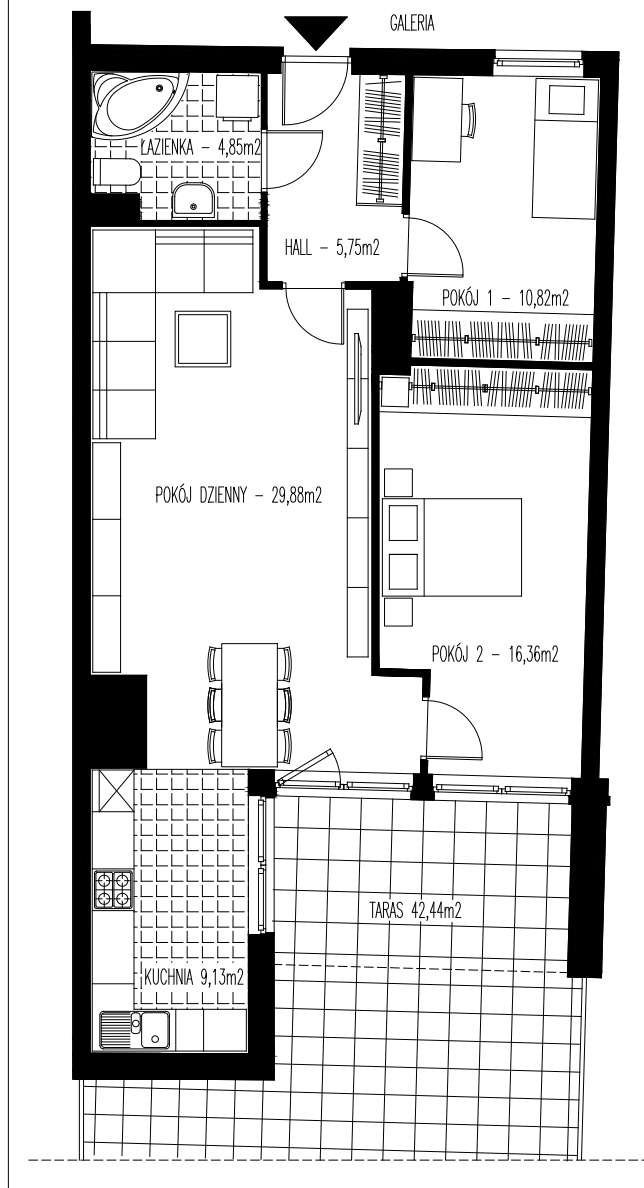
IŁOŚĆ MIESZKAŃ - 9

artin

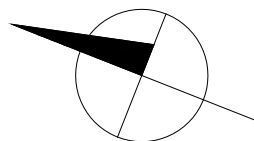
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

TYP A5a

PARTER-

1 PIĘTRO- 78,20 m²

11-13 PIĘTRO-

14/15 PIĘTRO-

16 PIĘTRO-

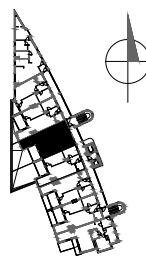
+ TARAS

1 PIĘTRO- 42,44m²

ŚCIANKI G-K

1,41m²

skala 1:75

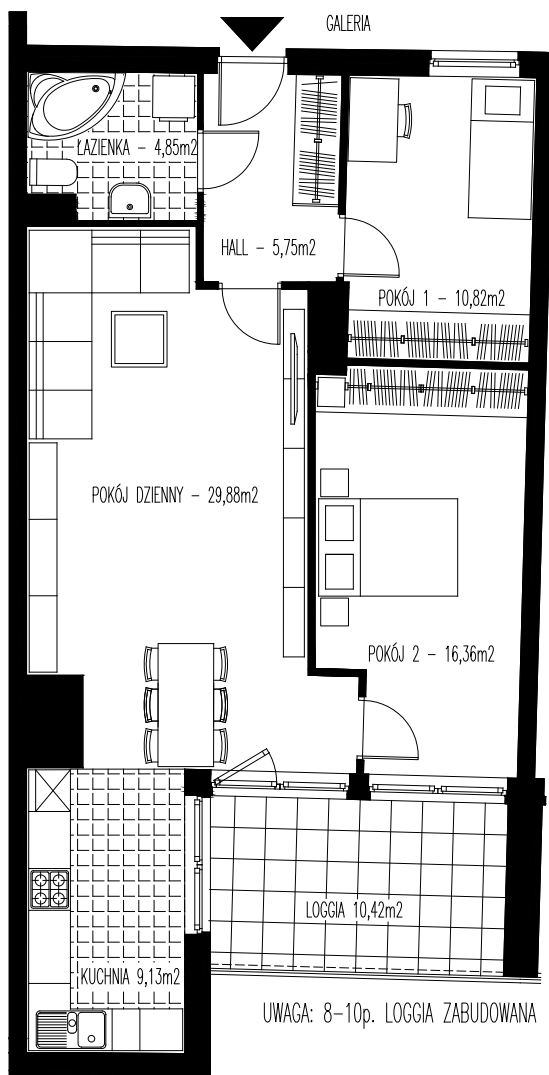
ILOŚĆ MIESZKAŃ - 1

artin

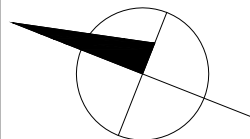
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

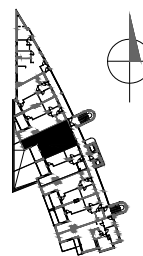
TYP A5b

PARTER-
1-10 PIĘTRO- 78,20 m²
11-13 PIĘTRO-
14/15 PIĘTRO-
16 PIĘTRO-

+ LOGGIA
2-10 PIĘTRO- 10,42 m²

ŚCIANKI G-K
1,41m²

skala 1:75

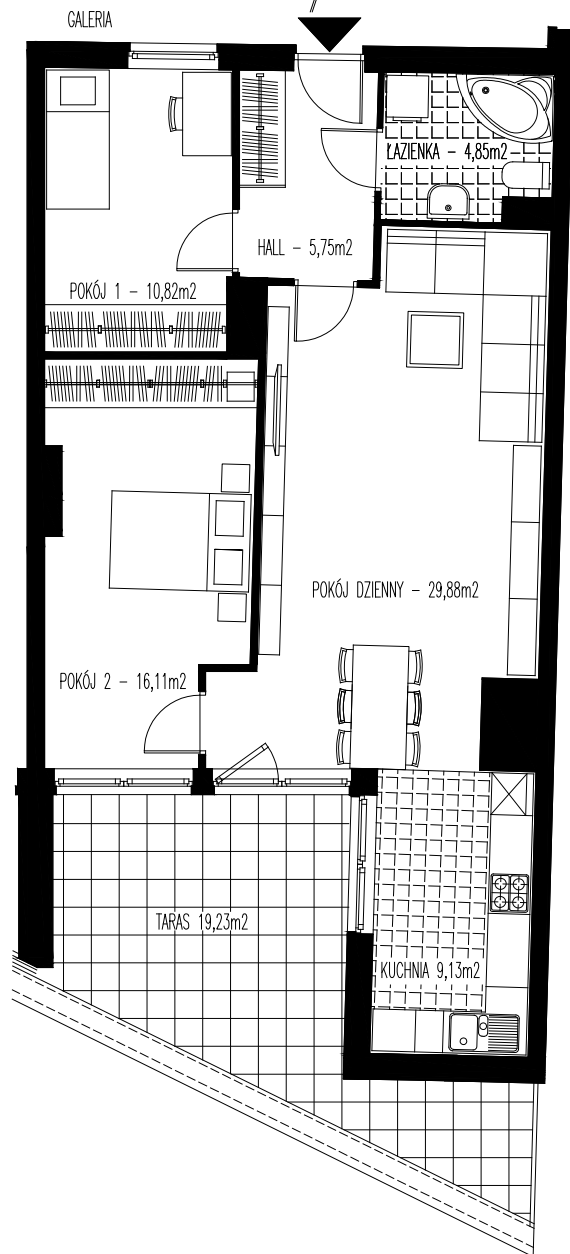
ILOŚĆ MIESZKAŃ - 9

artin

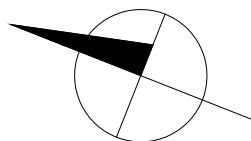
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

TYP A6a

PARTER-

1 PIĘTRO- 77,97 m²

11-13 PIĘTRO-

14/15 PIĘTRO-

16 PIĘTRO-

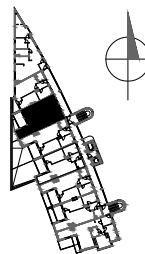
+TARAS

1 PIĘTRO- 19,23 m²

ŚCIANKI G-K

1,43m²

skala 1:75

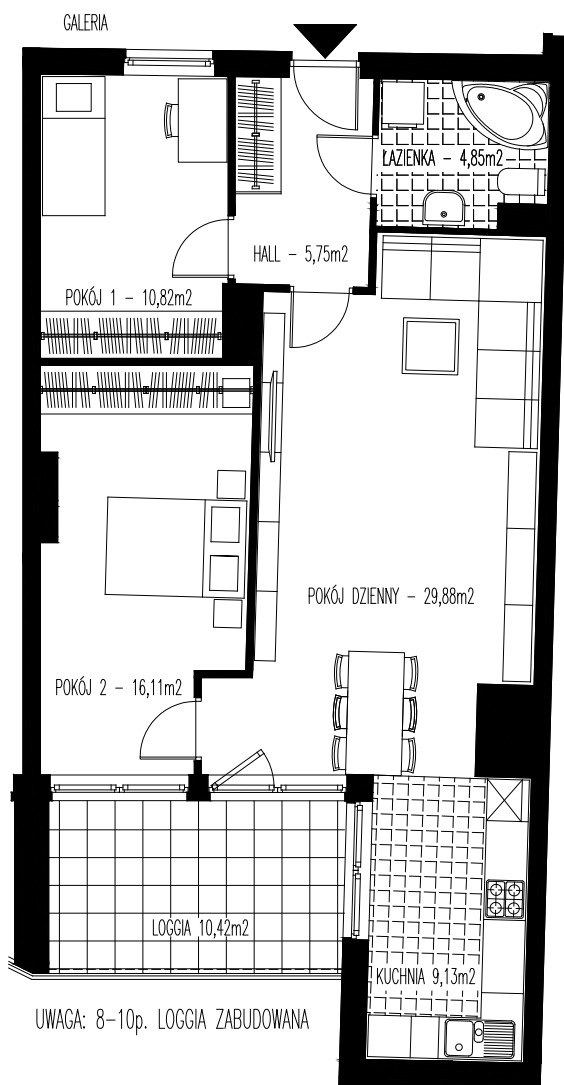
IŁOŚĆ MIESZKAŃ - 1

artin

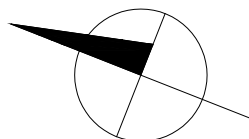
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartaments

PIASECZNO

TYP A6b

PARTER-

2-10 PIĘTRO- 77,97 m²

11-13 PIĘTRO-

14/15 PIĘTRO-

16 PIĘTRO-

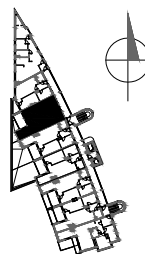
+ LOGGIA

2-10 PIĘTRO- 10,42 m²

ŚCIANKI G-K

1,43m²

skala 1:75

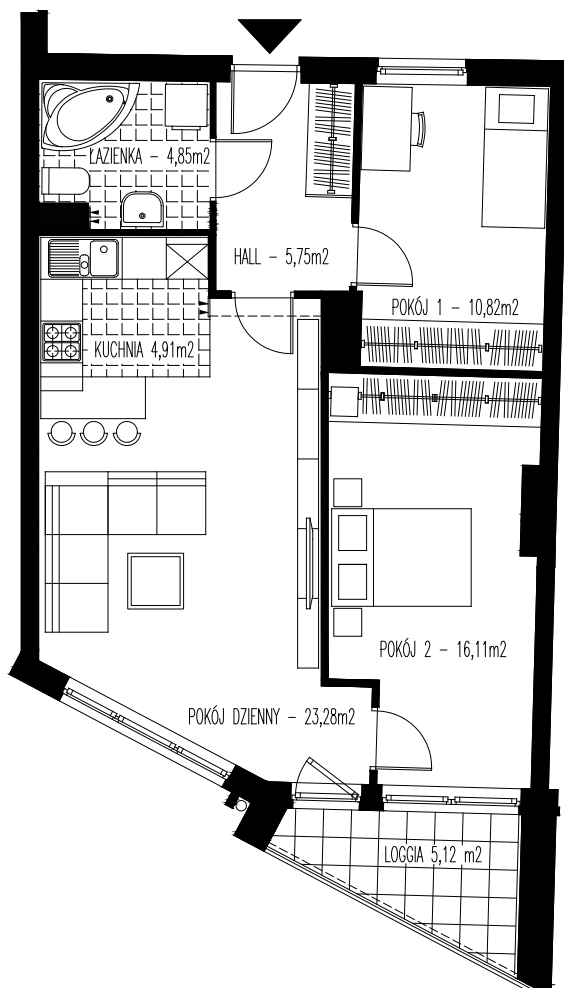
ILOŚĆ MIESZKAŃ - 9

artin

ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

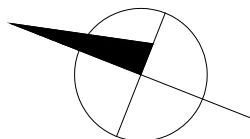
Sand City Tower

Apartaments

UWAGA: 8-10p. LOGGIA ZABUDOWANA

PIASECZNO

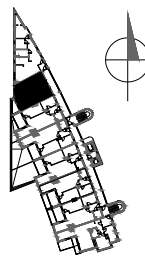

TYP A7

PARTER-
1-10 PIĘTRO- **67,15 m²**
11-13 PIĘTRO-
14/15 PIĘTRO-
16 PIĘTRO-

+ LOGGIA
1-10 PIĘTRO- 5,12 m²
ŚCIANKI G-K
1,43m²

skala 1:75

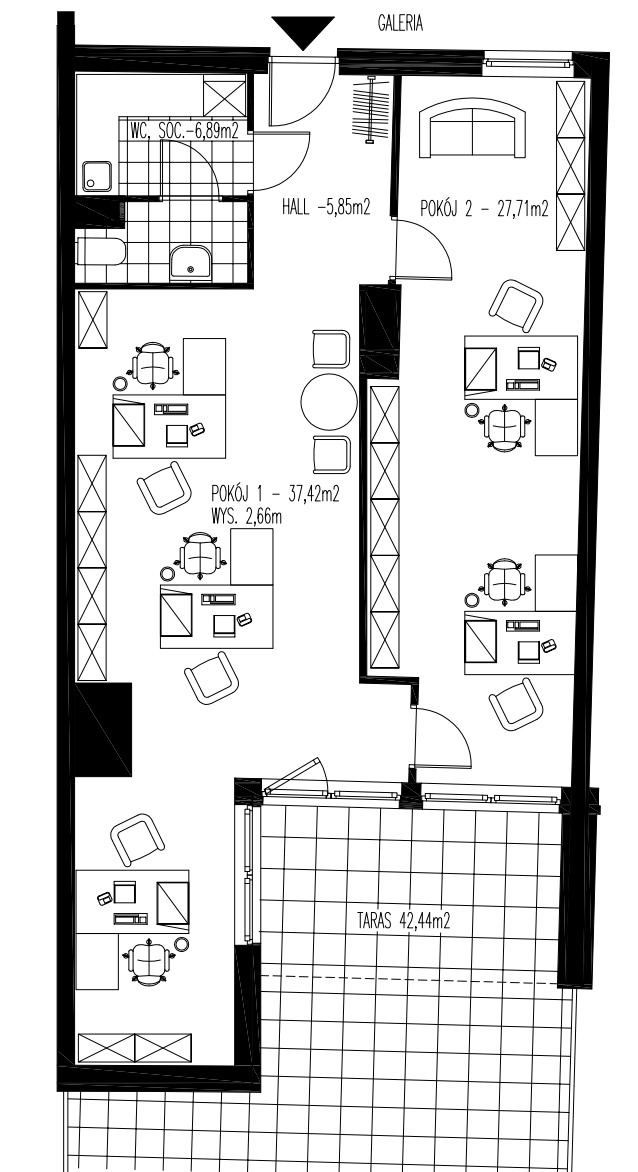
IŁOŚĆ MIESZKAŃ - 9

artin

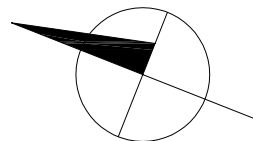
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartments

PIASECZNO

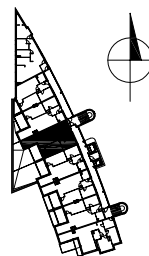
BIURO 14C

1 PIĘTRO - 79,44 m²

POWIERZCHNIA
BEZ ŚCIAN
DZIAŁOWYCH

+ TARAS
1 PIĘTRO - 42,44m²

skala 1:75

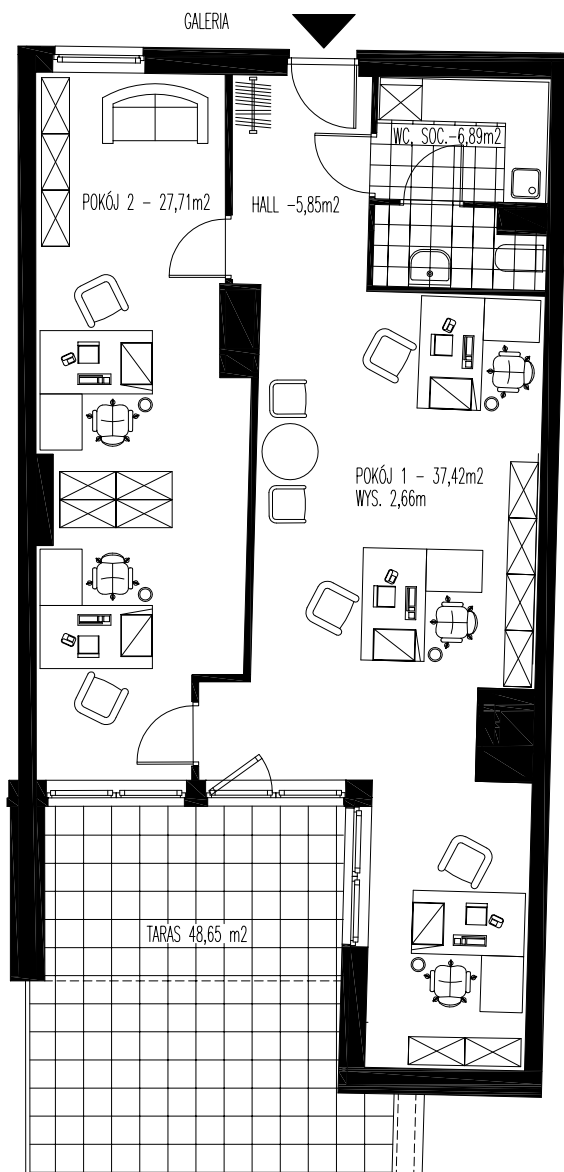
IŁOŚĆ - 1

artin

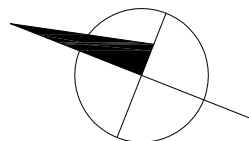
ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

Sand City Tower

Apartments

PIASECZNO

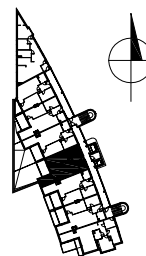
BIURO 13C

1 PIĘTRO - 79,44 m²

POWIERZCHNIA
BEZ ŚCIAN
DZIAŁOWYCH

+ TARAS
1 PIĘTRO - 48,65 m²

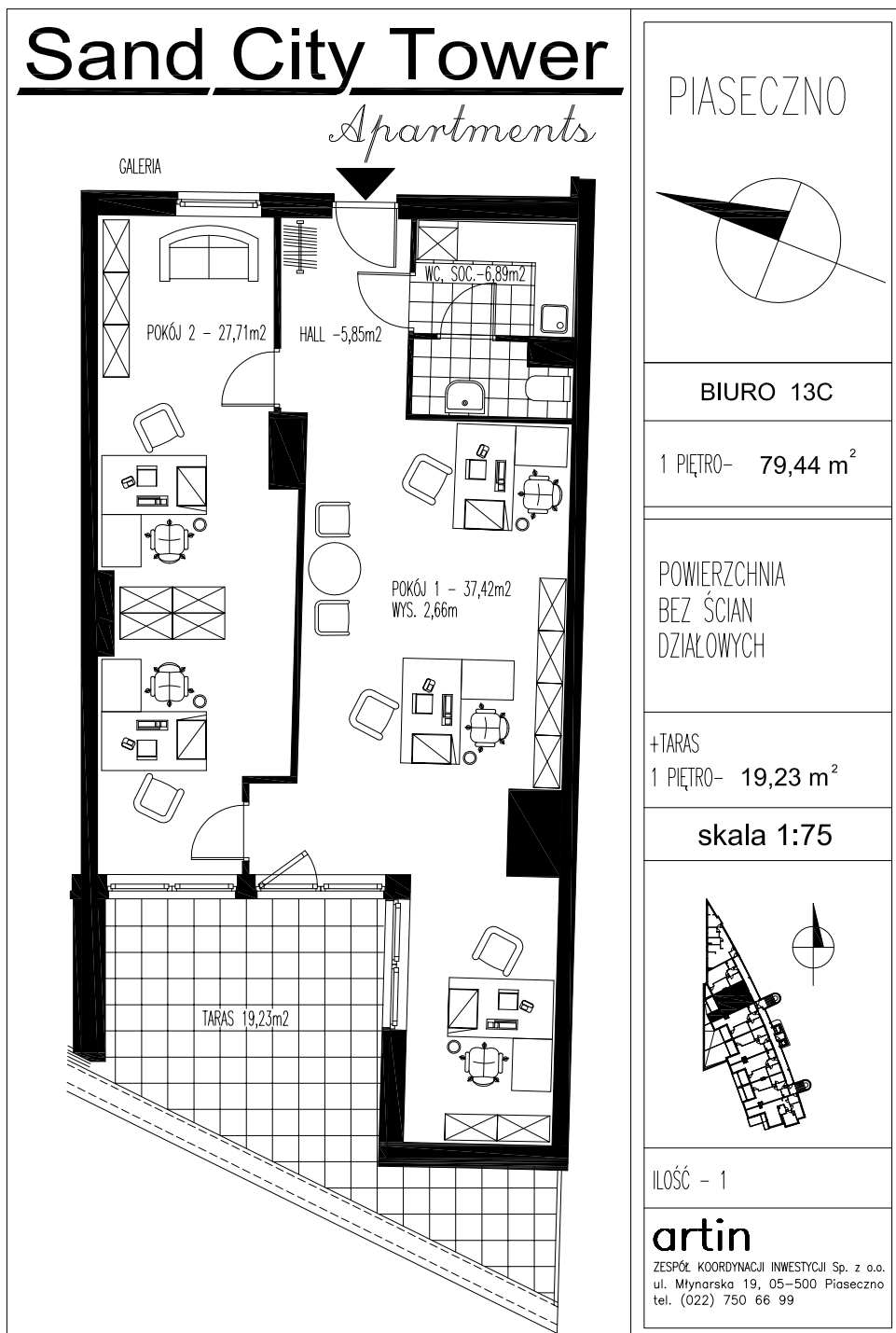
skala 1:75

ILOŚĆ - 1

artin

ZESPÓŁ KOORDYNACJI INWESTYCJI Sp. z o.o.
ul. Młynarska 19, 05-500 Piaseczno
tel. (022) 750 66 99

*Raport z wdrożenia pilotażowego
Programu Doskonalenia Zawodowego
projektu „Aedifico et Conservo.
Eskalacja jakości kształcenia
zawodowego w Polsce / kontynuacja
projektu z l. 2010-2011”*

Ramy czasowe

Od grudnia 2011 r. do sierpnia 2012 r. i od listopada 2012 do maja 2013 oraz dodatkowo w sierpniu 2013 nauczyciele i instruktorzy praktycznej nauki zawodu szkół z kierunków związanych z architekturą i budownictwem (szkoły z terenu całego kraju) wzięli udział w realizowanych w Warszawie i jej okolicach stażach prowadzonych w rzeczywistych warunkach środowiska pracy – w przedsiębiorstwach budowlanych (i – dodatkowo – w specjalistycznych pracowniach konserwacji zabytków współpracujących z przedsiębiorstwami-partnerami projektu).

Staż realizowane były w terminach:

grudzień 2011: 5-9.12.2011 i 12-16.12.2011

styczeń 2012: 9-13.01.2012 i 23-27.01.2012

luty 2012: 6-10.02.2012 i 20-24.02.1012

marzec 2012: 27.02-02.03.2012 i 12-16.03.2012

marzec 2012: 5-9.03.2012 i 19-23.03.2012

kwiecień 2012: 16-20.04.2012 i 23-27.04.2012

maj 14-18.05.2012 i 21-25.05.2012

maj 11.05.2012 r. i 28.05-1.06.2012

lipiec 2012: 23-27.07.2012 i 30.07-3.08.2012

sierpień 2012: 6-10.08.2012 i 13-17.08.2012

listopad 2012: 12-21.11.2012

grudzień 2012: 3-12.12.2012

styczeń 2013: 7-11.01.2013 i 21-25.01.2013

luty 2013: 4-8.02.2013 i 18-22.02.2013

marzec 2013: 4-8.03.2013 i 18-22.03.2013

kwiecień 2013: 8-12.04.2013 i 22-26.04.2013

maj 2013: 6-10.05.2013 i 20-24.05.2013

sierpień 2013: 29.07-7.09.2013 (staż dodatkowy – realizowany w związku z dużym zainteresowaniem i zapotrzebowaniem odbiorców)

Każdy staż przeprowadzono w wymiarze: 10 dni roboczych, 8 godz. zegarowych dziennie, tj. łącznie 80 godz. zegarowych staży / 1 os.

Na prośbę uczestników i uczestniczek projektu „Aedifico et Conservo”, zapewniając możliwość podnoszenia kwalifikacji zawodowych oraz godzenia życia zawodowego z prywatnym, wybrane staże realizowane były łącznie (10 dni jeden po drugim), a niektóre rozłącznie: 2 x 5 dni roboczych (z przerwą 1 lub 2 tygodni pomiędzy). Uczestnicy i uczestniczki mieli możliwość wyboru najdogodniejszych dla siebie terminów.

Uczestnicy i uczestniczki projektu mieli zapewnione zakwaterowanie i pełne wyżywienie. Zapewniono bilety na przejazdy komunikacją miejską z hotelu na miejsca staży; w przypadku staży odbywających się w znacznej odległości od hotelu (Guzów i Łódź) zapewniono dojazdy busem.

Wnioski i rekomendacje

Terminy staży powinny być ustalane w porozumieniu z uczestnikami i uczestniczkami. Takie dopasowanie zapewnia wysoką frekwencję na stanowiskach pracy. Warto dopasować godziny rozpoczęcia pracy w pierwszym dniu i ich zakończenia w dniu ostatnim do potrzeb osób przyjezdnych (mieszkających w znacznej odległości od Warszawy), tj. np. rozpocząć staże pierwszego dnia o godz. 11.00 i przedłużyć do godz. 19.00 (w ostatnim dniu stażu – rozpocząć np. o godz. 8.00 i zakończyć o 16.00). W miarę możliwości należy zapewnić wyżywienie i zakwaterowanie w pobliżu miejsc staży.

Staż realizowane w ramach „Aedifico et Conservo” w wymiarze 10 dni roboczych liczonych ciągiem (bez przerwy) okazały się wyczerpujące dla niektórych uczestniczek i uczestników projektu, jak też niekorzystne dla ich życia prywatnego oraz zawodowych obowiązków (praca etatowa w szkole), co wniesiono

na podstawie ankiet i rozmów z uczestnikami / uczestniczkami 1. edycji projektu „Aedifico et Conservo” oraz edycji drugiej (bieżącej). W związku z powyższym rekomenduje się rozbić niektórych staży (co da możliwość wyboru) 10-dniowych staży na dwie części 2 x 5 dni roboczych – z przerwą pomiędzy dwiema częściami stażu.

Dodatkowo rekomenduje się wprowadzenie wyboru terminu odbycia stażu: w trakcie roku szkolnego lub w wakacje (na podstawie rozmów z uczestnikami / uczestniczkami projektu „Aedifico et Conservo – kontynuacja”). W bieżącej edycji projektu okazało się, że dużym zainteresowaniem cieszą się staże realizowane w maju oraz okresie wakacyjnym, w związku z czym – na życzenie stażystów i stażystek – zrezygnowano ze stażu zaplanowanego pierwotnie na czerwiec 2011 i przeniesiono go na maj 2011, a w sierpniu 2013 zorganizowano staż dodatkowy.

Odbiorcy

Projekt skierowany został do nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu szkół zawodowych z terenu całej Polski, z kierunków związanych z architekturą, budownictwem, konserwacją architektury oraz wystroju architektonicznego oraz z kierunków inżynierijno-technicznych. Kierunki inżynierijno-techniczne i architektoniczno-budowlane charakteryzują się dużą innowacyjnością, stąd ustawiczna aktualizacja kwalifikacji jest w tym przypadku kluczowa (współpraca z przedsiębiorstwami to dostosowanie programu do potrzeb rynku, podniesienie jakości kadr to eskalacja poziomu kształcenia w szkołach). Wybór grupy odbiorców podyktowany został z jednej strony pozyskaną w trakcie kontaktów roboczych Fundacji Hereditas z konserwatorami zabytków wiedzą wskazującą na brak praktyki wśród absolwentów szkół zawodowych zatrudnionych przy pracach budowlanych przy obiektach zabytkowych. Z drugiej strony na potrzebę udziału w projekcie podnoszącym kwalifikacje wskazywali sami nauczyciele, dla których kontakt z funkcjonującym współcześnie przedsiębiorstwem budowlanym i ze specjalistycznymi

pracownikami konserwacji kamienia, sztukaterii, drewna, witrażu może stać się okazją do poznania nowoczesnych technologii i metod stosowanych w konserwacji zabytków czy rozwiązań informatycznych w projektowaniu budowlanym.

W marcu 2011 r. Fundacja Hereditas przeprowadziła badania (poprzedzając projekt) wśród losowo wybranych 36 szkół kierunków inżynieryjno-technicznych i architektoniczno-budowlanych z terenu całej Polski. W wyniku badania stwierdzono, że 100% nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu wykazało zainteresowanie stażami w przedsiębiorstwach. Wybór grup docelowych wynikał także ze zdiagnozowanych potrzeb nauczycieli kierunków inżynieryjno-technicznych i architektoniczno-budowlanych (ankiety przeprowadzone wśród stażystów i stażystek 1. ed. projektu „Aedifico et Conservo”): praktyczne kształcenie w przedsiębiorstwie z naciskiem na nowe technologie w konserwacji

Nakładanie powłok na odlewy sztukatorskie

architektury i jej wystroju (metal/drewno/kamień/szkło), projektowanie ICT, praktyczne zajęcia na terenie realizacji konserwatorsko-bud.

Wielkość grupy docelowej konsultowana była ze środowiskiem architektów i konserwatorów, z którymi współpracują Hereditas/Artin. Zakres wiedzy merytorycznej nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu tych kierunków jest zbliżony z profilem Artin i Hereditas. W wyniku naboru otwartego do 2. edycji „Aedifico et Conservo” (bez względu na rasę, wyznanie, stopień sprawności itp.) do projektu zgłosiło się 353 osób, z czego staże ukończyło 313 osób (162 mężczyzn i 151 kobiet). Porównując zatem ten wynik z planem i założonym na etapie przygotowania wniosku wskaźnikiem, stwierdzić należy, że zainteresowanie udziałem w projekcie było większe (etap planowania: objęcie 320 osób projektem, który ukończy 288 osób). Staże zorganizowane w ramach projektu „Aedifico et Conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce / kontynuacja projektu z l. 2010-2011” ukończyło zatem ponad 100% zaplanowanej liczby uczestników i uczestniczek projektu.

Badania Hereditas (3/2011) wykazały, że wśród nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu kierunków architektoniczno-budowlanych i inżynierjno-technicznych jest 77,21% kobiet/K i 22,79% mężczyzn/M, co jest wynikiem zbliżonym do danych nt. płci nauczycieli ogółem (81%K i 19%M, Raport ORE za 2009/10). Niższy udział M w szkolnictwie zawodowym przekłada się na potoczną opinię feminizacji zawodu nauczyciela. Rekrutacja przebiegała proporcjonalnie do udziału K/M w grupie nauczycieli szkół zawodowych (na kierunkach zw. z architekturą i budownictwem i inżynierjno-technicznych ogółem). W celu skutecznej rekrutacji korzystano ze wszystkich zaplanowanych i dostępnych narzędzi promocji (afisze, ulotki, kampanie linków sponsorowanych, bezpośrednia wysyłka korespondencji do szkół kierunkowych z terenu całego kraju, ogłoszenia na stronach ngo.pl, inwestycjakadry.pl, ekonomiaspoleczna.pl, GoWork), w trakcie których każdorazowo intensywnie zachęcano do udziału w projekcie mężczyzn. Aby zapewnić odpowiedni udział niedoreprezentowanej na rynku w tym zawodzie płci (M) założono wzmocnienie promocji rekrutacji hasłami typu Do udziału w projekcie zachęcamy szczególnie mężczyzn.

Osiągnięto wskaźnik 51,75% udziału mężczyzn, co oznacza prawie dwukrotne wzmocnienie ich reprezentacji w stosunku do zaplanowanej na etapie wnioskowania (plan: 28%M).

Stażyści i stażystki odbywają staże w grupach śr. 20-osobowych; w przypadku zajęć w pracowniach konserwatorskich (drewna i sztukaterii) uczestnicy i uczestniczki podzieleni są na grupy 10-osobowe. W przypadku projektowania architektonicznego AutoCAD jedna osoba pracuje przy jednym stanowisku pracy.

W projekcie udział wzięło 83 kobiet i mężczyzn z terenów wiejskich. Osoby te mają z reguły utrudniony dostęp do specjalistycznych szkoleń i staży, do udziału w warsztatach w specjalistycznych pracowniach konserwacji architektury i zabytków. Udział w projekcie pozwolił im na poszerzenie kwalifikacji zawodowych o umiejętności praktyczne w zakresie nowych metod konserwacji architektury i wystroju architektonicznego. 230 stażystów i stażystek było mieszkańcami miast.

Wiek stażystów i stażystek, którzy ukończyli staże:

18-24 lata: 10 osób

25-34 lata: 87 osób

35-44 lata: 77 osób

45-50 lat: 50 osób

51-60 lat: 77 osób

61-67 lat: 12 osób

Wykształcenie stażystów i stażystek, którzy ukończyli staże:

– ponadgimnazjalne: 45 osób

– pomaturalne: 4 osoby

– wyższe: 264 osoby

Wnioski i rekomendacje

W wyniku przyjętej rekrutacji (nacisk położony na zachęcenie niedoreprezentowanej grupy – mężczyzn) w ramach promocji towarzyszącej rekrutacji posługiwano się hasłami typu Do udziału w projekcie zachęcamy szczególnie mężczyzn. Z jednej strony osiągnięto wskaźnik udziału mężczyzn założony na etapie planowania (a nawet prawie dwukrotnie go przekroczono), jednak tak sformułowana zachęta kilkakrotnie spowodowała negatywny odbiór kobiet, które czuły się – paradoksalne – dyskryminowane podczas rekrutacji. Co za tym idzie, w trakcie kolejnych odsłon działań rekrutacyjnych (rekrutacja prowadzona była w trybie ciągłym) zrezygnowano z ww. sentencji.

Wart podkreślenia jest fakt, że do udziału w stażach zgłosiło się 12 osób w wieku 61-67 lat. Udziału osób w tym wieku nie zakładano (metryczka testów i ankiet ewaluacyjnych), co okazało się błędne i powinno zostać skorygowane.

Liczba stażystów i stażystek może wynosić max 20 osób w grupie. Celem sprawnego i bezpiecznego wykonywania powierzonych prac w specjalistycznych pracowniach konserwatorskich (drewna i sztukaterii) i na terenach prac budowlano-konserwatorskich oraz w celu optymalnego przyswojenia przekazanej wiedzy, grupy należy ograniczyć do 10 osób. Zadania z projektowania architektonicznego należy wykonywać samodzielnie, pracując na 1-osobowych stanowiskach pracy (1 osoba przy jednym komputerze), co także wychodzi naprzeciw oczekiwaniom stażystów i stażystek.

Organizacja staży

Stáže realizowane są na podstawie szczegółowego harmonogramu zajęć, opracowanego przez organizatora w formie pisemnej, określającego organizację kształcenia, z podaniem wykazu zajęć praktycznych, czasu trwania oraz zakresu obowiązków osób prowadzących zajęcia praktyczne.

Odlew jest gotowy! Fot. M. Dyrka

Organizator wyznacza opiekunów stażu, którzy odpowiadają za koordynację i realizację staży zgodnie z podstawą programową PDZ w grupach/podgrupach, nadzór nad merytorycznym wdrażaniem opracowanego PDZ, nadzorują prawidłowy przebieg staży i logistykę, utrzymują stały kontakt ze stażystami i stażystkami oraz przedsiębiorstwami, w których przebiegają staże, koordynują bieżące zaopatrzenie uczestników i uczestniczek w materiały, środki BHP, odzież ochronno-robotyczną, sprzęt itp. Opiekunowie raportują kierownikowi projektu o ewentualnych problemach.

Wnioski i rekomendacje

Organizator staży zapewnić powinien sprawny przebieg zajęć i praktycznych, zgodnie ze szczegółowym harmonogramem zajęć, jednak przy uwzględnieniu możliwości i potrzeb uczestniczek i uczestników projektu (vide też p. I).

Kadra staży

Celem głównym projektu „Aedifico et conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce kontynuacja projektu z l. 2010-2011” jest poszerzenie i dostosowanie do potrzeb rynku pracy kwalifikacji zawodowych nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu kierunków inżyniersko-technicznych i architektoniczno-budowlanych, a także wypracowanie pozytywnej zmiany i nowej jakości w szkolnictwie zawodowym: ścisła współpraca szkół zawodowych z przedsiębiorstwami. Wychodząc na przeciw założeniom projektu: powiązanie szkolnictwa zawodowego z rynkiem pracy i udział pracodawców w procesie kształcenia, program opracowany został przez zespół współpracujących z Fundacją Hereditas ekspertów – pracowników partnerów w projekcie: ARTIN i Pracownia Brzozowski&Grabowiecki, architektów, konserwatorów zabytkowej architektury i wystroju architektonicznego, praktyków z wieloletnim doświadczeniem w pracach terenowych i prowadzących pracownice konserwatorskie.

Wybór ARTIN i Pracowni Brzozowski&Grabowiecki na partnerów i jednocześnie miejsca realizacji staży: współpraca z Fundacją Hereditas od kilku lat, w tym efektywna realizacja stażu w 1. edycji projektu (w przypadku ARTIN), wieloletnie doświadczenie w pracach architektoniczno-budowlanych, w tym z zastosowaniem nowoczesnych technologii i projektowania ICT. ARTIN Sp. z o.o. istnieje od 2004 r., powstało na bazie ARTIN Pracownia Projektowa 111 (od 1994 r.), posiada doświadczenie w zakresie inwestycji i projektowania zespołów mieszkaniowych, biurowych, przemysłowych, realizacji obiektów o skomplikowanej infrastrukturze technicznej, zatrudnia kadre inżynierów architektów, konstruktorów z kilkunastoletnim doświadczeniem, co pozwala realizować złożone zad. inwestycyjne (np. Sand City Tower Apartments Piaseczno, gdzie odbywają się staże „Aedifico et Conservo”). ARTIN realizowała staż w 1. edycji „Aedifico et Conservo”. Pracownia Brzozowski&Grabowiecki posiada rozległe doświadczenie w konstrukcjach i projektowaniu ICT, w tym adaptacjach architektury postindustrialnej do nowych funkcji.

Za koordynację i nadzór opracowania PDZ, w tym prowadzenie kontaktów ze szkołami, nadzór wydania publikacji z PDZ i dodatku metodycznego do „Spotkań z Zabytkami”, a także opracowanie niniejszego Raportu z Wdrożenia PDZ odpowiada podczas projektu SPECJALISTA DS. PDZ.

Obowiązki OPIEKUNÓW STAŻY zostały przedstawione w p. III Organizacja staży. W projekcie „Aedifico et conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce kontynuacja projektu z l. 2010-2011” obowiązki opiekuna stażu pełnili przede wszystkim (w porządku alfabetycznym): Michał Krasucki (historyk sztuki, absolwent Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, doktorant w Instytucie Sztuki PAN, zajmuje się architekturą polską XIX i XX w., koordynuje prace konserwatorskie prowadzone na terenie pałacu w Guzowie, tworzy wytyczne konserwatorskie do projektów architektonicznych), Agata Kraszewska (architekt, projektant), Bartłomiej Rossa (informatyk, specjalizuje się w projektowaniu architektonicznym ICT, Auto- i ArchiCAD), Anna Gola (historyk sztuki, absolwentka i doktorantka KUL, zaangażowana w prace konserwatorskie prowadzone na terenie pałacu w Guzowie).

Wnioski i rekomendacje

Program doskonalenia zawodowego w zakresie konserwacji architektury i wystroju architektonicznego może być koordynowany przez osoby odpowiednio przygotowane w zakresie konserwacji architektury i wystroju architektonicznego. Wymagane w tym celu są wiedza i kwalifikacje formalne w zakresie tematyki staży oraz praktyczne doświadczenie. Do realizacji programu rekomendowane są osoby o odpowiednich kwalifikacjach:

1. konserwatorzy zabytków (z tytułem magistra sztuki w zakresie konserwacji dzieł sztuki),
2. inżynierowie architekci ze specjalizacją konserwatorską,
3. historycy sztuki specjalizujący się w historii architektury,
4. architekci i historycy sztuki specjalizujący się w badaniu architektury zabytkowej,
5. konserwatorzy zabytkowych elementów tworzących wystrój obiektów architektonicznych, takich jak elementy drewniane, metalowe, ceramiczne, sztukatorskie, którzy nie posiadają tytułów magistra sztuki, ale legitymują się zaświadczeniem wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, potwierdzającym kwalifikacje do wykonywania zawodu konserwatora obiektów zabytkowych,
6. dyplomowani chemicy, mikrobiolodzy, petrografowie i inni specjaliści, którzy mają doświadczenie potwierdzone przez wojewódzkich konserwatorów zabytków (stosowne zaświadczenie).

Zakres merytoryczny i metodologia wdrożenia podstawy programowej doskonalenia zawodowego w zakresie konserwacji architektury i wystroju architektonicznego (+ baza dydaktyczna i zaplecze BHP)

Na podstawie wniosków i rekomendacji rozwiązań wypracowanych w 1. edycji projektu (Raport z pilotażowego wdrożenia Programu Doskonalenia Zawodowego „Aedifico et Conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce”, 2011 r.) opracowany został przez ekspertów Artin, Hereditas

Rezultaty prac – odlewy sztukatorskie

i Pracowni Brzozowski&Grabowiecki niniejszy Program Doskonalenia Zawodowego. ZGODNIE Z REKOMENDACJAMI Z 1. EDYCJI PROJEKTU nacisk w PDZ niniejszej edycji położono na projektowanie architektoniczne ICT, praktyczne zajęcia w pracowniach konserwatorskich (kamienia, drewna, metalu, szkła – witrażu) oraz na terenie realizacji architektonicznych i konserwatorsko-budowlanych (w tym w formie wyjazdów terenowych). Jednocześnie zwiększono zakres godzin projektowania architektonicznego ICT (AutoCAD). Jest to zgodne z oczekiwaniami uczestników i uczestniczek staży, określonych w ankietach 1. edycji projektu „Aedifico et Conservo”.

Propozycja PDZ w takiej postaci została przesłana do szkół, które w wyniku rekrutacji zgłosiły udział swoich nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu do projektu. W ścisłym porozumieniu ze szkołami program staży został uzupełniony o pożądane przez szkoły elementy praktyk, zakresy tematyczne etc.

Program Doskonalenia Zawodowego projektu „Aedifico et Conservo. Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce / kontynuacja projektu z l. 2010-2011” rozpisany został na 80 godzin pracy / os. Program staży obejmował:

staż w ARTIN Zespół Koordynacji Inwestycji Sp. z o.o. w Warszawie:

- nowoczesne technologie w inżynierii, konserwacji architektury, projektowanie Auto/ArchiCAD /40h;
- nowe techniki konserwacji wystroju architektury (kamień, sztukaterie, metal, drewno, witraż) /20h;
- praktyczne zajęcia na terenie robót budowlano-konserwatorskich (Warszawa – kamienica przy ul. Nowogrodzkiej, Józefów: willa z pocz. XX w., pałac w Guzowie + wizyta studyjna: rewitalizacja architektury postindustrialnej Łodzi) /20h

staż w Pracowni Brzozowski&Grabowiecki

- nowoczesne technologie inż-bud, konstrukcyjne, projektowanie architektoniczne ICT (AutoCAD), rewitalizacja architektury postindustrialnej (adaptacje na lofty/muzea/galerie)/40h;
- praktyczne zajęcia na terenie robót budowlano-konserwatorskich, m.in. post-industrialny pałac w Guzowie (funkcje hotelowe, konferencyjne), Warszawa

– kamienica przy ul. Nowogrodzkiej, Józefów: willa z pocz. XX w. /40h

Wybrane zajęcia praktyczne odbywają się w specjalistycznych pracowniach konserwatorskich i architektonicznych, a także na terenie prowadzonych aktualnie prac konserwatorskich. W ramach 2. edycji projektu „Aedifico et Conservo” staże realizowano m.in. w następujących specjalistycznych pracowniach konserwatorskich i architektonicznych (wymienione powyżej) oraz w terenie:

- pracownia konserwacji sztukaterii
- pracownia konserwacji drewna
- inwestycja budowlano-konserwatorska – pałac (XVIII-XX w.) w Guzowie k. Sochaczewa
- inwestycja budowlano-konserwatorska – Warszawa, Nowogrodzka (kamienica XIX/XX w.)
- inwestycja budowlano-konserwatorska – Józefów k. Warszawy (willa z pocz. XX w.)

Uzupełnieniem programu są wizyty studyjne na terenie wybranych obiektów przemysłowych Łodzi poddawanych pracom rewitalizacyjnym (lofty Scheiblera, fabryka Grohmana, Manufaktura).

Uczestnictwo we wszystkich punktach programu staży jest obowiązkowe i odnotowane zostaje na imiennej liście obecności uczestników / dzienniku zajęć.

Wnioski i rekomendacje

Na podst. sugestii przekazanych przez opiekunów stażu oraz ankiet uczestników i uczestniczek projektu: warsztaty w pracowniach konserwatorskich (kamienia, drewna, metalu, szkła – witrażu) oraz praktyczne zajęcia na terenie realizacji architektonicznych i konserwatorsko-budowlanych (również w formie wizyt studyjnych) stanowią podstawowy, niezbędny element stażu, poszerzają umiejętności nauczycieli o praktyczne zastosowania materiałów i metod, ze szczególnym uwzględnieniem nowoczesnych technologii w konserwacji wystroju architektonicznego (kamień, sztukaterie, drewno, meta, witraż), w odniesieniu do autentycznej substancji zabytkowej. Uczestnicy i uczestniczki projektu w odniesieniu do programu stażu

ponownie (jak w 1. edycji projektu) wnieśli w ankietach postulat zwiększonej liczby godzin projektowania architektonicznego ICT (Auto CAD, Archi CAD) oraz prac przy konserwacji drewna i cegły.

Na podstawie ankiet i obserwacji zaleca się stopniowanie trudności zadań związanych z ICT / AutoCAD – w zależności od posiadanych umiejętności stażystów i stażystek.

Organizator prowadzący staże zobowiązany jest zapewnić odpowiednią bazę dydaktyczną, dostosowaną do wybranych w ramach projektu do realizacji obszarów tematycznych oraz do liczby osób uczestniczących w stażu. W przypadku zajęć w pracowniach konserwatorskich należy zwrócić szczególną uwagę na odpowiednią liczebność grupy, aby uczestnicy stażu mieli właściwe i swobodne warunki do zapoznania się z materiałem i jednocześnie byli bezpieczni (BHP) na stanowiskach pracy.

Organizator staży powinien zapewnić odpowiednią odzież ochronno-robotniczą, dostosowaną do pory roku (np. w okresie jesienno-zimowym kalosze do prac terenowych, płaszcze p-deszczowe i latarki do pracy w piwnicach). Przed wejściem na teren budowy opiekun staży szczegółowo objaśnia postępowanie i dopuszczalne zachowania na terenie placu budowy.

Wskazane jest zaopatrzenie stażystów i stażystek w pen-drive'y, które przydatne są w razie potrzeby nagrywania instrukcji, projektów, prezentacji itp. materiałów.

Odpowiedniej organizacji prac towarzyszyć powinno zapewnienie stażystom/stażystkom komfortowych warunków do odpoczynku po dniu pracy (hotel i posiłki w niedalekiej odległości od miejsc odbywania stażu).

Ocena pozyskanej wiedzy

Każdy uczestnik/uczestniczka stażu powinien nabyć wiedzę i wszystkie umiejętności z obszarów tematycznych określonych w harmonogramie zajęć:

- nowoczesne technologie w inżynierii, konserwacji architektury, projektowanie AutoCAD
- nowe techniki konserwacji wystroju architektury (kamień, sztukaterie, metal, drewno, witraż)
- praktyka na terenie robót budowlano-konserwatorskich (wg wskazanych lokalizacji)

Na początek i na zakończenie każdego stażu prowadzone są testy wiedzy (służą porównaniu wiedzy ex ante i po odbyciu stażu). Każdy z testów obejmuje co najmniej 10 pytań z zaplanowanych w ramach PDZ zakresów tematycznych, przy czym w przypadku testu badającego wiedzę ex ante część pytań ma niski stopień trudności, a część jest bardziej specjalistyczna. W przypadku testu wiedzy na zakończenie z danego obszaru tematycznego wszystkie pytania uwzględniają odpowiednio wyższy stopień trudności i bezpośrednio odnoszą się do materiału przedstawionego podczas staży. Wyniki testów poszczególnych uczestników dołączone są do dokumentacji ewaluacyjnej projektu. Po zakończeniu stażu należy określić eskalację wiedzy i umiejętności praktycznych uczestników stażu przed i po udziale w programie doskonalenia zawodowego.

Na zakończenie stażu każdy uczestnik / uczestniczka otrzymuje certyfikat odbycia stażu.

